

בע"ה

בירורי הלכה במצות
תכלת שבציצית

בע"ה

**בירורי הלכה במצות
תכלת שבציצית**

פתח דבר

בעזרת הבורא ית' אשר נתן לנו את תורתו וקרבנו לעבודתו, וחונן מתנת חינוך מפיו דעת ותבונה.

זכינו ללקט בזה דברים אודות מצות תכלת בציצית אם בידינו לקיימה כראוי וסימוכין מקדמונים אימת יתחדש קיומה ועוד אשר יש לדון על טענות שנאמרו בזה.

ותמצית בירור סימניה מחז"ל, ושאר ראיות, תמצית התשובות על כל השאלות שניסו לפקפק בכך, וחלקו סיכום הראיות כפי שנתבארו בספרים אודות כן, [לולאות תכלת, וקונטרס חותם של זהב וקובץ לבוש הארון ועוד] ועוד איזה צידודים שעדיין ניסו לדון, דברים על זה, וממה שדברתי עם גדולי הוראה בב"ב על כך. עוד אודות הגוון הנצרך למצוה ורובו תמצית הראיות שדנו על כך כבר בספרים הנ"ל.

וכן במנין החוטים לדינא ודיני הצביעה, והחוליות, ודיני גרדומין בפרט בתכלת, וכל זה הוא הצעת דברים לפני הת"ח שידונו בדברים כדרכה של תורה, ויה"ר שיהא לרצון לפני השי"ת ונזכה כולנו לקיים מצוה זו, ושאר המצוות בשלימות, בבנין בית הבחירה ושוב שכינה במקומה בב"א.

נ.ב. המאמר היה לפני ת"ח וגדולי ישראל שליט"א ומהם שיבחוהו.

בירורי הלכה במצות תכלת שבציצית

בע"ה

יח) בדברי הגר"ס זצ"ל בספק דאורייתא, ולהוכיח בזה מסוגיין דעלמא, ונראה כוונתו על השערה בעלמא, ועוד.

עיקר הנידון

יט) ממדרשים ועוד דבגד תכלת מכונה פורפיר"א, ומסורת הוא אחת הדרכים לברר המצוה, ובמצוות שנאמר שיגנוז.

כ) מה שדחו גדולי דור הקודם את תכלת ראדזין שהי' השערה בעלמא, ולא הי' אצלם השערה זו כספק.

כא) שלא חששו הפוסקים בכע"ז לבל תוסיף ועוד.

כב) ענין מין כנף.

כג) הריעותא בהתולה קלא אילן דייקא.

כד) אם יש חסרון וריעותא מזה, ועוד.

כה) חכם לב יקח מצוות.

כו) האדמו"ר מראדזין והרב הרצוג אף הם דיברו על החלזון דנן, והפרטים שנודעו רק אחר זמנם.

כז) כמה אפשרויות לצבוע ממנו כחול וודאי ידעו כן בזמנם (עוד לקמן).

כח) מסופריהם שהזכירו גוונו כגוון המתורגם על תכלת בתורה ועוד למה דומה, ושהסגול בו אינו עמיד ולכן בעבר צבעו ממנו סגול ע"י עירוב דוקא.

כט) שהזכירו ג' ראשי מיני צבעים ממנו, ומשמע ודאי שהן הכחול האדום והסגול, והאחרונים מורכבים מכמה חלזונות או כע"ז.

ל) עוד ראיות כן, וסיכום.

לא) שהארגמן הוא אדום ולא סגול.

לב) שנמצאו כמה בגדים צבועים כחול ממנו.

לג) על הפקפוק אולי נצרך חלזון המוציא כחול מיד.

לד) על החילוק בין המקומות או תקופות השנה שמוציא צבע סגול הנוטה לכחול, והוכחות שאין לחלק בזה, והוא אותו המין.

א) חובת הלימוד והבירור ומדברי הח"ח.

ב, ג) איך נגנו וענין גניזתו. אין חיוב מסי"נ כשהגוי אין מכוין להעביר על דת.

ד) שאף אחר ביהמ"ק קיימו זה, וענין שקיעת אור החכמה וזריחתו, ודברי האריז"ל, ועוד.

ה) לשכנו תדרשו, דרוש ואח"כ כו'.

ו) מ"ב סי' ח' סקכ"ו, ומזהר פר' שלח דענינה עם כסא בן דוד.

ז) משמעות מהראשונים דיש קיום מצוה זו אף שנצטרך להשיבה ע"י סימנים.

ח) הערה לקורא (לפרש המציאות) ומה שנדחו ב' ההצעות שהיו.

ט) הכרעתנש היעב"ץ והחוו"י כן, והאפשרות להגיע לכחול (עוד לקמן).

י) הסגול בו אין עמיד, ולצורכו היו מערבים בעבר שני מינים, משא"כ הנקרא בלשונם כונחיליא והוא הכחול או כלול בו.

יא) עוד הסכמת גדולי דור הקודם לדון בזה ואף לקיימו ומגדולי דורינו.

יב) דהוא עשה גמור ואינו רשות כלל מכמה ראיות, וחשש בל תגרע.

יג) עוד בזה, והזכות לזכור מצוות ה' ולעשותם.

יד) זכות קיום לא תתורו ע"ז, וממדרש שם ע"ז.

טו) שאין כאן ענין לא תתגודדו דגמ' סוכה פ"ד.

טז) שאין כאן את טענת הבית הלוי נגד תכלת ראדזין, ושאכן לא הי' ידוע צבעו זמן רב.

יז) דסמכין על סימנים מובהקים אף בדאורייתא.

בירורי הלכה במצות תכלת שבציצית

לה) סיכום על זה.	נד) עולה אחת לעי' שנה, ועוד.
<u>סימניו בחז"ל</u>	נה) השם פורפיר"א בחז"ל, ולהבדיל בלשון העמים.
לו) לברר סימניו מחז"ל.	נו) מקומו בין צור לחיפה.
לז) חלזון הוא בעל קונכי' להתבאר בראשונים ועוד.	נז) צביעתו בלזו ועוד מקומות.
לח) שבדמו צובעין תכלת ורק ממנו צבעו בעבר - מהבע"ח תכלת (ראה לעיל ח' ט' י' כז, עד ל', ולקמן), ותכלת דאוה"ע הוא תכלת דישראל.	נח) זמן גזירות רומי על זה מקביל למוזכר בחז"ל.
לט) צביעה העומדת ביופי'.	נט) פירוש בים המלח הוא מצוי.
מ) מתואר כצבע לבגדי מלכות אף לאוה"ע.	ס) דמו שחור כדיו.
מא) צביעתו ביורה וכסממני הרמב"ם.	סא) אין כאן ענין ארכיאול', ונחשב טביעות עין, והמסתעף.
מב) נצרך לו טעימה, וענין צבע שני הפסול המבואר בגמ' מנחות - א"ש בו.	סב) שאין הסמנין משפיעין בצבע וא"ש לכו"ע.
מג) ברייתו דומה לדג ומתקיים שפיר ע"י הקונכי' שהיא חלק גמור ממנו ולשון דומה בחז"ל, וענין דג בלשונות חז"ל.	סג) מן המותר בפיך.
מד) גופו דומה לים שהצמידה כחלק ממנו וקשה טובא להסירה, ונמצאת דייקא בו.	סד) ים כנרת דאתי מתמן תכלת.
מה) כנ"ל לדחות הינטינה והדיונון ראה אות ח' ועוד.	סה) בדברי הספרי פר' וזאת הברכה.
מו) עוד לפרש דומה לים.	<u>גוונ</u>
מז) רא"י מגמ' מנחות דבמין הכשר אין לחלק בפרטיו.	סו) גוון הנצרך למצוה, המסורת הפשוטה הוא הנקרא כחול.
מח) עוד פירוש בדומה לים.	סז) דימויו לים, ואבן ספיר, וקלא אילן, ועוד.
מט) בסוגיא דשבת עה. והסימנין משם כמה דאית ב"י נשמה, מיפקד פקיד.	סח) דימויו לרקיע וטהרו של רקיע.
נ) למה נקרא דם, ודעת הרמב"ן שם.	סט) תרגומו בלשון עקילס כנ"ל ל'.
נא) כמה ביאורים מה דחייב משום צידה ועוד.	ע) פירוש הירושלמי דהוזכר אף דומה לעשבים.
נב) דימויו להפליא לקלא אילן.	עא) ביאור התו' סוכה לא: בגוון הכרתי.
נג) בביאור הבדיקה דגמ' מנחות להבדילו מקל"א.	עב) ירוק שהוזכר ברש"י, ובראשונים נתפרש שהוא כרקיע.
	עג) ברש"י רקיע המשחיר לעת ערב.
	עד) עוד מקומות ברש"י ודרך דימויו.
	עה) עוד פירוש דומה לכרתי.

בירורי הלכה במצות תכלת שבציצית

- עו) בסוגיא דחולין ריאה ככוחלא, ופחול בלשון חז"ל, עוד בדעת רש"י.
- צז) דאף דעת הגר"א כן וזה כוונתו באמרי נועם (ברכות ט:).
- עז) העולה בדעת רש"י ועוד.
- צח) בגירסא ופירוש דברי ספרי שלח וספרי תצא.
- עח) פי' הר"מ מנחות ד' א'.
- עט) דרגת עומק הצבע הנצרך.
- פ) מהדומה לים ועמוק ממנו ודאי כשר.
- פא) בדברי הרמב"ם ודימויו לשחור.
- פב) לשון הר"מ פתוך שבכוחל.
- פג) טהרו של רקיע.
- פד) העולה בדעת הרמב"ם.
- פה) עוד מחז"ל וראשונים על זה.
- פו) כמה דרגות כשרות.
- פז) בדברי בה"ל דפחול כלול בשחור.
- פח) מתבאר ש"י לח דכל גוון בלוי כלול בפחול.
- פט) העולה, (ושלא יתערב מחלזון אחר).
- במנין החוטים ועוד**
- צ) במנין החוטים, הדיעות.
- צא) בסוגיא דהרוצה לעשות כב"ה עושה, ומקולי זה וזה, והנוגע לענינו.
- צב) דתכלת אין מעכבת הלבן, ודעת בעה"מ.
- צג) טעם דאין מעכבת, והדין במטיל ד' חוטים תכלת, (עוד בזה לקמן שאין כאן הוספה אלא להיפך יל"ע אם נחשב מגרע).
- צד) כמה ראשונים דחוט אחד הוא וכן מאחריו.
- צה) אין חילוק בין הרמב"ם לראב"ד בעיקר פירוש הכתוב.
- צו) רא"י מדין גרדומין דמונין חוטים שלמין, ולדעת הרמב"ם דין גרדומין דתכלת.
- צז) דאף דעת הגר"א כן וזה כוונתו באמרי נועם (ברכות ט:).
- צח) בגירסא ופירוש דברי ספרי שלח וספרי תצא.
- צט) בפלוגתא דד' וח' חוטים.
- ק) מקור הרמב"ם דחצי חוט, ואין מעכב וכמשמעות ספרי (עוד לקמן קו וקטז).
- קא) משמעות גמ' סוטה ומדרש ריש קרח ועוד משמעות מחז"ל.
- קב) בדברי הזוה"ק דחוט אחד וכמה חוליות ממנו לזוהר.
- קג) בדעת הגר"א בביאורו לזוה"ק ובספד"צ.
- קד) בדעת האריז"ל והרמ"ק ועוד.
- קה) בסוגיא ריש התכלת דתי' הגמ' לענין גרדומין.
- קו) בדעת הרמב"ם דיכול להטיל ד' תכלת באין לו, וחוט א' שלם ודאי שפיר.
- קז) עוד בראיות האחרות מגמ' לט. דחוט א' הוא.
- קח) בביאור סוגיא דגדילא מיגדיל וכו' (לט:).
- קט) החילוק בין טלית בת ד' ובת ח', ודעת הגר"א בזה, ודבריו ריש סי' י"ב ולעיל אות צז ולקמן קיא.
- קי) בגמ' מב. עיף להו מיעף כו' קסבר וכו', פירוש הגמ' לראשונים הנ"ל ולפי הגירסאות.
- קיא) עוד בדעת הגר"א.
- קיב) דאין לחוש בגרדומין לדעת ר"ת אלא כעין שיטתו.
- קיג) הכרעת המשכנ"י, ותוכן עיקר ראיותיו אין סותר לראב"ד, ודעתו שאין פסול לרמב"ם בחוט שלם.
- קיד) בהכרעת הנצי"ב דחוט אחד, ובסוגיא עירובין (צו) המוצא תכלת בשוק כו'.

בירורי הלכה במצות תכלת שבציצית

קטו) בדעת הארה"ח, והנידון במטיל חוטין מצמר וממינו.

קטז) עוד אם לרמב"ם יש חסרון בחוט שלם, או שני חוטיין.

קיו) העולה מרוב מקומות בחז"ל והגירסא בספרי עפ"י רוב ספרי הראשונים, והכרעת האחרונים.

בדיני הצביעה

קיח) צביעה לשמה ואם כיון בטעימה לשמה ובנידון אם מהני במחשבה לחוד.

קיט) בדין טעמה פסלה, והגירסא בזה בגמ'

קכ) להלכה אם נפסל היורה אם שפכו לתוכו הנסיון.

קכא) בטעם טעמה פסלה ודעת התו' ובדברי הקרן אורה.

קכב) כמה נידונים בדין טעמה,

קכג) תכלת אין לה בדיקה ואין נקחת אלא מן המומחה.

קכד) [הצובע התכלת לחד דיעה דהוי שפיר לשמה לכוי"ע].

בדיני החוליות והקשרים

קכה) אם נצרך לתחוב הלבן קודם.

קכו) עיקר דין החוליות ובלבן לחוד ואינו עיכובא.

קכז) עיקרו מדאוייתא (ואם נצרך ביום)

קכח) עיקרי השיטות בצורת החוליות אם משנה מלבן לתכלת.

קכט) איך לפרש לשון ז' רהיטין דתכלתא ובגמ' תכלת נגד ז' רקיעין.

קל) עוד בהנ"ל.

קלא) דיעבד בהתחיל בתכלת.

קלב) במנהג ה' קשרים וסדרם, וממדרשים ובאור הגמ' בזה.

קלג) בביאור הגמ' לקשור על כל חוליא, ולפרש מנהגו בזה.

קלד) לדעת האריז"ל בחוליות וא"ש לראשונים דמחליף גוון בחוליות.

קלה) לדינא אין להוסיף על הקשרים, ואין תחיבת החוט בכלל זה, אך לכאוי אי"צ בו.

קלו) בחוליות דהרמב"ם, ובכריכות בני ספרד.

קלז) לדינא, השיטות והאופנים בחוליות וקשרים.

בדיני גרדומין

קלח) עיקרי דיני גרדומין בגמ' והראשונים.

קלט) אם מועיל השלמת מין א' לחבירו בלא נשאר כד"ע לרבנן דרבי לפי' התו'.

קמ) איך מתפרש נפסק מעיקרו להרמב"ם וב' דיני גרדומין לדעתו, [ונראה דלרבי וכן לרמב"ם לרבנן מהני רק בנפסק לאחר חוליא א'].

קמא) לפרש להר"מ אופן איגודם לבן וקאי תכלת אם כלול בדין דגרדומין דבני ר"ח ומה דימה אותם רבא.

קמב) לדינא לדעת הרמב"ם אם מהני כד"ע מצד הלבן לתכלת או לדין דבני ר"ח.

קמג) לדעת הראב"ד י"ל דמפרש סוגיא כרמב"ם ומהני גרדומין דרבא אף לרבנן.

קמד) לדינא במטיל חוט אחד אין להקל כגרדומין דרבא, ולדעת ר"ת אם יש לחוש באופן דעת הראב"ד.

קמה) בדברי המשכנ"י אם הר"מ סובר כר"ת, ולבאר דדברי רבא לח: לא נדחו.

קמו) באופני הב"י לפרש דעת הרמב"ם ולדינא.

קמז) לפרש חילוק בין רבי לרבנן אם נחשב קיום ב' המצוות בנגדם מין אחד, ולענין לצאת בו בשבת בנגדם.

קמח) דדברי רבא לא נדחו.

קמט) להרמב"ם ותו' לדינא בנגדם מין א', ולצאת בו בשבת.

קנ) ש"מ צריך לקשור על כל חוליא, רש"י ותו'.

קנא) לפרש דרבא דייק דוקא מדברי בני ר"ח בנפסקו כולם.

בירורי הלכה במצות תכלת שבציצית

- קנב) לפרש לשון אישתרי עילאי אישתרי כולה.
קנג) לפרש דיוק רבא דלא סימן החוטין כמנהגנו.
קנד) דיוק המרדכי כרש"י, להמשכנ"י תלוי בפלוגתת ראשו' בשיעור ד' גודלין
קנה) לדעת ר"ת ור"י לפרש גמ' מא :.
קנו) בדעת ר"י ובדעת הרמב"ם בשיעור כד"ע אם ענף או אף גדיל.
קנז) לפרש לדעת רש"י דברי רבא לח : ואין תעשה ולמ"ה בפותח הקשרים.
קנח) לפרש לפ"ז דיוק דרבא לח : ואפשר איירי בנפסק ודייקא נשאר מעט מהענף הקודם, ולדחות זה. ומצד הפוחת לא יפחות מז'.
- קנט) כמה נצרך שישאר מכל הח' חוטין לקיים מצות גדיל.
קס) סיכום דיני גרדומין.
קסא) תכלת צריכה ב' חותמות.
הערות : 03-6746253

ברוך הנותן ליעף כח ולאינן אונים עצמה ירבה

הנה נודע שיש הטוענים שהוברר כיום מהו חלזון שאמרה תורה לענין תכלת בציצית ובשאר דברים, ויש אשר אף עשו מעשה בזה, ומאידך יש הטוענים נגד זה מכמה טעמים, ויש לעמוד על עיקרי הדברים בזה.

א) והנה אף קדשים שאין בידינו לקיים מצוותיהן ודאי מצוה ללמוד הלכותיהן ואדרבה לפחות "נשלמה פרים שפתינו" וכמו שהאריך הח"ח זצ"ל בספריו, ועוד כבר האריך הח"ח שאף כשיבא גוא"צ נצטרך ללמוד הלכות קדשים ואם לא ידעו הלכותיהן יכול לגרום עיכוב העבודה, עיי"ש, וא"כ אף במצוה זו אם בידינו לקיימה ודאי חובתינו לברר בירורה, ואם אין בידינו לקיימה לפחות יהא כלימוד קדשים כנ"ל לעורר זכות למעלה שנזכה כבר לקיימה בבחינת מתי יבא לידי ואקיימנו, עי' ספרי הח"ח בזה, וכן ביחזקאל מג, יא מתבאר שהלימוד בצורת הבית מביא הזכות לקיימו לעתיד.

ורואים אנו מדברי הח"ח שלא נוכל לסמוך במצוות על גילוי משמים ונבואה אלא נצטרך דוקא אנו לדעת פרטי ההלכות ואפי' יכול לגרום עיכוב לעבודת ביהמ"ק כנ"ל מדבריו, והיינו משום שלא יתחיל הכל בגילוי ונבואה, והרי אמרו אלה המצוות שאין נביא רשאי לחדש דבר מעתה (מגילה ג') א"כ כל מצוה נצטרך לברר הלכותיה בדברי התורה המצויי בידינו ואז אפשר שיהא אף גילוי משמים, ואם בקדשים כן ק"ו בזה שאדרבה משמע שיתגלה קודם ביאת גוא"צ כדלקמן בס"ד.

ב) והנה כיום נתבררו עוד פרטים שעד זמן לא רב היו איזה צדדי דחי' רחוקים יותר או פחות, ואף גדולי הוראה שעד זמן האחרון הי' להם פקפוקים בזה הסכימו שכיום נתישבו קושיותיהם והוברר יותר, וזה גופא יש להחשיבו ליצא מגניזתו המבואר במדרש (שלח)

שנגנו התכלת [ונחתמו מדרשים אלו בזמן הגאונים כמ"ש החיד"א והרי בתלמוד דידן לא נאמר, והרי רבינא ורב אשי סוף הוראה וא"כ אינו קביעת הלכה, וכן מנחות מב בימי רב אחאי כו' אייתי תכלתא, והוא מרבנן סבוראי עיי' חיד"א, א"כ עדיין לא נגנו],

ועי' פסחים סב: נגנו - פרש"י נשתכח, וכן פירש בעץ יוסף במדרש שם. ועי' ספר לולאות תכלת ציין לדברי הערוך ערך "נגנו" תרגום אשר אצרו אבותיך דיגנו אבהתך, ע"כ, וא"כ היינו הכנסה לשמירה ואין ענינו הכחדה, ועיי"ש שהביא מתו' שבת כ: ד"ה אן בשם ר"י, וכן בתו' ב"מ כט: דאף לשון בטל אינו לגמרי ק"ו לשון נגנו [וכנ"ל מרש"י דפירש דנשתכח, ואפשר דבמכוון שם לא מסרו ספר יוחסין לתלמידיהם כדי שישתכח עיי"ש מפרשים דהיינו גניזתו], וכן כאן הי' גנוז יותר מאלף שנה, אך אין כאן הכרע כלל לכמה זמן נגנו ואימת יתברר.

ובעוד ראשונים משמע דאין מניעה שיקיימו בה היום המצוה אלא שאין מצוי בכל זמן ובכל מקום, עי' רמב"ם ציצית ב' ט' וספר החינוך ועוד, ראה לקמן, וההשגחה העליונה שסיבבה גניזתו לאחר חתימת התלמוד, ולפי הידוע לנו נסתבב גניזתו עיי' גזירת המלכות עיי' שגזרו לצורך כבוד עצמם שלא יצבעו ממנו לשום צורך (ולאו דוקא לצורך מצוה) (ועוד בכיבוש הערבי את א"י [לפני כ-1400 שנה], כנראה החריבו כל בתי הצביעה באיזור א"י ולא ידעו יותר לצבוע בו),

ג) ואפשר הוזכרה גזירה זו סנהדרין יב. עיי"ש, שהקפידו מלכות רומי מאוד על זה, ונודע שגזרו עיי' בעונש מות כדלקמן ונראה שהוזכרה גזירה זו ברמב"ן עה"ת פר' תצוה [וא"כ הגזירה היתה לפחות כ-800 שנה], ואין חיוב מסי"נ על מצוה כשהגוים גוזרים לכבוד עצמם ולא להעביר על

הדת כמבוי יו"ד סי' קע"ז ס"א, עיי"ש כמה טעמים דאין למסור נפש בזה.

ואף בגמ' סנהדרין (יב) רואים שלא היה מצוי כ"כ בזמנם תכלת וגזרו ע"ז הגוים מלצבוע בו ומחמת זה לא נמצא כ"כ, אף דכולם מסכימים שעד רבנן סבוראי לא נגנז, וכן במנחות מב בימי ר' אחאי מר ממשיכי אייתי תכלתא, והוא הי' בזמן רבנן סבוראי, וחז"ל כנ"ל דלא מסרו נפש ע"ז לקיים המצוה, משום שאין חיוב בכך כשהגוים גוזרים לצורך הנאת עצמם ולא להעביר על דת.

ד) ועוד שידעו שאין כ"כ מקום לקיים המצוה הזו בגלות כנודע עפ"י האריז"ל לפרש שאחר חורבן ביהמ"ק אין בנו כח לתקן במדת ה"חכמה" (ה"תכלת" רומזת למדת ה"חכמה"), ואף דכמה שנים אחר החורבן קיימו עדיין מצוה זו עד כחתימת התלמוד, היינו משום שאף ששקעה אור החמה בחורבן ביהמ"ק עדיין עד כחתימת התלמוד הי' כח זה עדיין מעט עד שנסתלק אורו לגמרי בחתימת התלמוד, ואז נגנז התכלת, ולכך לא ראו כ"כ הצורך למסור נפש על זה שהבינו שזה חלק מגזירת הגלות ואין בזמן כזה הכח לתקן בדרגה כזו.

וראה אשר פירשו באורך בספר לולאות תכלת מעמוד 35, (ועיי"ש מש"כ בשם ספר חרב פיפיות לר' ישע"י יעקב (תלמיד הגר"ח צאנזר - מחכמי בראד) עמו' רכ"ב, ושעה"כ ענין פורים ענין מרדכי בסוף גלות בבל ובפסוק ומרדכי יצא, ומספר מחנה דן המיוחס לר"ש אוסטרופולר ז"ל אימת יתחדש אור החכמה), ובקו' חותם של זהב אות כב ועוד, דודאי לא בא האריז"ל לפטור ממצוה קיימת, ופשוט דקיימו המצוה אף אחר החורבן כדמוכח בגמ' היטב, אלא כנודע דרך האריז"ל לפרש מציאות קיימת לפרש ענינה, ובא לפרש ענין זה שנתמעט והלך מזמן חורבן ביהמ"ק ועד חתימת התלמוד כבר נגנז לגמרי, ועל זמן כזה שהנה אכן גנוז הוא פירש שאין בידינו לתקן בזה, ובזה נדחה גם מה דיש הטוענים עפ"י מה דפירש האור החיים על

הפסוק "לדורותם" דבזה"ז רמזה התורה בזה דמקיימין מצות ציצת בלבן לחוד, והנה אין דרך האוה"ח להמציא דרשות לפטור מצוות נגד ההלכה היוצאת מדברי חז"ל וכמו שפירש האוה"ח פסוק אם בחוקותי אופן ה' ועוד מקומות, אלא דרכו לפרש דהתורה תרמוז על מצבים שונים וענינים שונים, וכן כאן רמזה התורה על מצב זה שימנע קיום המצוה כאלף שנה בזמן הגלות וכדברי האריז"ל הנ"ל, אך כנ"ל דאף בזמן הגמ' קיימו מצוה זו ולא אמרו לפטור מחמת שאין אור החכמה בפועל ע"י מעשינו, אלא אדרבה כל זמן שהי' בידם ליאחז בזכות מצוה זו של אור החכמה ודאי נאחזו בכל כוחם בזה ואף במסי"נ כמבוי סנהדרין שם, אלא לאח"ז כבר נמנע מחמת הגזירות ולא השיגוהו כלל, כלשון הגמ' מנחות שם, ואף בזמן קץ מובן שיאיר אור החכמה קודם בא ב"ד כנ"ל בס"ד.

ועי' הגר"פ על מנין המצוות לרס"ג ז' האריך לפרש שדרשו מפסוק זה דלדורותם להתיר ללבוש טלית של לבן לחוד או לרבי דסבר דמעכבין זא"ז דמ"מ באנוסין מקיימין בלבן לחוד, ואף לרבנן דלא נימא דעדיף לא ללבוש הטלית מאשר לבטל מ"ע דתכלת, עיי"ש. אך פשוט דכשיש תכלת אין פטור זה כלל ולרבי שב הדין דמעכבין זא"ז, ואין טעם לאחוז את הפטור שנתחדש בהכרח על זמן שלא נכלל בפטור זה.

והנה אפשר להבין שכמו שלא נגנז מיד בחורבן ה"נ לא יתגלה בגאולה עצמה אלא אף קודם לכן כדוגמת אור מועט הזורח מעלוה"ש קודם זריחת אור ביהמ"ק [עי' זוה"ק וירא קי"ז], וכבר הביאו על כך מדברי הזוה"ק (וירא קיז) שמשנת ת"ר יפתחו מבועי חכמה בעולם, וידוע כן משם הר"י סלנטר ובשם בעל הלשם זצ"ל, וא"כ ק"ו כיום שעבר כמה זמנים מאז וכמה תהפוכות עולם אפשר ודאי להבין ששייכים אנו למדת ה"חכמה" מעט לזכות לאחוז במצוה זו, ואדרבה, כהכנה להשראת השכינה בביהמ"ק כדפירש רש"י סוטה יז בשם ספרי,

ע"י לקמן. ודבר זה גופא שהוברר במשך השנים עוד ועוד פרטים בזה עד שירדו כל הקושיות בזה יש להחשיבו שיצא מגניזתו.

(ה) [וע"י ילקוט"ש פ"י ראה (רמז תתע"ט) דרוש ע"פ נביא (היכן מקום המקדש), יכול תמתין עד שיאמר לך נביא ת"ל לשכנו תדרשו ובאת שמה, דרוש ואתה מוצא ואח"כ יאמר לך נביא, וכן את מוצא בדוד וכו', ע"י זבחים נ"ד מהיכן הכריעו דוד ושמואל על מקום המקדש מהפסוקים, ואח"כ הנבואה קיבלו בזה רק ע"י גד החוזה כמבוי בילקוט"ש שם, וכנ"ל בריש הדברים שכל מצוה יש לה להתברר ע"פ התורה המצוי בדינו ואח"כ יהא הגילוי ע"י נביא, א"כ אין טענה שנמתין דוקא לאליהו ומשיח, אלא אדרבה קודם חובתנו לברר זה ואח"כ יתגלה ע"י נביא, ואמנם אין שייכות לתכלת עם ביהמ"ק וודאי שלביהמ"ק נצרך גילוי עפ"י נביא לעשות מעשים, וכמו שהיה אף שם שלאחר הכרעתם עפ"י הפסוקים היתה נבואה כנ"ל, וודאי אין נראה להכריע בכריתות בלי סנהדרין, אך כאן שהוא קיום עשה ואין בו איסור כלל, יש לומר כע"ז שמוטל עלינו לברר ואף לקיים אם מתברר].

(ו) וע"י מ"ב סי' ח' סקכ"ו הביא דרשת הגמ' מנחות מהפסוק ובאו עשר איש מכל וגו' והחזיקו בכנף איש יהודי וגו', שכל אחד מישראל יהיו לו אלפים שמונה מאות עבדים, כתב ע"ז המ"ב שם דמשמע מן הכתובים **שהיהודים שישארו לעת קץ יהיו מצוינים במצוה זו**, והנה אין כונתו ז"ל לאחר ביאת המשיח דאז פשיטא שיקיימו המצוות כראוי, אלא כוונתו דקודם לכן יהיו מצוינים במצוה זו, ובפשטות יש להבין דמצוינים במצוה זו היינו בשלימות, ואדרבה זה תוכן הענין דהלבן בציצית קראוהו חז"ל חותם של טיט, והתכלת חותם של זהב, ויש להבין שזה אשר ירצו הגוים להחזיק בראותם חשיבותן של ישראל המחזיקים חותם של זהב, **כלשון הפסוק והחזיקו בכנף איש יהודי לאמר נלכה עמכם כי שמענו אלקים עמכם**, והיינו התכלת הרומזת

להשראת השכינה [ע"י רש"י סוטה י"ז בשם ספרי].

וע"י זוהר סו"פ שלח בגין דאיהי (התכלת) כרסייא לבית דוד ותקוני' דילי', דהתכלת יש לה ענין עם הכסא של בן דוד, ויש להבין שיש להבין הכסא קודם בואו, [ע"י עוד דברים על נסים שיעשו על ידה בזמן הגאולה].

(ז) והנה אף דבמדרש נאמר דגנוז [וכנ"ל דבתלמוד לא נאמר ורבינא ורב אשי הם סוף הוראה] הביאו מקצת הגאונים הלכות התכלת בכמה ספרים שכתבו, ר' שמואל בן חפני [הביאו הרמב"ם בתשובה לחכמי לונל, והודפס כבר] (ועוד ע"י בעל העיטור והשגות ראב"ד בשם ר' נטרונאי) וכן הר"ף ורא"ש שאין דרכם להביא כלל!! הלכות שאין נוגעות בזמן הזה וכל הלכות הקרבנות השאירו זה לבי"ד של משיח שהם יכריעו הדברים, מ"מ הלכות התכלת הביאו בפירוט בדבריהם, ואף דבזמנם כבר לא קיימו תכלת כלל, וכמו דפסקו דבטלית של פשתן יש להטיל לבן, ונימק הרא"ש גם משום שאין לנו תכלת, וא"כ יש להבין מדבריהם של הגאונים וראשונים הנ"ל שיהא איזה נפק"מ מכל פירוש הלכות תכלת שהביאו, וא"כ אף דנימא שיש זמן שבו התכלת צריכה להיות גנוזה (אם נפרש כך דברי המדרש) הנה נזרקה מפייהם שעתיד להתגלות התכלת קודם ביאת גוא"צ ונצטרך אז לידע הלכותיה, וכן כתב מהר"ל בתשו' חדשות ה' דע"פ הסמ"ג שכתב סמניו בקל לעשות תכלת, והוא סבר לפטור טלית של פשתן לגמרי משום זה, אך אף הרא"ש שטרח ליישב את מנהג ספרד והסכים לצרף להקל להטיל בטלית של פשתן כיון שכיום אין תכלת, הנה הביא את הלכות תכלת צביעתה ובדיקתה, אף שלא הביא הלכתא למשיחא, א"כ מובן מדבריו ששייך אף בזמן הגלות שיתגלה ויקיימו מצוה זו. וכן כמה ראשו' רמב"ם ועוד שהביאו סימנין יש להבין שכתבם לצורך - לנהוג עפ"י זה.

הערה לקורא

ח) לצורך הבנת הדברים יש להביא כאן מציאות הדברים, האדמו"ר מראדזין זצ"ל טען שמצא חלזון התכלת שהוא דג הדיונון הפולט מידי פעם צבע מסוים, (ואין שייך בזמן מיתתו דוקא) והצליח לצבוע בו ע"י בישולו בחום גבוה מאוד (900 מעלות), אמנם כיום נתברר שהצבע נוצר מחמת הברזל הניתן שם והדם משמש כסממנים בעלמא, ויכולים לצבוע כן גם בדם שור, ואף בדורו הוגדר כהשערה בעלמא, ראה ישועות מלכו סי' ב' ג', וזה עיקר טענתו שם להמעין.

הרב הרצוג בעבודתו על התכלת הביא שבספרי אוה"ע מקדם תיאורו חלזון התכלת שהוא ממשפחת הארגמונים (מורקס - פורפורה), מין זה המצוי בים התיכון כולל שלש מינים עיקריים, ארגמון קהה קוצים (מורקס טרונקולוס) ארגמון חד קוצים, וארגמונית אדומת הפה, מהמין הראשון (הקהה קוצי) צובעים כחול עד סגול, והאחרים יכולים לצבוע סגול עד אדום, בגווני שונים וממינים אלו בפרט נודע שצבעו בזמנם, וכדלקמן.

בזמן הרב הרצוג עדיין לא הורגלו לצבוע בו, (אלא על גבי נייר, ולא ידעו אם צביעתו בשיטת החיזור או אופן אחר) ואף אח"כ כשכבר צבעו היה בתחילה עין הצבע סגול, שכן נראה הדם בתחילתו בצבע סגול, עד שבמקרה אירע פעם שצבעו בחוץ לאור השמש ואזי צבע כחול, ונוסה שוב ושוב ואף בכמה אופנים בצביעה טבעית והגיע לתוצאה זו של צבע כחול, צורת הצביעה היא בשיטת החיזור שמוציאים את החמצן מהצבע ואזי יכול להיקלט לעולם בצמר שלא ירד בכביסה, שיטות החיזור לקוחות מידעות מסופריהם מקדם ורק כך צבעו בזמנם ורק כך ניתן לצבוע כנ"ל, בצורה טבעית ע"י חומרים בטבע כגון אפר ומ"ר נעשה במשך מספר ימים, וכיום נעשה כן ע"י חומרים כמו סודה קוסטית המקבילים לחומרים הנ"ל (אפר וכיו"ב) המעבדים את החומר (כמו עיבוד עור). וברמב"ם הוזכר אהלא וקמוניא עיי"ש, וכיום נודע בבירור שצמחים אלו (שברמב"ם)

מקבילים לחומרים הנ"ל [סודה קוסטית, ודיטיוניט, בסיס וחומצה] ונוסה כ"פ ע"י שתו"מ ללא עירוב סמנין נוספים, [ואהלא מקביל לחומר בסיס וקמוניא לחומצה כמבו' ברמב"ם] ונעשה הפעולה במהירות כמו החומרים המלאכותיים הנ"ל, ואין בחומרים אלו צבענים כלל.

(החומרים שנמצאים בצבע של החלזון בשמותיהן הלועזים "אנדיגו" - כחול, "מונו - ברום - אינדיגו" סגול הנהפך לכחול בהנחתו בשמש ומסתלק הברום ונהפך לאינדיגו, ואף במשך הזמן מעצמו יכול ליהפך לכחול, ופעמים אף חומר נוסף "די ברום אינדיגו" חומר מתא כפול (די) שאין נהפך מעצמו לכחול אלא בתהליך החיזור יוצא ממנו חלק הדי - הכפול, ונהפך למונו ברום - (בודד) שזה נהפך לכחול בשמש וכנ"ל, בחלזון הקהה קוצים הוא המתאים יותר לצבע כחול בהיות החומר הדי ברום מועט בו ויוצא כנ"ל, אך החלזונות האחרים החומר די ברום מרובה ואין מתנדף כ"כ, ונשאר סגול או אדום - (בארגמונית אדומת הפה וביחד קוצים), או שהצבע כחול נשאר דליל.

הרב הרצוג ז"ל אף דנטה ממש לומר דתכלת דאומה"ע הוא תכלת דישאל אך מחמת חוסר ידיעתו לצבוע בו כחול (ולפי הנראה לפום ראיטא צובע סגול, שזה צבע דמו) התקשה בזה, ועוד שהוקשה לו ההתאמה לדומה לים מחמת שלא ראהו בחיותו אלא לאח"ז שכבר מת צבעו החיצוני והי' בצבע לבן או חום ומחמת כן העלה צד דתכלת דאומה"ע אינו תכלת של ישראל דלפי קבלתו הוא כחול, ולכך העלה צד דהתכלת הוא חלזון הינטינה שצבעה החיצוני סגול ודמה צובע בתחילה בכחול, אמנם כבר ניסו כמה וכמה אופנים שונים וכבר נלאו כל התומכים בשיטה זו לצבוע צבע עמיד מחלזון זה, וכן מהעולם העתיק לא ידוע כלל על צביעה במין זה, (וכמו שאף הרי"א הרצוג עצמו כתב) ולאחר שקושיות הרי"א הרצוג ז"ל ירדו וכדלקמן בס"ד, ולשונו שם על הארגמון (המורקס טרוני) רחוק הדברים מאד שהחלזון של התכלת לא זה הנקרא מורקס טרוני אבל אעפ"י שרחוק אפשר הוא, עוד כתב שם

שהשערה זו קרובה מאד אל הדעת (פרק יא) וזאת אעפ"י שהרבה דברים עדיין לא נודעו בזמנו, וכן פירש דהרמב"ם סבר כן, ואילו לגבי הצעתו את הינטינה קרא אותה השערה קרובה אל הדעת, [וכנ"ל שאכן קשה עליה ובזמנו לא נודע זאת שאין אפשרות לצבוע ממנה] א"כ שוב תקף טענתו בריש דבריו שלא מסתבר שתכלת דאומה"ע אינו תכלת דישראל, וכמו זהב דאומה"ע דפשוט דהוא זהב דישראל (אמנם נאמרו ז' מיני זהב בחז"ל ויש לידע מה המכוון בכל מין (ואפשר כולם כשרים מן הדין), וכאן בחלזון אין ב' מינים (שאחד כשר ואחד פסול) וכדמוכח במנחות, לקמן מז).

ט) ועצם הכרעת הדבר כדלקמן בס"ד שהובררו הראיות שפיר בזה, אך **עוד הוא בהכרעת גדולי ישראל** בדורות עברו, וכמו שכת' היעב"ץ (ספר מטפחת ספרים פ"ד) דהוי פשיטא ל' דהחלזון התכלת הוא אשר פירטו בו אוה"ע בספריהם אודות חלזון זה, וזה ברור לכל יודע שאוה"ע בדבריהם על צביעת תכלת דיברו על חלזון זה, והוברר בגדר טביעות עין וסימנים מובהקים, מחמת פירוט הדברים אודות טבעי השונים וצורת גדילתו ואכילתו ועוד, שכל זה קיים בבירור בחלזון זה ובמקומות שצינו אוה"ע ההם, והנה הסכים היעב"ץ להקשות ולהגיה בזוהר (דאיתא שם דהחלזון נמצא בכנרת) מחמת ספרי אוה"ע ההם [ועל עצם קושיותיו כבר האריכו ליישבן מדברי האריז"ל ועוד מקובלים שעמדו על קושיותיו ופירשו דברי הזוה"ק בכל מקומות שהקשה והביאום בספריהם (ספר לולאות תכלת, ותכלת לחושבי שמו, וחזקתם של זהב, ועוד ראה לקמן סד)] וא"כ הבין שיש לסמוך על אוה"ע שתיארו המציאות בפירוט רב לפחות כאומן לא מרע אומנותו, או דהוי מילתא דעבידא לאיגלווי. וכן החוות יאיר בספרו מקור חיים על ה' ציצית סי' י"ח ג' הביא דברים אלו, ואף הוא ה' בטוח בכך והסתמך על ספרי אוה"ע ההם ומחמת כך סבר לשנות המקובל בכלל ישראל שהתכלת כחול,

והוא כתב שהתכלת הוא חלזון שדמו סגול כיון שבזמנו עדיין סברו שיצבעו ממנו סגול שזה צבע דמו, אך פשוט דאם היה החו"י כהיום שנודע היטב אפשרות צביעתו כחול, ואף נודע בבירור שבזמנם של אוה"ע צבעו ממנו כחול, ונודע כמה דרכים להביא לצבע הסגול שיצא ממנו אדמימותו ויבא לכחול, וחלק מהאפשרויות רמוזות בחז"ל ולהבדיל בספרי אוה"ע, ואינם אפשרויות משונות אלא פשוטות בתכלית, ואדרבה הרבה פעמים הסגול אינו עמיד כלל ובמשך הזמן הופך לכחול, [ע"י בכל זה לקמן והאריכו בכך בספרים הנ"ל], והרי הרמב"ם כתב דבעינן צביעה העומדת ביופי' וכדחז"י בגמ' דבדקין ל' בכמה אופנים (ע"י בזה לקמן בס"ד) וא"כ אינו הסגול שהרבה פעמים אינו צביעה העומדת ביופי', וא"כ פשוט דאם ה' היום החו"י היה מסכים דכחול הוא כקבלתנו לפרש תכלת, דהרי הסכים מחמת ידיעותיו מאוה"ע לשנות פירוש המקובל בזה, **כ"ש שה' מסכים עפ"י הדברים להסכים למקובל.**

י) [וזה גופא שהסגול אינו עמיד לרוב כנ"ל הוא **עוד רא"י שידעו בזמנם לצבוע בו כחול** וצבעו כך (ראה לקמן), וא"ש עוד מה שסופרי אוה"ע עצמם פירשו (פלי') שלצבוע צבע פורפור"א בלע"ז וגוון זה בלשונו של הנ"ל הוא צבע כעין האחלמה סגול או ארגמן הנוטה לאדום, (ובלשונו צבע כחול נקרא קונכיליא כדלקמן), (וראה לקמן נה) וכתב שלצורך צבעים הנ"ל היו מערבים משני מיני חלזונות ואילו לצורך הצבע כונכיליא בלע"ז [שיש כמה ראיות שהוא כחול כדלק' לא היו מערבים, שלצבוע סגול נצרך דוקא העירוב כדי שיתקיים הסגול כנ"ל, ואילו הכחול - התכלת לא ה' צורך לערב משני מינים, כיון שאדרבה נצרך רק הכחול שבקחה קוצים), (במינים האחרים אין כ"כ כחול בהרכבם) וכנודע כיום ג"כ כנ"ל שאין הסגול עמיד בו כ"כ אלא אם מערבים מב' מינים אין מתקלקל הסגול, שבחלזון השני (החד קוצים) יש הרבה מהחומר די ברום אינדיגו (אדום בעל תא כפול) וזה אין מתנדף במשך הזמן (משא"כ לכוניחילא

לא עירבו כנ"ל דאכן לצבוע כחול אי"צ לערב) וזה ג"כ ראי' שהכונחילי"א המוזכרת בדברי אוה"ע **היינו הצבע כחול**, כפי שתרגמוהו כמה מתרגמים (ללא שהי' להם צורך לחדש בו איזה מצוה) וכדלקמן בזה בס"ד].

יא) וכן בשלטי גבורים לחכם ר' אברהם הרופא סי' ע"ט פירש דרמש הים הנקרא פורפור"א הוא החלזון שצובעין בו תכלת (הביאו את ספרו (במקומות אחרים) בעל התוי"ט ופר"ח וברכ"י וחת"ס).

[ועי' בחזו"א אה"ע ב' ז' מה שדן לענין הקרבת קרבנות ולא ראה בנידון האחרונים בזה כשעשוע בעלמא, אלא דן בזה לדינא ממש עיי"ש, ושם יכול להיות חייבי כריתות בכל פעולה שאין כדין, ודון מינה כ"ש לכאן שאין בו חשש כלל].

וראה בספר שפוני טמוני חול (להגאון מראדזין) מה שהביא מכתב מהגרע"י שלזינגר שדיבר עם הגר"ש מסלנט ועם מהרי"ל דיסקין זצ"ל בענין האפשרות לחדש מצות תכלת והסכימו עמו אף כשלא הי' בירור גמור, ואף לאחר שנמנע מהריל"ד לדון בזה (מחמת גורמים שונים, עיי"ש), אך לא שינה דעתו שיש אפשרות לקיים המצוה, ולפחות בבירור מספיק ודאי כן דעתו.

וכן הביא שם דברים מהגר"א מקאוונא זצ"ל שהסכים בעצם הדבר שאפשר לקיים מצות תכלת אף בבירור שהי' שם, וראה שם הטעם שנמנע הגר"א לקיימה. וכן בישועות מלכו או"ח סי' ג' שאם הי' בנמצא תכלת בבירור והי' ידוע לנו כיצד צובעין ודאי הי' ראוי לאחוז במצוה זו, (וכן בספר שפוני טמוני חול להגאון מראדזין זצ"ל הביא שקבלה בידם מהמגיד מקוזניץ זצ"ל שסמוך לביאת הגואל יחודש מצוה זו, ועי' משי"כ בישועות מלכו סי' ב' כע"ז קצת).

ואף כיום יש דברים בזה מגדולי ישראל זצ"ל ויבדלט"א, וכפי שנודע דעת רוב חכמי הדור **שאם יתברר המצוה אין בידינו כח ליפטר**

ממנה כלל, ואדרבה, (ולא לומר שאין בידינו לשנות, אלא אין בידינו ליפטר), ועוד כנ"ל שלא אנו המשנים אלא יש כאן דברים מהגאונים, והראשונים עד מהרי"ל וחזו"י ועד גדולי הדור הקודם והדור שעמנו כנ"ל מהמהריל"ד ועוד, ואף כשעדיין לא נתברר כ"כ יודעני הוראה מהגר"ש זצ"ל שאפשר ללבוש לפחות בצנעה ועוד כע"ז. וכיום שהוברר יותר דיברתי עם אחד מגדולי המורים שדיבר עם אחד מגדולי ישראל שליט"א שהורה לו שאם הוברר לו שיכול ללבוש בפרהסיא.

עוד משמו של הגדול הנ"ל אף דהביא המדרש דגנו מ"מ הסכים דאין בכח המדרש לפטור אם הוברר בראיות, אמנם נצרך ראיות, וא"כ המתברר לו בראיות י"ל דמחויב, ואף לאחרים הסומכים על בירורו הוי לפחות כעדות שהוברר.

יב) ויש החושבים שאין כאן חיוב גמור אלא כעין רשות ומצוה קיומית, כיון דאין התכלת מעכבת את הלבן, "וטעותם נודעת" מן הפסוק, והמשנה, והגמ', ופוסקים. בפסוק נאמר כמצות עשה גמורה וכמו שהביאה הגמ' מנחות מד **כל שאין לו ציצית בבגדו עובר בחמשה עשה** וא' מהם הוא ונתנו על ציצית הכנף פתיל תכלת כדפרש"י ורגמ"ה, ועי' רמב"ן בהשגות על סה"מ (שורש י"א) דימה תכלת ולבן לתפילין של יד ושל ראש דענינם אחד, ופשוט דהוא עשה גמורה להניח של ראש אף שכבר הניח של יד, עיי"ש, וכן בערוגות הבושם הקדמון (מבעלי התוספות) דמי שהיו לו שני המינים (תכלת ולבן) ואין רוצה להטיל אלא אחד מכין אותו עד שתצא נפשו כדין כל מצות עשה, וכן ברמב"ם ריש הלכות ציצית דכשיש לו הוי חיוב גמור.

ובמנחות מג: גדול עונשו של לבן יותר מעונשו של תכלת, מבואר דיש בביטולה עונש, וכן בתו' ב"מ סא: ד"ה שתולה, מבואר דהתולה קלא אילן מבטל מצות עשה, ואדרבה לפירוש הרא"ש שם וכן מהרש"ל פירש בתו' דהעונש על קלא אילן הוא זה שמבטל רבים ממצות עשה של תכלת, [ומתבאר אף ריעותא דקל"א דהוא

זה גופא שמבטל מצות עשה, (ולא שיש חשש ללבוש דבר שאינו ודאי - כשעושה כן לשם מצוה) (עוד לקמן כג) ודו"ק].

ולפירוש הרי"ף והרמב"ם כל גזירת סדין בציצית (מנחות מד) הוא לבטל עשה דתכלת, וזה נקרא בשם עקירת דבר מן התורה בשו"א"ת, וכן כל לימוד עשה דוחה ל"ת (ריש יבמות) נלמד מכלאים בציצית ש"הותר לעבור על לאו" משום קיום עשה דתכלת, ולא חשיב אפשר לקיים שניהם בלבן דאין התכלת מתקיימת בלבן אלא דאין זה מעכב ע"ז, ויכול ללבוש כשאחד מהם מוטל ולא חשיב כבגד ד' כנפות ללא ציצית, אך מתבטל כאן עשה ממש, וכן במדרשים סוף פרשת שלח דכשיש לבן ותכלת חובת ההטלה בשניהם.

ועי' שו"ת בית הלוי ח"א סי' מ"ב דכשארין מטיל תכלת - כשיש לו עובר בבל תגרע, וכ"כ בשפ"א, ר"ה כח:; וכן בביאור הגר"י פערלא על רס"ג (עשה ז') עיי"ש. וכן בביאור הלכה סי' ל"ד ד"ה יניח עיי"ש, ויש אחריו דנו לומר דכשארין לו הוי בדין עשה לדחות עשה, ואפשר כאן דוחה מאיזה טעמים, אך היינו באנוס, (כנ"ל דהרי דוחה כלאיים, ואף אם ב"לדורותיכם" אפשר נתחדש דעשה דוחה עשה, היינו בדורות שאין להם, הם כלולים בדרשה זו) [ועי' בספר שפוני טמוני חול להגאון מראדזין שהאריך בדברים נכוחים לדחות מה שהיו שטענו שפטורים ממצוה זו בזה"ז, והאריך נכוחה להוכיח דאינו כן כלל עיי"ש, והתורה נצחית היא.

יג) ועי' ספר נפש החיים שער א' פרק כ"ב באורך מה שכתב דמשבא משה והורידה לארץ, **לא בשמים היא** ואין בידי אף אחד לדחות שום פרט מפרטי המעשה המצוות, וכמו שהביא שם מחזקיהו, (ואינו כשאר גזירות חז"ל בשו"א"ת, כדלקמן בס"ד דחלוק לגמרי מכמה טעמים).

ויש הטוענים שדורינו דור שפל כ"כ ויש סיכון רב בעשיית שינויים וזה יכול לגרור עוד דברים, וכמדוי' אין מקום לזה אלא בזמן שאין בירור מספיק וכדו' אך אם נתברר אין בכך פטור כלל,

ואם הקב"ה הביא לנו המצוה והוציאה מגניזתה אזי נסבור שאולי עדיף שתחזור לגניזתה ח"ו, ואדרבה אם יכריעו ליפטר מזה מחמת שאין משנים, יכולים לצמוח סיכונים חדשים בראות הדור שאין כאן הכרעה בדין אלא שאין חפצים לשנות ויבא גם לא לשנות בעוד כמה דברים שנשתרשו בציבור בטעות וכיו"ב, ורוב או כל הציבור יודע שאין פרטים אלו ראויים מן הדין, [וכגון שיחה בטילה בביהמ"ד שכמעט אין זוכר על אף חומרתו, ונוסף פירצת הפלאפון, או הפירצות העצומות בגדרי הצניעות ויודעים כולם שאין זו הצורה הרצויה בכמה דברים כידוע לחפץ לחשוב ולשמוע, וכל אחד מפחד מה יהא אם יעשה צעד אמיתי בענין וזה גורם לירידה בכל ענין הצניעות וכו' כידוע למהלך ברה"ר דידן, אם פרצות באיסורי ריבית עיין עליהם, ואם יחליטו שעושים מה שצריך ולא דוקא אם התרגלנו לכך עד היום אפשר ששימו ליבם ויהא התעוררות לכמה דברים לעשותם כראוי, ובפרט שהרי מקרא מלא הוא וראיתם אותו וזכרתם את כל מצוות ה' ועשיתם אותם, א"כ אם מבינים אנו שיש כאן בירור, (ואפי' מי שיחשוב שהוא רק בירור קרוב לודאי) א"כ אין מזה ריעותא כלל, ואדרבה.

יד) עוד דהרי המשך הפסוק ולא תתורו אחרי לבבכם ואחרי עיניכם וגו', ומי בדור שפל כ"כ בקיום ולא תתורו כראוי יכול למנוע מרבים קיום ולא תתורו כראוי, וראה רמב"ן שם דהזכרון בחוט התכלת וכן בעוד ראשונים (רבינו בחיי ועוד). וכדאמרו חז"ל תכלת דומה לים וכו' דומה לכסא הכבוד, וא"כ אף דאין זה מעכב ע"ז היינו באינו יכול לקיים אף תכלת, וודאי שלמות הזכרון וענין זה של דומה לים וכו' הוא דייקא בתכלת, (עיין סוטה יז ברש"י בשם ספרי).

ויש הסבורים לגזור גזירה וסוברים שאם אנו נלך בתכלת יהיו אף אלו שיקריבו קרבנות ואפשר יעשה ללא בירור הנצרך ויכשלו באיסורים, כשמחובתם לדאוג לאלו שיעשו

לאחוז בחבל המושט לנו, לינצל ממבול של חטא ובלבול.

ועי' במדבר רבה סוף שלח (פי"ז ו') למען תזכרו ועשיתם וגו', משל לאחד מושלך לתוך המים הושיט הקברניט את החבל ואמר לו **תפש חבל זה בידך ואל תניחאו**, שאם תניחאו "אין לך חיים", אף כך אמר להם הקב"ה לישראל כל זמן שאתם מדבקים במצות ואתם הדבקים בה' אלקיכם חיים וגו', וכה"א כו', והייתם קדושים בזמן שאתם עושין את המצוות אתם מקודשים ואימתכם מוטלת על הגויים, פרשתם מן המצוות נעשיתם מחוללים וכו' עיי"ש, והדברים נפלאים מאוד למתבונן. ועיין לעיל (אות ו') על הפסוק ובאו מכל לשונות הגוים והחזיקו בכנף איש יהודי וגו'.

ועיין עוד ברש"י סו"פ שלח אשר הוצאתי אתכם **על מנת כן** וכו', אני ה' א', עוד למה נאמר כדי שלא יאמרו ישראל וכו' אנו לא עושים ולא נוטלים שכן, על כרחכם אני מלככם כו'. עוד אמרו בספרי והובא בפרש"י סוטה יז שכל המקיים מצות ציצית **כאילו הקביל פני שכינה** ודרשו זה על קיום מצות תכלת עי' סוטה שם, והרי מתפללים אנו להשבת שכינה למקומה ועיקר השראת השכינה הוא בתוך כאו"א, ואם יש כאן התעוררות מלמעלה לזכותנו ולהכין אותנו לזה, איך נחזיר פנינו לאחור ונמאס בזה, ועי' זוהר פר' אחרי (עה) על תלת מילין מתעכבין ישראל בגלותא וכו', ועי' לעיל מזוהר פר' שלח על זה, ועי' הושע סו"פ ג' ברד"ק בשם מדרש.

טו) ויש הנמנעים בטענת לא תתגודדו והביאו מגמ' סוכה ריש פ"ד דפטרו מליטול לולב בשבת בא"י אף דבקיין בקביעא דירחא ופטרו משום זה שלא יהא עם ישראל חלוק, שבחו"ל אין נוטלין ובא"י נוטלין, והנה אין דומה כלל דהרי שם יש גזירת רבה, שמא ילך אצל בקי ללמוד ויוליד ד"א, אלא דכשהי' ביהמ"ק ובביהמ"ק דחה שבת דאין שבות במקדש, כבר התירו בכל א"י, אך לאחר החורבן שכבר אין מקדש לתלות בו (לשון רמב"ם שם) אין מקום לחלק בין א"י

שלא כראוי, וצ"ע בזה, ועוד דבעינן ב"ד להושיב לגזור כן דהוא ביטול עשה, ואינו כסתם גזירות חז"ל דיש הסוברים דיש לגזור כשרואים חשש, וכאן דהוא ביטול עשה בענין הכרעת רוב חכמי הדור לגזור כן, ועי' רא"ש פ"ב דשבת טו. ועוד בשדי חמד כללים ג' יא מהפוסקים דאחר חתימת התלמוד אין לגזור גזירה חדשה, ובשו"ת בית שלמה (יו"ד כט בהג"ה) כתב דלעקור דבר מן התורה בשוא"ת אין כח אחר חתימת התלמוד, ואף בחז"ל לא אשכחן גזירה לפטור ממצוה לגמרי [עד להודעה חדשה] דהוא בחשש בל תגרע, ורק במצב זמני וכיו"ב כיו"ט שחל בשבת, אך לא באופן קבוע. עיי' כעיי"ז בריטבי"א ר"ה לב: ובתשב"ץ ח"ב ריב ובאחריו סי' תקפ"ח.

(ועוד דכאן דנאמר ע"ז וזכרתם את כל מצוות ה' וגו' מנלן שיבואו ליכשל לעבור על מצוות ה' ולהקריב קרבנות ללא בירור כראוי, וראה לעיל).

ועוד דאין נראה לפנינו אפשרות הקרבת קרבנות באמת עד שתפול מלכות רשע ולא יהא סכנה מאוה"ע, וזה נראה דכשיהא כן יהא ע"י בן דוד, (ולכך אף לא מסתבר דחכמי הדור יגזרו מחשש כזה לבטל מצות עשה). [אמנם עי' ירושלמי מע"ש ה' ב' דאפשר דבהמ"ק קודם למלכות בית דוד, וא"כ נמי מוכח דלא כטענה הנ"ל]

ויש האומרים שדורינו הוא כגוסס שאסור ליגע בו, ולא הבנתי, דזה איירי בנגיעה בעלמא אך נגיעה לצורך לרפאותו לגוסס מחוייבים אנו ואפי' ספק חיים ארוכים דוחה ודאי חיי שעה, וא"כ להנ"ל דיכול לעזור לדור כזה הוא כרפואה וא"כ משום זה נצטרך ליגע בו. ועי' מנחות מד. הביאו עובדא **דהציצית הציץ מחטאים גדולים**, וכנודע מאוה"ח ועוד שקודם ביאת גוא"צ יכנסו לשער הני של הטומאה במינות וזנות הנלמד מהפסוק אחרי לבבכם ואחרי עיניכם, וא"כ אפשר שזה אשר ניתן לנו (כדלקמן ממדרש)

לבבל וראו ביי"ד לא לחלקם שיראו שהגזירה
דחז"ל תקפה בכל מקום [היינו גזירה דרבה
הנ"ל].

ועוד דליפטר ממצוה צריך מושב סנהדרין
להכריע כן, ולגזור כן ולבטל ד"ת בשאוו"ת
וכמדוי' רוב גדולי ישראל נוקטים להיפך שאם
יתברר כראוי אין פטור, [אלא דיש הנמנעים
מלברר כ"ז שנראה להם שלא נוכל להגיע
לברור גמור ומעדיפים לא ליכנס לכך, אך נראה
דהוי כבר כבירור ממש וכדלק' בע"ה], ועוד לא
אשכחן גזירת חז"ל כזו בביטול מצוה לגמרי
דהוא בחשש בל תגרע, אלא דמבטלין לפעמים
כדוגמת יו"ט שחל בשבת, ועוד כן דרך המתברר
שאינן כאן חילוק בכלל ישראל אלא זה שנתברר
לו הולך וכך נודע ענין הברור אצל עוד, ועוד
מטעמים הנ"ל, ועי' ישועות מלכו להגאון
מקוטנא עוד טעם שכתב בזה דאין בזה לא
תתגודדו.

טז) ובדבר הטענה שטען הבית הלוי זצ"ל
להאדמו"ר מראדזין זצ"ל כמובא בספרו וז"ל
דאם הדג ודרך הוצאת צבעו היו ידועים היו
כמסורת שאינו כן, והנה בזה אינו כן שנודע
גזירת המלכות עליו מדורות רבים, עי' לעיל
מרמב"ן שעדיין הגזירה בימיו היתה קיימת,
ומכל המון העם ודאי נשכחה בעל כרחם
אפשרות הצביעה, ואילו בית המלכות של רומי
לא חפצו לגלותו, עד שנפלה מלכות רומי,
[דהערבים שהשתלטו אח"כ כנראה הרסו בתי
הצביעה כפי הרגל הסתכלותם], [ואם ימצא מי
לשאול הרי בזמן הרמב"ן צבעו מלכי רומי
בסגול לכאורה, (ואיך נפרש בזה דברי הרמב"ן.
שמות כח ב) אף דברי הרמב"ן יכולים להתפרש
כך שהיה ידוע שבקרב הקיסרים הרומיים
משתמשים במינים אלו בכללותם, אמנם נודע
דסמוך לזמן הרמב"ן נראה שהיו בשימוש
אצל קיסרים אף בצבע כחול (ראה תמונת א'
הקיסרים בסוף קו' חש"ז), וכפשטות דברי
הרמב"ן וכן בדבריו במלחמות שבת יד. עכשיו
במקומות הללו כו' (שאינן תכלת) משמע דאפשר
נמצא בשאר מקומות, ואח"כ שב לגלותו חוקר

נכרי אחד לפני כ-400 שנה ועדיין לא ידעו
אפשרות צביעה בו כחול עד לעת האחרונה
ממש, והרי לשון הבית הלוי שם [שדוקא] אם
נודע אפשרות צביעתו כל הזמן הוי כמסורת
להיפך.

יז) ויש הטוענים בשם הבית הלוי טענה אחרת
שנצרך מסורת לחדש מצוה, אמנם הרואה דברי
הבית הלוי במכתבו להאדמו"ר מראדזין בספרו
הנ"ל רואה להיפך שאם אכן נוכל לפרש מה שעד
היום לא צבעו בו נהא מחויבים בכך ע"פ
הראיות ואף ללא מסורת, ואם יש לקיים אף
שמועה זו יש לפרשה באופן שאין סותר הנ"ל,
וכוונתו כעין שהי' שם, שהי' רק בגדר השערה
בעלמא כלשון הישועות מלכו סי' ג', או בדבר
כע"ז שאין סימנים ברורים, אך בסימנים
מובהקים ודאי אזלי' בתרי' אף בדאורייתא,
(ולפחות האוכלים תרנגול הודו שהתירו "ע"פ
סימנים לחוד" כידוע, ואף לקולא, יש להם
לסמוך על סימנים כאלו לחומרא).

יח) ונודע משמי' דהגר"ח זצ"ל לטעון על
תכלת דראדזין דאין דין דספק דאורייתא
לחומרא בדבר שאף אחר הספק נשאר בספיקו,
אלא כשיש ספק אם לקיים וכשיקיים יצא
מספיקו.

והנה בספק פלוגתא ודאי חזי' בפסקים דלא
כדבריו עי' מ"ב קצד יג, ביכו"י תרמח נג,
רעק"א תרמ"ח על מג"א ד', ואף כאן י"ל כן
דכמה ת"ח ראוהו כודאי גמור, וכן נטיית הלב
של רוב העוסקים בזה אף שיש שאינן יודעין
תשובה לכל הנסיונות דחי', ועי' או"ח לב סל"ז,
ואף בספק במציאות אשכחן דיש לקיים מספק
מ"ב לט כו, תרמ"ח סכ"א בבה"ל, וכן סוגיין
דעלמא דאם לא לקח לולב עד ביה"ש חייב
ליטול מספק, ראה תרנב מ"ב סק"ב, וכן בספק
גמור שעבר זמן ק"ש חייב לקרוא מספק, וכן
בשו"ע או"ח תרצה דינא דגמ' לדחות דרבנן
משום ספק שמא יקיים דאורי'.

וכ"ש כיום שהוברר טובא כמו שנודע, וראה לק'
בס"ד, אף טענת הגר"ח יורדת דאם לפי גדרי

בירור בתורה חשיב בירור כדין סימנים מובהקים וכיו"ב א"כ חשיב קיום שפיר ולא רק כספק בעלמא, ואפשר דאף הגר"ח איירי רק בספק בעלמא, כנ"ל מהישועות מלכו דהגדירו כהשערה בעלמא, ובזה אמר הגר"ח דאין דין דספק דאורייתא כנ"ל, אך בדבר דהוא ספק ממש אף דרך מקיים מספק מחוייב כנ"ל מהפוסקים. ולפי"ז י"ל דדבריו הוא דלא כל חשש של השערה בעלמא עושה ספק, וא"כ לאידך גיסא אם נראה דנתברר שפיר אין בכלל ספיקות בעלמא ללא בסיס או דברים דחויים לעשות ספק אלא הוי ודאי מצוה, ודו"ק.

(ט) [ועוד יש לסמוך הדבר מדברי ראבי"ה (ברכות סי' כ"ה) דפירש על בין תכלת לכרת בשם ירושלמי היינו בין בגד פורפירין לבין פריפינין, ופירש דהוא מעיל הנקרא בלע"ז פורפיר"א, וכן במדרש הגדול במדבר ד' ה', שכן **זרכם של מלכים פורפירא שלהן תכלת**. ורואים בעוד עשרות! מקומות במדרשים [עי' באורך ספר לבוש הארון הערה 102] שבגד מלכות ה' נקרא פורפירא, וכן הביא שם ממדרש תהלים לדרוש ואנכי תולעת וגו', ריב"ל אמר אני הוא שהלבשתך פורפריה על הים, דהיינו דבגד זה צבוע בצבע מתולעת, וכן מהאריז"ל הביא שם דפורפירא דמלכא היינו בגד תכלת, וא"כ אדרבה יש כאן אף כעין מסורת לפרש כן תכלת, ויתבאר עוד לקמן אות נה.

והענין דאין **אנו מקיימים המצוה משום שנהגו כן**, בבחינת יהודה ועוד לקרא (קידושין ז') **אלא מחמת שציונו בוראנו**, והמסורת היא דרך לברר המצוה מה היא, אך בדבר שנאמר שיגנו בהכרח נחדשו עפ"י סימנים, ועוד כנ"ל, וכן קרבנות לעתיד כנ"ל מהח"ח מדברי חז"ל.

(כ) עוד יש טוענים ליפטר כמו שפטרו את טענות האדמו"ר מראדזין, אמנם גדולי ישראל בשעתו דחו מטעמים שונים את דבריו ובעיקר שאינו חלזון והי' בגדר השערה בעלמא, וכנודע כיום כמה חסרונות גדולים בכל צביעתו, שאפשר

לצבוע כן אף מדם שור, והצביעה היא משאר הדברים ולא מהדם, ואינה צביעה עומדת, וכתבו בזה בספרים הנ"ל, עיין בדברי הגאון מראדזין בספרו שהתקיף את מי שאמר שחלזון הוא קונכיה, והאמת דכן פירשו הרבה ראשונים פירשו כן דהוא קונכ"י, וכדלקמן אות לו, וזה טענה גדולה על כל הזיהוי שלו.

ולשון ישועות מלכו או"ח סי' ג' כותב על צביעת ראדזין, **"איברא שאם ה' בנמצא תכלת** בבירור והי' ידוע לנו כיצד צובעין ודאי הי' ראוי לאחוז במצוה זו, אלא שאין לנו בירור שהוא רק השערה בעלמא" וכו' כנ"ל משמו, וכן בשם החזו"א (כתבי הר"ש היימן בשם החזו"א וז"ל (יש צילום מכת"י), הלא אין שום היזק בדבר להטיל ספק תכלת ואילו הי' "צל של ספק" היו הגדולים אז מקבלים אותו), וכל זה אין שייך בחלזון שלפנינו דכל העוסק בזה יודע דהוא הרבה יותר מספק.

(כא) ויש שטענו מחמת שחששו שמא יש בל תוסיף אם מוסיף מין שאינו נכון, ואם נחשוש שאינו התכלת האמיתי יש כאן חשש זה, ולצורך זה יש להתנות כשמטיל התכלת שעל הצד שאין זה התכלת מטיל אותו כצבע בעלמא, ויש המוסיפים וחוששים שמא לא יתנה כן, והנה יל"ע בסוגיא בזה אם יש חשש בל תוסיף בדבר שהוא לחזותא בעלמא, אמנם כאן מלבד דהוא בירור מספיק שאפשר ע"פ להתיר המצוה מכבלי עגינותה, וא"כ אין לדיין אלא מה שענינו רואות, ועוד דודאי אין מטיל אותו אלא לצורך המצוה ועל הצד שאינו - ודאי לא מכוין למצוה, ובזה ודאי אין שייך חשש בל תוסיף ואפי' קלא אילן יכול להטיל אם אין לו חוט אחר ומטיל לשם לבן, עי' ב"י סי' י"א. וכמבואר בגמ' מנחות (מ') דאין חשש בקלא אילן.

ועוד טענה זו אמורה כשאין הספק לפנינו, אך בספק דאורייתא אין פטור בזה, כדחז"י בראשון שראו בשיטת רש"י ור"ת בתפילין כעין ספק ממש כתבו להניח שניהם ולהתנות, וכמו שנפסק בשו"ע, ולא שמענו מי שרוצה ללבוש

תפילין דר"ת ונמנע מחשש שלא יזכור להתנות שמכוין לקיים המצוה רק באמיתי, ושם הוא חשש טפי דהרי יש לפניו ב' תפילין, וכאן ברור שצובע רק לצורך שהוא אכן זה, וכן כאן אם נאמר שיש ספק אין חשש להטיל מספק, ואם הוא בירור מספיק אזי אם מבטל המצוה עובר על בל תגרע.

כב) ויש סבורים לחשוש משום דין מין כנף דיש שיטות דנצרך שיהא הציצית צבע הבגד, כדיעה בשו"ע סי' י"א, אמנם כבר כתבו הפוסקים שאין זה אלא בחוטי הלבן אך לא בחוטי שהן כנגד התכלת שבהם אין דין מין כנף ויכול לצובעם בכל צבע שהוא, (יש"ש יבמות ג', ארצה"ח ט' ה', חזו"א או"ח ג' כ"ה).

כג) ויש החוששים עדיין מהגמ' ב"מ (סא) שעתיד הקב"ה ליפרע מהתולה קלא אילן בבגדו ואומר תכלת הוא, והנה בגמ' מנחות (מ') אמרו על הקלא אילן לא יהא אלא לבן, ומוכח דאין פוסל צבע אחר שאינו תכלת, וכן הוא בישועות מלכו סי' א' דאין בהטלת ספק תכלת שום איסור, וכן הביאו מכמה אחרונים ראה חותם ש"ז הערה 73 (עו), אמנם יותר מכך מבואר בראשונים ב"מ שם שכל העונש שם הוא מחמת שעושה רמאות לאחרים שמתחזה כלובש תכלת של תורה ובאמת אינו כן שהוא קל"א, אך כשאין מרמה אדם וכולם יודעים המין שלובש אלא דהוא סבור או חושש שמקיים בו המצוה, א"כ אדרבה חפץ במצוותיו ואין כאן רמאות כלל, ולרא"ש בב"מ שם וכן כמה אחרים נקטו לפרש בדעת התנ"י שם שהרמאות היא דייקא שמוכר לאנשים קלא אילן בחזקת תכלת והוא גזל ממש, ואף לשאר הפירושים בתנ"י שם מבואר ד"אדרבה" עונשו הוא על "ביטול מצות תכלת", ועל רמאותו לבריות, ויש שפירשו שחטאו של המטיל קל"א הוא בבגד פשתן שלובש שעטנז שהתכלת היא בצמר, ואצלו הוא בקל"א ואין דוחה כלאים כיון שאינו תכלת כדין. וכ"ז אין שייך בתכלת זו כמובן, (ואין שייך לחוש שיטילו לבגדי פשתן דנקט"י דאין לובשין אותן לד' כנפות, ואף הרא"ש שהסמך

המנהג להטיל בו נימק אף משום דאין תכלת וכיום ודאי נוטה לאסור ללבשו בד' כנפות, אף בהטלת לבן לחוד, דהרי הרא"ש צירף טעם הנ"ל. ופירוש זה האחרון קשה דהרי בין כך אין מטילין תכלת בפשתן כלל מדרבנן.

כד) ויש הטוענים דאין לשנות כ"ז שאין בירור גמור (עפ"י נביא?) מחשש שכשיבא תכלת האמיתי לא ישנו אליו כיון שכבר התרגלו לקודם, וחשש זה צע"ג [מלבד עצם הדבר שיש כאן בירור, ועיין לעיל מחז"ל וראשו' דרגת בירור הנצרך] הנה אלו הנמנעים מחמת זה לא ילבשו עד שיהא ודאות גמורה כשמש בצהרים ואז "לו יצוייר" שאכן יהא "חלזון אחר" שיתברר בודאות גמורה שהוא חלזון דתכלת, הרי אז כולם יטילו דייקא אותו שהרי הוברר כשמש בצהרים שדוקא הוא האמיתי, ולא יוכלו לישאר בטעותם שהרי הוברר לגמרי ההיפך, וכ"ז שלא הוברר כ"כ הרי לא ילכו אלו הנ"ל, וא"כ כ"ז שלא נתברר עפ"י נביא אין כאן חשש כלל בזה שמטיל כפי שנתברר לו שאין עושה פחות מאלו שאין מטילים מחשש זה, וכשיתברר עפ"י נביא לא יהא ספק וחשש עוד, ודו"ק.

ויש הנמנעים מחמת בושה, אמנם צ"ע התיר ללבוש ד' כנפות ולבטל מצות עשה, (ויש גם כמה וכמה מאות אברכים ההולכים בצנעא). אמנם אם נתברר שפיר יש לקיימו כדברי השו"ע סי' ח' סי"א ובמ"ב עיי"ש.

ומכל הנ"ל ודברי גדולי ישראל הנ"ל נדחה אף מה שיש רוצים לחשוש ולהמציא שמא יש איזה דין עלום מאתנו ובכך פוטרים את עצמם ממצוה זו, והוא המצאת חומרא הבאה לידי איסור וקולא של ביטול עשה ולא דבל תגרע, וכיון שמתבררים הדברים עפ"י התורה המצויה בידינו א"כ כך אף יחזרו עבודות הקרבנות וכנ"ל, ואין טעם בקולא (חומרא) זו.

כה) ועדיין יש המקשים ושואלים ומנלן דיש חיוב לחזר אחר מצוות, והדבר פשוט דכל הטענה הבל, והרי אף במצוות שאינם חיוב

אמרו חז"ל **כחם לב יקח מצוות** זה משה רבינו שלקח עצמות יוסף, וכן בחז"ל על הפסוק אז יבדיל וגו' שלש ערים (מקלט) שהבדיל משה אף שאין קולטות, מ"מ מצוה שבאה לידי אקיימנה, וכ"ש כאן דהוא עשה גמורה כנ"ל שדוחה כלאים בציצית ועוד, ואפשר מי שאין יודע מזה אין לו חיוב לחשוש שיצא מגניזתו, אך היודע שכן הוא או שסומך על אחרים כדין עד אחד שנאמן הרי אם בידו לקיים המצוה אין כאן נושא של לחזור אחר מצוות הנלמד ממשנה רבינו ע"ה הנ"ל אלא מושבע ועומד מהר סיני הוא, ועיי' לעיל יד.

כו) הנה לגופו של ענין אף שהיו כבר שתי השערות אחרות א' "הדינון" של האדמו"ר מראדזין ז"ל, ב' ה"ינטינה" שהציע בסוף דבריו הרב הרצוג ז"ל, הנה שניהם דיברו אף על חלזון דנן הארגמון הקהה קוצים, והאדמו"ר מראדזין הביא מספרי אוה"ע מקדם הדברים שדיברו אודות חלזון הארגמון קהה קוצים, וסבר שמדברים אודות הדינון, אך ברור שלא דיברו בו אלא בחלזון הארגמון, וכנראה מן השמים עדיין לא הגיע אז זמנו להתגלות, וכמו שהביא כל זה בספר לולאות תכלת, עיי"ש עמוד 172-177, וכן הרב הרצוג ודאי דיבר בו שקרוב מאד לומר שזה הוא החלזון התכלת (מאמריו בענין בסוף ספר "התכלת" (הרב בורשטיין) אלא קושייתו היתה שלא היה ידוע לו האפשרות לצבוע ממנו כחול, וכן מחמת שלא ראה אותו סמוך לחיותו, אלא לאחר הזמן שמתייבש הצמידה העוטפת אותו, ולכך לא ראהו כחול או ירוק. ואף דודאי נטה טובא לומר דזה הוא, מ"מ מחוסר ידיעה לצבוע ממנו כחול העלה צד לומר דתכלת דאזה"ע אינו תכלת של ישראל דשל ישראל דוקא כחול כקבלתינו ושל אוה"ע סגול, וניסה לפרש דהוא ה"ינטינה", אך נדחה כבר אפשרות זו כנ"ל אות ח', וכיון שצובעים מהארגמון צבע כחול כדלקמן ודאי הי' סובר הרי"א הרצוג כריש דבריו דודאי **תכלת דאזה"ע הוא תכלת של ישראל.**

כז) והנה אז עדיין לא נתגלה אפשרות לצבוע כחול, כיון שבצביעה כימית מהירה אין הדרך ליחשף לשמש, ואף לאור יום רק זמן מועט ממש, ואין משתנה לכחול. [נודע שבזמן הרב הרצוג עדיין לא צבעו בפועל ממנו על צמר ואף אחרי זמנו עדיין לא ניסו לצבוע בצמר ולא ידעו אם דרך צביעתו כטבע הקלא אילן שהוא צביעת יורה, (עיי' בדברי הכותבים ע"ז שם) עד באיזור שנת תשמ"ח בספר ה"תכלת" להרב מנחם בורשטיין פירט האפשרויות ונודעו כמה דברים יותר, ועוד עיי' הרי"א טבגר (תשנ"ג) ושאכן הוא כטבע הקל"א להפליא וכדלקמן].

אך כיום הוברר שפיר צביעת הכחול ממנו, ונוסה כבר כמה וכמה פעמים בדרכים טבעיות (וכן אף עפ"י סממנים המוזכרים ברמב"ם) ויצא צבע כחול, ואף נודע כמה אפשרויות לכך, בין בהנחת החומר הצבע לאור השמש לזמן קצר, ובזמנם שיש סבירות שצבעו במקום פתוח (מחמת הריח שיש בחיזור טבעי) ודאי ידעו מזה היטב, ועוד שאף אור יום משפיע על הצבע להשתנות לכחול, "והצובעים מאזה"ע בצורה טבעית היום (צבע סגול) מזהירים לכסות "כל הזמן" היורה שיכול ליהפך לכחול, והרי החיזור ארך כמה ימים, בצורה טבעית, ואם לא מכסים כל הזמן יכול לבא או להתקרב לכחול, וכיון שאף אוה"ע צבעו מהחלזון כחול כדחזי' בכמה מקראות א"כ פשוט **דהשתמשו בדרך זו של הוצאת הסגול לאור השמש והפיכתו לכחול שצורה זאת נודעת** לכל הצובע כשאין מקפיד לכסות את היורה. ובפשטות לעולם הי' מושפע בשמש או אפי' באור יום כנ"ל, וא"כ לפחות **פשוט דנודע אפשרות זו** ואף השתמשו בה לצבוע כחול שאף אוה"ע צבעו כן יחזקאל כז, אסתר א'.

ועוד נודע אפשרות כן אף ללא שמש אם נותנים ביורה הסמנים [כדוגמת אפר ומי רגלים - וכן סודה קוסטית תכונתו כהנ"ל ואין צובעים כלל אלא מעבדים את הדם] בכמות כפולה ומרתיחים היורה בהרתחה גמורה יכול לצאת כחול, (ויש להבינו בגמ' מנחות שם שהזכירו

רמינן סמנים ביורה ומרתחי לי, והוזכר כאן הרתחה, וכן ברמב"ם פ"ב מציצת הזכיר "סמנים הנ"ל" והזכיר ב"פ שמרתיחים אותם. ואילו בחיזור (-דרך הצביעה) הרגיל אין מגיע להרתחה, וכן יש אפשרות בזה ע"י חיזור עם מי ים (מלוחים) שיוצא מרבית הסגול אף ללא הנחה בשמש, והוזכר ג"כ בספרי אוה"ע שהיו נותנים מלח ביורה, ועוד ע"י הנחת החוטים במקום אדים של מים רותחים, וכן הוא ע"י השזירה שבד"כ נעשה בהרתחה (וכן הוא כיום) יוצא שארית האדמימות, והנה כ"ז נודע מפעמים מספר שעסקו בצורה טבעית כן, וק"י בזמנם שהיה להם אומנות שלימה בזה ודאי ידעו אפשרויות אלו ואחרות, ומכל זה נדחה מה שטענו הטוענים שצבעו ממנו דוקא סגול וזה כמדוי' חלק יסוד טענותיהם, וכפי הנראה הטוענים כן לא בדקו הדברים בשורשם, אלא שמא בציטוטים קלים שהביאו, ואפשר לראות הדברים במקורם בספר לולאות תכלת בתוך הספר ובנספח מה שהביא כמה ציטוטים מסופרי אוה"ע בזמנם על כך, [עוד אפשר לקבל ציטוטים מתורגמים אוסף ממה שכתבו סופרי אוה"ע על זה, שתורגם ע"י יר"ש לקבל הנ"ל, דרך מס' 03-6746253]. [ובכל הענין כבר נתפרש בפירוט וציטוטים בספר לולאות תכלת ועוד, ונכתב כאן כסיכום והבאת איזה פרטים שנתפרשו בס"ד].

כח) הוזכר ע"י א' מסופריהם של אוה"ע, בזמן הבית (פלי) שמפיקים מהחלזון הפורפורה כמה סוגי צבעים צבע הפורפורה וצבע הכונחילא, והפורפורה (היינו הצבע המכונה כן, מלבד שהחלזון עצמו נקרא כן) כולל את הסגול והאדום כדוגמת הסיגלית והאחלמה והורד, ואילו הכונחילא כולל גוונים רבים וא' מהם כעין פרח [ההילטרופיום] (לקמן ציטוט) שבמקום אחר כתב שצבע פרח זה כעין שמים. (עוד הביא בספר לולאות תכלת (עמוד 233) [ציטוטים מדברי סופרים מן הזמן שאחר החורבן מתוך חיבורו של הרב הרצוג שציטט זה מספריהם], אודות אבן היקינטוס - היקינטא ואבן הלאפיס לזול"י [אבן הסנפירינן והספיר], [ראה בפיה"מ להרמב"ם חולין ס"פ כסוי הדם שאבן התכלת מתורגם לפיס לאזול"י, וכן נודעת כיום אבן

זו עפ"י תרגומי הר"מ שם ועוד]. ואילו אבן היקינטא מתואר כאבן שא"א לשברו [ראה משל על כך בפסיקתא דר"כ יח, על אבן הסמפירינן] [ויקינטיון ויקנטין והיקינטא כולן שוין הן בלשון יונית כפי שהביא בזה בספר "הערוך" ערך יקנטין (והובא אף בערך איירינן וערך טיינון) וכפי שהביא ופירש את שפת יונית בזה כן בספר לולאות תכלת עמוד 118].

ומציטוט הנ"ל מסופריהם (מציטוט הרב הרצוג) שהיקינטוס דומה לצבע כחול של הלאפיס, ושצבע היקינטוס כחול עמוק, וששניהם כמו כחול שמים, ושיקינטוס והספיר נראין כמו הפורפור שמראהו כמו הים, ומובן שהמכוון (כמו שפירש שם בספר לולאות תכלת) על מראה הצבע הנצבע מן הפורפורה (ולא על מראהו של החלזון מבחוץ שזה כחול או ירוק או סגול מעורב בכמה גוונים מעט חום או לבן ונראה כדרך מראה הים במקום גדילתו וה"י להם לומר כדרך המראה הכחול - ירוק המעורב בצבע אחר), ותמונתה של אבן הנ"ל (לאפיס) הוא כחול חזק וברור, [אפשר לראותו בספר הארגמן שיצא בשנים האחרונות אודות צבע הארגמן וצבע תכלת של תורה (נכתב ע"י ד"ר זוהר עמאר (שות"מ)), והוזכר במדרש דהתכלת דומה לים כו' ורקיע לספיר וספיר לכסא וכו', (ואמנם אף שבדרך כלל הוא כחול חזק ונקי, יש לפעמים שיש לאבן נטי' קלה לסגול וכן שמעתי מנאמן יר"ש ואין בזה קושיא דאף תכלת זו כן דרכה שבדרך כלל יוצא כחול נקי, ופעמים נטי' לסגול (ויש שדנו לענין מצוה בזה בנטי' לסגול אם כלול בתכלת של תורה וע"י לקמן בס"ד)].

עוד הביאו ספרים הנ"ל (חש"ז, ולבוש הארון, ועוד) ציטוט מספרי חוקיהן של הרומיים שגזרו גזירות על זה שלא יצבעו בו כנ"ל אות ב' ונ"ח ומגמ' סנהדרין יב., לשון הגזירה שם (הובא באוסף הנ"ל של הרש"ט ובספרים הנ"ל), אין רשות לאיש פרטי לצבוע או לחלק / לכתוש פורפורה בין במשי בין בצמר, אשר נקרא בלאטטא או אוקיסבלאטטא וגם היקינטינא, אם אמנם משהו ימכור בד של הנ"ל דע כי רכשו ואפי' ראשו עומדים בסכנת החרמה, ע"כ [משנת ד' ר"ל סוף תקופת האמוראים]. [ועיי' מנחות מב בימי ר' אחאי כו' אייתי תכלתא, והוא מרבנן סבוראי, עיי' חיד"א] המכונה בלאטא הנ"ל הוא אדום [בלו"ט - דם בל"א] ואוקסי בלאטא הוא אדום צח, והיקינטינא הוא התרגום של תכלת של תורה למתרגמי התורה ליונית [תרגום עקילס הגר מובא במוסף הערוך ערך איירינן וערך טיינון בשם מדרש

אסתר בשם עקילס, ופירש שם בעל מוסף הערוך שיקינטון הוא דבר אשר לו גוון תכלת, וכן תרגום השבעים [זקנים] תרגם כן תכלת בתורה, וכן עוד מתרגמים כינוי לתכלת יקינטוס, והוא גילוי מילתא בעלמא בזמן שהתכלת היתה קיימת, ואין טעם להם לשקר בדבר הרגיל בזמנם, ואין טעם לומר ט"ס בכל המקומות האלו.

[עוד אחד מסופרי אוה"ע בזמן התנאים (מארקו)] הזכיר שאחד המינים הנצבעים בצור הוא פורפורוס יקינטוס (יקינטון הוא תכלת ביונית כנ"ל), עוד הזכירו בספריהם שניתן לזייף ע"י הקלא אילן את אחד מגווניהם].

עוד בדבריהם שצבע הסגול מורכב הוא משני מינים יחדיו והכונחיליא אינה מורכבת, וכן כיום נודע שאכן הצובעים סגול מהמורקס [ארגמון קהה קוצים] הרבה פעמים אין הצבע עמיד ודוהה הסגול שבו בשמש אפי' בתליה ליבוש או במשך הזמן, ונשאר כחול, ויורד הסגול שבו אף במגע באדים, ויכול להיות גם במגע במלח לח, (וכנ"ל בסמוך על מה שמזהירים אוה"ע לצובעים סגול), אך כשצובעים בעירוב שני מינים אין הצבע הסגול דוהה שבארגמונים האחרים יש מהדי ברו"ם [האדום] שבו יותר כמות שאין השמש הופכו לכחול, [לאפוקי מונו ברו"ם הנהפך בשמש לכחול - אינדיגו, ובחלזון הקהה קוצים אף אם יש בו די ברום כיון שמועט הוא השמש מוציאה ממנו ה"די" שבו (תא כפול) ונשאר מונו ברו"ם (תא בודד) ונהפך לכחול בשמש], ומזה עצמו שמוזכר שהסגול נעשה מעירוב צבעים מובן שאין זה צבעו הרגיל של הפורפורה. אלא הרגיל שאינו מורכב הוא הכונחיליא שהוא כחול [כמו שתירגמוהו עוד מתרגמים אף שלא הי' להם צורך לחדש בו מצוה, ראה חוש"ז הערה 82].

כט) ציטוט א' מסופריהם (פלי'): שלשה מיני צבעים של פרחים המתחרים עם צבעי האריגים [מתוך לשונו] [הסגנון והקישור המילים אינו ברור דיו (מפאת התירגום), אך התוכן מובן], א' אדום של תולעת שני דומה לַרְד הנמשך עד הפורפור הצורי הדו צבועה וכו', ב' עין האחלמה סיגלית העוברת לפורפורה וכו', וזה בכללי הצבעים **וכל אחד מתפרט לגווניו רבים**, ג' ידוע במיוחד ככונחילא **ב"גוונים רבים"** (ההדגשה אינה במקור), אחד של ההליוטרופיום אשר לפעמים צבוע מעט (בהערה שם של הרש"ט ציין מקו"א שמתאר פרח זה כחול

ממש), ועוד רבים רוויים, אחר של החלמית שנוטה לפורפורה, אחר של הסיגלית המאוחרת הוא הקונכיליה הכי מבריק וכו' (מתוך לשונו של הסופר ההוא), [ההכרח היה לצטט מלשונו של ההוא לצורך הענין], הנה רואים אנו שלשה ראשי צבעים האדום והסגול ועוד אחד הדומה לפרח הנ"ל, ומובן מאליו שהגוון השלישי הוא כחול [אף ללא הדימוי לפרח] שהרי הסגול מורכב מכחול ואדום, ומובן שאם מתארים ג' צבעים הסגול והאדום אזי השלישי כחול הוא, והרי הזכיר בכל א' מהשלש גוונים שיש ממנו גוונים רבים, ומובן שכלל מהפרח הנ"ל המתואר ככחול עד הגוונים הדומים לחלמית ולסיגלית מאוחרת כללם יחדיו בגוון השלישי הנ"ל, ויש לפרש השייכות בין הפרחים האלו הוא על צד בהירותם, ורואים במקומות אחרים בספריהם (ראה תרגום הנ"ל) שהכחול הי' אצלם גוון בהיר, לעומת הסגול [שלחם שהי' נצבע בצביעה כפולה והי' דומה לדם קרוש כמ"ש שם] ואף שדימה אחד מגווני הכונחיליא לחלמית בהכרח על צד בהירותם או כע"ז (וכדלקמן דברי מחקרים על שפת היונים שהי' להם מטרה לדמות לדברים מסוימים), והרי אף הזכיר שהכונחיליא דומה לים סוער והנ"ל. וכל משמעות הדברים שהכונחיליא הוא גוון אחר לגמרי ואינו מורכב ושיטת צביעה אחרת ועוד, ראה שם באורך, שמכל זה מובן שאין זה עוד גוון מגווני הסגול אלא מין אחר, ומובן שהוא הכחול כמו שדימוהו לפרח הנ"ל ומהדימוי לאבן היקינטא [וכנ"ל שהסגול מורכב מכחול ואדום וא"כ הגוון השלישי הנ"ל הוא הכחול], ולפחות בתוך גווניו כלול הכחול.

(והיינו אף אם נצדד באופן אחר שהאדום והסגול המוזכר בדבריהם כנ"ל היינו העמוק והצבוע בצביעה כפולה, כמו שמתואר שם שהי' נראה כמו דם עמוק וכיו"ב, ואילו הכונחיליא הוא דרגת בהירות מהנ"ל והיתה צבועה בצביעה לא כפולה וכוללת גוונים רבים (כלשונו של הנ"ל), הרי בגוונים אלו כלול בין סגול בהיר כחלמית ובין כחול כפרח ההליטרו' כנ"ל, אמנם לפי הידוע לנו אף אם צבעו ממנו ללא עירוב והגיעו לסגול [והיינו ע"י שמירה כל משך החיזור שיהא היורה סגורה כדלקמן] מ"מ אינו עמיד והופך לכחול מחמת השימוש לאור השמש וכיו"ב, (וא"כ הגיעו ממנו הם בסוף לצבע כחול), וכבר מסתבר שלא צבעו כך אלא הכונחיליא שאין נצבעת בצביעה כפולה היא גוון כחול, אך אף לצד

הנ"ל לפחות בתוך ה"גוונים רבים" שהוזכרו כלול הכחול, וכמו הפרח שהוזכר והדימוי לים סוער.

(וראה ספר לבוש הארון הערה 133 כמה סוגי צבעים סגול ואדום שבזמנם נצבעו מהמורקס והחילוק בין מחיריהם בלאטה (בלו"ט - דם) אוקסי בלאטה (צח - בהיר), ועוד גווני סגול, והכונחיליא מחירה שונה שם וזול מזה "יחסית" (ראה תרגום הנ"ל). וכנראה משום שלא הי' בו צביעה כפולה, וכשאין צביעה כפולה אין הסגול עמיד, או שיצא כבר כשהתגלה היורה, וא"כ המכוון על צבע כחול).

(ל) ופשוט דאם השקיעו האוה"ע דאז לחלק אף בין גווני הסגול ועוד, א"כ ברור שאף עמדו על הכחול וגווניו, שהרי בצביעה טבעית ההכרח לכסות היורה כל הזמן! כמו שמזהירים כיום אוה"ע הצובעים ממנו סגול בצביעה טבעית, [שתהליך החיזור לוקח כמה ימים בצורה טבעית], שאם יתגלה היורה אפי' לאור יום יתקלקל הסגול שבו, וכיון שנודע דאף הם צבעו תכלת כמוזכר ביחזקאל כז ואסתר א' ועוד, והיא דוקא כחול כקבלתינו, א"כ פשוט דכשהיה מתגלה היורה לפחות היו צובעים ממנו תכלת זה, וכיון שודאי צבעו אוה"ע תכלת וממשפחה זו, א"כ כשרצו לצבוע כן לא הקפידו לכסות היורה].

והג' ראשי גוונים האמור בסופר זה (פל"י) הן הג' שהוזכרו בספר חוקיהם המובא לעיל מחוקי מלכות רומי בשנת ד' רל, אדום, ואדום צח, וכחול, בלאטטה, אוקסי בלאטטה, והיקניתינא, (האחרון הוא תרגום תכלת ביונית במתרגמי התורה, עקילס ועוד, כנ"ל).

ויש סופרים מאוה"ע שחילקו הגוונים היוצאים מהפורפור לשנים (אריס') אדום, וכהה ("מאלא") ביונית, תורגם כהה, ויש תירגמוהו שחור, והר"א הרצוג כתב דזה מקור הר"מ להא דדמו שחור כדיו ועיי' בזה לקמן אות ס'), ובין כחול ובין סגול כלולים בשחור [כמב' בביאור"ל ס' לג ס"ג, וכן תאנים שחורות בחז"ל היינו סגולות] או דכהה הוא הכחול והסגול הנוטה לאדום כלול באדום והנוטה לכחול כללוהו בכחול, ראה חוש"ז הערה 83 ובלבוש הארון מקום הערה 219, (וראה שם בלבוש הארון מה שהביא דברי חוקרים על היונים שלא הי' להם דיוק במיני הצבעים מתוך מטרה לדמותם לדברים שונים, (כמו שמתארים את הים כדומה ליון), ולכך חילקו (סופר זה) רק לשני גוונים ראשיים, ועוד

אפשר לומר דבימי הנ"ל (ארי') לא הי' נפוץ האופנה סגול אלא האדום והכחול ראה תרגום הנ"ל צטוט (מפל"י) מה שכותב שם אודות האופנה חדשה לצבוע סגול וכותב שם שקרוב לזמנו (כמאה שנה לפני החורבן בית שני) בא הסגול לאופנה ואח"כ פורפורה צורי שיוצר בצביעה כפולה, משא"כ הכונחיליא אינה צביעה כפולה, ולכך בזמן ארי' הי' מחולק רק לשני מינים משא"כ פל"י מתאר ג' ראשי צבעים אשר כל אחד מתפרט לגוונים רבים כנ"ל

לסיכום, הידוע לנו מספרי אוה"ע על מינים אלו בפרט: ודאי צבעו בזמנם ממנו צבע היקניתיא – יקניטון המתורגם תכלת של תורה, (ואולי כלול בצבע זה "אף" אם יש בו נטי' לסגול או לאפור או ירוק ראה ספרים הנ"ל ולקמן בנידון הגוון הכשר למצוה, אך הא ודאי דצבעו ממנו צבע המתורגם תכלת של תורה, כנ"ל). עוד מצאנו שכתבו שצובעים ממנו צבע כעין פרח המתואר כבעל צבע רקיע, והוזכר שדומה (צבע התכלת) לים, והוזכר לדמותו למראה אבן הספיר כנ"ל שהוא כחול גמור, ומסברא פשוט כן שהגיעו ממנו לצבע כחול שכל אחד יכול להגיע לכיוון צבע כחול אם אין מקפיד לכסות היורה "כל זמן" הצביעה בצביעה טבעית כנ"ל, והרי אף אוה"ע השתמשו בצבע תכלת כמב' בכ"מ וודאי השתמשו בדרך זו כשחפצו בצבע כחול, ועוד שהרי כתבו שלצבוע סגול היו מערבים מב' מינים, והיינו כנ"ל שהסגול בו אינו עמיד אלא ע"י העירוב, ובדרך הרגיל הצבע העמיד הוא הכחול, [ואו שהסגול מתנדף בשזירה או בתלי' ליבוש בשמש]

וכתבו שצובעים ממנו ג' גוונים וכל אחד מתפרט לגוונים רבים, האדום כורד, הסגול כאחלמה, והכונחיליא, ופשוט דהכונחיליא הוא כחול כנ"ל או לפחות כלול בו הכחול,

ולחבדיל בתורה מתואר שצבעו מהחלזון (לפי כמה קדמונים שהארגמן מקורו ממשפחה זו) ב' מינים, אלא הם הגיעו מזה לג', ע"י העירובים השונים כנ"ל. [מה שנמצאו הכלים בחפירות צבועים בסגול, אין זה טענה כלל! שאף הצובעים תכלת כיום כמעט כל כליהם צבועים בסגול, ויש לזה הסבר ברור שהצבע הנספג בדפנות שם הוא למעלה ממקום הצבע ביורה, ולכך אינו עובר תהליך חיזור (הוצאת החמצן) אלא מקבל חמצון (מהאוויר) ואין יכול להתהפך לכחול ע"י השמש].

לא) ויש הסבורים שמחלזון זה צבעו דייקא את הארגמן כנ"ל וסבורים שהארגמן הוא סגול וכמו שהרבה בגדי מלכים מצאו שהיו בצבע סגול, ומדמים לפרש ארגמן של תורה כמו אופנת מלכי רומי, ואין נראה כן, ובחז"ל רואים שהוא אדום. פסיקתא רבתי (פ"כ, מת"ת), וברמב"ם בפה"מ כלאים ט' א' ארגמן הוא ארגואן והוא הצמר הצבוע ב-לק, ותולעת שני הוא הצמר הצבוע קרמז, ע"כ, וברד"ק (דה"י ב' ב' ו') ארגמן כו' והוא צבע אדום וכרמיל הוא צבע אדום ג"כ אלא שארגמן הוא צבע אדום שקורין לאקא, וכרמיל הוא תולעת שני והוא צבע הכרמי, וכן אבע"ז שמות כה ו' ארגמן כדמות אדום ושם מחלקו מאדמות התולעת שני, וכן רבינו בחיי שמות כה ו' ומאירי יומא כג שארגמן הוא אדום, ועיי' עוד מקורות מהראשונים על כך, בלבוש הארון ממקום הערה 221 - ולהלן לדמותו לדם או לאש.

אשר מכל זה מובן שאדרבה הסגול אינו הארגמן אלא הסגול הוא הרכבה בין האדום לכחול, בין הארגמן לתכלת, וכנ"ל.

[אמנם עי' בבעל העיטור (ציצית דף סו) בשם ר' נחשון גאון שנראה שהארגמן סגול, וצ"ע, ואפשר היינו סגול אדמומי, ובין כך אין קושי שאכן צבעו ממנו אף סגול ואדום כדלקמן].

ובספר לבוש הארון מקום הערה 228 הביא מכמה ספרים ומקדמונים שכתבו שהארגמן עשוי אף הוא מחלזון מן הים. וראה יחזקאל (כו) תכלת וארגמן מאיי אלישה היה מכסך (בנבואה על צור) ומשמע קצת ששייכין זה בזה ששניהם היו מאותו משפחה לפי הנ"ל.

וא"ש להנ"ל דאכן מחלזון הפורפורה היו מוציאים אדום כמו ורד, וסגול כמו אחלמה וסיגלית - ויאול"ט, והכונחילא שדומה לפרח כעין שמים. ואדרבה הזכירו שצבע הפורפורה הצורי (והיינו הסגול עד האדום הוא ה"צבע" הנקרא כן (לאפוקי החלזון עצמו שנקרא אף הקהה קוצים פורפורה) וכדלקמן נה) מורכב מב' חלזונות (לפחות), והיינו דאף אם הארגמן -

הפורפורה נעשה גם הוא מהחלזון אינו מחלזון התכלת ארגמן קהה קוצים (לחוד, עכ"פ) אלא מורכב מאחיו - ארגמן חד קוצים, וארגמונית אדומת הפה, שהארגמן התכלת קהה קוצים יצבע ללא הוצאה לשמש סגול ולא אדום שהוא ארגמן, ועוד שהרבה פעמים יתנדף הסגול שבו מעצמו או במגע בחום ואדים, ולכן אף סגול אין מוצלח לצבוע בו לחוד. וכנ"ל דמוכח מדבריהם שעירבו כמה מינים לצורך זה, וכעין דעת הראב"ד בהשגות שהארגמן נעשה מעירוב ב' וגי' מינים, אמנם צבע התכלת - כחול כעין שמים וספיר אפשרות צביעתו בשופי לתוצאה של כחול [אף בצורה טבעית וכנ"ל אות כז] הוא מהחלזון הקהה קוצים הנ"ל לחוד, שהוא א"ש בו בשופי הסימנין כדלקמן בס"ד, וכן בדברי אוה"ע הנ"ל כתבו שצבע הכונחילא אינו מורכב, ופשוט יותר.

(ועוד יש הטוענים שעיקר החומר הצבוע הוא דוקא ארגמן קהה קוצים (חלזון דנן) ושאר החלזונות משמשים כתוספת לצבוע סגול או אדום, ולכך אם פירשו שצבעו צביעה לא כפולה היינו מחלזון הקהה קוצים, ובו הכחול דייקא עמיד, וכנ"ל שאף מושפע באור יום ליהפך לכחול)

אמנם לדינא אין להוכיח מאותם קדמונים דהארגמן דייקא מן החלזון ודלא כהרמב"ם וסיעתו הנ"ל, דהארגמן הוא הלא"ק, דלא אשכחן עיכובא בארגמן ממה לצבעו, ובתוספתא מנחות שם רק לגבי תכלת אמרו שלא מן החלזון פסולה, ולגבי ארגמן לא נאמר, ואפשר אף לכך לא נתפרש בחז"ל מקור הארגמן מהחלזון (מלבד דאינו מחלזון המתאים לתכלת דייקא אלא מאחיו ג"כ) דאינו עיכובא. ומזה נלמד דאף הראשונים שלא פירשו דהארגמן מהלא"ק (והלא"ק אדום ולא סגול כנודע) מ"מ לא פליגי דהוא אדום, ולא דסברי דאדום הוא סגול. ואילו הסגול בחז"ל כלול בשחור כדחז"י תאנים שחורות, וכאן פירשו ראשונים שדומה לאש או דם, ואף ראשו' האחרים לא פליגי, דהרי אין עיכוב ממה נעשה כנ"ל.

לסיכום, נראה מרוב המקורות ארגמן אינו סגול אלא אדום, ואין הכרח שנעשה דייקא מהחלזון, ועכ"פ לא רק מחלזון זה אלא לפחות בצירוף חלזונות אחרים או צירוף הלאכ"ה של הרמב"ם (כנ"ל מהראב"ד) והסגול האופנתי אצל מלכי רומי אין זה ארגמן ואדרבה הוזכר שנעשה מעירוב שני זני חלזונות, ומובן שפיר שאכן הסגול הוא הרכבה בין הכחול לאדום. (ואף אם ארגמן הוא סגול לבעל העיטור הנ"ל, מ"מ אוה"ע הזכירו בדבריהם ג' מינים ממנו, אדום, סגול, וכונחיליא הנ"ל שהיא כחול, כנ"ל שהוזכר להדיא בדבריהם שצבעו ממנו יקינטינא שהוא ביונית תרגום תכלת של תורה)

(לב) כפי הידוע כיום נמצאו מספר אריגים הצבועים "כחול" מחלזון זה הקהה קוצים מזמן עתיק ממש לפי המשוער, (כמעט מזמן בית ראשון אחד מהם, ועוד נמצאו כן מהזמן שהיו משתמשים בו).

(ג) ומה שיש עדיין מפקפקים לומר דאולי נצרך לתכלת דהתורה דוקא מין החלזון הצובע כחול באופן מידי, ללא הנחה בשמש. והנה אין כאן טענה ממש כלל כיון שנודע שבזמנם צבעו ממנו כחול ונודע כמה אופנים כן כנ"ל לצבוע כך מחלזון שלפנינו, אמנם אולי לחוש לומר דבתוך מין החלזון יש איזה מין המוציא כחול מיד, ואולי דוקא זה כשר למצוה.

והנה אף אם נמצא איזה מין כזה שמוציא כחול מיד, עדיין יהא צריך טעם לומר למה דוקא הוא כשר ולא אחיו, אם כולם אותו המין ושניהן יהיו דומין לים ולדג (סימני הגמ' מנחות) בכל הביאורים שנאמרו בזה כדלקמן בס"ד, א"כ אין טעם להכשיר רק אותו הצובע מיד כחול.

ועוד כדמוכח מגמ' מנחות (מב: מג.) **דכל החלזון הצובע תכלת הוא כשר**, ואם שייך לצבוע בו צבע כעין התכלת של תורה א"כ זהו חלזון התכלת, כדלקמן בס"ד אות מז, וא"כ כל זמן שכל החלזונות צובעים באותו עין הצבע ואותן הסממנים וכל הפרטים, א"כ מוכח [ממנחות שם] דכולם כשרים.

(ואמנם בדברי אוה"ע (ויטרי') הובא חילוק בין מקומות החלזונות שיש אזור שבו יש נטי' בצבעו לשחור ויש מקומות שנוטה לכחול ויש מקומות הנוטה לאדום, והנה גם כיום ידוע על הבדלים בין המקומות או בין תקופות השנה, ולפעמים נוטה יותר לכחול ולפעמים יותר סגול, אך אין נראה החילוק כמו הנ"ל מהסופר ההוא, אלא כפי הנראה בכל מקום לפעמים מוצאים כך ולפעמים כך, ואם הוא באותו המקום א"כ הוא שינוי לפי זמני תקופת השמש או סוג מאכלו וכיו"ב.

ועוד בזה, הנה חילוק זה מובחן בדם עצמו המופק מהחלזון [כן שמעתי מנאמן יר"ש] [וכפי שאותו סופר דיבר על הדם עצמו שדיבר אודות צביעת קירות וכיו"ב מהדם עצמו], אך בצביעה על בגד וצמר בהכרח לצבוע בשיטת החיזור שמוציאים החמץ מהחומר ואז נקלט בצמר לעולם, [וצבעו בשיטה זו בזמן הקדום ג"כ, והידועות בשיטות הצביעה כיום נובעות ממה שכתבו על כך מזמן הקדום, ורק באופן זה יכול ליקלט בצמר שלא ירד בכביסה וכן סממני הרמב"ם פ"ב מציצית זה תוכנס כנ"ל ח', ובאופן זה בכל הסוגים הנ"ל של החלזון למקומותיהם יוצא בתוצאה בצמר צבע סגול מי פחות חזק ומי יותר (ואולי על זה התכוון אותו הסופר על נטיות בתוך הסגול), ובכולם מועיל ההנחה בשמש מספר דקות להוציא האדום שבסגול (ברום בלע"ז) לגמרי. והיינו שהצבעים הנמצאים בכולם הם הכחול והאדום אלא תלוי לפי יחס ביניהם, שישנם שיש בהם יותר אדום מאחרים, אך בכולם (אף במרובים בחומר אדום (די ברום אינדיגו) ההנחה בשמש פועלת להופכו לכחול, [ואין הפרש בין המינים להגיע לתוצאה של צבע כחול, ואף מהמינים שבדמם יש הרבה מהאדום מ"מ בשמש נהפך לכחול, וא"כ ביותר חלזונות לצבוע "כחול" אף כשצובעים מהחלזונות האלו!!].

ועוד דאף אם נחפוץ לומר דרק במקום אחד כשר נצטרך טעם לומר דבמקום זה מתאים יותר לסימני הגמ' ביותר חדות וכיו"ב, וזה אינו נראה כן, ובאותם חלזונות שהצמידה החיצונית ירוקה (דומה לים) לפעמים נמצא נוטה יותר לסגול ופעמים פחות, ועוד נבדק כמה חלזונות (הקטנים, ראה המשך) והובחן שכל חלזון שונה מחבריו! בכמות האודם שבו, ובתוצאה הסופית לאחר ההנחה בשמש או ההרתחה וכנ"ל (אות כז) מכולם יוצא כחול נקי מאודם, א"כ שוב אין טעם לחלק בזה, (ואדרבה

חילוק מקומות זה אפשר שפיר לומר שהוא גם מחמת השמש עצמה שמשפיעה עליו בחיותו להוציא ממנו האדמימות, וכמו שאותו הסופר מאוה"ע ג"כ תלה הדבר בזה, ראה ציטוט בספרים הנ"ל).

עוד נמצא לפעמים חלזונות מספר בודדים בתוך מרובים המוציאים כחול מיד ללא הנחה בשמש, ובעצם אין כאן טענה כלל דאפשר דיהא בעל מוס' אי למאה, [ויעוד כנ"ל כיון שבסוף הדבר מגיע לאותה תוצאה עין צבע כחול, בין מאלו ובין מהנראים בתחילה סגול שאחרי שיוצא האדמימות הוא כמו אלו המוציאים כחול מיד, אי"כ אם חז"ל לא שללוהו, אי"כ אין חילוק וכולם כשרים וכדלק' מתוספתא, כדמוכח בגמ' מנחות], אך כפי ששמעתי מהעוסקים בזה שבאותו הזמן ובאותו המין ממש נמצאו מועטים הצובעים כחול מיד כנ"ל, ואפשר החילוק בין הקטנים לגדולים, או כע"ז (כדלקמן) שבקטנים עדיין לא התפתח אדמימות זו ואז יוצא כחול מיד, וכן בספרי אוה"ע (ארי') הוזכר חילוק בזה בין הגדולים לקטנים.

ויש שעשו כיום והצליחו להפריד ביניהם ולהגיע לתוצאה זו שהקטנים צבעם כחול והגדולים סגול, ועוד לפעמים בדקו כן ומצאו חילוק בין קטנים לגדולים להיפך, ותלוי בתקופות השנה וכדלקמן, וכן אחרים בדקו ומצאו [כמה פעמים] להבחין חילוק בין זכרים לנקבות ברמת נטייתם לסגול, [וכעין הנ"ל דבין כל אחד לחבירו יש חילוק בזה, ובתוצאה הסופית שוים הם לצבוע כחול כנ"ל], ואפשר אף שתלוי לפי תקופות השנה (בזמן הרבי' מתמעט האדמימות מהזכרים ויכול להוציא כחול מיד), וא"כ אדרבה אותם מעט הנמצאים שמוציאים מיד כחול הוא חסרון בו שאינו מפותח מספיק ואין בו האדמימות, והעיקר כנ"ל כיון שהוא אותו המין בצורה החיצונית (מצד סימני חז"ל דמתפרש בשניהם בשוה) והוא אותו המקום אלא תלוי בגדולים וקטנים או זכרים כנ"ל אין מקום לחילוק כלל וכולם כשרים בשופי. ואכן אפשר ששני הביאורים נכונים ותלוי לפי הגדולים והקטנים, ואף חילוק תקופת השנה וכנ"ל שמחמת השמש המשפיעה עליהם בחיותם יכול להשתנות, או בזמן הרבי' כנ"ל (וכתבו כע"ז אוה"ע (ראה שם) שהדם שבו תלוי לפי מולד הלבנה ובמיעוט הלבנה הם מתרוקנים מעט, ומובן שהוא מתחדש בכל זמן קצר ויכול להיות תלוי לפי עונת השמש בזמן זה, או במאכלו לפי העונה).

(עוד יש פעמים בודדות שהוריד שבתוך בלוטת הצבע שבד"כ הוא נראה שחור, [ועליו נראה כונת הרמב"ם שדמו שחור כדיו, ויש שנקטו שעיקר תמצית הצבע נמצא בוריד זה, וכן הוזכר בספרי אוה"ע מקדם, [ואף כיום נוסה להפריד הוריד משאר החומר בבלוטה ופעמים נראה כן] ראה חותם ש"ז הערה 54, וכן לבוש הארון ראי' 12] פעמים בודדות נראה צבעו של הוריד כחול ולא שחור, והנה לא הוי עובדא בצבע עצמו אלא בוריד הנ"ל, ואדרבה ברמב"ם הנ"ל רואים שאין חסרון כלל שבתור דם הוא נראה שחור, ועוד מה שאירע באותם פעמים היה מסתבר לצובעים בו בשעתו כשראוהו כן שאדרבה אירע כן מחמת שנתקרב מיתתו ונתקלקל צבעו, וכמו שאמרו כמה דחי טפי ניח"ל דליציל צבעי' (שבת עה). ועוד כדלקמן שאם צובעים מכולם בסוף כחול אין חילוק ביניהם וכדמוכח מתוספתא ומהגמ' מנחות).

לה) לסיכום (הנ"ל), כיון שנודע דבזמנם צבעו כחול אף ע"י הנחה בחמה [או הרתחה או מלח] אי"צ למצוא דוקא מין המוציא כחול מיד, [כנ"ל דלעולם מושפע לכיוון כחול כ"ז שאין מכסים היורה כל הזמן]. עוד נודע שבכל המקומות צובע הדם את הצמר לצבע סגול חזק או חלש, ובכולם נהפך לכחול בזמן קצר בהנחה בשמש, ואפי' אי"צ ליותר חלזונות לצבוע כחול! (אף מהנוטים יותר לאדמומי) כיון שבשמש נהפך האדום לכחול אם צובע מהארגמון קהה קוצים [חלזון דגן] (ראה הנ"ל בשמותיהן הלועזיות וענין חומרי הטבע ודרכם בזה בספרים הנ"ל).

ואף מה שנמצאו הצובעים כחול ממש הן אותו המין ואותו המקום, אלא תלוי לפי עונות השנה ובין הגדולים לקטנים ובהכל מתפרש בשוה סימני חז"ל כדלקמן, אי"כ אין טעם לחלק בזה דלא נרמז ע"ז בדברי הגמ', וכל חלזון שונה מחבירו בכמות האדמימות שבו, (ואף מסתבר שבא מחוסר התפתחות (חוסר האדמימות) כגון בקטנים, או בגדולים בזמן הרבי' שמתמעט האדום) ועוד כדלקמן בס"ד אות מז דמוכח ממנחות (מב: מג.) דכל חלזון הצובע תכלת העומדת ביפיה כשר (לפחות כשאכן התוצאה

זהה ולכך אין לחלק בין מקום שבתחילה נוטה יותר לסגול למקומות אחרים, ומוכח שם דאינה נקחת אלא מן המומחה הוא לצורך דין אחר (דטעימה פסולה) ולא לצורך לידע שאין זה תכלית מאיזה חלזון שמשום מה אין כשר לצבוע בו, משמע דכולם כשרים.

(נמצאו בגדים מזמן קדום מאוד שצבעו כחול מהפורפורה הזה [ומה שמצאו יותר בגדים בצבע סגול אין בו הערה כלל, כמו שאחד מסופריהם כותב לגנות את האופנה החדשה לצבוע מהפורפורה דוקא סגול הגורם לאנשים הוצאה מוגזמת [מגנה שם את המותרות], וכיון שאופנה זו התפשטה יותר בקרב אוה"ע (לובשי בגדי תכלת) נמצאו יותר בגדים כאלו].)

סימניו בחז"ל

(לו) ויש לסדר עיקר הראיות מהגמ' וביאור סימניו וישוב הסוגיות.

וכבר הודפס ספר לולאות תכלת להרש"ט שליט"א בהסכמת גדולי הוראה וסידר כל הצדדים שאפשר לומר והוכיח שזה הוא להמעין הישר, ושוב נתבררו עוד דברים והודפס קונטרס חותם של זהב שסידר כל הדברים בצורה ברורה ומתומצתת, וכן נתפרסם מאמר מצות התכלת בזמנינו שסידר בקצרה הדברים והראיות על כך, ועוד נתפרסם קצת ספר לבוש הארון אשר פירט והרחיב על כל פרט בהבאת מקורות רבים מדברי חז"ל, ולהבדיל מספרי אוה"ע, והאריך ליישב כל פרט בזה, [ונתפרסם קצת לעת האחרונה בתוך הקובץ "משיכיר" והי' להם לציצית תשע"ו], וננסה מעט להביא בקוצר אמרים רשימת הסימנים המובאים בחז"ל אודות החלזון (כפי שהביא שם [חלקם סימנים מובהקים וחלקם פחות, וחלקם מתהליך הצביעה שמוזכר בחז"ל עליו]. ולפרש עפ"י ספרים הנ"ל ועוד איך מתפרש היטב בחלזון שלפנינו, (ודחית טענות שונות שעדיין ניסו לומר), ועיקרי הדברים

נידונו כבר שם, ונכתב כאן לצורך דחיית צדדים שונים שעדיין יש הטוענים. (וחלק מן הדחיות כבר נתפרשו לעיל מאות כו ולהלן.)

(ז) א [תכלת אין כשרה אלא מן החלזון הביא שלא מן החלזון פסולה [תוספתא מנחות פ"ט ט"ז], פירוש חלזון הוא בעל קונכי', שבלול - בלשון המדוברת, כדמוכח מפסיקתא דר"כ (יא ויהי בשלח פ"א) שנתיקו גדול עימו, וכן הוא בדברים רבה (תבא יא) וכן ברש"י חולין קכב, חגיגה יא, דהוא המתורגם בלשון הלע"ז של רש"י לימצ"א, וכן הוא בסמ"ג, ראב"ד, חזקוני, רד"ק ועוד לתרגמו כן, והוא לשון יון או רומי המובא כבר במדרש רבה וירא נא דשבלול הוא נקרא לימצא וכדפי' רש"י מו"ק ו', עיי"ש, וכן הוא ברד"ק בשרשים ערך חמט לפרש פסוק זה תהלים נ"ח ט' כן, וכן ברש"י דברים ח' דחומט יש לו נרתיק, וחז"י מכל המקומות שם דחומט ושבלול וחלזון הן מין בע"ח שיש להם לבוש, וכעיי"ז הוא בראב"ד (פי' ספר יצי' בהקדמה נ"ח), [והחלזון הוא שם כללי לבריות בעלי קונכי' כדמוכח בהנ"ל וכן בר"ש תו"כ, וביד רמה סנהדרין צא, ועוד, עיי' בספר הנ"ל]. ונתפרש עיי' מהרי"ל (ליקוטים נז.) מהרש"ל ובי"ח (שבת עז:) ועוד דהוא המכונה בלשון אשכנז שנע"ק, והיינו בלשוננו שבלול כנ"ל, וכן ברמב"ם על פי המשנה בכלים (פי"ב) או שקשר חלזון בראשה פירש להדיא שהוא הצדף של בעל חיים שבים הנקרא חלזון (בתרגום של הר"י קורח) וברש"י סנהדרין (צא), ובראשוי' על תו"כ (מצורע ה' א' י"ד) מבואר דהוא תולעת, וכן בעוד ראשוי' שבת (עה), והיינו שמהתולעת שבתוך הקונכי' מפיקים את החומר הצובע, וכן הוא בחלזון זה,

(ח) ב [שבדמו צובעין תכלת הנדמית לים ולרקיע, (רמב"ם) וכן בזה וכנ"ל שבזמנם צבעו ממנו צבע המכונה תכלת בכמה לשונות. ויש החושבים שכמעט מכל דבר אפשר להוציא חומר שיצבע צבע קיים בבגד, אם יעשו כמה ניסויים, ואינו כן כלל (ראה להלן אות נג) ונדיר למצוא מין מהחי שיכולין לצבוע בדמו צבע

קיים שלא ירד בכביסה, וכ"ש לצבוע כחול הוא נדיר ביותר, ועוד שיוודע שאכן צבעו בו בזמן הקדום ואף שנמצא באותו המקום שצבעו בו הוא נראה כסימן מובהק וכבא הרוג ברגליו, והוברר היטב שמימות קדם במהלך כל הדורות השתמשו לצבע "כחול" רק במשפחת שבלולי המורקס, או האינדיגו הצמחי הקלא אילן, ומלבד זאת אין שום תיעוד על איזה ברי"א אחרת מה"ים" אשר שימשה יצירת צבע "כלשהו" במהלך "כל הדורות", ראה ספרים הנ"ל, לבוש הארון מקום הערה 55 - 56, וזו ראי' גדולה לעיקר המין, ובתוך המשפחה הזו הוא הראוי ביותר לצביעה זו, (וכן כיום אף שהצליחו להוציא מהצומח מעוד דברים צבע כחול, מן החי לא מצאו שום בע"ח בנוסף למשפחת המורקס החלזון הזה, שמעת').

ונודע בבירור גמור בגדר טביעות עין וסימנים מובהקים [ע"י ריבוי הפרטים מאוד שתיארו עליו בספריהם הקיימים אצלנו, ראה ציטוט תרגום בספר לולאות תכלת ובנספח, ובקונו' חותם של זהב והנ"ל] שהחלזון שאצלנו המכונה ארגמון קהה קוצים (מורקס טרונקולוס) הוא אשר צבעו בו בזמן הקדום אוה"ע צבע "תכלת" של תורה המכונה אצלנו "כחול" ומכונה אצלם יקינטינון - יקינטון - יקינטינא, בלשון יונית, וכמו שתירגמו כן את התכלת מתרגמי התורה ליונית (תרגום עקילס, תרגום השבעים) וכן הוא בערוך ערך אייריין וערך טינון, ואין טעם לומר דתכלת דאוה"ע אינו תכלת של ישראל, כמו לומר שזהב שלהם אינו זהב של ישראל (והרב הרצוג אף הוא הסכים כן, אלא שנתקשה מחמת צבעו שסבר שצובע רק סגול וכנ"ל שלא צבעו בו בזמנו בפועל כלל, ולכן יכל להעלות אפשרות כזאת שתכלת של אוה"ע הוא סגול ושל ישראל הוא כחול כקבלתינו, אך לאחר שהוברר שפיר אפשרות צביעה לכחול, והוא דרך פשוט ביותר והוזכר אף בקדמונים דרכים כאלו וכנ"ל, א"כ אדרבה ודאי הי' אומר הר' הרצוג כמו שאמר בתחילה שאין טעם לומר שתכלת שלהם אינו של ישראל וכנ"ל ואף הצבע

הכחול הוא דייקא מה שעמיד בו לעומת האדמומית המתנדפת וכנ"ל.

(לט) ג] **שהיא צביעה העומדת ביופי'**, (רמב"ם, מגמ' מנחות שם) וכן הוא בזה נודע מקדם שהי' צביעתו צביעה חזקה ביותר לעומת שאר צבעים, ראה ציטוטים בספר הנ"ל. לה"א מקום הערה 120

(מ) ד] **תכלת היא מתוארת כבגדי מלכות** אשר שימשו לישראל ולאווה"ע, [ירמ' י" ט', יחזקאל כ"ג ו', אסתר א' ועוד], וכן הוא ברמב"ן שמות ריש תצוה, וכדמוכח מגמ' ערובין צו: שאפשר שיצבעו בו לצורך בגדים סתם, וכן הוא מן הסתם אלא אם הוכח שצבעו לתכלת של מצוה, עיי"ש בגמ' (וראה להלן נה).

(מא) ה] **תהליך הצביעה** המתואר בגמ' מנחות מב: שנצרך צביעת יורה וסמנים, הוא כן בחלזון זה, (ומכונים צבעים אלו צבעני יורה עקב אשר נצרך דוקא תהליך של יורה וסמנים להועיל להיקלט בצמר (ע"י פעולות החיזור להוציא החמצן) וכן נוסה כבר בסממנים המתוארים ברמב"ם אהלא וקימניא נוסה בחלזון זה, וצבע כראוי, (ראה ספר הארגמן לד"ר זוהר עמאר שיחי') (והרמב"ם אפשר למד זאת מקלא אילן שאף בו חומר הצובע ושיטת הצביעה זהה, ואף בקל"א נוסה בהצלחה בסממנים הנ"ל, ראה שם).

(מב) ו] **וכן המבואר בגמ' שם נצרך טעימה** לדעת אם צובע כראוי, ואין אפשרות לדעת אם צובע כראוי ללא בדיקה מועטת בצמר כמו שאמר שם, כן הוא בחלזון זה, וכן המבואר שם בגמ' שמראה הצבע בפעם השני' פחות משובח ממראהו פעם ראשונה, כן הוא בזה.

(מג) ז] **בגמ' מנחות** שם אמרו גופו דומה לים **וברייתו דומה לדג**, והובא ברמב"ם [וברי"ף ורא"ש לא הובא, ויל"פ דאינו הלכה דבכל חלזון פרטי שצובעים צריך שיהא בחיצוניותו צבע הדומה לים, אלא הוא תיאור המין בכללותו או בעיקרו, ע"י לולאות תכלת מה שדן מעוד

ראשונים שלא הזכירו סימנים אלו והזכירו אחרים], ולהמתבאר בראשׁו הנ״ל שחלזון הוא בעל קונכיׁ והוא תולעת בתוך הקונכיׁ, א״כ פשוט דאין ענין דומה לדג כמו הדגים ממש אלא דומה צורתו לדג, והא פשוט דהקונכיׁ נחשב מעצם בריתו דהרי אין בריׁ יכולה לחיות י״ב חודש ללא עצם, וכ״ש כאן שחי שבע שנים ופשוט דהקונכיׁ הוא חלק ממנו ולכך חי זמן רב, [ורק כשבאים לתאר שלבוש דור המדבר גדל עימם שם תיארוהו כלבוש, שגדל לבושם בדומה לחלזון שגם לו יש כעין לבוש שגדל עמו].

והיינו מה שדנו בירושלמי (שבת א׳ ג׳) אם יש לחלזון גידין ועצמות או לא והוכיחו מכך שחי יותר מו׳ חדשים (י״ב חודש לבבלי חולין (דאז נעשה כעפר)), חזיׁ שלא ברור להגדירו כבעל עצמות אלא הוכח מזמן חיותו, שהנידון היׁ אם להחשיב הקונכיׁ כעצם וגידין, ופשוט שנחשב, עיי״ש דכן נראה לפרש שם הנידון דלכך אין חייבין על כינה דהא אין חיׁ ו׳ חדשים, ואין לה עצמות ופשוט, וכן הוכח בהרבה בעלי קונכיׁ החיים הרבה יותר מ״ב חודש ראה ספר הנ״ל הערה 187 ובביאור הירושלמי שם הערה 190.

והמתבונן היטב בצורת קונכית החלזון הזה רואה להדיא דמיון גמור לצורת דג בראש חד והתרחבות אח״כ, כדג, ושוב מיצר ונראה כעין זנב, ראה תמונות בספרים הנ״ל. ומה שיש המקשים מדברי הרמב״ם בהלׁ איסורי מאכלות פ״ב הי״ב שחילק בין דג לשאר בריות שבים וחושבין לומר שמה שהרמב״ם כאן אמר הוא לפי דבריו שם, הנה הרי הרמב״ם בהלׁ כלים א׳ ג׳ כתב חיה שבים ובאותו הדין כתב בטומאת כלים ו׳ א׳ לשון דג, א״כ מאן יימר לן כפי מה נפרש לדברי הרמב״ם כאן, אם כדבריו בהלׁ מא״ס או כהלׁ טו״כ, וכ״ש כאן שבגמ׳ אמרו ״דומה״ לדג א״כ אדרבה אינו כדג ממש, וא״כ בע״כ המכוון כאן כהלׁ טומאת כלים, [ולשון דומה בחז״ל אדרבה מתפרש על הרוב על דמיון מה וכלשון רש״י סוטה יז, ובתו׳ שאנץ שם. וכן אמרו על ריאה דדמיא לאופתא ופירושו בגמ׳ על כמה פנים, וכן (נדה כה) סנדל

דומה לדג וללשון של שור הגדול, ושם (כו) שליא דומה לתורמוס, ועוד בסוכה חוטמו של אתרוג והדס כמין קליעה כשלשלת, ופשוט בכל מקומות אלו שהוא דמיון על צד מה והמכיר המין יכול להבין מה המכוון, משא״כ אם נבא לברר מהו הדס עפ״י לשון שלשלת או שאר דומה הנ״ל לא נגיע לתוצאה מדויקת]. (ואי יר״ש שראה כעשרות צורות של חלזונות בתמונות אמר לי שלא נמצא דומה לדג כמוהו וכן כתב והביא בלבוש הארון מקום הערה 183).

וכ״ש כאן שאף הרמב״ם (כלים פ״ב) פירש שהחלזון בעל צדף א״כ אינו כדג הרגיל, והעד הראשון הוא הפסוק בראשית א׳ וירדו בדגת הים, ופשוט דכלול בזה לרדות בכל בריות שבים, וכן בהגר״א כלים י׳ א׳ כל שבים מין דג הוא, וכן הוא באב״ע תהלים נח ט׳ שכלול הוא כדמות דג, וכן בהלׁ ציצית לר״ש בן חפני קראו דם חיה של ים, וכן החווי״ כינה חלזון זה דג הפורפור, וביעב״ץ בפירושו על ק״ש דומה לדג וחומט ימי.

מד) ח] וענין **גופו דומה לים**, ופרש״י מראית גופו, וי״ל דהיינו צבע גופו וכן ברמב״ם עינו כעין הים, והנה חלזון זה (דייקא) [ארגמון קהה קוצים] רגיל להראות בחלקו ולפעמים כמעט כולו בצבע כחול או ירוק וכיו״ב, (ואף ירוק נקרא צבע דומה לים כדמשמע בירושלמי ברכות פ״א ה״ב, וכן כמה מהנהרות וימים יש בהם צבע זה), וצבע זה גדל עליו בהיותו בקרקע הים שרגיל להיראות כדרך קרקע הים הסמוך אליו, ונבדק ע״י בעל ספר לבוש הארון הנ״ל (וכמו שכתב שם) ששאר הנצמדים והאצות הגדלות עליו מוסרים ממנו בקלות ע״י מברשת, ואילו הצמידה הזאת מלבד מה שנראית חלק ממנו (ולא כלבוש בעלמא) עוד זאת שאינה מוסרת במברשת, ונצרך לכך שריה במים ומלח זמן ממושך להוריד צבע זה, ואף בצאתו מן המים נראה כן עד איזה ימים אשר מת החיות של הצבע הזה ומשתנה ללבן או חום, ואף אם אין כל החלזון צבוע כן [בצמידה הנ״ל] בדרך

כלל לפחות מעט מהקונכיי נמצא בצבע זה, כחול או ירוק או סגול, וכמה מקומות כמעט כולו נמצא בצבע כחול או ירוק, ושאר החלזונות הגדלים בים אין בהם צבע זה שאין דרך לגדול חלזונות אחרים במקום צמידה זו, וכן החלזון אחיו ממשפחתו "ארגמון חד קוצים" אין בו צבע זה כ"כ כמוהו, בהיותו גדל בעומק יותר ששם אין מצוי צמיחה זו, ואכן דייקא ה"ארגמון הקהה קוצים" ראוי יותר למלאכה זו של הכחול יותר משאר הארגמונים, (החד קוצי, ואדומת הפה), בהיות החומר האדום בשנים האחרונים מרובה מאוד, שיש בהן די ברום ומונו ברום, ואילו אינדיגו נקי אין בהם כ"כ ולכך גם אין מועיל להם ההנחה בשמש כ"כ, (וכנ"ל, ובאות לא) ואף בסימן הדומה לדג אין מתקיים בחלזון החד קוצים כמו שמתקיים בזה כנ"ל.

ויש החושבים שיש בנמצא חלזון אשר התולעת שבפנים אף היא כחולה או ירוקה, אמנם דבר זה אינו קיים, אלא אולי מעט מהצמידה החיצונית לפעמים מתפשט בפיו פנימה מעט, ואף אם אולי היינו חפצים שהתולעת שבפנים תהא כחולה, ואמנם אם המציאות אינה כן, הנה חז"ל תיארו את החלזון וכינו לו צבע דומה לים על הקונכיי וכנ"ל שהוא גופו ממש, [שמחת זה חי יותר מיב"ח], ואין טעם להמתין שיהא חלזון דמיוני כמו שאנו חפצים שיהא, [ואף העוסקים בו טובא כמעט לא ראו אותו בעצמו בצאתו מקונכייטו שנדיר למצאו כן, וחז"ל דיברו על הצורה הרגילה שנראה בו, וברור].

ויש פעמים שצמידה זאת היא בצבע סגול, ויש להבין שאף הסגול יש בו מגווני הכחול, וא"ש, ועוד כדלקמן, והמצוי בחופי א"י יש בו מגווני ירוק או כחול, ובחופי יון (יחזקאל כז, תכלת וארגמן מאיי אלישה) הוא ירוק, ולעולם נראה כפי הרגיל בקרקע הים שבו הוא שוכן, כמו הצבע של הצמיחה בקרקעית הים שם, [אמנם כנ"ל שדבוק בו מאוד עד שנצרך שהי במים ומלח מספר ימים להסיר צבע זה ממנו], [ראה ראב"ד בפי' לספר יצירה, ועוד מהראשו, הובא

לבוש הארון הערה 20, אשר תיארו החלזון שהוא ממוצע בין הצומח לחי, מחמת שהוא נועץ עצמו בארץ ונדמה לצומח] ויש אשר צומח שם בקרקעית הים צבע הסגול ואזי אף עליו נראה צבע זה.

[ואף הינטינה שהרי"א הרצוג העלה צד לפרש שהוא חלזון התכלת, ע"י לעיל בזה ולכך העלה צד לפרש שהוא חלזון הינטינה, והיא צבעה סגול, הנה הסכים שהסגול א"ש לכוללו בדומה לים כאן בתיאור החלזון, אך לא בצבע תכלת גופי' שנקט כקבלתינו שהוא כחול דוקא].

וכבר נדחה הצעתו לפרש שהוא הינטינה שאף אחד לא הצליח בשום צורה לצבוע ממנו צבע קיים, ויורד בלי סממנים, ואין שום איזכור בספרים מקדם שצבעו במין כזה כלל, ואדרבה כיון שתורצו קושיות הגרי"א הרצוג ז"ל בשופי וכנ"ל, א"כ אדרבה הסכמתו לפרש שהוא המורקס. וכנ"ל אות ט' וכ"ו.

[וכן דיונון של האדמו"ר מראדזין זצ"ל נדחה לגמרי כנ"ל אות ט' כ"ו, וכנודע היום שאין צבע הכחול מגיע ממנו אלא בצירוף שאר החומרים, ואפשר להשתמש אף בדם שור לצבוע כן, וא"כ הוא כמו כל בע"ח אחר. ויורד בקלות בכמה אופנים ואין עומד כ"כ, ואין לו קונכיי, ועוד טענות כמבואר בספרים הנ"ל לדחות בבירור אפשרות זו].

(מו) עוד יש לפרש שמתקיים סימן זה שפיר (אף באלו שרוב הקונכיי אינה כחול וכיו"ב, אם נטעון שנצרך רוב וכנ"ל דאין זה מן הצורך ודי שמתקיים במקצתו שהרי נתקיים סימן זה, ועוד שאכן בחלק מהמין אף רובו כחול או ירוק (ואפשר לראות תמונות כן בסוף ספר "משיכיר" יצא לאחרונה תשע"ו תשע"ז) כמו דאשכחן בכמה מקומות במקרא שקרקע הים נקרא ים כלשון הפסוק כמים לים מכסים וכמו שפירשו הרד"ק (תשע"י י"א ט') ורמב"ן (בראשית א' י'), ולפ"ז מתקיים שפיר אף בסגול הנ"ל שנראה דומה לקרקע הים כנ"ל ולעולם צבעו דומה לים שסביבו (וכשבאו חז"ל לתאר "מין החלזון"

מצי להתפרש כן לשון דומה לים, שהמין נמצא בתוך הים ודומה לסביבתו, אך כשבאים לתאר את עין הצבע "תכלת" שעינו דומה לים, אזי מתפרש בפשטות על כחול דייקא כקבלתנו דתכלת היינו בלו"י - כחול, וכמובן דאין לדמות לשון "תכלת" דומה לים, ללשון דהחלזון דומה לים, ודו"ק).

ועוד אפשר לפרש על דרך כעין זה, דהבא להבחין בו במקומו לא מבחין בו שנראה כחלק מכלל הים, (כיון שנראה כקרקע הים), ושוב א"ש בלשון דומה לים, ודו"ק.

מז) עוד ראוי גדולה מגמ' מנחות (מ"ב מ"ג) אמרו שם תכלת אין לה בדיקה ונקחת רק מן המומחה, והקשו שם דהרי יש לה בדיקה שאינה קל"א וכמו שהביא הגמ' שם, ותרץ הגמ' מאי אין לה בדיקה אטעימה, דהיינו לענין הדין דאם טעמה פסלה, ולכך יש ליקחנה מן המומחה היודע לזיהר בהלכה זו.

והנה אם יש איזה מין חלזון הצובע כמו שאר החלזונות לגמרי בכל פרטי חלקיו כנ"ל, אלא שבחיצוניותו הוא סגול, ונבא לחשוש שאולי משום זה אין כשר למצוה, א"כ הו"ל לגמ' לתרץ מאי אין לה בדיקה משום חלזון זה, ולמה נדו לפרש על טעימה, הרי באמת אין בדיקה מחסרון זה, [שהוא כמו החלזון הרגיל לגמרי, וכל החילוק במה שנמצא סביבו], אלא מוכח דאין חלזון הצובע תכלת שאינו כשר, אלא הקלא אילן לחוד, [שהוא "צמח", כנודע מהראשונים, ערוך, רמב"ם בכמה מקומות, ועוד, המכונה צבע זה אינדיג'ו - אינדיק'ו, בלע"ז, נ"ל בערבי, (איסטיס בלשון משנה - היינו הצמח שצובעין ממנו כן, וכן ב"ק צג: דהוא מין מסוים הנקרא כן, כדלקמן אות נב].

וכן אמרו שם עוד בהמשך הגמ' (מנחות מג) שבדקו התכלת בבדיקה אחת והשתנה לגריעותא ושוב בבדיקה אחרת השתנה למעלותא, והקשו "מאי האי לאו תכלת הוא ולא קלא אילן הוא", ותרצו דנצרך ב' הבדיקות עי"ש, מוכח להדיא דאין מין אחר

אלא כל מה שאינו קל"א הוא התכלת המדוברת, וכן מוכח מזה שאין צורך דייקא לצבוע בחלזון כזה שרובו או כולו כחול חיצוני, דכל המין כשר והוא רק סימן במין, ואם מתקיים בחלק מהמין בכל החלזון או רובו שפיר כל המין כשר, בפרט דרוב המין נמצא בו לעולם מעט כחול, וכנ"ל דלשון דומה בחז"ל הוא דרך דימוי מה, ודי לזה שמעט ממנו בצבע כחול, ובפרט דכמה פעמים רובו כן וא"כ הוברר המין כנ"ל, ועיקר הדבר לחפש מהו היינו לברר הדבר מ"כל" המבואר בחז"ל, ומבירור מימות עולם במה אכן צבעו, אלא נצרך שסימן זה יתקיים, והרי מתקיים שפיר כנ"ל.

מח) עוד יש ביאור בלשון זה של דומה לים, עי' צפנת פענח על רמב"ם שם דומה לים, ציין הגמ' דהורדוס בנה לביהמ"ק וציפהו בשיש הנראה כאידוותא דימא, ובב"ב ד: פ' רגמ"ה דהיינו כגלי הים שאחת עולה ואחת יורדת, ואף ביאור זה (דרגמ"ה) א"ש בו ראה ספרים הנ"ל, דעשוי כולו קוים ארוכים בולטים כגלי הים, וזה מיוחד בחלזון זה דייקא, לעומת חלזון החד קוצי ושאר החלזונות.

מט) עוד סימנים שנאמרו בחז"ל

(ט) כמה דאית בי' נשמה טפי ניח"ל כי היכי דליציל (י"ג דליצלח) צבעי, (שבת עה) מתואר בכמה ספרים מאוה"ע על חלזון זה שיש לזיהר להוציא צבעו כשעודנו בחיים, משא"כ אם ימות החלזון לא יהא הצבע ראוי, ומשמע מהגמ' שאף אח"כ אפשר לצבוע בו אלא אינו ראוי כמו בהיותו בחיים, ואף המתבאר שם בסוגיא שטורח לזיהר להוציא הדם קודם שימות, כן הוא בזה שמחמת פציעתו לצורך להוציא דמו מיד "מתחלת מיתתו" וימות בעוד כמה שעות לגמרי, וצריך זהירות שלא ימות מהפציעה קודם הוצאת הדם, [וראה בקוני' חותם של זהב הערה (יח) 19 באורך]. וג' דברים אלו נמצאים אכן בו לעומת חלזונות אחרים (כגון הדיונון והינטינה) שצבעו יותר טוב כשהוא חי, ושאפשר להוציא ממנו צבע אחרי מותו אלא שאין צלול,

ושהוא מת בפציעתו להוציא צבעו, (ראה אף לבוש הארון ממקום הערה 123 שכן הוא בזה).

ויש השואלים הרי אם מוציא הדם הרצוי לו מאי איכפ"ל שאח"כ ימות, וזו שאלה לעצמה בעצם הסוגיא, אך בחלזון זה אי"ש דלפני הוצאת צבעו נצרך הפציעה כנ"ל ואז יש לו ליזהר שלא ימות (ראה הערה 19 שם).

וכן המתבאר שם בתו' בשם ר"ת דדם הצביעה של החלזון מפקד פקיד, אי"ש בזה בפשיטות דאכן אינו דם חיותו אלא פקיד בכיס (כלשון רש"י שבת קלג:), ואגב הוצאת הדם האגור בכיס יוצא אף דם חיותו מעט כפי הנצרך מחמת חתיכת המקום שבו כנוס הדם, וכמ"ש תו' שם דיוצא עימו אף מעט מדם חיותו.

והמתבאר שם ברש"י דהחלזון מת בהוצאת צבעו ומתעסק להוציא דמו כשעודנו חי, הנה פשוט דאף אדם הנהרג ומת לאחר ב' ג' ימים חייב הרוצחו מיתה, וכמבואר בפסוק פרשת משפטים (שמות כא יט, ושם כא כ' כ"א) וכ"ש בזה שמת תוך כמה שעות דחייב ההורגו משום נטילת נשמה, ובפציעת הקונכי' גם יכול למות לפני שמספיק להוציא דמו ומתקלקל צבעו, ולכך מתעסק הוא שלא ימות קודם הוצאת צבעו, ועד הרגע שחותך ממנו הכיס שפקיד שם הדם מעונין בחיותו (כנ"ל דליצלח צבעי) ולכך נחשב מתעסק כלפי מיתתו כמבוי' בראשו' שם, ומלבד שיכול למות בפציעת הקונכי' קודם שבא אליו לחתוך הכיס של הדם כמה פעמים חותך שוב להוציא הדם יותר ושוב בינתיים יכול למות, ולפעמים דש את כולו (עם הקונכיה) להוציא כך את דמו ונמשך הוצאת דמו יותר זמן וודאי יכול למות ויתקלקל צבעו, ומוזכר דרך זו אף באוה"ע להוציא צבעו כן, (ראה בהערה 19 הנ"ל בקונ' חש"ז).

ג) ויש ששאלו למה נקרא דבר זה דם הרי אין לו צבע אדום בזמן יציאתו מהגוף אלא מקבל צבע זה אחר כמה רגעים, הנה בלשון חז"ל כל הנוזלים הפנימיים בגוף נקראים כן, כמו דם ירוק, ודם שרצים שאינן מח' שרצים שאינן

אדום, וכ"ש כאן דמקבל אדמימות מיד בסמוך להוצאתו, וכן מצאנו שהקדמונים קראו לו דם להפרשה זו (יוסף בן מתתיהו, קדמוניות היהודים, ג. ז. 183) וכן נקרא הפרשה זו בכמה שפות כיום "דם", ועוד כנודע לאחרונה שאכן עיקר הצבע נמצע בוריד העובר בו במקום הכיס הנ"ל, והוא אכן שחור אף בחיותו כנ"ל מלשון הרמב"ם דמו שחור כדיו, והוא נקרא דם בפשיטות, ואף דם זה אינו דם הנפש שאין נמצא בו כמו דם חיותו, אלא שנגרם מיתתו תוך כדי הוצאת דם זה ממנו, אך אין חפץ בזה כנ"ל דהוי מתעסק משום זה.

וכן תירוץ ריטב"א בשם הרמב"ן שם (שבת עה) דמה שאין חייב משום חובל ונטילת נשמה משום דהוא אטום כחלזונות שבאשפות, ובעי' דוקא נטילת כל דמו להתחייב על זה, ואף זה אי"ש בזה דהחלזון שהוא בעל נרתיק - קונכי' כנ"ל מהראשונים, הנה הבר' שבתוך הקונכי' הוא גוף אטום כנ"ל, ובא הרמב"ן ליישב הסוגיא בעוד ישוב נכון [שלא סותר את פי' ר"ת] אף אם המציאות לא תהא כר"ת, שהרי לא ראה החלזון עצמו, אמנם כנ"ל דאף דבריו דברי אלקים חיים שהחלזון כמו שתיאר הרמב"ן, ולהנ"ל שדם החלזון הצובע מגיע בעיקר מהוריד שבתוך כיס זה, וכנ"ל לפרש לפי ר"ת דאין זה נחשב לדם חיותו שאין זורם בו כמו דם נפש, ולרמב"ן אפשר דחשיב לדם, ולכך תירץ תירוץ אחר כנ"ל. וא"ש אף תי' א' דרמב"ן שבת צה, דפירש בתי' א' דחולב הוא דישת חלב הכנוס בכיס ודמי לשבלים, משא"כ חלזון הוא בעצמו של חלזון ובזה בעי' בשביל שיחשב מלאכת דש דוקא גידולי קרקע. [ותי' עוד ב' תירוצים, ונטה לתי' אחרון, בחידושו לקמן קמה]. והיינו כדבריו הנ"ל בדף עה דאיירי בדמו בעצמו, והנה החשיב דם הכנוס בורידין שאינו כנוס כמו חלב אך אף לענבים לא דמי ולהנ"ל אי"ש שיטתו כאן דאף דדמו כנוס בכיס, מ"מ תמצית הצבע הוא כנוס בוריד העובר בכיס זה, ובו מתקיים שפיר דעת הרמב"ן דנחשב דישה בעצמו של דבר, (ולא חייב על דישת שאר החומר

הכנוס בכיס. או משום שאין ראוי לצבוע ממנו בעצמו, ולא דמי לשבלים וחולב, או דכל הכיס כולו יכול ליחשב כוריד, ואינו כמו חלב בפרה, סוף דבר אין אפשרות ליישב המציאות כשני שיטות סותרות, ומ"מ **נתיישב שפיר אף דעת רמב"ן** בס"ד כנ"ל, ואם לא נימא כן בהכרח דסותרים במציאות ואין יכול להתיישב לשניהם.

נא) ויש ששאלו אמאי חייב משום צידה בחלזון זה כמבוי בבבלי שם, הרי חלזון זה עומד בד"כ במקומו והו"ל כצבי חגור ולמה חייב, והנה להרבה ראשונים דחומט דשמונה שרצים הוא שבלול (בעל קונכי) בהכרח דחשיב צידה בזה כדתנן ריש פר' שמונה שרצים, וכמו שחילקו כמה אחרונים דבעל חי בצורתו הטבעית ודאי חשיב צידה הצד אותו שם אף שאין זו כמעט (וכמו בצבי חולה מחמת אובצעא דף קו) משא"כ במאורע של צבי חגור נחשב לניצוד, ועוד לא דמי לתרגולין ברשותו שאין בהם צידה, דכאן הוא לא ברשות האדם, ו"אינו בשליטתו" אלא אם יצלול או במצודה, ודו"ק. ראה לבוש הארון הערה 194 בשם כמה פוסקים כן. וכן בחש"ז מהערה 91.

וכן הוא ודאי לפי ראב"ד בספר יצירה (הקדמה נתיב ח') דהחלזון תקוע בקרקע הים וא"כ בהכרח דנחשב צידה בזה. וכנ"ל ממתני' דחייבין בצידת חומט, ואף לתורי"ד. (חגיגה י"א) דנחלק וסבר דאין בחלזון דיבשה צידה דניצוד ועומד, מ"מ בחלזון דים בהכרח דיש צידה (מסוגיא דשבת עה.) דנצרך תחבולות לצודו

ועוד הנה אמרו בביצה היכי דמי מחוסר צידה כל שאומר הבא מצודה ונצודנו, ופרש"י כלומר שצריך לבקש תחבולות לתפסו. וכן הוא כאן דנצרך כמה תחבולות לצודו ע"י רשתות מיוחדות ופתיון ראה תיאורים על כך (לבוש הארון מקום הערה 191) ועוד שהי' ניצוד ע"י שני רשתות אחת הנפרסת מלמטה שאם יפול מאחיזתו בפתיון יפול אליה, שאין ניכר לעין

האדם כ"כ, וע"י הפתיון שברשת בא למצודה, וכשמוציא המצודה מהמים הוי צידה גמורה דעד אז יכול לברוח והוי צידה גמורה, ואין דומה לתו' (שבת יז:) דכתבו דאין צידה אלא אם נכנס בזמן פריסת המצודה, וכאן הרי עודנו במים כשפורסו, דכאן כשמוציא מהמים הוי הצידה, ועוד דאף שם אין מצוי שהחי' תיכנס בזמן פריסת המצודה ומ"מ אם נכנס מיד (ואפשר היינו כ"ז שמחזיק המצודה) בזה אמרו שמתחייב, וכן מתפרש כאן שכשנכנס למצודה בעודה בידו הוי צידה, וכשמוציאו מהמים והוא בידו צידתו קיימת, ועוד דיכול לצודו בידו כמו הצוללים לקרקע הים ויודעים איך נראה החלזון שם וצדים אותו בידם, ועוד דכשצידתו ודאית י"ל דעדיף מאופן דתו' (שבת יז:) עיין בדבריהם [דאז אפשר חייב אף אם אין נכנס מיד למצודה].

ועוד הנה הביאו התו' דלחד מ"ד בירושלמי אין בו צידה ובחלזון זה א"ש מה הנידון משום אחד מטענות אלו דניצוד ועומד במקומו, או דברפריסת מצודה סבר דאין נחשב צידה כנ"ל, ואף שמוציאו בסוף מהמים מ"מ הוא כעין ניצוד כבר בתוך המצודה שאין דרכו לברוח כ"כ, וזה סבר מ"ד זה לפטור.

ואף דהרמב"ם כתב דבעי' כגרוגרת לשיעור דש בהוצאת דם, הנה מלבד דיכול לדוש מכמה חלזונות עד שיהא לו שיעור זה, הנה כבר פירשו אחריו דודאי אף הרמב"ם מודה דאם חשוב לאדם בפחות מכך חייב בפחות, דאין שיעור כגרוגרת אלא לאוכלין כמבוי בירושלמי שבת (פ"ז ה"ב) אלא דסתם דם סובר הרמב"ם דשיעור כגרוגר' דבעי ל' לכלבו וכיוצא, אך כאן פשוט דחייב במעט דחשוב טובא כל טיפה ממנו, והוי מלאכתו מתקיימת.

הנה נתבאר בס"ד כמה ראיות מסוגיא דשבת שמתקיימים בפרט בחלזון זה, ועוד שחלזון זה תואם עם כל הפירושים העיקריים שם בסוגיא, וכמה הערות שנתיישבו לנכון.

ומובן לכל בר דעת שאין צורך ליישב כל סוגיא לפי כל האפשרויות ששייך לפרש בכל השיטות, ולפעמים יכול להיות מחלוקת בפרט מסוים מהי המציאות, ומובן שאפשר שאין המציאות יכול להתיישב לפי שניהם, ואם נתיישב לרוב הדיעות, או לפי עיקר ב' השיטות א"ש, וכ"ש כאן דנתיישב הסוגיא לר"ת ואף לרמב"ן, כנ"ל בס"ד.

נב) ועוד בראיות שמצינו עליו מחז"ל, (י) **הנה אמרו דתכלת דומה לקלא אילן** ויכול להזדייף בו, ונצרכין בדיקה מסוימת להבחין ביניהם, הנה הקלא אילן ידוע מהרבה ראשונים מהו כנ"ל (אות מז) שהוא מין צמח המוציא צבע מסוים, כמב' ב"ק (צג:) שהוא מין צבע מסוים [ולא שם כללי לגוון שאינו כשר], ראה רמב"ם כאן ובפ"י המשנה בכלאים ב' ה', שביעית ז' א' ועוד מקומות בפיה"מ פירש שהוא אסטיס, והוא צמח אלני"ג כפי שכתב שם, ובמהר"י קורקוס שמו"ו ז' י"ג שהוא צמח הנ"ל ובכפ"פ שהוא אל נ"ל, וכן ברע"ב בכמה מקומות שהוא בערבי נ"ל ובלע"ז אינדיג"ו, וכן בערוך פירשו אינדיקו וכן בנמ"י הביאו, ועוד ראשו' בפיה"מ ועוד מקומות שהוא אינדיג"ו בלע"ז ובערבי נ"ל, והוא המכונה כיום צמח איסטיס וצמח אינדיגו [והם שני צמחים זהים בתכונתם, ושניהם נקראים בערבית (אל)נ"ל, אלא שהמכונה אינדיג"ו יש בו חומר הצובע בריבוי גדול, וכיום מכונה אינדיגו בשם ניל הצָבָעִים, (הביאו מאוה"ע שהזכיר את אלו שמוזייפים מהם את התכלת)] שמצמח זה הוציאו במשך כל הדורות צבע כחול זה, עד לשנים האחרונות שהותחל שימוש בצבע סינטטי, והוזכר צמח זה במשך הדורות ראשונים ואחרונים כצמח שימושי לסחורה, ראה כל מקורות הנ"ל ועוד בזה בספר לבוש הארון מהערה 108 והלאה.

והנה תכונת צבע זה (הקל"א) כפי הנבדק כיום זהה לחלוטין לצבע התכלת של חלזון הנ"ל, והחומר הצובע כחול שנמצא בהם זהה לחלוטין לחלזון הנ"ל [המולקולות בלע"ז - מכונה בלשון

המדוברת - אטומים זהים ממש], וכל האפשרויות כיום לבדוק ביניהם במה צבוע הבגד הוא ע"י בדיקה כימית המזהה שיירים נוספים מלבד חומר הצובע שיש בצמח ושיירים נוספים שיש בצבע מהחלזון (שהם הברו"ם האדום שבדם שמשנתה בשמש ונשאר ממנו משהו שאינו ניכר לרואה הבד הצבוע), שבה חלוק השיירים בקל"א מבתכלת ושיירים אלו אין נבחנים לעין האדם בצבע הבגד, ונצרך בדיקה כימית כנ"ל, ויש לראות אף בסימן זה כעין סימן מובהק לזהות המין הזה שהוא תופעה בלתי מצוי' כלל ששני חומרים צובעים אחד מהחי ואחד מהצומח ויהא החומר הצובע בהם (מולקולה בלע"ז) זהה לחלוטין.

נג) והנה אמר חז"ל מנחות (מ') **כמה בדיקות לבדוק בין החלזון לקלא אילן**, (ויש לדעת איד לבדוק בבדיקה הזאת, כמה נצרך מכל מין ביחס לחומרים האחרים, או שאין חילוק). והנה נבדק הצמר הצבוע בחלזון דנן בבדיקות שם ועלה יפה ועמד ביופיו, וכמה פעמים שניסו לבדוק זה בקלא אילן גם כן עמד בצבעו ולא נשתנה (ראה כל זה בספר לולאות תכלת 121) (וראה לקמן שאף נבדק וכן ירד) ונתעוררה שאלה אם שניהם עומדים ביופים מהו סימן הבדיקה דחז"ל, ועוד אם החומר הצבוע בשניהם זהה כ"כ, איד יועילו הבדיקות דחז"ל שישתנה ביניהם.

וקושיא הא' אינה קושיא על החלזון אלא על הקלא אילן שהוא יש לו לרדת, והנראה דזה מטעם שכתב הרדב"ז בתשובה (ב' תרפ"ה) שנראה מדבריו שלמדו כיום הגוים לצבוע באופן יותר טוב שאינו יורד בגיהוץ (וכדמוכח מדברי אוה"ע לקמן).

והנה נודע מכמה מומחים גדולים בעניני צבע (א' מהם מומחה מס' 1 לצבע בארה"ב, והוא יהודי שות"מ חרדלי) שאין קושיא הב' קושיא כלל שאין די בכך שהצבע זהה, אלא לאפשרות הקליטה בחומר הנצבע - נצרך לכך תהליך שלם עם הסממנים (המוזכרים בגמ' ורמב"ם) שע"ז

יכול להקלט בצמר, וזה תלוי בעוד גורמים, שיש חומרים נוספים המקשים על פעולת עיבוד עין הצבע (הנקרא חיזור בלשון מדוברת) (הוצאת החמצן) וראה אשר הביא בזה בספר לבוש הארון (מקום הערה 201) תיאור הבודקים (שות"מ) לפרש היטב סיבה זו, והיינו שחומר הצובע עצמו לא נקלט בצמר כראוי, כדוגמת דם שיש בו ברזל (כד' אדומות) ואם יצבעו בו צמר ירד בשטיפה וכמה חומרים אחרים שיש בהם ברזל יקלט היטב בצמר ותלוי בפעולת החיזור כנ"ל, וחילוק זה עונה אף על שאלה הא' שכיון שתלוי בחיזור זה אין הצביעה שוה אף שהחומר הצובע שוה, ולכך בזמן הקדום שלא ידעו לצבוע היטב מהקלא אילן (כנ"ל מרדב"ז ועוד לקמן) הי' ע"י בדיקות אלו הקל"א משתנה.

עוד זאת נודע מספרי אוה"ע מאז, שבזמנם זייפו התכלת מקלא אילן, וכתבו מפורש בספריהם שהזיוף מהצמח הצובע כתכלת לוקה בחסרון גדול שדוהה בכביסה, ראה ציטוט ספר לבוש הארון (מקום הערה 120), הנה שבזמנם צבעו ג"כ התכלת מהקל"א והי' יורד ודוהה, א"כ בהכרח כרדב"ז הנ"ל, ועוד שמעתי מהרש"ט בעל מ"ס לולאות תכלת שישנם מומחים מאוה"ע הצובעים כיום תכלת בצורה טבעית וטוענים שאכן צבע התכלת מהחי נקלט יותר בצמר שהוא מהחי, והצבע מהצומח קל"א נקלט יותר בחומרים מהצומח כעין פשתן (ויש עוד דברים שיש הבדל בין הבא מן הצומח למהחי, אף בדבר שוה כגון חלבון מהצומח אינו כמו חלבון מהחי בכמה דברים ואין די בכך שהמולקולות זהות).

וא"כ מלבד תירוץ הנ"ל שבזמנם הקל"א לא הי' צבוע כראוי כ"כ והי' דוהה והי' יורד בבדיקות דחז"ל (אלא מה שבדקו הנ"ל ולא ירד הקל"א הי' צבוע בצביעה מלאכותית ולא טבעית), אלא אף בצביעה כיום בצביעה טבעית יש מקור לכך שיש חילוק זה, אלא שבדיקה הנ"ל שלא ירד הקל"א היתה בצביעה מלאכותית ולא טבעית, ועוד שלא נודע כמות החומרים שם בגמ' באיזה יחס ביניהם.

[ועוד בזה, נבדק (ע"י בעל המאמר מצות תכלת בזמנינו) בפיסת בד מקל"א מהנמצא בחפירות דא"י [והוא נצבע בזמן קדום כפי החיזור שהי' רגיל בזמן חז"ל], ונמצא שאכן יורד בבדיקות דגמ' מנחות, כפי ששמעתי ממנו והובא כן בספר לבוש הארון (ראה במקום הערה 204 שם) (ושם בדק בסממנים דרש"י והרמב"ם יחדיו, ואפשר שאין כאן ראי' גמורה), וכשראו גדולי הוראה תירוצים אלו הסכימו שירדה קושיתם מגמ' מנחות הנ"ל.

נד' עוד אמרו מנחות (מ') ועולה אחת לשבעים שנה, (ובמס' ציצית ותוספתא, א' לשבע שנים) הנה אמרו עוד שהיו צידי חלזון שהשאיירים בזמן החורבן לצודו, ומשמע שנמצא מעט אף כל הזמן אלא שא' לשבעים שנה עולה הרבה ממנו, וכן לפירש"י שעולה היינו ליבשה א"כ הציידים צדין אותו מהים כ"ז שלא עולה, ואף לפירוש שא"ר דאין עולה ליבשה מ"מ יכול לעלות ע"י תופעה לא טבעית וכדלקמן (שטפון, או שפל גדול בים), אך מ"מ נמצא כל הזמן אלא שצריך לחפשו בקרקע הים ע"י צידה.

והנה עדיין לא עברנו 30 שנה מעת שנודע החלזון שנדע אם עולה לשבעים שנה, ואף אם יש כזו תופעה הנה אם נגזו אזי תופעה זו נגזו (עד שיקיימוהו רוב ישראל), ועוד כפי הנראה בעיניים בחלזון זה שלפעמים עולה ליבשה או לסלעים (ע"י סחף וכדלקמן) ואפשר אכן להבין שלכמה שנים תהא תופעה שמתרבה יותר [ואף עולה ליבשה (ונתיישב דברי רש"י מגילה ו' מקושיות הראשונים עליו) שאכן לעיתים רחוקות ישנו (זמן שפל גדול בים ויכול להתגלות מקומו בקרקעית הים, או) זמן שטפון גדול שנשטף ממנו אל היבשה (ואף אל ההרים הסמוכים לים כמו בצור שהרים סמוכים לים, ע"י יד רמה סנהדרין צא).

ויש מפרשים דענין א' לשבעים שנה הוא שאינו מצוי כ"כ, אמנם כנ"ל דהיו צידי חלזון שהשאיירים, א"כ בכמות מועטת מצוי הוא, רק לריבוי כמות באמת אין מצוי כ"כ, ולו יצויר

כיום שיצבעו ממנו בגדים שלמים וכל עם ישראל יצבעו בו חוטי כמה טליתותיהם פשוט שיתמעט מאוד, וכידוע כיום לא ניצוד בא"י משום זה, אלא מיובא מיון ואטלי, שאוסרים עליו לצודו כאן מחשש זה עצמו שחוששין שיעלם, וכ"ש בזמנם שהי' בו שימוש גדול (ולצודו מהעומק בים הי' ג"כ קשה) ודאי הי' מיעוט ממש, ואחת לע' שנים מתרבה אם בטבע כנ"ל או שלא בטבע, ועוד כבר כתב הרדב"ז בתשו' (ב' תרפה) שבחלקו של זבולון הי' עולה ליבשה, ואחר שגלו לא הי' עולה [והשאר נבזראדן ציידים לצודן מן הים], ואף שקיימו בו מצות התכלת אף לאחר החורבן, מ"מ כתב הרדב"ז דלא הי' עולה [ומובן דאם עולה מתפרש דרך פלא ונס, א"כ לא נעשה לבטלה, אלא כשמקיימים בו רוב ישראל המצוה, א"כ אף כשיבנה ביהמ"ק יעלה שוב כדברי הרדב"ז, ועוד דאם נפרש דנגזר בצורה לא טבעית בגזירת שמים (באיזה אופן שנסתבב הגזירה), א"כ פשוט דלא יהא טבע זה של עולה לשבעים שנה עד שיחזור לרוב ישראל או בנין ביהמ"ק].

יא] לפיכך דמיו יקרין (מנחות שם) ראה ציטוטים מימים קדמונים אודות המחיר המופרז לבגדים הנצבעים בחלזון זה, בספר לבוש הארון (מקום הערה 132), וכן כיום מחירו יקר יחסית, ומעט הוזל מהמתואר שם כיון שמובא כיום מיון ואטלי ששם נמכר לאכילה ומצוי מאוד, ועוד שהפסיקו העמים לצבוע בו וכדרך כל דבר המבוקש מחירו יקר. אמנם בגמ' משמע דאין מצוי ולכך דמיו יקרים, אך פשוט דאף כיום אם ישתמשו בו ישראל לציצית ואף שאר צרכים יתמעט טובה ולא יהא מצוי. ועי' לעיל מהרדב"ז.

נה] יב] השם פורפור"א מתואר על בגדי תכלת בחז"ל, ראה מדרש הגדול (במדבר ד') הארון - תכלת מלמעלה, שכן דרכם של מלכים פורפירא שלהן תכלת, וכן בראבי"ה (ברכות כה) בין תכלת לכרתי, בשם ירושלמי בין פורפירין לבין פריפינין, והוא מעיל שקורין בלשון לע"ז פורפירא ויש שדומה לו קצת (הפריפינין) ע"כ.

וכן בעשרות מקומות! בחז"ל מוזכר השם פורפירא לבגד מלכות, ראה ספר הנ"ל הערה 102, וכן בעוד מקורות מקדמוניים שבגד תכלת נקרא פורפור"א, ראה שם (וכן לעיל יט).

והנה יש לעמוד מהו לשון פורפור"א זה, שהרי הוא מילה ביוונית ויש לעמוד על מה מכנים כן, והנה מצאנו [עיי' בציטוטים בספרים הנ"ל, וכן בתרגום הנ"ל] שם זה או כע"ז על ג' דברים, א', על החלזון עצמו שנקרא פורפור"א, ועוד נקרא מורקס ופלאגיי"א. ב', בצבעים היוצאים ממנו מצאנו שם כע"ז שהוזכר כמה גווניו היוצאים ממנו גוון הפורפור וגוון הכונחיליא, וגוון הפורפור הזה הזכירו שעשוי מחלזון, המצוי בסלעים ועגול כחוצרה [הארגמונית אדומת הפה], והחומר הצובע ממנו אדום, ואילו הכונחיליא עשוי ממין חלזון / מורקס המצוי בין הסלעים במים, [שמקום הימצאותו הוא דוקא אכן במים לעומת הנ"ל שמצוי בחוף], וכנ"ל אות כט ל לפרש מהו צבע זה (כונחיליא) שהוא כעין ים ואבן ספיר, ואולי אף כולל בתוכו סגול הנוטה לכחול, ומתערובת שניהם הכינו צבע ויאול"ט - סגול הדומה לאמתסי"ט - אחלמה, וכנ"ל דמזה גם כן יש להבין דראשי הצבעים הם כחול ואדום ומתערובתם מכינים את הסגול, שהסגול הוא מיוסד על כחול ואדום.

ג'. הוזכר רבות בחז"ל שם פורפיר"א על בגד מלכות ואף נתפרש בחז"ל דהוא בגד מלכות של תכלת כנ"ל (עי' הנ"ל), ואף הוזכר פורפיר"א סומקא, ואדרבה משמע דאין זה פורפירא הרגיל, אך נקרא בשם זה [והיינו באופן שצבעו ממנו גוון הנוטה לאדום וכנ"ל].

ומכל זה מובן שפיר תוכן הדבר ומקור שם זה, דאכן החלזון עצמו נקרא פורפור"א [ואף בזה חילקו בין מיניו, הבוקינוס - בלשונם / חוצרה, שהוא עגול ונקראת כיום ארגמונית אדומת הפה, ופלאגיי"א הכולל בו את מורקס האבן (שנראה כמו אבן) המצוי בין הסלעים והוא הארגמון חד קוצי וקהה קוצין] ובגווניו היוצאים ממנו חילקום על גווניהם לשמות,

וכיון שהחשוב אצל אוה"ע [ועי' מדרש במ"ר יב ארגמן חשוב מכולם] הי' הנוטה לאדום לכך קראו את הגוון הזה על שם הפורפורה ולגוון השני שהוא תכלת - כחול כינו שם אחר כונחיליא, אמנם לכולם כינו גם כן שם פורפור (ראה לבוש הארון הערה 98 מש"כ אודות לשון סופרי אוה"ע אימת נקרא החלזון מורקס ואימת פורפורה, שכשחילק בין בצבעים שמוציאים חילק בין השמות, וכשדיבר באופן כללי השתמש בשני השמות מורקס פורפורה על כל משפחת הפורפורה, עוד ראה חש"ז ציטוט מא' מסופריהם בזמן בית שני שאחד מהצבעים הצוריים (צור הנ"ל) הוא פורפורוס יאקינטוס, וכנ"ל שיקינטוס הוא המתורגם בפי כמה מהקדמונים על תכלת של תורה, וכן הוא במוסף הערוך ערך פרפיר"א וכנ"ל שם עוד מקורות וכנ"ל כח. והיינו שאף הצבע כחול – יקינטוס כלול בשם פורפורה, [ולכך בגד מלכות של תכלת נקרא פורפירא]], והדבר מובן שאין טעם לקרוא לכולם בשם אחד וחילקו השמות לפי הגוונים, וכשצבעו ממנו סגול ממוצע לעומת הנוטה לאדום כינו לו שם אחר אמתיס"ט - אחלמה - ויאול"ט – סיגלית.

ואף הבגד הנצבע מזה הי' מכונה פורפיר"א כנ"ל מחז"ל וא"ש מקור שם זה, כיון שדרך מלכים ללבוש בגד צבוע ממנו, וכשהי' צבוע ממנו באופן הנוטה לאדום נקרא פורפיר"א סומקא, ואף בזמן של חלק מהסופרים הנ"ל אף כחול הי' רגיל אצלם, ראה איור של קיסר אחד הלבוש בבגד כחול בקונטרס חותם של זהב וזה מהמלכים המאוחרים, (ובספריהם) (ראה תרגום הנ"ל) שהאופנה של הסגול והפורפורה הצורי הוא אופנה חדשה (סמוך לסוף בית שני) והכחול - קונחיליא אינו מורכב, ולכך הכחול שאינו מורכב הוא הפורפירא שהוזכר כבגד מלכות של תכלת, שודאי היו זמנים שהלכו בו המלכים, (ראה שם כמה אופנים של עירוב הכחול והאדום [הבוקינוס] - והפלאגי, היינו החצוצרה - ומורקס האבן] שהוציאו סגול (פורפורה צורי).

ונקרא לבוש המלכים פורפירא שכן הי' דרכם לתת לעשות לפחות חלק מהבגד הצבוע בגווני הפורפורה, (ראה בציטוטים הנ"ל עד כמה הי' חשוב בעיניהם אף בחלק מהבגד כן (וכנ"ל דבתחילה ודאי כן הי' דרך המלכים ללבוש כחול ואף בסוף הקיסרים וכנ"ל), ואף הסגול מיוסד על הכחול והאדום אלא שלא בו חפצה התורה אלא בתכלת - כחול, וארגמן - אדום (ללא עירוב), לכך בגד מלכים בגוון שחפצה בו תורה הוא הנקרא כן [פורפיר"א], שהרי אף הסגול שלהם מבוסס על הכחול - התכלת הזה אלא שהתורה חפצה בגוון תכלת, והרי אמרו חז"ל דהתכלת הוא חותם של זהב (מנחות מ') אי"כ מבואר דהיה הרגילות בזמן מתן תורה עכ"פ ללבוש מלכים לבוש מתכלת זו, ולהבדיל נמצא אף ממלכיהם כן, (וכן בחנוטי מצרים ממלכיהם נמצאו לבושיהם לבוש אינדיגו - כחול ולא הוברר אם הוא מהצומח - קלא אילן או מהחי - חלזון, ראה ספר לולאות תכלת ציטוט ממאמר פתיל תכלת של הגאון מראדזין שהביא זה עמוד 177).

[וראה מדרש תהלים פ' כ"ב משמע להדיא דלבוש מלכות הנצבע בדם תולעת נקרא פורפיר"א, והיינו תולעת זו העשוי כתולעת בתוך קונחיתו, ומ"ד אחר פירש שם לשון תולעת על תולעת שני, אך בלשון פורפורה לא נחלקו].

(ויש שבאו לדון דאפשר דבכלל תכלת של תורה שקבלתינו דהוא כחול - בלוי"י וכדלקמן בס"ד, נכלל אף אם נוטה מעט לסגול, ובכך סברו ליישב לשון בגד פורפורה הנ"ל שנאמר על בגד מלכות של תכלת בקדמונינו, ומצאו מאידך שמלכי אוה"ע לבשו לבוש סגול, אמנם אין צורך בזה כלל וכנ"ל בס"ד, דאף הם לבשו לבוש תכלת ממש, והכל נקרא בלשון חז"ל בגד מלכות).

ולדינא יל"ע דאפשר אה"י לא יפסל אם נשאר בו מעט סגול דלא מצאנו כאן כלל דרגת דיוק של עין הצבע כמו בדם נדה ונגעים, וכל הכלול

בשם כחול י"ל דהוא בכלל, אך אין זה נוגע כאן, ולק' בס"ד יבואר (והוא פשוט דאין טעם להצריך כן שישאר מעט סגול בצבע הצמר שיראה כחול עם נטי' לסגול, דלבתר דהתנדף רוב צבעו לא ישאר (לפחות בד"כ) לאורך זמן הסגול הזה ויתנדף מעצמו, ועי' לקמן).

וכן בעל מוסף הערוך שכתב שפורפירא הוא בגד הצבוע בגוון תכלת, לכא' ידע מקורות הנ"ל דאכן בזמנם צבעו מהחלזון כחול - תכלת ולכך כתב כן, והרי אף הסגול מבוסס על הכחול ולכך הכל נקרא פורפיר"א, והתורה חפצה בגוון תכלת ללא עירוב ולכך בגד מלכות "של תורה" הוא הצבוע מחלזון זה באופן שיוצא כחול ולא מעורב, ואף מלכיהם לבשו כן כנ"ל, ולזה נתכוון המוסף הערוך, [שתכלת כחול כקבלתינו] ונקרא בלשון חז"ל פורפיר"א, ועד היום נותר שמו של החלזון בכמה שפות בשם פורפור, ראה ספר הנ"ל שם, וכן נקטו כמה אחרונים בפירוש בדבריהם שהוא בשם הזה, ואף הוציאו מזה הלכה או הגהה, ראה לעיל אות ט' וי"א.

[עוד בזה שבתרגום השבעים על התורה (שבא מתרגום שבעים הזקנים לתלמי) תרגם תכלת בדרך כלל בתורה יקינטון (וכנ"ל שצבעו מחלזון זה צבע זה) ובמקום אחד תירגם אולופורפיר, [ופירושו כולו פורפור"א] על המילים כליל תכלת (סוף פר' במדבר).

(נו) עוד בסימניו - יג] מבואר בגמ' שבת (כו). שהיו צדים החלזון מסולמות של צור ועד חיפה, והוא חלק זבולון המבואר בחז"ל (מגילה ו' ועוד) שהי' מצוי בו חלזון התכלת, ואיזור זה ידוע מקדם שהי' מרכז העשי' לצביעה מחלזון המורקס זה, ראה ציטוטים בספר הנ"ל ומהערה 91 שם, כמה דברים אודות חשיבות הערים צור וחיפה בזמנם, אצל אוה"ע, עקב השימוש הגדול בהם שצבעו שם משבלולי החלזון הזה, וכן בערוך ערך טריון ממדרש ב"ר פע"ט דטריון הוא תכלת, והוא מחמת שם העיר צור שממנו בא, ועי' עוד ערך איירינון וטינון

ופרפירא, (והעיר חיפה ג"כ נודעת שנקראה באותם תקופות פורפוריום).

ועוד נודע כיום ערימות ענק של אלפי חלזונות שנמצאו במקומות שונים בצפון הארץ (עכו, תל שקמונה ליד חיפה, הר הכרמל, כפר נחום, ועוד) [מקומות שאף כיום ניתן למצוא בהם חלזונות אלו], והחלזונות חלקם סדוקים במקום הנצרך להוצאת צבע זה, וחלקם מרוסקים לגמרי, וכפי הידוע שכך היו מוציאים הצבע, את הגדולים היו סודקים, והקטנים מרסקים, ואילו לאכילתם לא היו שוברים אותם נגד הבלוטה, וכן את הקטנים לא היו מרסקים, משא"כ לצביעתם מתואר בכתבי אוה"ע שאכן את הקטנים היו מרסקים בשביל הצבע, ויש ערימות של מליוני חלזונות שאפשר לשער מזה כמה שנים לקח לאסוף כן, והיינו בזמן שהיו צובעים כן (שהרי אח"כ הופסק הצביעה בו).

ועי' ב"ב (עד.) שרצו לקבוע הלכה על פי מה שמצאו בטליתותיהם של מתי מדבר, ובסמ"ג עשין כב גם מוכיח כרש"י בתפילין ממה שמצאו תפילין ישנים. וראה מש"כ ע"ז מהרי"ל קלז'ו, ויותר מזה ברמב"ן עה"ת בהוספה מכתב לבנו בסוף פי' ברכה עי"ש, וכאן אינו לשנות דין אלא לראות שאכן כאן צבעו ממנו.

והנה דבר זה לעצמו הוא לכא' בגדר סימן ממש, שדבר הידוע שצריך להימצא במקום מסוים ונמצא בבירור ממנו שם, וללא המצאה שהי' שני חלזונות [שני יוסף בן שמעון בלא הוחזקו כלל!] דומים, הנה נמצא ההרוג לפנינו, שהוא ממש חלזון קהה קוצים, וא"כ ממין זה צבעו בזמנם, והרי נודע דאף אוה"ע צבעו תכלת כדכתי' בקרא בכ"מ] ודבר זה העידו עליו כמה, ראה ספרים הנ"ל ספר "התכלת" להרב בורשטיין, וספר לולאות תכלת עמוד 110, חותם של זהב אות ח', לבוש הארון ממקום הערה 83, וישנם עדויות על ערימות נפרדות של קונכיות של החלזון הקהה קוצים בנפרד מערימות הקונכיות של החד קוצים, כנ"ל שאכן שימשו שימושים שונים. ראה ספר "התכלת"

באורך, (ראה שם עוד על מטבעות שנמצאו מ"צור" שמוטבע עליהם צורת חלזון זה).

נו) ואין קושיא כלל מה דחזי' בחז"ל שבלוז היו צובעין תכלת, דאין ראי' שלא צבעו במקו"א, וכן כיום שאכן החלזונות נמצאים בים ואח"כ נלקח מהם הצבע לצבוע במפעל הצבע, ויכול להשתמר באופן של דם יבש, ובכל אופן הרי יש להבין למה צבעו בלזו שהיא מרוחקת לכאן מן הים (עי' שופטים שהיא בארץ החיתים, ועיי"ש בספר דברי טובה) והרי הוציאו החלזון בנחלת זבולון בין צור לחיפה, ובהכרח שבלוז היו מומחים יותר לצבוע, וכיו"ב [וחזי' בגמ' מנחות (מ') שהיו צובעים בהרבה מקומות והי' צריך להודיע להם פרטי הלכותיה, וזה בזמן התנאים, ובזמן האמוראים מוזכר בגמ' א"ל אביי לר"ש בר יהודה אתון היכי צבעיתו לה וכו'].

ונאמר ביחזקאל (כו ז) תכלת וארגמן מאי אלישה הי' מכסך, ובין אם נפרש שהוא אטלי' כדברי יונתן בן עוזיאל שם, ובין אם נפרש כדברי מדרש רבה (ב"ר נח לו) שהוא המתורגם אלס ויש מבארים שהיינו האי קפריסין שבעבר הי' שמו אלישה, הנה בשני מקומות אלו הי' מקום צביעה נרחב מהחלזונות האלו, [באטלי' מצוי מאוד ונאכל שם, וכן בקפריסין ישנם ערימות ענק של אלפי חלזונות מרוסקים באי קפריסין, ראה ספר לבוש הארון הערה 88 בהרחבה].

נח) [יד] עוד חזי' בדברי הגמ' אודות הגזירות שגזרו ע"ז מלכי אוה"ע (סנהדרין יב.) ואכן בזמן רבא היו הגזירות של מלכות רומי על כך (ראה הג' בן יהודע שם שתפסו נשר המוזכר בגמ' שם, היינו חיל רומי) והתחילו הגזירות קצת בערך בזמן החורבן ראה דיוק השנים בספר הנ"ל (מקום הערה 70), והיינו דברי האריז"ל שמזמן החורבן אין ראויים לקיים מצוה זו, ומאז הלך ונעלם, וכנ"ל לפרש דבריו.

[והיינו ענין "אמלאה החרבה", שנבנית צור בחורבנה של ירושלים, וכן כאן בהסתלק בגדי מלכות מישראל ובגדי כה"ג, התחילו רומי

להצר על כך. (שבערך בזמן החורבן גזרו מלבוש בגד שלם, (כעין בגדי כהונה) ובזמן רבא בערך היו הגזירות יותר כנ"ל, (בא"י שהיתה בשליטת מלכות רומי) עד שבסוף היה רק בידי מלכות רומי כל הצביעה, כנ"ל].

והגזירות גברו על כך וכמאתיים שנה אח"כ (בערך בזמן רבא) גזרו שוב על כך ואח"כ בעונש ומות, ראה ציטוטים מפורטים בספר הנ"ל ממקום הערה 68, והיינו המתבאר בגמ' סנהדרין יב דבזמן רבא היו הגזירות על כך, וכן במנחות דבשני דר' אחאי ממשיכי הביאו פעם אחת תכלת, והוא הי' מרבנן סבוראי [כמבוי' באגרת ר' שרירא (עט) וכן מסקנת שם הגדולים להחיד"א ערך רב אחא ועוד אחרונים ראה ספר הנ"ל הערה 62], ובזמנו של ר' אחאי הי' הגזירות בתוקף מאוד, ראה תיאור מדויק של השנים של האמוראים ורבנן סבוראי, לעומת השנים של הגזירות של מלכי רומי על חלזון המורקס לצבוע בו, ועצם הדיוק בין השנים של שניהם הוא סימן ממש, ראה ספר הנ"ל שם. וראה לעיל אות ב' דאין חיוב מסי"נ על כך ועיי"ש עוד בזה. אמנם לפי הנראה אכן התאמצו מאוד ואפי' במקום סכנה השתדלו לקיימו כמוזכר שם בסנהדרין, וכן בזמן ר' אחאי שהי' הגזירות על זה בעונש מות ומ"מ בא לידי מחתימי התלמוד, וקבעו הלכה בזה עיי"ש (עי' אג' ר' שרירא גאון ז"ל הנ"ל), ומחמת שהמלכות שלטה על כל הצביעה עם הזמן כבר לא הי' בנמצא, ואף בטורח כבר לא הי' להשיגו (עי' לעיל ב').

נט) מה שכתב הרמב"ם ובים המלח הוא מצוי, ואם הכוונה לים המלח סתמא הרי אין החלזון הזה גדל בו, הנה כבר כת' היעב"ץ (מטפחת ספרים פ"ד) דאין נזכר זה בחז"ל, והוא נסתר מן הגמ' שהי' מצוי בנחלה של זבולון [ולא בנחלת יהודה], ועוד הקשו דבים המלח אין יכולה לחיות שום ברי', ועיי"כ כוונתו כמ"ש האחרונים לפרש בכעיי"ז [ראה חיד"א - נחל קדומים - תרומה, ועיי' רד"ל בפדר"א פי"ח, ובקריית מלך להגר"ק] שכוונתו הים המלוח

והוא הנקרא בתורה הים הגדול, וכן בפ"י מכלאים, ופיה"מ כלים טו א' קרא לים הגדול ים המלח, ואפשר שבמקומות שברור שאין המכוון לים המלח משום שאין ים המלח מגדל צמחים ובע"ח, וברור שהמכוון לים הגדול, אזי מכנהו כן, ואפשר משום שנתכוין לומר שגדל דוקא במקומות כאלו שהים מלוח, וכידוע מספרי אוה"ע מקדם שאין החלזון הזה יכול לחיות במים מתוקים, וכן פירש ברמב"ם פרנקל במקו"צ דכאן כוונתו לים הגדול [ראה כאן ובמע"ש פ"ב ה"ב] וכנ"ל דלא הי' החלזון בנחלת יהודה אלא בנחלת זבולון [עי' מגילה ו' ועוד].

ס) ומה שכתב הרמב"ם **שדמו שחור כדיו**, ראה הנ"ל (אות לה) שאכן יש נקטו שעיקר הצובע שבתוך ההפרשה המוצאת מן החלזון היא בתוך וריד שחור העובר בו, ועיקר הצבע בא ממנו והשאר ההפרשה מקבל את כוחו לצבוע מחמת הדם הזה, [ומשמש כעין סממנים] עשו כמה ניסויים להפריד את הוריד משאר ההפרשה ולא קיבל את עין הצבע. ראה חותם של זהב הערה 54. אמנם אף עשו ניסויים שנראה שהכל צבע אף ללא דם הוריד, ואפשר תלוי בטבעו במקומות שונים, (ועכ"פ כך סבר אריס' וכתב כן, ואפשר ידע הרמב"ם מציאות זאת ממנו).

והרי"א הרצוג אדרבה סבר להוכיח מזה דכוונת הרמב"ם על החלזון הזה (המורקס) שדמו שחור כדיו, אמנם לא ידע על מציאות זו, ופירש דמקור הרמב"ם מספרי אריסטו שכתב שצבע שלו הוא כהה, כיון שלפי תרגום המילה הזאת מיונית לערבית (שכן הי' לפני הרמב"ם ספרי הנ"ל כמ"ש בעצמו) מתורגם שחור [ראה ערוך ערך אימרא וערך מלך (שזה שמו ביונית אצל אריס')], ואריס' ודאי דיבר על חלזון זה, ולהנ"ל שעיקר הצבע בוריד השחור מתפרש בריוח, וכן נראה מספרי אריס' שכך סבר שעיקר הצבע הוא הוריד הזה, ועוד מתפרש דברי הר"מ שפיר כמו שפירש בחותם של זהב שהר"מ בא לומר שדמו צובע בעצמו תכלת ולא ע"י הסממנים, ולכך פירש דאין דמו כדרך דם דהוא אדום, אלא

שחור וכלשון הרמב"ם כאן לגבי קלא אילן שכינה אותו בשם "שאר המשחירין", ואף שכתב הר"מ שחור כדיו, היינו שכשהצבע בריכוז הוא נראה שחור ממש, [ולא הי' שם כחול לצבע תכלת אצל הראשונים וכללוהו בשם שחור, או ירוק, ראה בה"ל סי' ל"ג ס"ג דמראה בלוי' - כחול כשר לרצועות תפילין, ויתבאר בס"ד לקמן].

סא) **אחרית דבר**, הנה ראינו שנתברר החלזון של תורה בריבוי סימנים מאוד [כ"ד סימנים המבוארים בחז"ל] וכמה מהם הם **בגדר סימן מובהק** ממש, ע"י לעיל, ונתיישבו הקושיות שפיר, ואף כמה סימנים בינונים יכולים להחשב כסימן מובהק [עי' פוסקים אהע"ז סי' יז] וכ"ש בזה כנ"ל, ואין כאן ענין לארכיאולוגיה [דכמה פעמים אומרים מסברת עצמם לפי רצונם וכיו"ב כמו שטענו] דכאן הידיעות לפני כל אחד והסימנים קיימים בחלזון שלפנינו ולא נסמך על תיאוריות ארכיאוי [מלבד הנ"ל אות נ"ו מה שנמצאו אלפי חלזונות השבורים במקום בלוטת הצבע, במקום שמוזכר בחז"ל שהי' מצוי החלזון שזה הוזכר לעיל כסימן האומר דרשני לכל החפץ לשמוע].

והנה הוא נראה **כגדר טביעות עין דהוא חלזון התכלת של אומה"ע** מקדם, ותמוה לומר דאינו חלזון דתכלת דישאל, כמו לומר דזהב שלהם אינו זהב שלנו [עי' לעיל דהרי"א הרצוג שטען כן, הוא רק כשחשב שהם דיברו על הסגול, ואז בהכרח אינם דומים לתכלת דישאל דלפי קבלתינו הוא כחול, אך אם דיברו על הכחול וישנה אפשרות לצבוע ממנו כחול בקל, ודאי מתפרש דהוא חלזון דאומה"ע כש"כ הרי"א הרצוג בעצמו] ולומר שכשר רק אולי איזה מקום מסוים ממנו, הוא כמו לומר שכשר רק אתרוג מרוקאי, ולא מארצות אחרות, וכ"ש כאן די' ראוי מגמ' מנחות (מ') דאם כבר ידעי' המין הצובע אזי אין בו חלק שאין כשר אלא כל המין הכשר ורק קלא אילן פסול, וכנ"ל אות מז, וכן משמעות מתוספתא (מנחות פ"ט ו') דאמרו תכלת אין כשרה אלא מן החלזון, הביא שלא מן

החלזון פסולה, שני תולעת מן התולע שבהרים הביא שלא מן התולעת שבהרים פסולה, ע"כ. וכ"ז שבמין זה מובן שפיר הסימנים, כנ"ל לפרש כן, א"כ כ"ז שחז"ל כאן לא שללוהו על אף שלפחות יכול להיות כלול בדבריהם, א"כ אינו פסול וזה הוא. והרי בתולעת שני פירטו מן התולעת שבהרים ובתכלת לא ראו לפרט איזה מין, ומוכח דאין מין חלזון פסול הצובע, וריבוי הסימנים דאתו כדברי חז"ל באופן מרווח וחלקם סימנים מובהקים, יש בו כח בירור לעצמו ואף ניתן לו אופי של טביעות עין (שאף לפני שנודעו כל התשובות הי' נראה כן, דהמציאות מחזקת יותר ויותר דזה הוא). מלבד דנראה כטביעות עין דהוא תכלת דאזה"ע, ואינו נאמנות של איזה סופר אחד מסל"ת אלא כמה סופרים המתארים מציאות נודעת בזמנם ועבדא לאגלויי, ואין טעם להכחישם, והרי מטרם היתה לפרש מציאות הטבע ולא סיפרו אודות חלזון נוסף המשמש לישראל, וכנ"ל דבכל סימניו הוא הוא חלזון דישאל ואם חז"ל לא בטלוהו (ורק את הקלא אילן, כנ"ל מהו) א"כ זה הוא.

והנה הרי לא עסקי כאן בדיני נפשות לקיים מצות והצילו העדה, להציל האדם המנסה להימלט ממצוה ולהצילו בלימוד זכות רחוק טובא, [כדוגמת אותו שטען שטהרו של רקיע של הרמב"ם היינו הרקיע בלילה הנראה שחור, ומלבד דהוא נגד המקובל, שתכלת הוא כחול, הנה הוא נגד כל בעל שכל ישר, ופשוט, מלבד ששאר טענותיו נדחו שפיר כנ"ל באורך], ואדרבה חז"ל לימדונו "חכם לב יקח מצוות", ראה ריש פר' בשלח ופר' ואתחנן - אז יבדיל משה, ברש"י - מחז"ל, וכ"ש כאן שאינו חיפוש מצוה [לפחות למי שכבר יודע שיש נושא רציני עם סימוכין חזקים לפנינו], אלא קיום מצוה שנצטוונו בסיני והוא זכות עצום שאמרו ע"ז חז"ל (סוטה יז) בשכר מחוט וגוי (ועד שרוך נעל) של אברהם ע"ה זכו לחוט תכלת, ופרש"י בשם ספרי דהמקיימו כאילו הקביל פני שכינה,

והנמנע לאחר שנתברר לו הוא נכנס לגדרי בל תגרע, ע"י לעיל מהפוסקים.

ואף בדיני נפשות מבואר במתני' סנהדרין דבלימוד זכות רואים אם יש ממש בדבריו או לא, ואף בכמה טענות של זכות אם רואים הבי"ד שאין בהם ממש אזי אף שיהיו כמה טענות שאין בהם ממש הרי נשאר שאין בהם ממש, וטענות שבכל סוגיא רגילה היו נדחים על הסף, והיו רואים הטוען כן כבא להוציא מדברים פשוטים, אף כאן יש לראותם כן.

סב) עוד ישנם איזה קושיות שיש שואלים, הנה אמרו (מנחות מב:) הא תכילתא היכי צבעיתו לה, א"ל מייתנין דם חלזון וסמנין ורמינן להו ביורה כו', ופרש"י כדרך הצבעים ששורין אותו בצריף, ועי' תוס' שם דנו בזה איך אפשר ע"י סמנין אם משתנה הצבע, והביאו דברי רש"י הנ"ל, וברמב"ם כתב ונותנין עימו סמנין כמו הקמוניא וכיו"ב כדרך שהצבעין עושין, הנה רש"י והרמב"ם פירשו דענין הסמנין הוא כדרך הצבעין, ובשועות מלכו סי' ג' לגבי הדיונון של ראדזין בשעתו (תר"נ) כתב דאיך נכריע בין הפירושים אם אכן הסמנים משנין את הצבע או לא.

והנה בחלזון זה אתי שפיר לכו"ע, דהסמנין שנותנין בו הם רק עוזרים לדם להקלט בצמר, ואינם נשארים בצמר אח"כ כלל, א"כ אף נעשה בסמנין ואף לא נשתנה עין הצבע, וכן נראה מדברי ר' בחיי (שלח טו) שהצריף (הנ"ל ברש"י) ענינו כדי שיקלוט הצמר את העין, ויש לפרש כן כוונת התו' מנחות שלכך אין חשש בצריף, (או שמסקנתם שאין חשש כאן כיון שנתפרש דנצרך סמנין, והרי רש"י והרמב"ם הזכירו דעבדי' כדרך הצִבְעִין, [וכן נוסח כיום ע"י הסמנין המוזכרין ברמב"ם לצבוע מהחלזון ויצא כחול ע"י הנחה בשמש וכיו"ב כנ"ל וכאופן המוזכר שלא נשאר מהסמנין בצמר אח"כ, וא"ש לכו"ע, [וצ"ל דהרמב"ם ידע כן מחכמתו הגדולה מסוד ה' ליראיו, או מן הקלא אילן

שהצבע בשניהם זהה (ונוסה כיום אף בקל"א כן והצליח).

סג) בענין "מן המותר בפיך", דבעי לעור תפילין, והרי שרץ זה הוא טמא, והנה אין הקושיא עליו דהרי להדיא פירשו הראשונים דהוא עם קונכי' או שהוא גוף אטום כחלזונות שבאשפות וא"כ אינו דג טהור, וכן יש להקשות על ארגמן דבין אם הוא מהפורפורה ובין מהלאק [כהרמב"ם ועוד] [הוא מין תולעת ידועה] הרי הוא שרץ, וכן תולעת שני הוא תולעת כמ"ש הראשו', (רמב"ם פיה"מ כלאים ט', ר"ש וראב"ד תו"כ מצורע א' י"ד) ובהכרח כמו שיש באחרונים (עי' נו"ב תנינא או"ח ג', חת"ס יו"ד ב' רעו, שע"ת לג ה') דדין זה הוא רק בעור ולא בצבע דהוא חזותא בעלמא. או דהוא רק בדברים שהן תשמיש קדושה כתפילין ולא בתשמיש מצוה, [וזה אפשר הוכיחו שם לא כן מתולעת שני בחושן דהוי ג"כ אותיות, וצ"ע אם הוי קדושה עצמה דהא אינן פסוקים. והאוי"ת הונחו בפנים ללא חיבור] וראה שבת כח: דמשמע דעיקר הדין הוא בעור או שיער של עור (עיי' לשון תו' ורשב"א שם) ולא בצבע דהוא רק חזותא, [עוד יל"ד אם דם זה דמיפקד פקיד אי הוי כפירשא בעלמא, כעין יאלי דיחמורתא ושלית החמור המותרין, שו"ע יו"ד פ"א ג' ד', ראה אבהא"ז כלי המקדש א' ג', וכעין שדנו ראשונים לגבי המור - המוסק שבא מן החי, ראה מג"א רט"ז ג' וביאור"ג שם].

סד) מה דאמרו בזה"ק **ים כנרת דאתי מתמן תכלת**, ואילו הפורפורה גדל לפי טבעו רק במים שאין מתוקים ומצוי דייקא בנחלת זבולון בים הגדול, ובעוד מקומות בים הגדול, הנה כבר נתקשו בזה הרמ"ק והחיד"א והיעב"ץ דהוי פשיטא להו דהחלזון מצוי בים הגדול כדמוכח בכמה מקומות בחז"ל, והרי הכנרת בחלקו של נפתלי כדכתי' קרא ים ודרום ירשה, ואין הקושיא נוגעת לפורפורה אלא להבנת הזוה"ק שמהגמ' רואים שמקומו בים הגדול. ופירש הרמ"ק דהזוה"ק כוונתו על ים כנרת הרומז למדת המלכות ואין המכוון על הגשמי, והסכים

לזה החיד"א ודחה דברי הרמ"ז בזה, ראה באורך בספר לולאות תכלת ובקוני חש"ז, וכן יש לפרש דברי שאר המפרשים שדיברו כלשונו של הזוה"ק דהמכוון למלכות, וראה חותם של זהב אות ל"ב האריך להוכיח מהזוה"ק גופי' דזה המכוון בו, [עוד יש פירשו דהים הגדול במקום שכנגד כנרת אף הוא משתנה שם (מפרץ חיפה) ונראה כעין צורת כנרת שם, ועוד כדלקמן משום ענין הזיווג, נחשב דכנרת עצמה שייכת אף בו, כמו שהביא שם לולאות תכלת עמוד 146 דברי האריז"ל לפרש ענין זה עיי"ש, דזבולון ונפתלי המקבילים זה לזה בנחלת הארץ יש ממדתם ענין הזיווג שעיי"ז יש דברים שהם בחלק נפתלי הנחשב שייכים לחלק זבולון ולהיפך. (ראה מה שפירש בענין הזה עוד אפשרויות בספר לולאות תכלת עמוד 156, שאם נרצה לפרש דוקא שהי' לזבולון אף בכנרת חלק ממש אכן בתחתית הכנרת הוא מלוח ונמצא שם סימוכין קצת להמצאות חלזון זה שם, עיי"ש. (שנמצא שם כמות ברו"ם אינדיגו בריבוי מאד).

סה) בדברי הספרי (וזאת הברכה שנד) די' הקשו משם דאמר ר' יוסי לזקן אחד שהי' מתפרנס מן התכלת, שאלו ר' יוסי וכי מצוי הוא, ואמר לו הזקן מקום יש בים ומוטל בהרים וסממיות מקיפות אותו ואין לך אדם שהולך לשם שאין סממיות מכישות אותו ומת ונימק במקומו, אמרתי ניכר הוא שגנוז לצדיקים לעת"ל, ע"כ. הנה פשוט דר' יוסי איירי בזמן שהתכלת היתה מצוי' בין לישראל ובין לאומה"ע, כדחזי' אף באמוראי בתראי דהי' להם ממנו, ואפי' צבעו מן הדם בזמן האמוראים (מנחות מב.) וא"כ מאי אמר ניכר שגנוז הוא, אלא מתפרש דר' יוסי שאלו היאך מצוי הוא להתפרנס ממנו ועוד לזקן כמוהו, שהרי היו צריכים לצלול בים בשבילו, [ועוד שנתמעט מזמן החורבן כמ"ש הרדב"ז שהנס שעולה לע' שנה נעשה בזמן כשישראל על אדמתן כנ"ל נד, וכדברי האריז"ל שאין מתקנים בדרגה זו (כ"כ) לאחר החורבן, ולכך

נתמעט והלך מזמן החורבן] והשיבו שהוא מקום מסוים שאין אדם בא אליו, [ואילו הזקן ההוא הי' נעשה לו נס ולא ניזוק], ועל אוצר זה אמר דנראה דמקום זה גנוז לצדיקים לעת"ל (והיינו החלזונות ההם יפרו שוב וגנוז להם, או כמו שאמרו שאתת' דר' חנינא בן דוסא היתה מטילה תכלת לצדיקים לעת"ל), (ופשוט דהמכוון דהיא בטוהר כוונתה זכתה לזה. (דוודאי לימות המשיח יהא החלזון ומה יצטרכו דוקא למה שהטילה היא) ור"ד פרדו בספרי דבי רב פירש הספרי באורך, מפני קושיא הנ"ל דאף בימי האמוראים הי' מצוי, ופירש דיש ג' גווני תכלת א' דומה לים וא' לרקיע וא' לכסא הכבוד, ושם איתרמי לי' מדרגה יותר טובה מהרגיל, וזה אמר ר' יוסי דגנוז לעת"ל, ועי' לבוש הארון הערה 165 הביאו באורך [והביא עוד מקורות [כעין דבריו של הרד"פ] מהאריז"ל והרמ"ק והרמ"ע מפאנו דיש ג' גווני תכלת ושלשתם כשרים].

גוונו

סו) בענין גוון התכלת הנצרך למצוה, הנה המסורת הפשוטה היא שהוא המכונה בל"א בלוי"י - בעברית כחול, [בלשון חז"ל אין שם זה, אלא תכלת בלשון תורה או כלול בשחור (בה"ל לג ס"ג ד"ה הרצועות) או כלול בירוק (רמ"א יו"ד קפח ס"א) ונלקח מלשון פחול המשמש לפחול העיניים, והוא ע"י אבן הפחול, ראה חולין מז: ככחלא ורש"י שם וכדלקמן בס"ד] ואכן חלזון זה [המורקס טרונקולוס, המתאים לתכלת דייקא וככל הנ"ל] צובע כחול בשופי ובבירור בגוון הדומה לים ולרקיע ולספיר, המבואר בחז"ל דימויים אלו לתכלת, וההבדל בין הים לרקיע הוא בעומק הכחול, אך כולם שוים שאין בהם מהאדום והירוק כלל, (ואף אם נימא דאף המעורב במעט אדום וכיו"ב נקרא גם הוא תכלת, מ"מ הא ברור דהדומה לים ולרקיע והוא כחול נקי הוא נקרא תכלת וכפי המסורת כנ"ל).

והנה כתב בזה בספר לולאות תכלת באורך להוכיח מחז"ל גדר צבע זה, וכן בקונטרס "חותם של זהב" כתב באורך מאמר "עין התכלת" להוכיח מהו הגוון הנצרך למצוה ועומק הגוון, ודחיית הצדדים השונים שיש ניסוי לפקפק מאיזה סימוכין שאולי הוא נוטה לירוק, או לאדום, או שהוא שחור, ונתבארו שם בטו"ד כל הראיות שהוא כחול והדחיות בזה. (שאינו כגוונים הנ"ל)

סז) ולהשלמת הענין יש להביא כאן עיקר הראיות וגדר הדין בזה,

שהוא גוון כחול מוכח מהנ"ל מדימוי חז"ל לים ורקיע וספיר (הידועה אבן זאת עפ"י תרגומיה [וכן בר"מ בפיה"מ ספ"ו דחולין] והיא כחולה ממש כנ"ל אות כז) וכן מגוון הקל"א הידוע עפ"י הראשונים שהוא צבע הנצבע מצמח האינדיגו ומצמח האסטיס, וכנ"ל, והוא עיקר צביעתו לכחול נקי, [ואף ממנו יכולים לצבוע בחוץ יותר או פחות וכן בתכלת הנ"ל, ותלוי בכמות המים והצמר] ואף עצם הגוון של התכלת איזה סוג כחול נצרך, אפשר ללמדו מקל"א, שהצבען בשניהם זהה, כנ"ל אות נב, ומבואר בגמ' ורש"י בכ"מ [ב"ק צג: ועוד] שהקל"א הוא מין צבע מסוים (ואינו כינוי לכל צבע שאינו תכלת) ואף כשלא דיברו בענין דמיונו לתכלת מ"מ תיארו רש"י כצבע הדומה לתכלת, וכן ברמב"ם פ"ב מציצית ה"ח שהקל"א הוא האסטיס ועל אסטיס זה נאמר גזירת חז"ל במנחות (מא: :) לא לצבוע חוטי הלבן בקל"א משום דמיונו לתכלת, שנראה מכל זה שצבע התכלת הוא כצבע הקל"א שהוא האסטיס, וכן מזה"ק הוכיח שם שפיר דתכלת הוא גוון שאינו סגול כלל אלא כחול, ואינו ירוק כלל, [תיאור הזוה"ק על סוגי גווני העיניים וגוון האש, ובעיניים אין גוון סגול, ובאש אין גוון ירוק].

סח) וכן בפסיקתא זוטרת (אסתר א') וז"ל חור כרפס ותכלת פרש להם יריעות של מיני צבעונים, חור יריעות לבנות כו', כרפס, כרים של פסים ירוק ככרתי, תכלת דומה לדמות הרקיע, ע"כ,

ואין טעם לומר שדייקא הכחול הדומה לרקיע פסול, ואילו הנדמה לדומה לרקיע הוא הכשר, וכן בפסיקתא רבתי סוף פר' כ' ראה גדוד מלאכים לובשים לבוש דומה לים אמר לו זו היא תכלת, וכן ברמב"ם פ"ב מציצית, תכלת האמורה בתורה בכל מקום היא הצמר הצבוע כפתוך שבפחול, וזו היא דמות הרקיע הנראית לעין בטהרו של רקיע, ובלשון דומה כתב בפ"ח מכלי המקדש, הצמר הצבוע כעצם השמים שהוא פתוך מן הכחול, ע"כ, הנה פירש שהוא "כעצם השמים", ועוד חזינן (מדבריו בכלי המקדש) דהפתוך שכתב היינו פתוך ומעורב בו כחול (ולא שמעורב בו צבע אחר), וכמו שאכן פירש בנו ר' אברהם (שמות כה ד) שהיינו כחול (שהוא אבן הפחול כנ"ל (חולין מז:)) המעורב בלבן, לאפוקי כאבן הכחול עצמה שהיא נוטה לשחור, וכן בפיה"מ לר"מ (ספ"ו מחולין) ואבן התכלת (אינה כחול הנ"ל) שקורין אותו בלשון ערב לאזור"י ובלע"ז לפ"ס לאוזל"י, ע"כ. והיא האבן הידועה כן בשמה כיום והיא הספיר כנ"ל מחז"ל שדומה לתכלת, וכן גוון זה (לאזור"י) נקרא בלוי"י בל"א - כחול, (ראה מהר"ב רנשבורג חולין מז:), והרי קראו הר"מ אבן התכלת משמע שגוונה הוא גוון התכלת ממש, והיא אכן כחולה ממש כנ"ל.

ועוד ראשונים נקטו כן דתכלת הוא גוון המכונה כחול אצלנו, בלוי"י בלשון אשכנז, ובלשון קצתם גוון שמים, רס"ג בשמות כה ד, העיטור בהל' ציצת בשם ר' נחשון גאון, והיינו כוונת הרמב"ן סו"פ שלח וז"ל כי ברחוקם יראו כולם כגוון ההוא ולפיכך נקרא תכלת, ע"כ, והיינו הנראה בסוף האופק, [רקיע] וכן הוא בשו"ת מהר"ם מרונטבורג (ח"ד תרלא) וזה מלשונו ג' מראות כולן בכלל ירוק הן, בלויא - משיכיר בין תכלת לכרתי, וכרתי - נקרא ירוק בפרק לולב, ותכלת דומה לים ולרקיע הוא בלויא, וגעלב כשעוה, ע"כ, וכן להדיא ברא"ש פ"ג מנדה ועוד ראשונים שם.

וכן הוא בכמה ראשונים מפרשי המקרא (אבן עזרא סוף שלח, ר' בחיי שמות כד י, רלב"ג

במדבר טו, רקאנטי פרשת נח), שהוא דומה למראה הרקיע, ועוד כמה מקומות באחרונים שתכלת הוא המכונה בלוי"י בל"א. ראה ספרים הנ"ל.

סט) ועוד הביא שם בחש"ז מכותבי העתים והתרגומים הקדמונים (עקילס ועוד) שתרגמו תכלת יקינטוס, וזה אינו ירוק כלל, אלא או כחול או סגול וממה שעוד כתבו שהוא דומה לרקיע ולאור נדחה אפשרות הסגול, וכולם היו בזמן שנהגה התכלת בישראל, ומסל"ת לקראו בשם זה, ושטות לומר שכולם סילפו הדברים לאותו הסילוף.

ע) ויש שהקשו על זה מירושלמי פ"א דברכות וז"ל מגיד שהתכלת דומה לים והים דומה לעשבים ועשבים דומין לרקיע ורקיע דומה לכסא הכבוד וכו'. הנה כאן הוזכר אף העשבים באמצע הרשימה, ויש שסברו שא"כ נראה מכאן שהתכלת יש בה ירוק מעט וכיו"ב.

והנה הגר"א מחק עשבים מגירסת הירושלמי, א"כ אין לשיטתו נידון כלל, ואדרבה מוכח דעתו שאין הים והרקיע דומים לעשבים, ותכלת היא דייקא כהים והרקיע, וכמו שאכן לא הוזכר לשון זה בשאר מקומות (אלא כאן בפ"א דברכות על מתני' דבין תכלת לכרתי), ויש לדון דאף הראשונים שנקטו לפרש הא דכרתי (ברכות שם) שהוא נוטה לכחול - בלוי"י בל"א, גם גרסו כג"י הגר"א בירושלמי ולכך לא הקשו מזה על פירושם.

והנה אף אם יהא כאן רא"י לכיוון הזה יל"ד בזה, דהרי הרבה מקורות מחז"ל נתבאר שהוא כחול כנ"ל מפסיקתא וזוה"ק, וכמה ראשו', א"כ איך נדחה כמה ראיות מפני רא"י אחת, ועוד דאפשר דתרוייהו כשרים, היינו בין הכחול הנקי הנדמה לים ולרקיע בבירור, ואף דומה לקלא אילן הרגיל, ובין שיש בו מעט ירוק.

אמנם הנראה יותר להבין, דהרי אין טעם לסדר זה, שהים ואח"כ עשבים ואח"כ רקיע, שהים כולו כחול ודומה לרקיע הרבה יותר מעשבים,

ואפי' המקומות שיש בהם נטי' לירוק, אין טעם לסדר זה להתחיל בים ולעבור לרקיע דרך עשבים, ומזה נראה דאדרבה פירוש הירושלמי שהתחיל דתכלת דומה לים וסיים דדומה לרקיע וכסא הכבוד [ספיר] שאכן התכלת דומה לים בעצמה, ואף סיים שהוא כעין הרקיע, שאכן זה צבע החלזון, אלא בא לכלול אף עשבים בכלל, ולהראות שאף דומה לעשבים ולכך כללוהו באמצע, והרי בא שם בירושלמי על הא דתכלת דומה לכרתי, ולכך הובא שם להראות שאף הירוק ככרתי [כעשבים, כפי הרבה ראשונים ברכות שם, סוכה לא, וחולין מז] אף הוא יש בו דימוי לתכלת, [ותוכן הברייתא לומר דגוון התכלת שולט בבריאה מאוד, וכיון שדימו לזה אף הירוק, א"כ הרי כל הבריאה מליאה מגוון זה הים כחול וכן הרקיע, והעשבים ירוק] וכע"ז ברמב"ן הנ"ל, והרי גוון זה רומז על השכינה [ראה זוה"ק שם וכנ"ל אות ו'] ובא התנא לומר דכל היקום מלא מזה, [וכללוהו לעשבים באמצע דייקא, בין הים לרקיע, לפרש דאכן התכלת היא דייקא כים (הראשון) ורקיע (המוזכר אחרון) כנ"ל].

עא) עוד יש שהביאו דתוס' סוכה (לא:) כשדנו "מהו גוון הירוק" [ככרתי] (לענין אתרוג) ותחילה כתבו דמשמע ד"הכרתי" דומה לעשבים [והיינו גוון המכונה ויר"ד בלע"ז ובלי"א גרי"ן - ירוק (גליון התו' שם) כדמשמע שם דלא גמר פרו. ונתקשו דבברכות דימו את תכלת לכרתי משמע קצת שדומה לאירנד"א בלע"ז [בלוי בלי"א (כחול בלשוננו) (גליון התו' שם)] שהרי דימו במנחות את התכלת לים ורקיע, ושוב כתבו דאבל בירושלמי משמע שהוא צבע ויר"ד כעין עשבים (ירוק) דאחיהא דבין תכלת לכרתי מסיים תכלת דומה לים וים לעשבים ועשבים לרקיע, ובפר' א"ט משמע דירוק דמי לחלמון ביצה וכו'. הנה המתבונן בתו' רואה דלא איירו כלל בגוון התכלת דזה הוי פשוט להו דהוא כעין אירנד"א, אלא כל דבריהם אודות הכרתי והירוק מהו, [שזה הנידון שם מהו כרתי של אתרוג], ולצורך זה

הביאו הירושלמי שהביא על הא דבין תכלת לכרתי את ברייתא הנ"ל דתכלת דומה לעשבים, וא"כ חזי' דכרתי זה היינו עשבים והרי הם ירוקים, והוכיחו התו' דהירושלמי דימה את הירוק לכחול, א"כ היינו כרתי, ואף דשם בברייתא אמרו דתכלת דומה לים ועשבים ורקיע, היינו דירוק דומה לכחול - בלוי"י, וזה נקטו התו' בלשונם דמשמע שהוא [היינו מה שדיברו עליו והיינו כרתי] צבע ויר"ד כעין עשבים, והיינו דלא דנו כלל על התכלת אלא על הכרתי והוכיחו דהירושלמי הביא על הא דכרתי את ברייתא זו דעשבים, א"כ מוכח דכרתי הוא ירוק והתנא והירושלמי דימה את הירוק לכחול. ושוב דנו להוכיח מפרק א"ט דהירוק כולל את הצהוב כחלמון ביצה.

והרי היו ראשונים [ע"י תו' רא"ש שם, וראשו' ברכות שם, ותו' חולין מז:] דפירשו דאף הכרתי הוא נוטה לכחול ולכך נדמה לתכלת, ולא ניחא להו לומר דכרתי הוא ירוק ולפרש "משיכיר בין תכלת לכרתי" להבחין בין ירוק לכחול, ולכך פירשו דאף הכרתי נוטה לתכלת, אך לית מאן דפליג דתכלת מיהא כחול הוא.

עב) עוד בזה, הנה רש"י כמה פעמים פירש על תכלת - ירוק, שמות כה, במדבר טו [נועי' רש"י גיטין לא: ד"ה כרתי]. וזה יש לדעת מהו לשון ירוק בחז"ל וראשו' דהרי כת' מהר"ם בתשובה (ח"ד תרל"א) דיש ג' גווני ירוק וכן הוא בעוד ראשונים (נדה יט) וכן הוא ברמב"א יו"ד סי' קפח דם כחול - בלוי"י בלי"א טהור דהוא כלול בדם ירוק הטהור, וכן בחז"ל נמצא להדיא לשון זה [ב"ר בראשית ד' ז'] שהוזכר שגוון השמים פעמים אדומים פעמים ירוקין ולבנים ושחורים, ופשוט דירוקין היינו מראה הרגיל בשמים ביום שהוא המכונה אצלנו כחול - בלוי"י (דהשאר הם בזמנים אחרים כידוע) א"כ אין בלשון ירוק שכתב רש"י הכרע כלל מהו, ואדרבה למהר"ם שם וכן הוא בתו' סוכה לא: וחולין מז: פשיטא להו דתכלת הוא כחול - בלוי"י, ולא הזכירו כלל דרש"י לא פירש כן, וכמדו' זו ראי' גדולה דתו' לא הזכירו כלל דעת

רש"י מהו התכלת בכל מה שדנו לגבי כרתי אם דומה לתכלת, (חולין וסוכה שם), ותו' חולין שם לכא' איירו על הערוך דפירש דכרתי הוא פורי"ש בלע"ז וע"ז כתבו דנראה דהוא צבע כעין אינדי"ש (בלו"י, עיי' תו' רא"ש סוכה וחולין שם) דהוא דמי לרקיע וכו', ויל"ע משמעות דבריהם אם באו לחלוק או פירשו דכוונת הערוך כן, והנה אפי' במה שדימו לזה את הכרתי (ראה ברכות ט: ברש"י ועי' תר"י ועוד שם) פירשו דאף הכרתי הוא כעין בלו"י, **כ"ש דתכלת ודאי הוא כעין בלו"י**, ואילו בסוכה נקטו דאין הכרח מכרתי על תכלת אלא תכלת הוא וירד - גר"ן בלשון אשכנז (ירוק בלשוננו), ותכלת הוא אירנד"א - בלו"י בל"א (כחול בלשוננו) והוכיחו שם דכחול - בלו"י נחשב דומה לירוק גר"ן כנ"ל דבריהם.

אמנם המתבונן בדברי התו' בא להבין דכל לשון זה שהתכלת מכונה ירוק בפי בעלי התו' ובאו לומר דיש ג' גווני ירוק, וא' מהם הוא כעין הרקיע והוא התכלת, הנה לא אשכחן בשום מקום בחז"ל לפנינו לשון ירוק על התכלת, ואם הוא במדרש עלום שיזכירוהו התו' ויאמרו דכן הוא במדרש פלוני וכיו"ב, ומזה אפשר דכל לשון ירוק על תכלת בתו' הוא נלקח מפירושי רש"י גופי', וזה באו התו' לפירש דהמכוון ברש"י על הכחול - בלו"י כעין הרקיע.

עג) והנה עוד פירש רש"י סו"פ שלח, **התכלת דומה לרקיע המשחיר לעת ערב**, וזה נראה כוונתו כחול - בלו"י, ואדרבה לא הי' די לרש"י דימויו לרקיע סתם אלא הצריך שיהא בחוץ יותר, וכדפירש אף בסוטה יז דהתכלת דומה לים והים לרקיע, ואין התכלת דומה לרקיע ממש, והיינו שאין דומה לרקיע סתם ביום, אלא להמשחיר לעת ערב, הוא הכחול העמוק יותר. וזה כדרך ביאור המשכיל לדוד (סוף שלח) [ממפרשי רש"י, לבעל החסדי דוד על התוספתא הרד"פ] שפירש לדברי רש"י תכלת - ירוק, פירש דהיינו כגוון רקיע ולא ירוק כעשבים, והיינו דפירש דברי רש"י ירוק הנ"ל כדברי רש"י כאן כרקיע המשחיר לעת ערב, ובשאר מפרשי רש"י

לא טרחו לפרש מהו ירוק זה, אמנם הרא"ם ציין ע"ז דברי הגמ' תכלת דומה לים וים לרקיע, וזה מתפרש גם בדרך זה, דכוונת הרא"ם על הכחול - בלו"י, ולהנ"ל בס"ד אין זה חדש, אלא זה כוונת התו' לפרש לשון ירוק שנמצא ברש"י על תכלת שהוא כעין הרקיע.

אך עדיין לא נתפרש באיזה זמן לעת ערב, אם עשרה רגעים אחרי שקיה"ח או ל' רגע אחרי שקיה"ח, אך זה פירש דיש בו איזה עומק טפי מסתם רקיע ביום, והרי ברקיע זה אין כלל גוון גר"ן - ירוק - בלשוננו, ולשון זה של רש"י הוא היותר ברור בדעתו, שאין כאן כ"כ מקום לספק, [וזה אין סברא כלל לחשוב דתכלת הוא שחור ונפרש רקיע המשחיר בלילה, דזה ודאי לא דמי לים ורקיע כלל, והוא לגמרי נגד קבלתנו דהוא בלו"י - כחול, וכן ברש"י סוטה יז דדמי לים וים לרקיע, ומשמע שם ברש"י דאכן דומה לים ולא רק דומה לדומה, ולא הי' מקום לדבר בזה אלא מחמת מהביל אחד שרצה לטעון כן, וסבר לפירש בדעת הרמב"ם טהרו של רקיע דהיינו טהרו של רקיע בלילה, והיינו שחור ממש, וכמה יש בו מן הגיחוד].

עד) עוד חז"י מרש"י ברכות ט: דפירש דתכלת דמי לכרתי וכע"ז גיטין לא: ברש"י, וזה אין ברור כוונתו כנ"ל מתו' חולין מז: דפירשו בזה דאף הכרתי הוא מגווני הכחול בלו"י, או כוונתו כתו' סוכה לא: דהיינו ירוק - גר"ן וכנ"ל. [אך רש"י גיטין שם צ"ע מה ענין רש"י לפירש כן דהכרתי שהוזכר שם הוא תכלת הדומה לכרתי, והרי באסתר א' הוזכר תכלת וכרתי כב' מינים, ואפשר פירש כן דהרי משמע שם בגמ' שהי' בגד חשוב של ריש גלותא וחתני', ולכך פירש דהי' של תכלת, והי' מקום מזה לומר דפעמים בגד תכלת נקרא כרתי כשהבגד צבוע בעין צבע בהיר יותר ודומה יותר לירוק גר"ן בל"א, וראה רש"י ברכות נז: דפירש על הא דאמרו שם כל מיני צבעונין יפין לחלום חוץ מתכלת ופירש רש"י דתכלת ירוק הוא ומי שפניו ירוקין חולה הוא, ע"כ, והנה ירקות החולים הוא המכונה אצלנו צהוב ונקרא ירוק בלשון חז"ל וראשונים

(תו' נדה יט: ורשב"א שם, ור"ן שבועות ג), והנה דברי רש"י כאן (ברכות נז:) צ"ע דהרי לא אמרו דירוק נמי רע לחלום אלא תכלת [והרי כל מיני צבעונין יפין לחלום] ולרש"י כל המראות מהתכלת עד הירוק כעין המכונה אצלנו צהוב הכל אין יפה לחלום, והוא צ"ע, ועי' מצפה איתן ברכות שם ציין לדברי הזה"ק תרומה קלט שנאמר גם שם דברי הגמ' הנ"ל כל מיני צבעונין כו' חוץ מן התכלת, ופירשו דתכלת הוא ענין של מדת הדין ולכך אין יפה לחלום, ואף לפרש"י צ"ל דאה"נ רק התכלת אין יפה לחלום מטעם זה, אך פירש רש"י ג"כ על דרך הפשט שיש בו דימוי מסוים למראה חולים, ובהכרח כן מתפרש דברי רש"י דהרי ירוק לכאוי' יפה לחלום כנ"ל דשאר צבעונין יפין לחלום, ולהנ"ל אפשר כוונת רש"י שם ד"יש פעמים" שהתכלת דומה לירוק יותר, כשהוא אינו בחוזק הצבע ואז דומה מעט לירוק של חולים (צהוב) בדרך דמיון מה.

אך הא יש לראות בדברי רש"י (ברכות נז:) בדרך הדמיון של הגוונים בלשונו הוא רחב מאוד, וכלל את הירוק - צהוב בתכלת, ולהנ"ל אפשר דאף התו' קראו לתכלת ירוק ופירשו שהוא כחול - בלוי"י מקורם ברש"י הנ"ל, וכדחזי' אף כאן דלשון ירוק ברש"י כולל גוונים הרבה, ומזה אפשר להבין דברי רש"י ברכות ט: שדימה את התכלת לכרתי, דאף אם נפרש כדרך התו' בסוכה לא: דכרתי הוא ירוק - גרי"ן בל"א ותכלת הוא כחול - בלוי"י, מ"מ נקרא שדומים הם וכמו שהביאו התו' שם מירושלמי.

עה) [ועי' זוה"ק הנ"ל תרומה קלט דמשמע שם לכאוי' שהשמים בזמן מסוים בבוקר משתנים מגוון תכלת לגוון ירוק ככרתי, ואפשר מזה להבין את דברי התו' חולין מז: הנ"ל וכן דברי רש"י ברכות ט: דאף הכרתי מגווני הכחול - בלוי"י, (כנ"ל מתו' חולין שפירשו כן ואף בדעת רש"י) דהכחול - בלוי"י הבהיר נקרא ירוק ככרתי, והכחול - בלוי"י בגוון עמוק נקרא תכלת, וכוונת רש"י ד"תכלת ירוק" הוא [ואף דה"כרתי (כחול בהיר) הוא נקרא "ירוק" לפי"ז] לומר

דכולם בגוון הכחול - בלוי"י אלא התכלת הוא כחול - בלוי"י עמוק, והכרתי הוא הבהיר, וכשבאו להגדיר את שני דרגות חוזק הצבע קראוהו לעצמו - הירוק ככרתי.

עו) [והנה בחולין מז: בדיני מראות הריאה פירשו בגמ' דכחולא כשרה, וכדיותא [היינו כדיו] טריפה, וכחולא היינו אבן הפחול שצובעין בו כדאיתא נדה יט. דם שחור כפחול טהור וכדפרש"י שם, [היינו שאינו שם של גוון, אלא הוא חומר שצובעין בו כמ"ש רש"י יחזקאל (כג מ) מין צבע ושמו כחול וצובעות בו עיניהם, ע"כ, וכן ברמב"ם פ"ז משחיטה יט, שחורה כפחול, (בלשון הקודש מראה צבע מכונה עין או מראה, וחומר צובע נקרא צבע, ואילו בשפה המדוברת מכנים לעין הצבע - צבע].

ואמרו עוד שם חולין שם דריאה ירוקה ואדומה כשרה, ושוב פירשו דירוקה הכשירה היינו ככרתי [עי' לעיל אם המכוון ירוק - גרי"ן, או כחול - בלוי"ן] ואם דמיא לכשותא [כשות] ומוריקא [כרכום] וכביעתא [ביצה] טריפה. והנה משמע דירוקה ואדומה הוא מין גוון, ולכך אמרו ירוקה ואדומה, ככחולא וכדיותא, בכ"ף הדמיון, שנראית הריאה כעין האבן הפחול, וכנודע שאין מילה פחול בלשון הקודש, אלא הוא בשפת העברית המדוברת ונלקחה מלשון זה של אבן הפחול, שאכן צבעה פחול עמוק מאוד וכמעט שחור.

והנה על הא דריאה ככחולא כשירה, פרש"י צבע כחול שהוא כמראה לזו"ר לא ירוק ולא שחור, ע"כ, ועי"ש במהר"ב רנשבורג פירש דמראה זה הוא בלוי"א (היינו פחול בלשונו), ויש שחשבו להבין ברש"י כאן דלא כראשונים הנ"ל שהחשיבו מראה בלוי"י - כחול לאחד מכינויי הירוק, וסברו לומר דרש"י נחלק על זה, ובא לומר דהלזו"ר אינו ירוק ואינו שחור, א"כ אין נקרא ירוק, ושוב קשיא על הנ"ל בדעת רש"י דפירש כ"פ דתכלת הוא ירוק. אמנם פשוט דאין זה כוונת רש"י ואין מענינו כלל לומר שאין הלזו"ר [פחול] נקרא ירוק, וכמדויק בדברי

רש"י דעל הלזו"ר כתב כמראה לזו"ר ועל הכחול כתב צבע פָּחול, והיינו שמראה בלה"ק פירושו גוון, וצבע בלה"ק פירושו חומר צבע, וכנ"ל מרש"י יחזקאל (כג מ) שהפָּחול הוא חומר צבע, ואדרבה כוונת רש"י לומר דמראה הלזו"ר הוא ממוצע בין הירוק לשחור, והיינו הירוק המתבאר בסוגיא שם שהוא כעשבים וכדפרש"י שם, ובא לומר דהפָּחול הוא ממוצע בין הירוק - גרי"ן לבין השחור, וכן להדיא בלשון המאירי שם: ריאה שהיה מראה שלה ממוצע בין הירוק והשחור והוא שחרות חלוש הצבע דומה לכחול כשירה, ע"כ. ועי' עוד לקמן אות פח עוד בסוגיא דחולין שם].

[ויל"ע רש"י סוכה נא: וכע"ז ב"ב ד. על מה שאמרו שם בגמ' בבבין הורדוס שבנאו באבני שישא ומרמרא וכוחלא, פירש רש"י על שישא שיש צבוע לא לבן ולא שחור אלא כעין ירוק בלע"ז בייש, ע"כ, ופירש שם בתרגום הרש"י דהיינו אפור חום, וא"כ מתפרש הרש"י שישא מראהו בין הלבן לשחור והיינו האפור או חום, ומ"מ קראו רש"י ירוק].

ואפשר יש ללמוד מרש"י דכינאי ירוק היינו ממוצע, וה"נ הבלו"י ממוצע בין השחור ללבן וכדברי הר"א בן הר"מ (עי' לעיל), ומדהזכיר הרש"י אף מראה רקיע המשחיר לעת ערב, א"כ מתפרש דעתו על הכחול העמוק הנקרא כהה שהוא ג"כ בכלל הממוצע בין השחור ללבן, ואף כשצובעים בחוזק מאוד הוא בהיר יותר מהפָּחול. אמנם אפשר דלרש"י אין לצבוע כ"כ בחוזק אלא הממוצע ברקיע המשחיר לעת ערב שבזה א"ש אף ענין ירוק לפי"ז, אמנם שבח צבע זה וניו הוא כשהוא בחוזק, (אך ראה לבוש הארון הערה 209 שהכונחיליא (הנ"ל אות כח ולהלן) יש בה חסרון זוהר ונוי, (ולכא"י המכוון על הגוון שאין בו זוהר דלקמן אות פג בסוף, שכן מצוי בו) וא"כ אף הצבוע באופן זה שאינו בחוזק הנ"ל כשר ולרש"י אפשר עדיף).

אמנם יל"ע לדעת רש"י אם הקדיח תבשילו ונטה לשחור וכדלק' להכשיר לפי הר"מ (בהל'

ח') אם יהא כשר לרש"י, דאף אם נפרש דהמכוון בירוק הוא אף ללמד על בהירות הצבע מ"מ גוון זה בכללותו הוא בהיר מהשחור ואפשר המכוון על גוון זה בכללותו, וכ"ז שיש בו נטי' לפָּחול כשר, וצ"ע לדעת רש"י אם נוטה לשחור ממש.

עז) העולה **בדעת רש"י** דנראה דעתו (וכן אפשר דפירשו התנ' בדעתו) **דהתכלת הוא כעין הרקיע [המשחיר לעת ערב]** וכן באחרונים פירשו כן לדעתו, ואילו מראה כרתי הוא נידון בתנ' סוכה לא: וחולין מז: אם הוא הכחול - בלו"י הבהיר או הירוק - גרי"ן, ואף מי שיסבור דרש"י הביא בזה ב' שיטות אם התכלת ירוק או כעין רקיע המשחיר לעת ערב, הנה **כמה מקורות מחז"ל ורוב רובם של ראשונים סברו דהוא כחול - בלו"י**, וכן המסורת הפשוטה בפי כל תשב"ר, ויש עליו לתפוס פשיטות הראשונים הנ"ל לעומת ב' שיטות דרש"י, אמנם כנ"ל דנתבאר בס"ד דכוונת רש"י לכחול בלו"י דייקא.

וכעין דברי רש"י חזי' במרדכי דבברכות סי' י"ט כתב דתכלת הוא צבע ירוק דומיא קצת לכרישין, ואילו בהל' נדה [שבועות] סי' תשל"ה כתב להדיא דומה לרקיע ולים שהוא בלו"א (בלו"י) ע"כ, וכן הוא באבן עזרא שמות כה ד פירש דהוא ירוק, ובבמדבר טו פירש דהוא כעין השמים, וחזי' כנ"ל דהכחול - בלו"י נקרא אצלם ירוק וכדברי רמ"א יו"ד קפח הנ"ל [ומכל זה נדחה האפשרות לומר דהתכלת הוא דייקא הכחול - בלו"י המעורב בירוק - גרי"ן, וכנ"ל דחזי' מהראשונים והאחר' דדייקא גוון כחול - בלו"י הדומה לים ורקיע הוא המכונה תכלת אלא שהוא נקרא בפיהם אף ירוק, וכנ"ל. ולומר דגוון כחול - בלו"י נקי הדומה בבירור לים ורקיע וספיר הוא אינו כשר, ואילו המעורב בירוק מעט זה דייקא הכשר הוא נגד משמעות הדברים ונגד הסברא, ובפרט להנ"ל מדברי חז"ל דהתכלת הוא כעין כחול שבעינינו והכחול של האש, א"כ חזי' דכשארין בו מן הסגול ואין בו מן הירוק הוא המכונה תכלת, ולומר דדוקא גוון זה פסול הוא תמוה].

(ועיין עוד לקמן בס"ד דמוכח דאין דיוק הצבע מעכב כאן, וא"כ אה"נ נכשיר לכחול שיש בו נטי' לירוק, ומאידך אין טעם לפסול לכחול הנקי אף למי שירצה לחשוש לצד זה דיש כאן דיעה נוספת ברש"י מכיון שאין הדיוק מעכב).

עח) והנה יש שדייקו מדברי הר"מ בפיה"מ מנחות ד' א', שכתב וז"ל [בנדפס בדפוס וילנא] ואינו נמצא בידנו היום [התכלת] לפי שאין אנו יודעים לצובעו שאין כל מין תכלת בצמר נקרא תכלת, אלא תכלת ידועה שאי אפשר לעשותה היום, ועל כן אנו עושים בלבן לבדו, ע"כ, ויש שחשבו לפרשו דהיה ידוע לרמב"ם התכלת מהי אלא שלא ידע איזה גוון נצרך למצוה.

והנה מלבד דאין זה הביאור בהרמב"ם כדלק' מדברי בנו ר' אברהם וכפי המתבאר בפיה"מ הנדפס מחדש עפ"י המקור (בערבי), וכפי המתבאר בר"מ ביד החזקה, הנה אף אם נדייק כן, יותר נראה לפרש לפי הלשון שלא ידע להוציא תכלת מהחלזון שלא היתה ידועה לו הפרדת הסגול מהכחול שיצא כחול לחוד כפי קבלתנו, וכפי שאכן הרי"א הרצוג ז"ל אף שרצה מאוד לפרש דזה התכלת כיון שבזמנו לא נודע אפשרות זאת להפריד הכחול מהסגול, נאלץ לומר דעדיין לא נודע לנו המין הפרטי מהחלזון הזה שממנו צובעים כחול דייקא, וכיום שנודע בס"ד בכמה אופנים ובדרך טבעי [ואף לצבוע עפ"י סממנים המוזכרים ברמב"ם] וכנ"ל באורך, הנה נודע האפשרות לצבוע כחול.

אמנם בעיקר הדבר אין זה כלל המכוון בדברי הר"מ בפיה"מ, וכמבואר בדבריו ביד החזקה בפ"ב מציצית ה"א וה"ט וז"ל והתכלת האמורה בציצית שצריך שתהא צביעתה צביעה ידועה שעומדת ביופיה ולא תשתנה וכל שלא נצבע באותה הצביעה פסול לצצית אע"פ שהוא כעין הרקיע כגון שצבעו באסטיס או בשאר המשחירין הרי זה פסול לצצית, ע"כ. הנה נתבאר דבריו דמש"כ בפיה"מ "תכלת ידועה", היינו המין הנצרך לתכלת שהוא מן החלזון ולא מן האסטיס והקלא אילן, והיינו מה שכתב שם

בפיה"מ שאי אפשר לעשותו היום, ולא כתב שאין אנו יודעים לעשותו היום, והיינו דייקא משום שאין לנו את החלזון, ולא משום שאין אנו יודעים את חוזק הצבע.

וכן שם בהמשך דבריו בהל' ציצת (פ"ב ט') שהלבן מצוי לכל והתכלת אינה מצוי בכל מקום ולא בכל זמן מפני הצבע שאמרנו, ע"כ. הנה מבואר דבריו שאין המין הצבע הזה מצוי בכל מקום, ולא משום חסרון ידיעה, והאריכות למותר בזה, שהדברים מבוארים, וכמובן מדעתו שלא נסתפק כלל מה צבעו וכמו שפירט בפירוש בריש הפרק מה צבע עין התכלת, והוא ודאי ידע מה נתכוין ב"פתוך שבכחול" שכתב, וכן בפיה"מ הנדמ"ח (עפ"י תרגומו של הר"י עזרא קורח) שאין כל "אזרק" בצמר נקרא תכלת, והיינו כנ"ל שצריך מין צבע מסוים מן החלזון וכמ"ש ביד החזקה כנ"ל, וכן כ"כ ר' אברהם בנו ב"המספיק לעובדי ה'" הל' צצית שמניעת המצוה כיום הוא משום אי הכרת החלזון.

עט) ומה שיש עדיין לדון הוא בעומק הצבע הנצרך אם כחול - בלו"י בהיר או עמוק, ואיזה **דרגת עומק**, והנה גם מהתכלת וגם מהקלא אילן אפשר לעשות בכל עומק הנרצה ותלוי לפי כמות הצבע הניתנת ליורה, ולכך אין להוכיח מגוון הקלא אילן, [משא"כ לעצם הגוון יש להוכיח ממנו, והכחול הרגיל בצביעת קל"א הוא הכחול של התכלת כנ"ל].

והנה בכל מקום שנצרך גוון מסוים לענין הדין כדוגמת דם נדה או נגעים פרטו חז"ל באופן ברור באורך הגוון הנצרך לזה, אם בדם נדה אמרו (נדה יט-כ) כזית וכענב וכו' וכזפת וכעורב וכו', ועוד כמה דרגות עיי"ש, וכן בנגעים פירטו דיוק ד' המראות ועוצם גוונם אם הן זה למעלה מזה או דהוא גוון אחר עיי' ברמב"ם הל' טומאת צרעת פ"א כמה דרגות ובהשגות שם, וכן במראות הריאה הזכירו (חולין מז.) כמה מיני ירוק ואדום ושחור, עיי"ש ככבדא וכבשרא, ככוחלא וכדיותא, ככשותא ומוריקא וככרתא.

וכאן לא נתפרש כלל, ואדרבה נאמר כמה מיני דימויים, דומה לים ורקיע וספיר וכו', ובגמ' אמרו דדומה לים והים לרקיע, וברמב"ם פירש כטהרו של רקיע ולא הזכיר את הים, וכן במדרשים במדבר רבה סו"פ שלח הזכירו שהתכלת דומה לרקיע ורקיע דומה לכסא הכבוד וכו' [ולא הוזכר ים] ושם בפר' נשא (יד ג) הזכירו שהתכלת דומה לעשבים והעשבים דומים לים והים דומה לרקיע והרקיע דומה לקשת והקשת דומה לענין והענין דומה לכסא והכסא דומה כו', [הנה התחילו בעשבים דלא כרוב מקומות חז"ל] ויש ללמוד מזה שאין הדיוק מעכב, ומאידך בבבלי הוזכר בג' מקומות (חולין פט: מנחות מג: סוטה יז.) **שהתכלת דומה לים** והים לרקיע ורקיע וכו', והוא לשון יותר ממוצע בין שני הקצוות המוזכרות במדרש רבה הנ"ל, **והוזכר כמה פעמים כן בבבלי**, דנקטי' כוותיה, וא"כ דרך זה לכאן הוא היותר ראוי לאחוז בו, משום **שהוא הממוצע** והוא הנזכר בבבלי.

פ) ועדיין יל"ד לדינא דסו"ס בבבלי הוזכר דדומה לים וים לרקיע, א"כ י"ל דדעת הבבלי שעינו דומה לים דייקא, [על אף שלפי המדרש יש להכשיר אף בנוטה לירוק - גרי"ן] ואפי' במראה כחול בהיר יל"ע דאפשר דבעי' דומה לים שהוא כחול שיש בו עומק, והרמב"ם הזכיר טהרו של רקיע, ומתפרש כדבריו בהל' קידוש החודש פ"ח ה"ב עיי"ש, ואף בזה יש חוזק מועט של קָחול.

והנה בגמ' מנחות (מג.) אמרו על בדיקות דתכלת שיש ב' בדיקות ואם בבדיקה הראשונה נתגרע, בודקין בבדיקה הב' ואם נשתנה לגריעותא פסולה למעליותא כשרה, ובלשון הרמב"ם בפ"ב מציצית ואם הוסיף עינה והושחרה יותר ממה שהי' אחר האפיה כשרה, ע"כ, ומשמע דאף אם לא חזר לכמו שהיה בתחילה כשר, ועי' שו"ת רדב"ז (ח"ה מ"ח) פירש דאף אם נשאר כמו הגוון שקיבל בבדיקה הראשונה כשר כ"ז שלא נשתנה לגריעותא. ובלשונו (של הרדב"ז) שם, שיש גוון תכלת

שהוא שחור הרבה ויש שאינו שחור כל כך ולפיכך מהבדיקה הראשונה ירד משחרותו ועמד על גוון הנמוך וכו' עיי"ש באורך, והוי פשוט לו דיש כמה דרגות בחוזק עין התכלת, ובאמת זה פשוט מהסברא דכיון דהכל תלוי לפי כמות הצמר שמכניס ליורה, א"כ ודאי לא יצא אותו הדבר בכל פעם, אלא שמא נצרך דרגת עין הצבע מסוימת שלא יפחות ממנה, ואם נאמר כאן איזה דרגה, היינו כחול חזק קצת הנדמה לים, אמנם כ"ז **שהוא בכלל זה הכל כשר**.

ועי' בסוגיא מנחות (מב:) דטעימה פסולה לתכלת, ולפרש"י היינו שצבעו כבר ממנו ולכך אין הצביעה השני' בשלימות מראה התכלת, כדדרשי' מכליל תכלת שיהא בשלימות הצבע, (משא"כ לתו' כל פסולו משום שלא לשמה ואם יצבע לשמה מכשירים התו' אף ק' פעמים), וכן לפנינו המציאות בזה כנ"ל אות מב שהצביעה הראשונה הוא בחוזק הגוון, וכל צביעה מורידה מדרגת חוזק גוונו, [וצ"ע לפי התו', מה הקשו לפי"ז על רש"י]. אמנם נראה בגמ' [מהא דטעימה פסולה] שיש פעמים שבצביעה הראשונה צבע רק מעט מאוד צמר ואין הצביעה השני' ניכרת שהיא מראה שני, ולכך בעי' ליקח מהמומחה שיודע דטעימה פסולה, וחז"י דאף דהוא במראה הכשר לתכלת מ"מ נצרך שיהא צביעה ראשונה ולא צביעה שניה, וא"כ בהכרח דבמראה הראשון של הצביעה הזאת השנית הי' הגוון בחוזק יותר ואף הוא כשר, אמנם עדיין אין מזה רא"י להכשיר בכל גוון **אלא שיש גוון מסוים שממנו ולמעלה כשר**.

והנה דעת רש"י נתבאר לעיל בס"ד דנראה שהוא כחול - בלו"י, והוזכר ברש"י (סוטה יז) לשון שהוא דומה לים דייקא ואילו הים דומה לרקיע, א"כ היינו כחול חזק קצת (הנקרא כחול כהה) וכן הוא ברש"י סו"פ שלח רקיע המשחיר לעת ערב, והיינו דאף אם נפרש דלרש"י יש בו איזה בהירות קיימת ולכך קראו ירוק, מ"מ חז"י ברש"י סוטה יז דדמי לים יותר מלרקיע א"כ הוא כחול חזק [מעט עכ"פ].

פא) וברמב"ם הל' ציצית פ"א ה"ב ולקחין חוט צמר שנצבע כעין הרקיע וכו', ושם פ"ב ה"א תכלת האמורה בתורה בכל מקום היא הצמר הצבוע כפתוך שבכוחל וזו היא דמות הרקיע הנראית לעין בטהרו של רקיע, והתכלת האמורה בציצת צריך שתהא צביעתה צביעה ידועה וכו', וכל שלא נצבע באותה הצביעה פסול לציצת אע"פ שהוא כעין הרקיע כגון שצבעו באסטיס או בשאר המשחירין הרי זה פסול לציצת, ושם ה"ה על דיני בדיקת הציצית בתו"ד ואם הוסיף עינה והושחרה יתר ממה שהיתה קודם כו' כשרה.

ושם ה"ח היתה (הטלית) כולה תכלת עושה לבן שלה משאר צבעונין חוץ מן השחור מפני שהוא נראה כתכלת וכו', [עיי"ש בכס"מ דמקורו בגמ' דאין להטיל בשביל חוטי הלבן חוטין הצבועין בקלא אילן, שמא יסבור אדם שהן כולם תכלת ויבא ליטול משם לבגד אחר, (עיי"ש בגמ' דמשמע דכשר אם מטיל ד' חוטי תכלת כשאין לו לבן), ועיי"ש בכס"מ פירש דהר"מ כלל בשחור אף לקלא אילן עצמו, דהיינו דאפי' שחור לא יטיל, וכ"ש קל"א. (ויש לדחות קצת ראי' הנ"ל דכשר בד' תכלת, דאפשר דיסבור האדם הנוטל מכאן למקום אחר שרק אחד מהגוונים הוא התכלת הנכונה ויסבור שהשני אינו תכלת, אך הוא דוחק, דסו"ס מדחיישי דיסבור שהקלא אילן השחור הוא תכלת א"כ אמאי לא יסבור אותו האדם שכולם תכלת ב' מגוון עמוק ובי' מגוון בהיר, ובע"כ דכשר ד' תכלת וכדלק' מעוד ראיות בדעת הרמב"ם וכדעת שאר ראשונים דכשר ד' תכלת באין לו לבן).

ולכא' יל"פ כוונת הר"מ דבכוונה מטיל ב' מיני צבעים בבגד ההוא שהוא טלית הצבועה תכלת, וכדעת הר"מ שם דנצרך דיהא הלבן כצבע הבגד, אך נצרך ב' מיני צבעים, ולכך סבר הר"מ לפרש הגמ' כאן שמטיל ב' חוטי שכנגד הלבן צבועין בקלא אילן ובעומק יותר עד כדי שנקרא שחור ונראה כאן ב' גווי צבע, והנה עשה אף המין שכנגד הלבן ממין הכנף בצבעו והטיל ב'

גוונים, וזה אמר הר"מ דכיון דנראה כתכלת לא יטיל וכמב' בגמ' דחיישי שיטול מכאן לבגד אחר ויתבטל ממצות תכלת או שיטיל כלאים בציצת שלא במקום מצות תכלת.

והנה מבואר כאן ברמב"ם שיש תכלת שהיא בגוון הנקרא שחור ואף הוא כשר למצוה מצד גוונו (אלא דשם בהל' ח' באמת הוא קלא אילן) ויסבור האדם ליטלו משם להטיל עבור תכלת במקום אחר (וראה לק' מדברי בה"ל תפילין סי' ל"ג שהכשיר מראה בלו"י (כחול) במקום שחור וכן כאן כחול - בלו"י נקרא שחור בלשון הר"מ עכ"פ בעומק), ואפשר איירי ביש בו נטי' לשחור. היינו דיש לדון כוונת הרמב"ם כאן אם הוא כחול חזק הנקרא כהה, או בנוטה לשחור מעט או דומה כמעט לאבן הפחול שהוא כמעט שחור, והיינו דאף זה כשר, אך עיקר גוונו כרקיע בטהרו בימות הגשמים. (לק' אות פג).

פב) ובהל' כלי המקדש פ"ח יג כתב דתכלת האמורה בכל מקום הוא **הצמר הצבוע כעצם השמים שהוא פתוך מן הכוחל**, והנה כוחל הוא אבן המוזכר כ"פ בנביא ובחז"ל (וכן צוין בהג' ברמב"ם בכת"י ראה רמב"ם פרנקל הל' צצית בספר הליקוטים), ומראה שלה כמעט שחור גמור ונקרא שחור אפרורי, ואם שוחקים אותה יש בה דימוי מעט למכונה כחול - בלו"י ולכך צ"ע קצת דברי בה"ל סי' ל"ג המובא לקמן (פז).

ולשון הרמב"ם פתוך יש להבינו מהו, וראה במקו"צ ברמב"ם שם כמה מקומות שכתב הרמב"ם לשון זה דפתוך, וכגון בהל' ביא"מ ח' ו' עינו אחת שחורה ואחת פתוכה הואיל ויש בין שתיהן שינוי מכל מקום פסול (מדין בעל מוס), והיינו כדבריו בהל' איסורי ביאה ה' ט' - היה הדם שחור יתר מן הדיו היבש טמאה, היה פתוך ממנו כגון שהיה מראהו כעין הזית השחור או כעין הזפת ה"ז טהור, ומתבאר בבירור לשון הרמב"ם שכוונתו "פתוך" היינו מעורב, וכפי שהביא הר"י קורקוס בהל' כלי המקדש שם בשם הערוך ד"פתוך" היינו מעורב, והיינו כוונתו בהל' איסורי שהשחור מעט נחלש

שנתערב בו מעט לובן וירד מדרגת דיו לדרגת זית וזפת, וכן בהל' ביא"מ שם, נתערב במראית השחור של העין מעט מראה אחר ולכך פסול מדין בעל מום.

וכן מתבאר בדברי הר"א בנו של הר"מ בפירושו עה"ת פר' תרומה, שכתב **תכלת הוא ממוצע בין פחול העמוק ללובן**, והיינו שהאבן פחול היא בתכלית עומק צבע זה וכמעט שחורה ממש וכאן נצרך מעורב (פתוך) ללובן, וכן מתבארים דברי הר"מ שכתב (כנ"ל) הוא הצמר הצבוע כפתוך שבכחול וזו היא דמות הרקיע, וכע"ז בהל' כלי המקדש, שאכן הפתוך שבכחול שהוא הפחול המעורב בלבן הוא דמות רקיע [ובזה מיושב מה שסבר מהר"י קורקוס לשאול שנראה כאן סתירת הרמב"ם, ולהנ"ל עפ"י דבריו באיסור"ב וכדברי ראבה"מ אין סתירה כלל].

פג) ומש"כ הרמב"ם דמות הרקיע בטהרו של רקיע, נראה פירושו כדבריו בהל' קדוה"ח פ"ח ב' וז"ל שבימות הגשמים אם יהי צח יהיה האויר זך הרבה **ויראה הרקיע בטוהר יותר מפני שאין שם אבק** שיתערב באויר, אבל בימות החמה יראה האויר כאילו הוא מעושן מפני האבק, עיי"ש, הנה האריך בלשונו לפרט המראה הנצרך, ואכן בימות הגשמים באמצע היום בגובה הרקיע נראה כחול ממש, אמנם כמדומה שיש בו עדיין בהירות מעט מהדומה לים, אך אף הר"מ הזכיר דשחור דומה לתכלת כנ"ל מדבריו (ב' ח'), ומוכח דכשר אף מראה הדומה לשחור, ועוד הזכיר (ב' ה') הא דאמרו בגמ' דנשתנה למעליותא כשרה, **א"כ אין הדיוק מעכב**, והרי בגמ' בבלי אמרו בג' מקומות (מנחות שם, סוטה יז. חולין פט:) דתכלת דומה לים וים דומה לרקיע, א"כ פשוט דמראה כעין ים כשר אף להרמב"ם, ובא לפרש בטהרו של רקיע את הגוון הנצרך שהוא כחול - בלו"י, אך העמוק יותר אף הוא גוון זה עצמו אלא העמוק הוא כפילותו של הבהיר.

ונודע למתבונן בצמר הצבוע מחלזון זה ששבח הצבע הוא דוקא כשהוא בחזקו (דרך דוגמא לשון הרמב"ם - צביעה העומדת ביפיה), וכנ"ל דמוכח דיש כמה דרגות הכשרות (לפחות), ודברי הראב"ם ממוצע בין הפחול ללובן, מתפרש כוונתו על כל מה שבהיר יותר מהפחול העמוק עד הלובן, כ"ז שיש בו נטי' לבלו"י - כחול, ואף דהנוטה לבהיר יותר מהממוצע אינו בשבח הצבע, מ"מ כשר לפ"ז, וכנ"ל בדמדרש הזכירו כעין הרקיע א"כ אף זה כשר, ולא דייקו כאן חז"ל כמו שדייקו בנדה ונגעים. או כוונתו על המכונה אצלנו כחול רגיל ואפי' כהה ממש, מ"מ בהיר הוא להדיא מאבן הפחול. עוד יש לפרש דלכך הזכיר הר"מ ב' דרגות הרקיע והכחול, לומר שכל שביניהם כשר כ"ז שהכחול מעורב ופתוך במעט לבן דהיינו שבהיר יותר מהכחול בעצמו, עד כעין הרקיע, וזה כדי להכשיר אף למראה הבהיר, אך למראה הנראה כים ודאי כשר. והים אכן ממוצע בין הפחול ללובן, וכן אף הנצבע בחוזק הגדול של צבע זה נראה בהיר הרבה מהפחול.

עוד אפשר לפרש דכוונת הר"מ במש"כ טהרו של רקיע אינו לאפוקי העמוק יותר, כנ"ל דהדומה לים ודאי כשר, אלא כוונתו על זהרורית הצבע, שהרקיע בטוהרו נראה עין צבוע פחול זוהר, וכן תכלת זה אם צבועה בכחול עמוק מעט הנקרא כחול כהה בדרך כלל יש בו זהרורית ויופי (ואפשר שהיינו חשיבות צבע זה לבגדי מלכים), ואפשר שאף בכחול כעין רקיע יש בו זהרורית זו, ולהחליט כן לדינא צ"ע לומר דמעכב דיהא כן. מ"מ לפחות מצד הידור מצוה וזה קלי ואנוהו יש טעם בכך, וכפי שאכן הוא כשצובעים בחוזק הצבע בדרי"כ. ונוטה יותר דכשר אף ללא נוי זה, כל זמן דכן דרך צביעה ואינו בכלל מראה שני (ורואים שאף בזמנם צבעו כן שכתבו שצבעו כמו ים סוער וצבעו מדכא) ע"י לעיל אות עו.

פד) **העולה בדעת הרמב"ם בס"ד** דמראה תכלת הוא בגוון השמים בטהרתם בימות הגשמים (כדפי' מהותו בהל' קדוה"ח פ"ח ה"ב) (ועי' ברכות נט. דפליגי אמוראי לחד מ"ד מיום

שחרב ביהמ"ק לא נראית רקיע בטהרתה, ולחד מ"ד דוקא באתא מיטרא כולי ליליא ובצפרא אתא אסתנא ומגליא להו לשמא (ובבוקר בא רוח צפונית וגילתה את השמים), והוא דרגת פחול ברור בכחלותו (ואפשר שיש בו אף זהירות מסוימת) (לעומת הרקיע הרגיל הנראה כאילו מלא אבק כלשון הרמב"ם שם), ומדרגה זו ומעלה נראה דכשר אף להר"מ עד דרגת אבן הפחול העמוק מאוד בכחלותו, כל זמן שמעורב בו לובן מעט בדרגה הניכרת לעין, והיינו מהפחול הממוצע עד (ועד בכלל) הפחול העמוק השייך באופן רגיל לצבוע מחלזון זה [ובהקדח תבשילו ונטה לשחור ממש אז יל"ע דהיינו פחול גופי ואינו פתוך שבפחול, ואף בזה יל"ע דנכשיר כמשמעות דברי הר"מ בהלכה ח' וכנ"ל, כדלק' מתבוי"ש ובה"ל].

ובדרגת בהירות פחות מהרקיע בטהרו אין להחליט דפסול להר"מ דהרי הוא עדיין ממוצע ואף בו יש מגוון זה - אם דרך צביעה כן. [אלא אם נימא דבזה הוי כעין מראה שני דהרי במראה שני רגיל לדחות כנ"ל, והוי קצת כעיי"ז דהרי באמת אינו הצבע הרצוי כ"כ לצובעים והוי בחשש מראה שני. עוד יל"ע לדינא אם כשלקחו ה"י כראוי ואח"כ מחמת חומרי כביסה חזקים המצויים היום שיכולים להוריד כתמים בחוזק עצום, ירד במקצת חוזק כחלותו מכפי שהי', אף שעדיין נשאר בחוזק הכשר למצוה כנ"ל, האם הוי בחשש מראה שני דסו"ס כמו דדרשי' כליל תכלת לפסול המראה שני, ה"י נימא דאף בזה אינו כליל תכלת, דהרי ירד מעט מחוזקו ולא הוי כולו (כליל) תכלת. אמנם אין דומה לגמרי להא דסוגיין דסו"ס נצבע כהלכה אלא אח"כ הפחית מחוזקו (ואפשר דמיא קצת למה שאמרו ועשו על כנפי בגדיהם דבעי' בשעת נתינת הציצית דיהא בכנף מלא קשר גודל ואח"כ מהני אם נתמעט (כמבוי מנחות מ'), ה"י כאן י"ל דנאמר ונתנו על ציצת פתיל תכלת וזה ילפי' מהמעיל דבעי' כליל תכלת, אך לאחר העשי' אפשר אין פוסל]. ועוד י"ל דמראה שני גרע דהוא מוגדר כצביעה מקולקלת כדחזי'

בסוגיין דאף אם אין ניכר כלל שרק טעם ממנו מעט מ"מ נפסל, ונחשב כצביעה משומשת וגרועה, משא"כ אם אח"כ הוסר חוזק הצבע מעט ע"י חומר החזק מ"צפון" (ב"ק צג) אין פסול בכך, (אמנם יכול לזהר בכך ולכבסו בחומר רגיל ואולי דוקא המתאים לבגדים צבועים).

פה) עוד בענין מראה התכלת, במדרש רבה במדבר (פ"ב ז') יהודה נפך וצבע מפה שלו דמותו כמין שמים, ומצויר עליו אריה, יששכר ספיר ומפה שלו צבוע שחור דומה לכחול ומצויר עליו שמש וירח, הנה הוזכר אבן הספיר שהיא כעין תכלת כנ"ל, ורואים שאינה כעין שמים שזה הוא מראה נפך של יהודה כנ"ל, אלא מראה אבן זו מכונה שחור דומה לפחול, ואכן צבעה של האבן ספיר כחול חזק דומה לים [כנ"ל מתרגום אבן זו עפ"י הר"מ ספ"ו דחולין ועוד, כנ"ל אות כח] ורואים כאן שצבע זה [כחול בלוי] בחוזק הצבע מכונה שחור דומה לפחול.

אבן עזרא שמות כה ד', בפ"י הארוך - כתב אנו נסמוך על קדמונו שהוא ירוק, ובפ"י הקצר כתב שם שהתכלת היא עין קרובה לשחרות והיא מעט דומה לשמים, על כן פתיל לזכרון כו' ויתכן שנקרא כן בעבור שזאת העין תכלית כל העינים כי אין אחריה, כי הלבן תחילה, ע"כ, ואם נשוה את דבריו בבי' הפירושים מתפרש על הכחול בלוי"י העמוק (הנקרא כהה) שהוא יכול להיקרא אף קרוב לשחרות ואף דומה לשמים, ואף להיקרא ירוק (כנ"ל מתו' דהכחול - בלוי נקרא גם ירוק).

אמנם אפשר דהוא מהדורה אחרת של האבן עזרא, וראשית דבריו הוא הפ"י הקצר וניסה להשוות בין הפ"י של תכלית המראות שלפני"ז הוא שחור (כמו שהביא בפ"י הארוך פ"י יפת לדחותו) לבין מראה השמים וכתב שהוא קרוב לשחרות ומעט דומה לשמים, ואח"כ הסיק כהארוך שהוא ירוק כלשונו. אמנם כנ"ל לשון זה נמצא רק ברש"י ותו' לגבי תכלת, והתו' פירשו שהמכוון בלשון זה שהוא כחול בלוי"י,

א"כ לפי"ז נפרש דכאן נטה מהפ"י הקצר שרצה לומר שהוא מראה שיש בו אף שחרות ממש, ואף כחול כגון שמים, ובארוך נקט שהוא כחול נקי, ולא יהא בו נטי' לשחרות, אך עדיין בכלל זה הכחול נקי כמראה הים שהוא הכחול [המכונה אצלו ירוק] הנקי כעין השמים אלא מעט בחוזק (מן השמים) ואין בו שחרות, אך אם נשוה הפירושים [הקצר והארוך] ודאי מתקבל דייקא הכחול העמוק הנקרא כהה.

וכן ברוקח (פרשת תרומה) תכלת הוא צמר צבוע קרובה לשחרות דומה לרקיע תכליתו, על כן נקרא תכלת, ע"כ, ומתפרש כחול עמוק שהוא יכול להיקרא כן קרוב לשחרות ודומה לרקיע [ופירוש דבריו לכאן שבתכליתו דומה לשמים, שבקצה הבגד (תכלית) שאין ניכר חוזק הצבע נראה יותר כעין שמים ונקרא תכלת [לפירוש זה] כיון שתכלית (ומטרת) הצבע זה היא נטיה זו שנוטה לשמים [או שכוונתו שבסופו של דבר (תכלית) נראה בו אף מראה זה של שמים כיון שהוא כחול - בלוי' שממראה זה [ביתר בהירות] הוא מראה השמים. הנה דעתו נראה דהוא הכחול העמוק הנקרא כהה.

(פו) עוד הנה בספרי המקובלים הזכירו **דיש כמה גוונים לתכלת וכולם כשרים**, [ראה בספר לבוש הארון בהערה 165 ציטוט באורך [מפ"י ספרי דברי רב (לבעל החסדי דוד על התוספתא) על ספרי וזאת הברכה (וצוין לעיל אות סה) הביאו מהארי"ז ז"ל [בערכי הכנויין] דיש ג' גווני תכלת אחד דומה לים, ואחד לרקיע, וא' לכסא הכבוד, ולציצת היו לוקחין מהדומה לים, אך הוא הדרגה הפחותה וכשזכו היו לוקחין מהדרגות היותר מעולות, [ובזה פירש הספרי וזאת הברכה עיין לעיל] וכע"ז הביא שם מהרמ"ע מפאנו (כנפי יונה ג' כ"א) וכן מהרמ"ק בספר תורת נתן (ערכי הרמ"ק ח"ב ע' גוונים אות ק') **דיש ג' מיני תכלת**, א"כ חז"י דבין הדומה לים ובין הדומה לרקיע או לספיר (ספיר דומה לכסא, מדרש רבה) כולם כשרים, ואפשר דדומה לרקיע היינו רקיע בטוהרו כנ"ל פירושו, וא"כ

עדיין יל"ע על הבהיר מזה, אך כשהוא בחוזק קצת כנ"ל ודאי כשר לפי"ז.

(פו) ועי' בה"ל סי' ל"ג ס"ג ד"ה הרצועות, דנראה דנקט דלרצועות תפילין דהל"מ דיהיו שחורות מהני אף אם צבועות במראה הדומה למראה הפחול, ונסתייע מדברי הגמ' נדה יט דפחול נקרא אף הוא שחור, והנה אם הבה"ל סבר כן בשחור, דידוע מהות גוונו, ומ"מ מדהוזכר כמה פעמים הפחול בשם שחור למד דמהני אף מה שקורין בלוי' (פחול), [ולכאן בתפילין מכשיר רק בכחול עמוק] כ"ש כאן שנאמר מראה תכלת שהוא במראה בלוי', וכנ"ל מחז"ל מכמה מקומות ודאי יש להכשיר כל מין פחול - בלוי' - לפחות בין במראה בהיר ובין בעמוק, ואפשר דיש ללמוד מכאן אף להכשיר אם נוטה לסגול או ירוק או שחור, אם סו"ס יש בו ועיקרו כחול - בלוי' אלא שיש בו אף הנ"ל, אך **במראה כחול - בלוי' נקי** מסגול וירוק **ודאי כשר לפי"ז** בכל אופן, [ואף בבהיר מעט אם אין דומה למראה שני הנ"ל כשר לפי"ז].

(פח) עוד בזה עי' תבוי"ש סי' ל"ח דיני מראות הריאה, וכנ"ל ששם הוזכר מראה אדום וירוק כעשבים ופחול להכשיר, ואילו מראה בשר או שחור או כרכום להטריף עיי"ש [הובא לעיל אות עו] ונקט שם התבוי"ש (סי"א) דכל מראה המסופק וכן כל שאר מראות שאין נזכרין להדיא יש לאסור, ושם בה"ל ב' ג' ד' ה' ו' החמיר בכל חשש נטי' למראות האסורות, ושם בה"ל ח' ט' י' הקיל בכל מראה בלוי' - כחול בכל הסוגים כיון שהוזכר בגמ' על פחול להכשיר, וכן מראה כעין פחול עצמו שהוא קרוב לשחור ג"כ הכשיר, וחז"י מזה דאף כשהוזכר דיוק המראות [והרי במראות שלא הוזכרו החמיר] מ"מ בפחול שהוזכר להכשיר נקט דכשר בכל אופן, כ"ש כאן שלא נאמר דיוק המראות כנ"ל מחז"ל כ"ש דיש להכשיר בכל מראה כחול בלוי', עכ"פ כשאין נראה כעין מראה שני.

(פט) **העולה**, דמראה כחול בלוי' הדומה לים, דהיינו שיש בו עומק מסוים, ודאי כשר, ויש

להכשיר אף הדומה לשמים בטוהרם בימות הגשמים (שהוא בהיר מהקודם) ומאידך עד מראה הפחול עצמו שהוא עמוק ביותר ונדמה כמעט לשחור, וכעין פחול ממש (צ"ע אם יכול להיות כן) צ"ע, ויש להדר שיהא ביופי הגוון ולא כשנראה עמום וללא יופי [והוא מחשש לשון הר"מ רקיע בטוהרו כנ"ל, ועיקרו יותר משום זה קלי ואנוהו], ואם נראה בהיר יותר מגוון שמים הנ"ל (אלא כעין שמים רגילים) יל"ע אם כשר אף אם אינו נראה כעין מראה שני [שצבעו דהוי מעט].

ואף אם יש בצבע נטי' לסגול מעט י"ל דכשר (לו יצויר כן) (דלא הוזכר כאן דיוק המראה) וכן נטי' קלה לירוק י"ל דכשר ועדיף דהוזכר אחד מדימויי לעשבים, וכ"ש אם יש בו נטי' לשחרות אך נראה בו עדיין הכחול - בלוי"י כ"ז שאינו כאבן הפחול לגמרי אלא בהיר ממנו מסתבר להכשיר (ע"י לעיל בדעת רש"י), ויה"ר שיבא מורה צדק במהרה.

נ.ב. אמנם אף אם נכשיר הנוטה לסגול מעט היינו אם צבע מחלזון הקהה קוצים הזה ומשום מה נשאר אולי מעט צבע מן הסגול, אך אם נעשה מעירוב החלזון - החד קוצים - אחיו, צע"ג להכשיר ממנו למצוה שאין ראוי לצביעה כ"כ בעצמו (ראה ספר הארגמן הנ"ל) ולא א"ש בסימני הגמ' כמו הקהה קוצים, ובנתערב ממנו צ"ע אם בטל ברוב, ואם משפיע בצבע ונראה לעין הרואה אף דמועט הוא צ"ע להכשיר, ואם הפך לגמרי לכחול י"ל דבטל במיעוטו.

ומה דלא חששו לזה חז"ל (מנחות שם) ואמרו מאי אין לה בדיקה אטעימה (כנ"ל אות מז) י"ל דאם אכן יכול לשנות הצבע אין חשש שיערבו ממנו לחפץ בכחול דייקא, ואם יהפך לגמרי לכחול הרי בטל הוא, ועוד אם יש חשש שישנה את מראית הצבע כבר מירתת מחשש שמא יהא כן.

ועוד י"ל דבזמנם שצבעו מהאחרים (ע"י צביעה כפולה ועוד אופנים) צבע אדום וסגול שהיו יקרים ממנו [אשכחן בחז"ל ארגמן חשוב

מכולם, ע"י לעיל] לכך אין הדרך לערב מחלזון זה שהרי יכולין לצבוע ממנו צבע חשוב ע"י הסגול שבו, ולא יאבדו את הסגול להשתמש בו לכחול פשוט, וכיום שהצובעים ממנו הם ישראל בעיקר כמדוי', יל"ע אם שייך סברא הנ"ל דמירתתו, וראוי ליקח מנאמן [אף את הדם קודם הצביעה, שבצביעה גופא אמרו בגמ' לקחת מנאמן היודע להקפיד על הלכות טעימה פסולה]. (וראה לקמן אות קכג וקסא)

במנין החוטים ועוד

צ) במנין החוטים. הנה נחלקו בזה הראשונים דלתו' וסייעתם הן ב' חוטים שלמין של תכלת וב' חוטים לבן, ולראב"ד ועוד הוא חוט אחד שלם של תכלת וג' חוטי לבן והיינו ב' מתוך ח', ולרמב"ם ועוד הוא חצי חוט תכלת מתוך ד' חוטים והיינו חוט א' תכלת וז' חוטי לבן, והנה **יש לידע הדרך אשר נלך בה**, אם יש כבר הכרעה בזה או שניהם כאחד טובים והדרך הרצוי בזה.

צא) והנה להמנע מהמצוה לגמרי מחמת חוסר הכרעה הוא אינו נכון, וראה חולין (מג) ועירובין (ז) הרוצה לעשות כב"ש בקוליהו ובחומריהו עושה והרוצה לעשות כב"ה עושה, מקולי ב"ש ומקולי ב"ה רשע, מחומרי ב"ש ומחומרי ב"ה הכסיל בחושך הולך, ואמרי' בעירובין שם דבכל מחלוקת תנאים ואמוראים אם סותרין דיעות אלו לאלו או עושין כדיעה אחת בין לקולא ובין לחומרא [אלא בדברים שאין סותרין אלו לאלו יכולין להחמיר כב' הדיעות] וע"י בראשונים חולין שם הביאו מגמ' ע"ז (ז) דהולכין אחר הגדול בחכמה ובמנין, ואם שוין הולכין בשל תורה אחר המחמיר ובשל סופרים אחר המיקל, ופירשו הראשונים דבדברים הסותרים זה את זה בזה עבדי' כסוגיא דעירובין דנקטי' כחד מיניהו לקולא ולחומרא, ואם אין סותר זא"ז הולכין בשל תורה אחר המחמיר ובשל סופרים אחר המיקל, ואף יש מקום להחמיר כב' הדיעות בדאורייתא. ובחזו"א יו"ד סי' ק"נ פירש דסוגיא דעירובין הוא בהולך אחר הוראת אחד מהחכמים בכל דבר ולכך יכול להקל

כדעתו, אך באין מהם רבו עושה לחומרא בדאורייתא, אך אף לפירושו [דחזי' כן גם בראשונים שם שהביאו הא דמקומו של ר"א ומקומו דריה"ג] בסתרי אהדדי עבדי' כחד מינייהו לקולא ולחומרא כמ"ש שם סק"א.

וראה ריטב"א עירובין (ז) מש"כ על דברי ר"ע דהחמיר מספק מחמת שלא זכר מה דעת ב"ה, וכתב ע"ז הריטב"א שלא הי' לר"ע מי שיברר לו הספק, אך מי שעשה חומרא דמר ודמר מפני שאין יודע הדין אע"פ ששורת הדין כך יש לו לעשות, מ"מ אכתי קרינא ב' כסיל הולך בחשך שהי' לו ללמוד ולא למד, ע"כ, ולכאוי המכוון שאם יכול להכריע בזה לאחר שילמד אזי אף שכ"ז שאין יודע הדין עליו להחמיר, **מ"מ מוטל עליו ללמוד ולהכריע**, משא"כ אם הנידון תלוי בהכרעת רבותיו [ב"ה באופן שם] לא יעזור שילמד הוא אלא יש לו לדעת הכרעתם, ולכך באין יודע עליו להחמיר, ועי' חזו"א שם מש"כ עליו].

והנה כאן אין שייך לעשות כחומרי דמר ודמר, אלא אם נאמר דאין פסול אף לרמב"ם להטיל ב' חוטין שלמין של תכלת, ועי' בזה לקמן, אך בפשוטו אין שייך כאן דאף אם נחשיבו לקיום ב' המצוות מ"מ נראה דודאי אינו לכתחילה, וא"כ יש לילך כאחד הדיעות לקולא ולחומרא אם נחשיבו כלא הוכרע, וזה יש לראות מה הוכרע ומה דעת רבותיו [כנ"ל דעדיף לילך אחר רבותיו], אך לא להטיל מחמת כן תכלת כלל הוא גרע מהעושה כקולי דמר וכקולי דמר, ונחשב מבטל עשה בידים לעומת הנוקט כאחד מהם דאין נחשב מבטל כלל.

צב) והנה קי"ל דהתכלת אינה מעכבת את הלבן והלבן אינו מעכב את התכלת כרבנן דרבי (שם ריש התכלת) וכמ"ש הרמב"ן במלחמות שם [ודלא כבעה"מ דסבר שכל קיום מצות ציצית הוא מדרבנן בזה"ז כשאין תכלת, **ולדעת הבעה"מ** ודאי מחויב להטיל תכלת כשיש לו, שכל מה שמטילין לבן ללא תכלת הוא היתר מדרבנן ללבוש הטלית ללא ציצית כהלכה

משום שאנוסין מלקיים המצוה כדינה, ועי' עוד גאונים סוברים כעין שיטת בעה"מ, עכ"פ דכשיש תכלת מעכבין זא"ז דפסקו כרבי דמעכבין, ומ"מ בזה"ז למדו מפסוק לדורותם להטיל לבן לחוד וזה כשאין תכלת, אך כשיש תכלת חוזר דינא דאורייתא למקומו דמעכבין, עי' בדברי הגרי"פ על הרס"ג במצוה ז'.

וענין זה דאין זה מעכב על זה היינו דאין מעכב מללבוש הטלית, דילפי' מקרא דכיון דמקיים אחד מהמצוות או תכלת או לבן אין מעכב מללבוש הטלית, דוהי' לכם לציצית מה דיכול יתן, אך ודאי דאם יכול להטיל את שני המינים נחשב מבטל עשה כנ"ל אות יב באורך, וכמבואר בחזו"א או"ח ג' סק"א (על תו' לח ב' ד"ה לרבי).

צג) והנה לרוב ראשונים פירוש אין זה מעכב על זה דאם יש לו ד' חוטי לבן או ד' תכלת מטיל מה שיכול כמבוי ברש"י ותו' ריש התכלת ועוד ראשו'.

וכן ברי' שמואל בן חפני [חתן ר' שריא גאון] בהלכות ציצית כתב דאין לו לבן מטיל ד' חוטי תכלת, והרי הוא מקור דעת הרמב"ם להטיל רק חצי חוט כמבואר בתשובת הר"מ לחכמי לונל עי' כס"מ (וקצת הא בהא תליא), ומ"מ כתב שיטיל ד' חוטין תכלת כשאין לו לבן, (ועיין לקי' עוד הוכחות דדעת הרמב"ם כן).

[עי' מה שכתב בקונטרס חותם של זהב הערה 96 והלאה לפרש דבר זה דמי שאינו יכול אלא להטיל מין א' או מב' המינים מה שיכול אף שאינו כמנין הרצוי מ"מ אין להחשיבו כבל תוסיף או בל תגרע דכיון דמצווה במצות גדילים תעשה לך, וזה מתקיים בלבן ותכלת יחדיו, ולהכי באופן דנאמר דאין מעכבין זא"ז אזי מצווה במצות גדילים תעשה לך להטיל החוטין שבידו, ולכך אין זה ענין לבל תוסיף ובל תגרע.

ובמטיל החוטין שיכול לפי הדיעות שהכריע או שלא יכל להכריע ונקט כאחד הדיעות [כנ"ל מגמ' עירובין] אזי מקיים ב' העשה כדין

כמבואר בגמ' שם, וכ"ש דאין נחשב למוסיף או גורע כלל [דהרי אף אם לאו כדין עביד אין מעכב הלבישה ולא גרע מלבן לחוד, דג"כ מגרע התכלת] לעומת מי שאינו מטיל תכלת כלל הרי מבטל העשה בודאי, והנה הנמנע מלהניח תפילין כלל מחמת פלוגתת רש"י ור"ת שבכל צד הוא בחשש בל תגרע, ופשוט שהוא עובר על בל תגרע, משא"כ המניח תפילין כפי שיכול - קיים העשה וכנ"ל בגמ' עירובין, [ואין טענה לומר דוכי כל המבטל עשה עובר על בל תגרע, דזה אפשר בביטול סתם אפשר אכן אין עובר על ב"ת, אך במבטל במכוון שסבור שפטור ממצות הנחת תפילין כיון דיש פלוגתא בין רש"י לר"ת הוא קרוב שעובר על בל תגרע, ומובן].

צד) והנה **עיקר הנידון** איך לנקוט בזה תלוי בגירסא בספרי ובכמה סוגיות המשתמעות לזה, וכמו שדנו ראשונים ואחרונים, ראה רש"י ותו' ריש התכלת ושם דף מא ד"ה ב"ש, וברגמ"ה שם ובעל העיטור, ובערוך ערך תכלת, ועי' תשובת הרמב"ם לחכמי לוניל הובא בכס"מ, וראה לשון חכמי לוניל בשאלתם, ובראב"ד בהשגותיו ובתמים דעים, ועי' רמב"ן עה"ת כאן ובשמות כח לו (והובא בפי' הטור שם) וברבינו בחיי, ובריא"ז הלי' קטנות, ועי' קונטרס שער חוטי התכלת להרא"י רפמן שליט"א באורך אסף כעמיר גורנה והראה פנים לכמה שיטות בקמאי, עיי"ש מאורחות חיים מלוניל הלי' ציצית י"א ב', ובספר החינוך, ומכפ"פ סי' ס', ובמהר"ח או"ז (מו"ק קט) הובא בהגאש"ר שם סי' כ"ד, וכן בתשב"ץ ח"ב ד' וכן משמעות רמ"ה סנהדרין ק"י, דכל אלו (הנ"ל מהערוך והלאה) נראה דסברו חוט אחד הוא ולא ברירא אם כהרמב"ם אם כראב"ד, ובמדרש אגדה שכנראה מחברו בזמן סמוך לרש"י וליקט הרבה מר"מ הדרשן (ויש סברו שהוא לר"מ הדרשן) בפרשת שלח וריש קרח משמע חוט אחד, ונראה דעתו כהרמב"ם, ובמדרש לקח טוב זוטרתו שהי' בזמן רש"י הביא ספרי שלח כגירסתינו ובתצא הביא רק דעת הד"א בספרי, ועיי"ש עוד קמאי כן.

ובב"י בשם סמ"ג הביא ב' הדיעות אם ב' חוטין או חוט אחד [ועיי"ש איך שפירשו ב"י, ועי' לקמן דלב"י הי' גירסא בראב"ד כתו' [ולכך פירש הסמ"ג בדיעה הב' כהר"מ], אך כבר פירשו אחרונים דגירסא מוטעית נזמנה לו בראב"ד וכפי שכבר הוגה מכמה כתי"י שהגירסא א' מד' וכן בשמו של הראב"ד בספר ארחות חיים, וכן בחיד"א והגר"א ומשכנ"י ונצי"ב דלראב"ד הוא אחד מד' (וא"כ מתפרש הסמ"ג כפשוטו כהתו' או כראב"ד)], ועי' שם בב"י איך שדן בזה ושם בד"מ, וכן ברע"ב ריש התכלת הביא ב' הדיעות וכלשון סמ"ג, ועי' במלבי"ם וחסדי דוד ונצי"ב על הספרי תצא, ובהגר"א באמרי נועם ברכות ט:, ובדבריו ביהל אור פרשת פנחס (רכח:) [ובדבריו סי' י"ב יבואר להלן בס"ד] ובמשכנ"י סי' יג ויח מה שדן מכמה סוגיות וראה להלן, ועוד בנצי"ב בהעמק שאלה שאילתא קכו וקמה מה, שדנו במשמעות הגמ' והמדרשים [ובכל זה יש לדון בכמה פנים ובפירוש הדרשות שנאמרו בחז"ל מגדילים לגודלם וגדילים ד' ומנלן לכופלן בבגד, ופירוש פתיל להראשונים דכל שיטה צריכה לפרש הדרשות והסוגיות לשיטתה, וראה על כך בהרחבה בקונטרס שער חוטי התכלת הנ"ל, ונכתב כאן מתוך הענין מה שיש קצת לומר בע"ה החונן לאדם דעת].

צה) ומה שיש לדון הוא הגירסא בספרי בפרשת שלח ובפר' תצא, ודעת הד"א בפר' תצא, ועוד מה שדנו אחרונים במשמעות כמה סוגיות על כך, ואף בדעת רש"י ותו' יש לצדד בזה דיש סוגיות הנוטות קצת דחוט אחד עי' רש"י ותו' לט: ופותרו מתוכו (וברש"י ריש קרח), וכמו שכבר הזכירו התו' [מא:] דבספרי יש מ"ד דפתיל אחד הוא, ואף שגרסו בספרי ד' של לבן וד' של תכלת, ועי' באחרונים ריש התכלת באורך על כך קרן אורה, ושפת אמת, ועוד, לפרש לדעת הרמב"ם כמה סוגיות, ולרוב אין חילוק בין הרמב"ם לראב"ד במשמעות סוגיות אלו דלתרווייהו פתיל אחד הוא, אלא דלראב"ד אין משמעות לחצי חוט [עכ"פ אין מתקיים בכך

כתיקונן] וכ"ש לתו' וסייעתם לא הזכירו בדבריהם למנות חצאי חוטים אלא חוטין שלמים.

צו) [ועי' טור וב"י סי' י"ב בדיני גרדומין דחזי' דפשוט לפוסקים דמה דבעי' שישאר מכל חוט כדי עניבה היינו מכל חוט מהדי' חוטין ולכך צריך שישאר די' כד"ע בצד אחד עיי"ש, ואין מקור בגמ' לכך שדי' בכד"ע בצד אחד. והיה אפשר לפרש דלדעת הרמב"ם נצריך שישאר מכל הח' חוטין כד"ע וכדעתו דהתכלת חצי חוט, ומ"מ לא נקטו כן הפוסקים, (מן הדין, אלא אם נפרש להרמב"ם כעין דעת ר"ת) והיינו דאף לרמב"ם דרשת גדילים די' היינו די' חוטין שלמים דייקא, ואין משמעות לחצי חוט, אלא בדין פתיל תכלת פירש הרמב"ם דכיון דמצותו לכריכה והיינו הנאמר בקרא ונתנו על ציצת הכנף פתיל תכלת שיכרוך על החוטין (על ציצת וגו') פתיל תכלת לפתול עימו החוטין, ולדעת הרמב"ם היינו החלק הפותל, ולכך בדין פתיל די' בחצי, אך משום גדילים די' אף לרמב"ם היינו די' חוטין שלמים. (ואפשר באמת אף לרמב"ם גרדומי הצד הלבן יועיל להיחשב שנשאר כד"ע מחוט זה אם הצד השני הכורך עדיין קיים בכריכתו ומתקיים בו מצות "ונתנו על ציצת" כנ"ל, אזי נחשב שנשאר מחוט זה ענף להתקיים בו גדילים די' מהענף ע"י הצד הלבן, ע"י שפת אמת שם וראה לקמן בזה בהלכות גרדומין).

צו) ועי' ביאור"ג סי' י"ב ובדבריו באמרי נועם ברכות ט: , וראה לקמן אות קיא בדעתו, והנה לפי מה שכתב בסי' י"ב [בביאור דעת ר"ת] הי' צריך להיות שיעכב שישאר כדי עניבה מכל הח' חוטין שכולם מדין גדילים די' ללבן ולתכלת, והרי לא נחלק על מסקנת שו"ע דליעכובא די' בדי' ראשי חוטין דוקא, (ולא משום דדי' בדי' לבן לחוד בזה"ז, דהרי מעכב דוקא די' ראשי חוטין ולא סתם כל שיירי די' חצאין), וא"כ ברור דכל מה שכתב ריש סי' י"ב הוא לדעת ר"ת וכדלקמן בס"ד, וא"ש מה שכתב באמרי נועם שם **דדעת הפוסקים כראב"ד**, והרואה תמה היכן דעת הפוסקים כן, והרי כשדיברו על דעת ר"ת כתבו

כדעת תו' בי' לבן וב' תכלת, אלא כוונתו ז"ל על הנ"ל דלהלכה לעיכובא בעינן דוקא די' ראשי חוטין כדי עניבה, א"כ אין מצריכין די' ללבן ודי' לתכלת א"כ הוא דלא כדעת רש"י ותו', [לפי מה דנקט בפירושם הגר"א]. ועוד פירש הגר"א דהוא דלא כרמב"ם מדמהני די' חצאין מבואר דנקטי' דבעי' גדילים די' דייקא והיינו די' חוטין שלמים, ולכך אף בגרדומין נצרך שיירי די' חוטין אלו, [אמנם לרמב"ם נמי אפשר יסבור דדי' בדי' חצאין (בלבן) וכנ"ל להכשיר לדעתו בגרדומין אף בנשאר החצי הלבן אם התכלת עדיין כורך שיעור חוליא, אך הוא דחוק לדעתו דאם גדילים די' הוא חוטין שלמים מנלן דפתיל תכלת הוא חצי חוט, ובזה יש לצרף הראב"ד ודעימ' לתו' ודעימיהו שכולם לא החשיבו לחצי חוט] והן הן דברי הגר"א באמרי נועם הנ"ל, שדעת הפוסקים כראב"ד, (ושם באמרי נועם ציין דעת הרמב"ם דרק כריכה ראשונה ואחרונה מלבן, וזה יל"ע דהרי הגר"א נקט כר"ע גאון בכריכות, ועוד אשכחן בסד"צ פירש כהרמב"ם במנין החוטין, ומזה י"ל דיפרש הז' רהיטין שם בזוה"ק על ז' חוליות לבן וכפירושו בספד"צ על ז' חוטי לבן דהרמב"ם, ואפשר דאכן אין מתנגד הגר"א לכורך כהרמב"ם עכ"פ בכורך ז' חוליות לחוד, ואפשר כוונתו דלהרמב"ם דהוא חצי חוט מצותו אכן רק לכריכות ולכן כורך רק בו (וא"כ אדרבה לא נקט כן) ועי' לקמן אות קי"א ודו"ק היטב.

צח) והנה בספרי שלח לפנינו איתא דחוט של תכלת וג' של צמר(?) (ואין ידוע גירסא אחרת, ואפשר תו' גרסו אף בפר' שלח כפר' תצא [כדלקמן] ע"י תו' מא: ב"ש וביאור"ג סי"ב), ולראב"ד הוא כפשוטו, ולהר"מ יפרש דהדי' חציו תכלת, וכיון דזה הנצרך לפתול החוטין וכנ"ל ממילא די' כשחציו צבוע, אמנם לומר דלרמב"ם יעכב כן דייקא לעשות חצי תכלת ואם עושה כולו תכלת ממעט במצות לבן אין זה במשמעות ספרי כלל, דלא הזכיר את חצי החוט הז' להצריך בו צבע או לא לצבעו, ואדרבה הוזכר חוט די' תכלת, ובפשוטו כולו, ולכך **תמוה**

לומר דלהר"מ הוא לעיכובא, [וראה לקמן] והיינו לעיכובא בצורת המצוה כדינו, אף דבין כך אינו עיכובא מללבוש הטלית משום דאין הלבן מעכב התכלת וכנ"ל, אך משמעות ספרי דאף מתקיים כך ב' המצוות].

ובספרי תצא הגירסא לפנינו: כמה גדילים נעשית אין פחות מג' כדברי בית הלל, וב"ש אומרים מד' חוטין של תכלת וד' חוטין של לבן, ובהמשך שם ד"א גדילים תעשה לך זה לבן מנין לרבות את התכלת ת"ל ונתנו על ציצת פתיל תכלת, והגר"א הגיה בספרי תצא כבפרשת שלח, ג' של לבן והרביעי תכלת. אמנם כבר כתבו האחרונים [החסדי דוד על הספרי לרד"פ והמלבי"ם והנצי"ב] דדעת הד"א כן הוא דגדילים הוא ג' חוטין שכן דרך הגדיל מעשה קליעה (כהדס) ועוד פתיל תכלת חוט רביעי, ופירש הנצי"ב דלפי"ז אין (צורך) להגיה בספרי תצא כבפרשת שלח, דדעת הספרי שלח הובא כאן בספרי בדעת הד"א.

ובדעת הת"ק בספרי תצא הנה תו' פרשוהו דהיינו ד' חצאי חוטין של לבן וד' תכלת, והיינו ב' שלמים לבן וב' תכלת, ונלמד מגדילים דהן ד' חוטין כדאמר בגמ' ומחלקינן להו לב' המינים גדיל ללבן וגדיל לתכלת דסברא הוא שיהיו שוין (תו' לח.).

צט) והנה בגמ' אשכחן מ"ד המטיל ח' חוטין ונכפלים לשיתסר (מב.), והיה אפשר לפרש הספרי תצא דדיעה א' היינו המטיל ח' חוטין שלמים, וד' של לבן וד' של תכלת מתפרש בחוטין שלמים, דמ"ד זה סבר דבעי גדילים ד' לכל מין [כן מתפרש בפשוטו מקור מ"ד זה, אמנם עי' לקמן עוד לפרש בזה] כסברת תו' הנ"ל דסברא שיהיו שוין, ובעי גדילים לכל מין, אך מאן דאמר ד' חוטין משניהם יחדיו א"כ מתקיים גדילים מב' המינים ומנלן לחלק גדיל לזה וגדיל לזה אלא דרשי' פתיל כפשוטו דאחד משמע, ומנלן סברא זו שיהיו שוין דאדרבה פתיל אחד משמע, [אך אם מפרשינן גדילים על כל מין מדבר זה גופא נילף שיהיו שוין, אמנם תו' סברו

[כן פירשו דיעה זו בספרי] דאף בד' חוטין לחוד עושה ב' מכל מין, והגר"א פירש לשיטה זו דאה"נ ילפי' גדילים לכל מין אלא דדי בחצאי חוטין וכדעת התו' דב' שלמים לבן וב' תכלת, שהן ד' חצאין לבן וד' חצאין לתכלת וא"ש טפין.

ולדעת הד"א בסיפא דספרי הנ"ל גדיל היינו ג' חוטין שהן גדיל, ובהכפלים בבגד נעשין גדילים שהן ו' חוטין, ושוב נותן עליהם פתיל אחד של תכלת, ולדרך זו אפשר דאין דעת שום תנא להטיל ד' חוטין לחוד ולחלק ב' לבן וב' תכלת דדעת ת"ק בספרי תצא הוא בטלית בת ח'. ואפשר כן יפרשו כמה ראשונים העומדים בדעת הרמב"ם והראב"ד [שיסוד דעתם אחד לפרש פתיל אחד משמע, וכהרמב"ן שמות כח לו, והרמב"ם בתשובתו הנ"ל, אלא דהרמב"ם החשיב לחצי חוט, וברמב"ן לא נתפרש זה ועי' בדבריו בשמות שם, ואפשר קצת יש לדייק כהרמב"ם].

ק) ולדרך זו גם לא נמצא מקור כלל לומר דיעכב להרמב"ם שיהא ז' חוטין לבן דהרי לדעת הד"א גדילים היינו ג' חוטין הנכפלים, והן לבן, ועליהן נותן פתיל תכלת, ואדרבה מתפרש חוט שלם, ואפשר הרמב"ם למד דלבבלי דדרש גדיל שנים גדילים ארבע א"כ גדילים נעשין דוקא מד' חוטין הכפולין שבכך הן נעשין גדיל כמין קליעה שהוא לפחות בג' [כפירוש השאלות בדרשה זו דגדילים ד'] ולכך התכלת הוא א' מהני חוטין הכפולין להיעשות גדיל, ומעין מה שראיתי (בקונטרס שער חוטי התכלת להרא"י רפמן שליט"א) בשם קרית ספר דפירש דלרמב"ם פתיל תכלת היינו בתר דאנחי' בטלית וכדכתי' ונתנו על ציצת הכנף - היינו היוצא מן הכנף - עליו יתן פתיל אחד תכלת, ולפי"ז פתיל אחד היינו חוט היוצא אחד וכעין הציצת שעליהן ניתן, או באופן אחר לשיטת הרמב"ם דפתיל היינו לפתול החוטין וכמשמעות הגמ' ופותריהו מתוכו (לט:.) (עי' רש"י ותו' שם), וא"כ היינו דעל החוטין הציצת היוצאין יתן פתיל אחד דהיינו פותל אחד, וכיון שמטרתו לפתול א"כ

החלק הפותל הוא הנצרך והוא המכוון בפתיל אחד.

אך עדיין לבי הדרכים יל"ע מנלן הצורך שלא לצבוע לצידו השני, אף אם נדרוש פתיל אחד ולא שנים, מ"מ היינו דרך צד אחד יפתול שלא יפתול בבי חוטי, אך אם הצד השני אין פותל מנלן לאוסרו, ולפי הנ"ל מהמבי"ט נמי כיון דאירי קרא לאחר הטלת הלבן בטלית וקאמר קרא דיתן ע"ז פתיל אחד א"כ כעת שבא לתת החוט כבר היו מוטלין הלבן כדינם וקאמר קרא דיתן עוד פתיל (ולא שיצבע את אחד הפתילים הקיימים), א"כ כיון דנותן כעת הפתיל הזה מנלן כלל להצריך שיתן פתיל שחלקו לבן דייקא, דהרי כעת מטיל התכלת, והלבן כבר הונח קודם, אלא קאמר להטיל פתיל הפותל (והיינו חצי חוט לפחות) של תכלת, והיינו דאם נפרש הכתוב לתת פתיל תכלת היינו ליתן בכנף אחרי שהלבן מוטל, א"כ אין מקור להטיל חוט שחציו לבן דייקא, והיינו כדעת הד"א בספרי תצא דגדילים ג' ושוב מוסיף תכלת, אמנם אין מוכרח כן דאפשר דקאמר קרא על זמן ההטלה להטיל פתיל אחד מהן של תכלת ופתיל אחד הוא ולא שנים להרמב"ם, אך הוא נגד משמעות ספרי כנ"ל. וסו"ס חוט אחד הוא להנ"ל מהפוסקים דנקטו דדי בד' כדי עניבה מכל חוט ולא הצריכו ח', א"כ לדינא אין נקרא עדיין ב' פתילים כ"ז שרק חוט אחד צבוע כולו, ועוד שהרי אין פותל בחציו הב'. ולבבלי דהן גדילים ד' עוד קודם מצות תכלת ונאמר בקרא ליתן פתיל תכלת לצבוע את אחד החוטין ולפתול בו את האחרים א"כ ג"כ בחוט אחד פותלין ואין מקור למניעה לצבוע חוט שלם שאין פותל בו כנ"ל, ונראה עיקר דטעם הר"מ משום דמין כנף בעי, ולרמב"ם היינו בצבע החוטין, ובעי בכל הגדילים ד' דין זה, אלא שחצי חוט מהן צובעין תכלת ומקיים בצידו הב' מין כנף, אך לדינא נקטי' בשו"ע ס"ט דלא קפדי' מן הדין על צבע מין כנף, וכ"ש כאן דפשטות הספרי ודאי משמע דיוצא בו כדינו בחוט שלם כן.

הנה לדעת ספרי שלח ודעת הד"א בספרי תצא הוא חוט אחד של תכלת, א"כ משמע דדיעה זו של חוט א' היא עיקר טפי לעומת הדיעה הא' בספרי תצא דהן ד' וד', וזה לגירסתנו, אך יש גורסין בתצא כמו בפר' שלח (עי' הגר"א סי' י"ב בשם תו') ויש להיפך (הג' הגר"א שם), ומאידך לומר דבחוט שלם אין מקיים כתיקונו [להרמב"ם] ועובר על כל תוספי' הוא נגד פשטות דברי הספרי, ועוד בדעת הר"מ לקמן בס"ד (אות קו וקטז).

קא) **סוטה יז. וחולין פח:** דרש רבא בשכר שאמר א"א מחוט ועד שרוך נעל זכו בניו לחוט של תכלת ורצועה של תפילין, בסתמות ודאי משמע דחוט אחד מטילין, ודוחק גדול לדחוק כרש"י בראשית לב ו', דיש דרך לקרוא להרבה שוורים שור, וכן לפרש כאן לשון חוט על כמה חוטין, דהתם משום שקורא כן ע"ש המין, אך כאן אמאי קראוהו חוט, יקרא ע"ש המין ויאמר תכלת סתם, וודאי משמע דחוט אחד הוא, אמנם אין ראוי אם כראב"ד או כרמב"ם, וכן דייק הנצי"ב שאילתא קמה.

מדרש ריש פר' קרח טלית ארבעה חוטין של תכלת פוטרין אותה, כן הוא במדרש רבה ותנחומא ישן והובא מעי"ז בפרש"י שם, [נמזה יל"ע באמת דעת רש"י לדינא וכן לפי א' דרש"י מנחות לט: ופותרו מתוכו שצידדו באחרונים לפרש פירוש זה יותר כרמב"ם ואפשר כראב"ד].

עוד מתקיים מזה הגירסא בספרי שלח לקיימה כלפנינו, ודלא כדמשמע באיזה אחרונים דלתו' אף בפר' שלח גרסו כמו ספרי תצא ד' לבן וד' תכלת, והיינו דלפחות הוא מחלוקת מזמן חז"ל, ואדרבה דיעה זו אפשר ברורה יותר דודאי היו נוהגין כן כן בעלי המדרש הנ"ל [וכתו' לא אשכחן ברור מי נהג כן, אף אם נגרוס בספרי תצא ד' וד' אפשר לפרשו בטלית בת ח' כנ"ל, אך בטלית בת ד' חוטין כמו שאנו עושין ע"י מנחות מב. לא אשכחן להדיא כנ"ל].

עוד יש להבין מזה דאם ודאי היתה דיעה בחז"ל דחוט אחד הוא, אמאי לא הזכירו בגמ' דבר

מכל זה להצריך דוקא ב' חוטי'ן ודלא כמשמעות גמ' סוטה ומדרשים המפורשים הנ"ל, וכפי פשטי' דקרא, דהיו דורשים איזה דרשה מדוע להוציא קרא מפשטי', וכשזה חסר נראה אדרבה דחוט אחד הוא, אמנם תו' דייקו כן מסוגיא דטלית בת ד' וח' וכפירוש הגר"א סי' י"ב, וכגירסתם לפחות בספרי תצא, אמנם אין הכרח, (דהנה לא אמרו בסוגיא כאן שום דרשה לאפוקי מהמנהג הנ"ל במקום בעלי המדרש, ומשמעות גמ' סוטה הנ"ל דהוא חוט אחד, וא"כ אין נראה דחולק וכנ"ל, ולכך) או דאף למ"ד בת ח' הוא כהנצי"ב דבעי' ג' שלמין לגדיל, וב' גדילים הם ו' חוטי'ן ועוד פתיל תכלת לכל גדיל. ואפשר בזה גופא נחלקו ב' הדיעות (שם מב.) אם מטיל ד' או מטיל ח' חוטי'ן, וכנ"ל על דברי הספרי תצא דלמ"ד דמטיל ד' לא אשכחן להדיא בחז"ל להטיל ב' לבן וב' תכלת, ונפרש דלמ"ד ח' היינו ד' וד', ומ"ד ד' היינו ג' וא'. ודו"ק [ודרך הנצי"ב הנ"ל א"ש טפי לראב"ד דבעי' פתיל לכל גדיל וה"נ בחצאי חוטי'ן מתקיים גדיל בג' חצאין ולכל גדיל חצי חוט תכלת, ואף דאכן אין פותלין אלא בצד אחד של התכלת, וכנ"ל להרמב"ם ובפשטות אף לראב"ד, ומ"מ נחשב דלכל גדיל מטיל חצי חוט תכלת אף שאין פותל בשניהם, ודו"ק היטב].

קב) ובזוה"ק סו"פ שלח איתא להדיא וז"ל (קעה:) והיא "חוטא חד" ורשימא בגוונהא וכו', ועדיין אין הכרע אם כראב"ד או כרמב"ם, ושם (קעה.) ונתנו על הכנף לא כתיב אלא ונתנו על ציצת הכנף דדא איהו חפי על שאר חוטי'ן, והיינו דמצותו לכרוך בו החוטי'ן, אך עדיין אין הכרח לכרוך רק בו, דאכן מצות הכריכה נלמד מכאן [וכדאמרו בגמ' לט: גדיל או פתיל, ולרב דוקא פתיל, (פותליהו מתוכו, רש"י בפי' א') ועיין משכנ"י סי' י"ג מה דפירש על סוגיא שם, הובא לקמן אות קח], אך מה דלראב"ד וכמה ראשונים כורכין אף מהלבן הוא מהיקש דעל ציצת הכנף ודרש' מין כנף והוקש הלבן לתכלת לכרוך אף בו, אך מקור הכריכה נלמד מהתכלת כנ"ל.

שם קעה: שבעה רהיטין אלין אינון שבעה צרירין דתכלתא דבעי לכרכא ב"י כו' או לאסגאה עד תליסר, ובפשטות היינו דעושה ז' חוליות מן התכלת, והמשכנ"י סי' י"ג דייק מזה כהרמב"ם דהרי לראב"ד כורך משניהם יחדיו (וכ"ש לראב"ד גופי' דכורך כריכה מזה וכריכה מזה, ע"י בהשגות הל' ציצית, אך אף לראשונים אחרים דחוליא לבן חוליא תכלת) הרי לפי חשבון יוצא ו' חוליות תכלת וז' לבן דהרי מתחיל ומסיים בלבן, וא"כ קשיא מהנ"ל דתני ז' צרירין דתכלתא, [ולשון לאסגאה עד תליסר ודאי יכול להתפרש שכורך עוד חוליות מהלבן].

אמנם אשכחן בחז"ל דכל הציצית נקרא תכלת (סוכה יא. ועוד) א"כ אפשר קאי על כלל הכריכות, ועוד דכל ענין הכריכות נלמד מהתכלת דכתיב על ציצת הכנף וכנ"ל [מהזוהר ומנחות לט: לפי' א' ברש"י ולפי' המשכנ"י שם בסוגיא], אלא דהוקש הלבן לתכלת ולכך הכל נקרא על שמו, ועוד דהרי באמת תוכן הז' חוליות הוא כנגד הז' רקיעין וזה נגד התכלת והלבן נגד האוירין שביניהם (כמב' בגמ' לט.), אלא דמחמת דין דמתחיל בלבן משמע דעביד ז' לבן וז' תכלת, אך ביסודו הן נגד הז' רקיעין והתכלת הוא הרומו לזה, ואפשר עוד בדרך אחר לפי מה שיבואר להלן בס"ד ליישב דבר זה לפירוש כמה ראשונים דכורך חוליא לבן וחוליא תכלת הרי התכלת הוא נגד הרקיעין שהן ז', ואיך יתחיל בלבן הרי כך יוצא ו' מהתכלת, דיל"פ דעושה ז' חוליות דתכלת וכשיטת הרמב"ם דכריכה ראשונה ואחרונה לבן, וכן החוליות הנוספות נגד האוירין הן לבן, דלפי"ז א"ש מנין הז' רקיעין (והוא דרך לקיים ב' השיטות בצורת הכריכות אם כרמב"ם או ככמה ראשונים שכורך אף מהלבן), וע"י לקמן עוד דרך למנהג האריז"ל ואם מחליפין גוונים א"ש, דחוליא הז' מתקיים ע"י הקשרים שנראה בהם דמות כריכה, וא"ש קושיא הנ"ל ומיושב לשון הזוה"ק הנ"ל שבעה צרירין דתכלתא. אמנם בהגר"א שם בביאורו לזוה"ק נתפרש בדבריו דחוליא א' מלבן וחוליא ב' תכלת, וא"כ

יפרש הזוה"ק הנ"ל כדרך הא' הנ"ל דהכריכות כולן נקראין על שם התכלת. או כנ"ל לפי האריז"ל.

קג) **ובביאורו** לספרא דצניעותא פ"ה על קטע זה המובא כאן בזוה"ק לפרשו על ז' חוליות, פירש שם על ז' חוטי'ן ופירש שם כדעת הרמב"ם דז' לבן ואחד תכלת וציין שם בסו"ד לזוהר פרשת שלח כאן, וצ"ע דהזוהר פירש כאן על החוליות, ואפשר דלהגר"א דחוליא א' מלבן וא"כ יש ו' חוליות מהתכלת, פירש הז' רהיטין שם על החוטי'ן להרמב"ם, אמנם הרי יכל אף לפרש ז' רהיטין על חוליות הלבן (כמו על חוטי הלבן), ואם פירש דוקא על החוטי'ן הוא דלא כמ"ש ביהל אור, וביאורו בספרא דצ' הוא דלא הזוה"ק. והנה סו"ס בפירושו ביהל אור פנחס כתב להדיא דהעיקר כהראב"ד וכן באמרי נועם (ברכות ט:): **ומזה נראה טפי דדבריו בביאורו לספרא הוא לגבי שורש הדבר** דיש כאן ענין של ז' לבן אף שאינן לבן כולם, מ"מ כל אלו שאין כורכים בהם ורובם הגדול הוא לבן נכלל הכל בזה ונחשב לז' לבן. ורצה להציע דרך נוסף דרך פירוש לפרש רהיטין על חוטי'ן דהרי ציין לזוה"ק הנ"ל דפירשו על חוליות, סוף דבר הגר"א נראה דעתו כהראב"ד וכנ"ל, [ובין כך דלא כתו']. ואפשר רק לגבי סוד הדבר פירש כהרמב"ם דנקרא כאילו הז' לבן דאין כורך בצד השני ועוד שרובן לבן.

[והיינו דבמנין החוטי'ן אף דהציע הגר"א בביאורו לספרא כהרמב"ם, מ"מ הרי סותר לפירוש הזוה"ק עצמו דפירשו על חוליות, והגר"א כתב כאן דרך פירוש, ועיקר דעתו כמו שהכריע להדיא בפרשת פנחס דהעיקר כהראב"ד וכן באמרי נועם (וכוונתו בספרא על דרך שורש הדבר דנחשב כז' לבן), ובחוליות או דנפרש כנ"ל דז' חוליות בזוהר היינו דהכריכות נקראין על שם התכלת אף דכורך משניהם, (או כנ"ל עוד דרכים)].

[נ"ל לדרך הנ"ל דז' חוליות תכלת וביניהן ו' לבן וכריכה ראשונה ואחרונה לבן (אף דלא פירש

הגר"א כן) יש מקום לזה דרך פשרה בין הגאונים להרמב"ם, ואין סתירה לזה משום דיעה, דסו"ס אף אם נימא דאין נחשב התכלת בכריכה אחת א"כ החוליא הבאה היא המתחלת והיא לבן והוא בכלל לא יוסיף על י"ג ולא פחות מז', ומגמ' מוכח דיש שם חוליא בחוליא הנעשית מכריכות לבן ותכלת יחדיו, דאמרו דכרך חוליא אחת כשרה (לט.) ומתחיל בלבן ומסיים בלבן וודאי דכורך אף מתכלת דזה עיקר הכריכה וכדמוכח הלשון המתחיל כו', וא"כ אין סתירה כלל לפרש להנ"ל דרך פשרה בין הרמב"ם לגאונים, אמנם דברי הגר"א אינן כן וכן לשון תו' ועוד].

קד) **עוד בזה**, הביאו [ראה בקונטרס שער חוטי התכלת הנ"ל פ"ב בדברי הזוה"ק והרמ"ק ומשם באתי לזה] **דהרמ"ק** פירש בזוה"ק פנחס (רל) כתו', והנה שאר מרבית המקובלים פירשו כהרמב"ם, הביא שם **מהאריז"ל** ובעל שערי אורה, ומגיד מישרים פר' קרח, ובטעמי המצוות לרדב"ז, ובעץ החיים למהר"י ב"ח, **כהרמב"ם** [והגר"א הוזכר כבר לעיל דעתו] וכידוע דאין מכריעין כהרמ"ק נגד האריז"ל בפרט כשרוב המקובלים נקטו כהאריז"ל, ואף לרמ"ק צ"ע איך יפרש זה"ק הנ"ל פרשת שלח דהוא חוטא חד, ובהכרח או דהן ב' דיעות וכדרך תפילין בהויות כסדרן והויות באמצע, דהוזכרו שניהם בזוה"ק ונקטי' לעיקר דינא לרש"י דהויות כסדרן, והויות באמצע הוזכר לגבי תפילין דמארי עלמא ועוד דרכים שפירשו שם, (ואף דשם להאריז"ל יש להניח ב' התפילין עפ"י סוד, מ"מ כאן אינו כן דהאריז"ל פירש להדיא דהוא חוט א' וכהרמב"ם) וכן כאן נקטי' כסתמות הזוהר פרשת שלח, דבפרשת פנחס אכן הוזכר דיש טלית לבנה לימינא כו' ואית טלית מסטרא דמט"ט כו', **א"כ אף לרמ"ק למעשה עבדי כזוהר שלח**. ואפשר דיש כאן ענין לראות צד החוטי'ן שבהן נמצא החוט הכורך כאילו כולן תכלת והן ד' חוטי'ן נגד שם אד', והצד השני הן ד' נגד שם הוי', אך הוא לגבי שורש הדברים וכמו שכת' שם דיש טלית לבנה, ויש מסטרא

כו', אך למעשה עבדי' כפרשת שלח דהוא רק בשורש הדבר, וכנ"ל. וצריך עיון אם כנים הדברים בדעת הרמב"ם, אך כנ"ל דעת המקובלים כרמב"ם, והגר"א פירש בזה"ק כראב"ד, ומזה ג"כ י"ל דאף דבפשטות ודאי דברי האריז"ל ועוד הם כהרמב"ם [והעושה כדעתו בכל מקום יעשה כן], מ"מ כיון דאף הגר"א פירש כן בפירושו לספד"צ אף דלא נקט כן לדינא, א"כ נימא דאין סתירה לעשות כראב"ד מדברי המקובלים **דבשורש הדבר הוא א' מח' אך צובעין כל החוט להגר"א.**

ונחזור לנ"ל בנידון מנין החוטין, **סוף דבר** אין רא' מהזה"ק כהרמב"ם, רק אפשר דיש רא' לכרוך ז' חוליות מהתכלת, אך אפשר שיעשה כל הכריכות ממנו ומ"מ כל החוט צבוע תכלת, דמצותו לכריכה ולכך כורך רק בו, אך אין נקרא שמונח כאן על הבגד פתיל תכלת ללא שמשני צדדין הוא תכלת וכפשטות ספרי, וראה **דעת המשכנ"י** אף דנקט כהרמב"ם ועפ"י הזה"ר, מ"מ נראה מדבריו דאין פסול להטיל חוט שלם, דעיקר חוט הד' הוא לצורך הכריכה ולכך הוא תכלת ואין צורך להרמב"ם לצבוע רק חציו, ואפשר משום מין כנף בצבע, אך אין פסול בצובע כולו וכנ"ל, ועוד ראה לקמן אות קטו, קטז.

קה) עוד בסוגיות הבבלי, ע"י מה שפירש הנצי"ב (שאלתא קכז) וכן במשכנ"י סי' י"ח לפרש סוגיא דריש התכלת שרצו ליישב המשנה אליבא דרבי דסבר דמעכבין זא"ז ותימצו לענין גרדומין, ומשמע דנשאר למסקנא כן, אף דרוב הפוסקים פסקו כרבנן דרבי, ולמה נשאר האוקימתא דגרדומין, ופירשו [לפי שיטתם בהרמב"ם] כיון דאין לו לבן לא הזכיר הר"מ להטיל תכלת במקומו, דלרמב"ם (הוא רק חצי חוט) ונועד רק לכריכה, [וכפי דפירש הנצי"ב בפירושו על הספרי דהוא פלוגתא בין ספרי פרשת שלח לפר' תצא] ובהו"א סבר הגמ' כדעת תו' וכספרי תצא ולכך הוי מתני' דלא כרבי, ולמסקנא נקטו כספרי שלח ולכך כבר לא פירשו המשנה דאין לו לבן מטיל תכלת, וכנ"ל לדעתו

ברמב"ם דאין יכול להטיל כולן תכלת במקום הלבן, ולכך פירשו המשנה על גרדומין אף לרבנן דרבי.

קו) והנה זה כשיטתם דלהרמב"ם אין מטיל תכלת במקום לבן, אך למה דפירשו כמה אחרונים לדעת הרמב"ם דמטיל תכלת במקום לבן כשאין לו וכלשון הר"מ בפ"א ה"ה וז"ל אינן שתי מצוות אלא מצות עשה אחת והלובש טלית שיש בה לבן או תכלת או שניהם כאחד הרי קיים מ"ע אחת, ע"כ (והנצי"ב רצה להגיה שם, ולא נמצא כהגהתו ע"י מש"כ בילקוט שנו"ס בר"מ פרנקל), וכדבריו בסה"מ שורש יא שהן מצוה אחת וכפי שפירש בסה"מ הטעם כיון שענין שניהם לזכרון נחשבין למצוה אחת אף שאין מעכבין זא"ז. והנה אם היה סובר דאין להטיל תכלת במקום לבן א"כ עיקר המצוה הוא הלבן לעולם ורק מוסיף בו תכלת כשיכול וכעין מצות סמיכה שאין מעכבת הקרבן ואין נחשבת לעשה לעצמה, והי' צריך לכותבו בשורש י"ב ולא בשורש י"א, ומה צריך הרמב"ם לחדש טעם זה דענין שניהם לזכרון, אלא כמבואר בלשונו שמוטל בטלית או לבן או תכלת לחוד.

ועוד הביאו רא' לזה דבגמ' אמרו למסקנא דאי איגרדס לבן וקאי תכלת או איגרדס תכלת וקאי לבן, והרמב"ם הביא רק לאיגרדס לבן וקאי תכלת, ופשוט דאה"נ להיפך כשר וכמבואר בגמ', אלא דרבנותא קמ"ל הרמב"ם דאף דרק חוט אחד נשאר מ"מ כשר דאין מעכבין, וכן יל"פ כאן דרבנותא קמ"ל דמטיל לבן לחוד ולא תכלת כלל, אך להיפך ודאי נמי כשר דלא גרע התכלת מסתם חוט לבן, אלא דלא שכיח כלל כן שלא יהא לו חוטי לבן וחוטי תכלת צבועין יהא לו [שדמיהן יקרים], ולכך לא הביא אופן זה, אך אה"נ מהני בדיעבד אף לרמב"ם כמו רוב ראשונים דאין לו לבן מטיל תכלת, וכדעת ר' שמואל בן חפני להדיא [דהוא מקור דעת הרמב"ם להטיל חצי חוט, וכמ"ש הר"מ בתשובה], וכתב דאין לו לבן מטיל ד' תכלת, והיינו כנ"ל דאף דסבר דמצותו לכריכה, מ"מ

לא גרע מלבן לחוד [שהרי אף הוא צמר הטווי לשמה].

וא"כ אף הדיוק מהסוגיא הנ"ל שדייקו הנצי"ב והמשכנ"י, אי נקטי' דלדעת הר"מ מטיל ד' תכלת במקום לבן אין קושיא, מטעם הנ"ל, דכיון דלא שכיח כלל דיהא לו חוטי תכלת ולא יהא לו חוטי לבן לכך לא רצו בגמ' לפרש מתני' באופן זה. ולפי"ז אין רא"י מסוגיין זאת דלא כתו'.

[אמנם עוד זאת דכל האריכות לדון בדעת הרמב"ם במטיל ד' תכלת במקום לבן הוא לידע אם יש פסול להרמב"ם במטיל ב' חוטין כתו', אך העיקר כנ"ל דחוט אחד תכלת שלם ודאי מהני אף לרמב"ם, וכנ"ל מספרי, וכנ"ל לפרש לפי הר"מ מקור הא דנצרך חצי חוט ואין צורך כ"כ להיכנס לנידון אם מהני להר"מ להטיל ד' תכלת [וכן משמעות דברי משכנ"י סי' י"ח], וא"כ אף אם נפרש כביאור המשכנ"י והנצי"ב שם דלמסקנא אין מטילין ד' תכלת במקום לבן ולכך פירשו המשנה על גרדומין, מ"מ אין סתירה לדעת הראב"ד דמטיל חוט אחד שלם דגם לדעת הראב"ד מתקיים דיוק הנצי"ב הנ"ל, דיל"ע לדעתו אם מהני להטיל ד' תכלת דסו"ס מטרותו לפתול [ורק מטיל חוט שלם], אך מנלן דמהני לעיקר דין גדילים דלפחות ג' לבן כפולין בעינן שיהיו עשויים בגדילה ע"י התכלת הכורכן, ולכך אף אם נדייק בסוגיא דלא כתו', אין רא"י דלא כראב"ד, וכמו שנראה כן מהמשכנ"י סי' י"ח דאף לראב"ד תמוה לסבור כר"ת].

קז) **עוד דנו אחרונים** [עי' משכנ"י סי' י"ג ושפת אמת מנחות שם] מהגמ' (לט.) שאמרו חוט של כרך עולה מן המנין, מאי קמ"ל בזה אלא כדיעות דרק חוט זה תכלת, ולכך נצרך לחדש כן, משא"כ לתו' הרי יש ב' חוטין כן וכורך מהתכלת ומהלבן, מאי קמ"ל. אמנם זה לתו', אך לראב"ד נמי יש לפרש הגמ' כהאחרונים, דקמ"ל דחוט התכלת מן המנין אף שמצותו לכריכה, לקיים בו ונתנו "על ציצת פתיל",

וא"כ יש כבר "ציצית הכנף" לפני נתינתו וקמ"ל דעולה למנין גדילים ד', והרי אף להרמב"ם מאי קמ"ל דעולה מהמנין הרי בין כך חציו לבן ומתקיים בו מצות גדילים ד', ואם הו"א דבעי' חוט שלם לבן דוקא, א"כ הוא כבר כהראב"ד, דהו"א דמלבד חוט התכלת [שחלקו או כולו צבוע] בעי' עוד חוט לבן כולו, ודו"ק.

ומאי דנקרא חוט של כרך אין קושיא להראב"ד אף דכורך גם בלבן, דודאי מצות הכריכה היא בתכלת ונלמד ממנה כנ"ל, אלא דהוקש ציצית הכנף לונתנו על גוג' פתיל תכלת, אך הא פשוט לגמ' דציצית הכנף הוא במנין הגדילים ד', דעל זה נאמר ציצת הכנף (היינו הלבן) ולכך הלבן הכורך ודאי מן המנין, אלא דקמ"ל דאף הפתיל הניתן עליו עולה מן המנין הנלמד מגדילים ד' (כמבוי' שם לט.), ומצות הכריכה נקרא על שמו, ועוד כנ"ל דהוא נגד הרקיעים המבואר בגמ' והלבן נגד האוירין (שם לט.) ולכך נקרא חוט של כרך, וכנ"ל.

עוד הביאו [באחרונים שם] לדון מלשון הגמ' שם תכלת שכרך רובה כשרה, ומשמע כהרמב"ם דכורך רק בתכלת, ושוב י"ל כנ"ל (לפרש דברי הזוהר) שהכריכות נקראין על שם התכלת שלמדין משם אף ללבן ומטרותן כנגד הרקיעין, וככל מה דנתפרש לעיל. עוד כאן אפשר ליישב דבין כך איירי' באחד שלא כרך כדין הלכתחילה שמצותו שליש גדיל והוא כרך רובו, וא"כ אפשר דאדם זה טעה וחשב למצוה לכרוך את רוב החוט התכלת, אמנם העיקר כנ"ל דשם הכריכות הוא על התכלת שהיא נגד הרקיעין, וכנ"ל.

קח) ואשכחן עוד לט': בעובדא דרב"ח ורב בההוא גברא שהי' לו ציצית וגדילא מיגדיל, ונחלקו רב"ח ורב אם כשר או לא דלרב"ח או גדיל או פתיל, ולרב לעולם פתיל בעינן וגדילים למנינא גדיל שנים גדילים ד', עשה גדיל ופותליהו מתוכו, ע"כ, ועי"ש דתו' פירשו דפתיל היינו שיהיו החוטין יוצאין והיינו הענף, ונתקשו התו' טובא דהא דבעי' שיהא ענף יוצא ילפי'

מציצית (שם מב. ובספרי) ואיך ילפּי לִי כאן מפתיל, ועוד דלרב יאמר לעולם תרוייהו בעי, וכתבו התו' ליישב עי"ש מש"כ שיש לדחוק ולפרש, וכן למסקנא נטו לפרש דפותליהו מתוכו הוא או החוט הפותל, או שצריך לכופלם, ויל"ע, דא"כ אין לשון פותליהו באותו הענין של הלשון לעולם פתיל בעינן, ועוד לא נתיישב דהו"ל לרב לומר לעולם תרוייהו בעי, דכן הוא באמת, ומדברי רב דגדילים למנינא משמע דאה"נ עושין רק פתיל ללא כריכה, ואף פי' הנצי"ב ליישב בזה [שם ובהעמק שאלה] דאין הנידון על חוטי הלבן דהן ודאי בעי' דיהיו ציצית ענף יוצא, אלא הנידון על חוט התכלת שלא יכרוך בכולו אלא יהא ממנו עדיין יוצא. הנה מלבד דאף על התכלת נאמר בתורה שוב והי' לכם לציצית דהיינו שכל החוטין הנ"ל יהיו ענף יוצא, וא"כ מה מהני תירוצו, הנה לא יישב הנ"ל אליבא דהתו' דלא אמר רב דתרוייהו בעי, ודרש גדילים למנינא ומשמע דא"צ לגדול בו החוטין, ולשון פותליהו דאינו תואם עם לשון פתיל.

והמשכנ"י סי' י"ג ביאר בדרך אחר כל הסוגיא דההוא גברא הי' חוטי ציציתו עשויין בקליעה ולא בפיתול החוט כמו שלנו והיינו גדילא מיגדיל, וסבר רב"ח בין בקליעה ובין בכריכה, ורב סבר לעולם בעי' פיתול דוקא בכריכה ואין לקולעו, ואילו בהא דבעי' דיהיו חוטין יוצאין לא נחלקו כלל דבעי' אף מהתכלת חוטין יוצאין וכדכתיב קרא אף על התכלת, וקאמר רב דהכתוב גדילים דמשמעותו גדילה קליעה, אינו כן, אלא בא ללמד על מנין החוטין דכיון דדרך הקליעה בגי' [כמו הדס עי' סוכה לב:] לכך גדילים הוא ד' חוטין הנכפלין בבגד ובכך יש שני פעמים גי' חצאין, כן הוא לב"ש [עי' שאילתות פירש כן] [ולב"ה די משום זה בגי' שלמין הנכפלין בבגד] (או דלב"ש פתיל תכלת הכורך הוא נוסף על הגי' העושין שם קליעה, והוא כורכם) והתכלת עצמו מהד' עצמם, [פותליהו מתוכו] ולפי"ז פשוט דמתפרש ופותליהו מתוכו על החוט הפותל דבזה איירי כל הסוגיא, ולא בדין לכפול הנלמד מעצם מנין גדילים כנ"ל, ונתיישב

פי' א' דרש"י דפירש כן לשון ופותליהו מתוכו, ומשמעותו דהפתיל נועד לפתול וכדיעות דפתיל אחד ולא שנים, אך עדיין אין מזה רא"י דלא כראב"ד, וכנ"ל דמצות התכלת אכן לפתול אך עושין חוט שלם צבוע בו, ומנין גדילים שנעשה עי"י ב' פעמים גי' חצאי חוטין מתקיים שפיר בלבן אף לראב"ד, והחוט הד' נועד לכרוך ולפתול בו, [ויש פירשו בדרך אחר דאף דקליעה הוא בגי', מ"מ בכריכה שכורך א' על האחרים הוא לב"ש דוקא בד' ראשי חוטין שאחד מהם כורך על הגי', והתכלת נכלל ממנין הד' הזה, ואין נפ"מ אם יש ממנו חצי חוט או שני חצאין (חוט שלם) (דכל ד' ראשי חוטין יש מהן אחד מהן הפותל), אלא דמשמעות פותליהו משמע דמטרתו לפתול וזה א"ש אף לראב"ד דעושה רק חוט אחד ולא שנים], ודו"ק בכ"ז.

קט) עוד דנו אחרונים [עי' באוה"ג ריש סי' י"ב, וסי' י"א סעי' י"ב ומשכנ"י סי' י"ח] מגמ' מא: בטלית בת ד' וטלית בת ח', דיש לידע טעם מ"ד זה המטיל ח' חוטין, ובהגר"א סי' י"ב פירש דסבר דבעי' גדילים ד' לכל מין, ומזה בא לפרש שם מוצא דעת התו' דמטיל ב' חוטין תכלת ובי לבן והיינו ד' חצאין מכל מין, ופירש דאף מ"ד ד' חוטין סבר בזה כן. אמנם הוא דלא כמ"ש הגר"א עצמו סי' י"א סי"ב לפסוק כבעל העיטור דאין פוסל המרבה חוטין ופירש מקורו מסוגיא זו ואיך יליף מכאן כלל, הרי בעה"ע מכשיר אף יותר מח' חוטין [וכן דעת הרמב"ם, וכן פסק במ"ב בשעת הצורך לסמוך על זה בשם ארה"ח], והרי לדעת התו' מתפרש כאן דמצי ליתן או ד' או ח', דיכול לקיים גדילים ד' בשניהם יחד, ויכול בכל מין לחוד, אך מנלן להרבות, וכ"ש להגר"א דפירש לפי דעת התו' (ריש סי' י"ב) דבאמת בעי' ד' לכל מין אלא דסברי' דמצי להתקיים בד' חצאין לכל מין, אלא דאף אם מתקיים בד' חצאין מ"מ יכול ליתן ד' שלמין דסו"ס לא הוסיף, ומנלן לומר דאין שיעור כלל ויכול אף ו' וז' חוטין ואף למעלה מח', אלא דלא נקט הגר"א לדינא כתו', וכנ"ל דדעתו כהראב"ד, וכנ"ל דאם נקטי' דבעי' גדילים ד'

לב' המינים יחדיו אין ראוי כמה מכל מין, [אם לא נאמר כסברת התו' דסברא שיהיו שוין] אלא אדרבה פתיל אחד משמע, ומה דעושה ח' חוטין דאין איסור להוסיף לדיעות אלו ופסק הגר"א כמותם, ומה דאכן אמרו דעושה ח' חוטין ולא מנין אחר, היינו דאכן יש ענין בציצית של ח' ראשי חוטין [להתקיים בהם גדיל גדילים כנ"ל משאילתות ופי' המשכנ"י והנצי"ב] ולהכי יש המקיימים זאת בח' חוטין שלמין, אך הכל מחמת שאין מניעה להוסיף, ואה"נ יכול להוסיף אף יותר מכך.

ומה דפירש הגר"א בסי' י"א סי"ב דמקור מה דכופלין החוטין הוא מגמ' זו דטלית בת ד' וטלית בת ח', הוא ראוי דזה צורת המצוה בח' חוטין או ח' ראשי חוטין, ולכך הי' דרך להוסיף כן עד ח' כיון דבאמת יש צורך בח' חצאין לפחות (וכנ"ל לקיים דין גדילים ד' והיינו שכל גדיל עשוי מג' חצאין לפחות וכנ"ל משאילתות), ומשמעות המנהג דחז"ל דהי' ענין בח' חוטין, והיינו בהכרח דד' נכפלין לח' וכמו שם (מב). לחד מ"ד תמניא דאינון שיתסר, וא"כ לדידן היינו ד' דאינון תמניא, ומה דציין לספרי לפי גירסת התו', הנה דרך הגר"א כן לציין מקור אף מגירסאות שהוא עצמו ז"ל מוחק ומתקן (ראה הלכות חנוכה תר"ע פסק דזמנה בשקיעת החמה, ואילו בהלכות מילה יו"ד סי' רסו פירש מקור לדברי שו"ע דזמנה בצאה"כ, וכל הרואה תמה הרי דעתו להלכה דזמנה בשקיעת החמה, אלא כן דרכו לציין מקור לכל דיעה). ואולי כוונת הגר"א ז"ל בהגהותיו (בספרי כאן) לפרש דהכי נקטי, ולא בהכרח לשנות הגירסא, אלא דפלוגתא הוא בין ספרי שלח והד"א תצא לספרי תצא, כנ"ל מנצי"ב, וצ"ע.

קי' עוד דנו לפרש גמ' דף מב. דמנהג ר' אחא ב"י רמי ארבע ועייף להו מיעף ומעייל להו בגלימא, ואביק להו מיבק קסבר בעינן תמניא בגלימא, כי היכי דלהוי גדיל גדילים במקום פתיל, כן גירסת רי"ף ורא"ש, ולגירסת הספרים ישנים, וברגמ"ה, כו' בעינן תמניא בגלימא, כי היכי דבעינן במקום פתיל, ע"כ, והנה מנהגו הי'

לכפול הד' חוטין לשנים ולהכניס מקום הכפל בנקב כדפרש"י, והי' קושר באיזה אופן צד הכפול עם צד ראשי החוטין, וזה כיון דסבר להכניס כבר בבגד כעין ח' חוטין ולא רק ע"י כפילתו בנקב, וזה דקאמר בעי' תמניא בגלימא, ובין שנסבור דמקור לכפול החוטין נלמד מעצם מצות גדילים ד' כהשאילתות (דלפי' זה עיקר ב' הגירסאות הנ"ל שוה) ובין אם נלמד הכפל מ"תעשה" או מהא דמצותו לגודלו א"כ היינו דרך גידולו הרגיל, או ממקור אחר, עי' בפסקי הרי"ד, ובספר יראים, ובתו' לט: ד"ה ופותליהו, מ"מ צריך לפרש הלשון דבעינן (דלהוי כו') במקום פתיל, **מהו פתיל זה**.

ולגירסא הישנה קאי על מה דבעי' תמניא משום דנצרך הח' חוטין במקום פתיל, ולכאוי' מתפרש כתו' וכעין תו' לעיל לט: ד"ה ופותליהו בסופו, דפתיל מתפרש לכפול החוטין, וקאמר הגמ' דקסבר דנצרך דבמקום הנכפל כבר יהא ח' חוטין קודם כפילתו בנקב, או לפי הרמב"ם דסבר דרק חצי חוט בעי' תכלת, ואין יכול לפרש כנ"ל [דלשיטתו לא ילפי' לכפול החוטין מפתיל דהרי כתיב פתיל תכלת ולדעתו התכלת אין כפול], ומתפרש הגמ' דסבר דבעי' דיהא ח' חוטין בצד אחד דהיינו במקום הפתיל תכלת דהוא דייקא בצד אחד, ואף דלראב"י גופי' אין התכלת בצד אחד דייקא, דהרי כופלן ומכניסן בכפל כבר ורק צד אחד הוא הצבוע להרמב"ם, מ"מ יש לפרש כן לרמב"ם דבעי' תמניא - במקום הפתיל (תכלת) - בציצת דידן, ודו"ק, או כע"ז, תמניא במקום שבסוף יהא התכלת כורך. ואם נימא דילפי' מפתיל לכפול החוטין כתו' הנ"ל (ודלא כרמב"ם) קאמר דבעי' דבמקום הכפל יהא כבר ח', [ונוכל להוציא מזה דאף לראב"ד "בעינן דיהא החוט תכלת כפול בשני צידי הבגד", ולא רק דצובעין ממילא כולו להראב"ד, אך לרמב"ם יפרש כנ"ל] ועי' תו' ריש פרקין דאף דמסקי דלא ילפי' מפתיל להצריך ב' חוטי תכלת מ"מ בעו ללמוד מפתיל לכפול כל הח' חוטין דנצרך להיות על ב' צידי הבגד בכפל, וצריך פירוש הרי קאי על התכלת, ואיך לומדים

לכל הח', ואפשר דילפי לבן מתכלת לתו' וכדעתם שכתבו דסברא דיהיו שוין, אך לראב"ד דאין סובר סברא זו, א"כ אדרבה נימא דלראב"ד מה דכופל החוטין בבגד ילפי מדרשה אחרת עי' לעיל, (וא"כ אף כפילת התכלת לאו מכאן ילפי) וא"כ איך יפרש הלשון כאן דבעי במקום פתיל.

אמנם הראב"ד לשיטתו מקום פתיל יכול להתפרש על מקום הפותל והוא מקום הכריכות [דהרי התכלת עצמו לכריכה אלא עושה חוט שלם], והיינו קסבר בעינן תמניא בגלימא, דמ"ד זה סבר שכשמכניסין לבגד כבר יהא ח' חוטין כי היכי דבעינן במקום פתיל, היינו כי היכי דאנחנו (בעינן) העושין ד' חוטין אזי במקום הפותל - הכריכות בעינן תמניא [מאיזה דרשה וטעם] סבר מ"ד זה להצריך כן כבר בכניסה לבגד שיהיו תמניא ע"י כפילתו, וא"ש אף להרמב"ם בדרך זו טפי מדרך הנ"ל.

ולגירסא דהרי"ף כי היכי דלהוי גדיל גדילים במקום פתיל, לכאוי היינו דרשת גדילים ד', ונצרך למ"ד זה דיהא במקום פתיל כן, ויל"פ מהו, ולגירסא זו דגרסי' כי היכי דליהוי וכו', היינו דנצרך כן כדי שבעת יהא כו' במקום פתיל [משא"כ לגירסא הנ"ל דגריס כי היכי דבעי היינו להיפך כי היכי דאנן העושין ד' דאינון ח' בעינן], והנה אם הא דבעי לכפול החוטין הוא מדרשת גדילים גופא דגדיל היינו ג' [וד'] חצאין התלוין בכפילה בבגד, וגדילים היינו ב' פעמים כן וכהשאלות, א"כ אין נלמד זה מפתיל כדרשת התו' לט': ד"ה ופותליהו, א"כ איך יכול להתפרש כאן דבעי תמניא להכניס בגלימא כדי שיהא גדילים [היינו לפי זה] ח' ראשין במקום פתיל, ומהו פתיל זה להראב"ד.

והנה לתו' הנ"ל דילפי מפתיל לכפול החוטין קאמר לגירסא זו דבמקום הכפל כבר יהא גדילים ד' והיינו לפי התו' שהציעו בתו"ד [בדף מ"א ד"ה ב"ש] וכפי הגר"א סי' י"ב בדעתם, דבעי גדילים ד' לכל מין ולדין העושין ד' חוטין הנכפלין בבגד מתקיים ע"י הכפל, ולמ"ד זה

נצרך להכניס בבגד כבר תמניא כי היכי שיתקיים גדילים "לכל מין" במקום פתיל היינו במקום ההכנסה לבגד בכפל, ודחוק קצת שלא הוזכר גדילים לכל מין.

ואפשר באופן אחר נפרש לפי תו' דמקום פתיל היינו הפתיל תכלת והיינו זה גופא דסבר דבעי ד' ראשי חוטין מהתכלת וכפי הגר"א הנ"ל ובמקום פתיל היינו במצות פתיל תכלת, וכיון דסבר להצריך ד' לכל מין לכך הכניסו כבר לבגד כפולין שיתקיים כבר בכניסה לבגד ד' לכל מין, אך אדרבה צ"ע לתו' דמשמע לפי"ז דרק הוא סבר כן ולמאן דפליג אין צורך בד' לכל מין. ואפשר נדחוק הלשון דכי היכי דלהוי גדילים במקום פתיל - והיינו להנ"ל ד' לכל מין - זה מוסכם על כו"ע, אלא דמ"ד זה הצריך כן כבר להכניס כן בגלימא, וכאילו אמר כי היכי דלהוי גדילים כו' במקום פתיל בגלימא, ודחוק. אמנם לראב"ד ורמב"ם יפרשו גירסא זו כן דמ"ד זה סבר כן להצריך אף בתכלת ד' (ראשי) חוטין, ולכך הצריך להכניס בבגד כן, אך אנן לא סברי כן אלא פתיל אחד תכלת, דרק הוא עשה כן כי היכי דליהוי כו'.

העולה מכל הביאורים הנ"ל בס"ד דהסוגיא זו (מב.) מצי להתפרש ככל הדיעות אם בגירסא זו ואם בזו כל אחד בדעתו, ואין ממנה ראיה לדינא בענין החוטין דתכלת, (דתלוי לפי השיטות מה ילפי מפתיל וכו', ולפי השאלות דילפי לכפול מ"גדילים". לכאוי אין יכול לפרש סוגיין כתו'). [אלא במנין החוטין סתם דמנין זה של ח' חוטין הוא דין גמור ומשמע מדאורייתא, וסבר ראב"י לעשות הח' כבר בכניסה לבגד, עי' לבוש סי' י"א מש"כ וראה לעיל כמה דרשות בזה]. (וראה להלן קיא בדעת הגר"א לפרש סוגיין).

קיא) בדעת הגר"א, הנה דבריו בהגהות לספרי ברור שסבר דאין שום דיעה בחז"ל להטיל ב' חוטי תכלת ולכך לא הי' די בדעת הד"א בספרי תצא אלא הגיה דאף ת"ק סבר כן וכספרי שלח,

וכן באמרי נועם ברכות ט: כתב דדעת הפוסקים
דלא כתו.

ועיי לעיל אות צז וקט מה שנתפרש בזה בס"ד
בכוונתו דדעת הפוסקים כן והוא כדברי שו"ע
סי' י"ב דלדינא די בגרדומין בד' ראשי חוטין,
[ואילו לפירוש הגר"א ריש סי"ב הי' צריך לעכב
ח' ראשי חוטין בגרדומין], ולא נחלק שם
הגר"א, וביהל אור פר' פנחס רכח: פירש
בזה"ק כהראב"ד וכתב ע"ז וכן עיקר.

ובביאורו על ספרא דצניעותא פ"ה פירש
כהרמב"ם ועיין לעיל בזה, ומה דבסי' י"ב
האריך לפרש מקור למנין החוטין ופירש דבעי
גדילים ד' לכל מין, שם קאי על דברי ר"ת בדיון
גרדומין, והביא המקור לתו' מגירסא הישנה
בספרי תצא, והביא דעת רמב"ם וראב"ד בלשון
אבל דעת הראב"ד וכו', וא"כ לא דחה שיטה זו,
וברור דכל דבריו הוא ליישב ולפרש מקור התו'
ודעת ר"ת מהש"ס, וכפי מה דפירש סוגיא דף
מא: בטלית בת ח', דפירושו בזה כאן סי' י"ב
לא אתי שפיר עם מה דפסק הגר"א לעיל סי'
י"א סי"ב כבעל העיטור דמתפרש סוגיא זו
באופן אחר וכנ"ל אות קט, וכנ"ל דכאן לא
נחלק על מסקנת שו"ע לדינא דדי בד' ראשין
כדי עניבה, והגר"א בא ליישב כאן דעת ר"ת לפי
איך שהביאו הטור דבעי בב' חוטין הפסוקין
שישאר כדי עניבה בכל אחד מהם, ודלא ככמה
פוסקים דנקטו דלר"ת די שישאר בצד אחד
לחוד כדי עניבה, ועיי"ש מה שהאריך בזה הב"י
לפרש דברי הטור, ובא הגר"א לפרש דעת ר"ת
דכיון דבעי ח' חוטין דייקא לכך בעי כד"ע אף
בכל אחד מהפסוקין.

והנה יש עוד הערה לפירוש זה דהגר"א [בסי'
י"ב] דפירש דכפילת החוטין בא לצורך שיהא ח'
חוטין, ואינו נלמד מפתיל, ועוד לא פירש פתיל
תכלת כהרמב"ם לפתול החוטין ולכרוך סביבם,
דהרי פירש דבעי ד' ראשין מהתכלת, א"כ איך
יפרש הגמ' מב: כי היכי דבעי גדיל גדילים
במקום פתיל לגירסת הרי"ף, ומהו מקום פתיל
זה (ראה אות ק), ולפירוש בתו' דפתיל היינו

לכפול החוטין בבגד בנקב, מתפרש דסבר דבעי
במקום הכפילות בנקב שיהא כבר ח' חוטין ולא
רק עיי ההכפלה, עיי לעיל דרך א' לדעת התו',
אך לפי מה דפירש הגר"א כאן דהכפילות הוא
מגדילים ד' ללבן ולתכלת איך יפרש הגמ' הנ"ל,
ובהכרח מתפרש במקום פתיל היינו פתיל תכלת
דסבר מ"ד זה דבעי גדיל גדילים (ד' חוטין)
במקום פתיל תכלת דבעי ד' חוטין אף לתכלת,
א"כ אדרבה משמע דרק מ"ד זה סבר כן, ולכך
מטיל ח' חוטין או ד' כפולין בעניבה שנעשין ח'
קודם תחיבה בנקב, כדי שיהא ד' מהתכלת אך
מאן דפליג אינו מפרש כן, וכנ"ל לדעת הרמב"ם
והראב"ד, ועביד גדילים ד' ללבן ותכלת יחדיו,
ואז חוזר ומתפרש פתיל אחד משמע וכדברי
הגר"א בריש דבריו והדברים נפלאים בס"ד.

וידוע דרכו דהגר"א לציין מקור לכל שיטה אף
דלא סבר כן, ואין להקשות דכאן דהוא הלכות
ציצית יש לו לומר דעתו באמת, הרי אף כאן לא
נחלק הגר"א על מסקנת שו"ע דדי בד' כד"ע בד'
ראשי חוטין, א"כ לא נקט לדינא כביאורו כאן
(דלפירושו ניבעי ח' חוטין), וכנ"ל דלביאור זה
גופא משמעות הגמ' לגירסת הרי"ף דלא נקטי
כן אלא פתיל אחד, ואף ביאור זה מחודש טובא
לומר דלבן ותכלת ודאי שוין הן וגדילים קאי על
כל אחד, וכל הרואה תמה מנלי' כל זה, ופשוט
דרך בא לפרש מקור לר"ת ומשום סברא
שהזכירו התו' (לח.) דכיון דאמרה תורה להטיל
ב' מינים סברא שהן שוין. ועוד כנ"ל דלדברי
הגר"א סי' י"א דפסק כבעל העיטור אין
משמעות כלל מהגמ' כאן לפירוש זה [וכן שם
פירש במשכנ"י סי' ט"ו דהרמב"ם וסייעתו
יפרשו סוגיא זו דטלית בת ח' כבעל העיטור,
והוא כנ"ל דהגר"א דפסיק כבעל העיטור הוא
דלא כדבריו סי' י"ב לפרש דעת התו' במנין
החוטין].

[והא פשוט דאין לגרוס בדברי הגר"א וכן מוכח
כל הסוגיא אלא כמו שהביאו (עיי בקונטרס
שער חוטי התכלת הנ"ל) דבכת"י איתא וכ"מ
כל הסוגיא, ופשוט דאין מוכח כלל בפרט
להגר"א גופי' סי' י"א וכנ"ל, אלא יש לפתוח

הר"ת וכן מתפרש או וכן משמע, דלר"ת מתפרש כן וכנ"ל בס"ד].

והנה זכינו בס"ד להבין דברי הגר"א כאן וכן דבריו בשאר מקומות, דכתב להדיא **דהעיקר כראב"ד** ביהל אור פ' פנחס דף רכח: וכן באמרי נועם ברכות ט: וכן הגיה בספרי תצא כמו בספרי שלח, ופשוט דזה דעתו לדינא דלא כתו', והסוברים דמסקנת דבריו הוא בסי' י"ב משוי לרבינו הדרנא ומשימין דבריו כחוכא, דבתחילה בא להגיה הגירסא הקדמונית בספרי תצא, ואח"כ חזר בו לגירסא הישנה ללא טעם ברור עם פירוש מחודש, והרי בריש דבריו סי' י"ב הביא דעת הרמב"ם והראב"ד, ועוד הרי ידוע דעתו דאין מחלוקת בין הבבלי לזוהר, [אלא בדבר אחד בפוסע בצידי המתפלל], וכאן מפורש בזוהר דהוא חוטא חד (פ' שלח דף קעה:) וא"כ פשוט דרק ציין מקור לדעת ר"ת, וכפי הזכור נמצא בעוד מקומות שכותב מקור לשיטות בשו"ע מגיר' בגמ' או בספרי לא כפי שהגיהה הוא עצמו.

(קיב) **[ונפ"מ לדינא]** יצא מדברי רבינו כאן, דהרי יל"ע לעושה התכלת בציצית כדעת ראב"ד, אם יש לו לחוש לדעת ר"ת אם יפסק ב' ראשי חוטיין, א' התכלת ועוד אחד מהלבן וישאר כד"ע מהן דאם נקח פירוש ר"ת בסוגיא דצריך שישאר מין אחד שלם ומאידך נסבור כראב"ד במנין החוטיין א"כ בהנ"ל יש לחוש לפסול, ועי' ר' ירוחם מש"כ בזה, עי' ב"י, ומשכנ"י סי' י"ח. וזה י"ל דכיון דפירש הגר"א מקור לר"ת בסוגיא דבעי' ח' חוטיין דייקא ולר"ת בעי' שישאר גדילים של מין אחד שלם ממש ומהמין השני ישאר כד"ע בכל [ראש] חוט [להגר"א], י"ל **דאין לחוש לר"ת אלא כעין שיטתו** ולא חיישי' לדעת יחיד אלא כעין שיטתו ולא נקטי' תרי חומרי כנ"ל מסוגיא דעירובין, ובפרט להנ"ל לדעת הגר"א בפירוש דברי ר"ת דא"ש טפי דלכך בעי' שישאר מין א' שלם דמתקיים בו גדילים ממין אחד, משא"כ לראב"ד אין שייך זה, ולכך אין לחוש לדעת ר"ת אלא כשיטתו דר"ת עצמו].

(קיג) **דעת המשכנ"י** סי' י"ג (ועי' סי' י"ח) הביא דעת התו' ודעת הרמב"ם, [אמנם בסי' י"ח הביא אף להראב"ד] והכריע כהרמב"ם מפשטות כמה סוגיות ודברי הזוה"ק, ועי' לעיל מה שנתבאר בס"ד דעיקר הראיות כהרמב"ם מתפרש בשופי אף לראב"ד וכן דברי הזוה"ק, ואיהו סבר דלראב"ד אין עיקר הכריכות בתכלת וכדעת הראב"ד גופי' [פ"א ציצת ה"ז] דכורך מהלבן והתכלת יחדיו ממש, מזה כריכה ומזה כריכה, ולכך אין מתפרש כ"כ בדברי הזוה"ק, ובזה אה"נ לרוב השיטות אינו כראב"ד אלא חוליא מזה וחוליא מזה, [וכן הגר"א דסבר כראב"ד בחוטיין לא סבר כוותי' בכריכות, וסבר כהגאונים ותו' דכורכין חוליא מזה וחוליא מזה], ויכול אף להתפרש דנחשב ז' חוליות תכלת [עי' לעיל אות קב] א"כ ודאי א"ש אף לראב"ד וסיעתו במנין החוטיין, והמשכנ"י השמיט בסי' י"ג (ולא בסי' י"ח) דעת הראב"ד, ואפשר דהבין דיש לפרש סוגיות אלו אף כהראב"ד אך כיון דראב"ד גופי' סבר פ"א ה"ז דהכריכות משניהן יחדיו לא אתי לי' שפיר בדעתו גופא, עיי"ש סי' י"ג וסי' י"ח. והנה בסי' י"ח כשדיבר אם לחוש לדעת ר"ת בדין גרדומין ובשיטת רמב"ם וראב"ד, דיהא פסול בנפסקו ב' ראשין כיון דאין מין אחד שלם שהוא בג' חוטיין שלמין, והביא ר' ירוחם דהזכיר כע"ז, והעלה דלא חיישי' לר"ת מן הדין ואין מחמירין (בתורת חומרא לחוד) יותר מדעתו דר"ת גופי'. ומשמעות דבריו שם דאף לרמב"ם אי"צ בדוקא שיהא החצי השני לבן, ולהכי בדין זה דלר"ת בעי' דישאר מין אחד שלם הי' די לו שישאר ג' חוטיין הלבן שלמין אף לרמב"ם [ועי' לעיל לדון להכשיר בנפסק צד התכלת להרמב"ם מהענף ונשאר כד"ע מהצד הב' מטעם אחר], דאף לרמב"ם חצי השני הוא מדין חוט התכלת אלא דאין צובעין יותר מחצי דאין צורך יותר, [ואפשר עפ"י סוד אין להרבות בו דשורשו דין], ועיין לעיל עוד סימוכין לכך.

[והיינו דאף דפסק המשכנ"י כרמב"ם מ"מ נראה קצת דאין צורך בדוקא שיהא הצד השני

לבן, ומאידך עיקר ראיותיו הוא דלא כתו' ונתבאר לעיל בס"ד דשפיר אתי אף לראב"ד וסייעתו בדין מנין החוטין, [אף דלא אתי כ"כ שפיר עם דעת הראב"ד עצמו] בשם ר' נטרונאי] בצורת הכריכות, דבזה הראב"ד הוא כעין יחיד].

קיד) **דעת הנצי"ב** בהעמק שאלה [קכז, וקמה בסופן] דהוא פלוגתת תנאים דעת ספרי שלח ודעת הד"א בספרי תצא סברי דחוט אחד, לעומת דעת סתמא דספרי תצא סברי כתו', וסייע מגמ' סוטה יז. דמשמע דהתכלת חוט אחד, ובזה פירש סוגיא דריש התכלת במאי דאוקמ' למתני' כעין רבי [עיי' לעיל אות קה] דבהו"א סברו דאתי כתנא דמטיל ב' חוטי תכלת כתו', אך למסק' נשאר כדעת ספרי שלח דחוט אחד הוא ולהכי פירשו המשנה כעין רבי [משום דאין להטיל ד' תכלת כשאין לו לבן, דבעיקרו חוט אחד הוא], ועיי' עוד מה דפירש בדעת השאלות דסבר ג"כ דחוט אחד הוא לפי סדר המאמרים שם, וזה יל"ע, ועיי' לעיל (אות קי) דלדעת השאלות אין מתפרש לשון גמ' מב. כתו', אמנם לדינא נקט כסתמא דגמ' סוטה ומסקנת הגמ' מנחות לח.; ועי' בביאורו לספרי שלח דפי' פלוגתא דרב"ח ורב בהאי גברא דהוי גדילא מיגדיל דתרווייהו סבירא להו דהתכלת הוא רק החוט הד', אך לרבה גדיל הוא ג' חוטין והחוט הרביעי הוא משום פתיל תכלת וא"כ כולו תכלת כראב"ד, ורב סבר דגדילים ד' וחוט התכלת מכללם, ובדעת רב י"ל דהוא כרמב"ם דרק הצד הכורך הוא הצבוע, כן פירש עיי". והנה אף לדעתו רב ורבה נחלקו רק כשבא לפנייהם אדם זה דהוי כולו מגדיל ולא נחלקו עד אז, וא"כ אדרבה משמע דרב ודאי מודה לרב"ח דחוט שלם מהני שפיר לכתחילה, אלא דרב אפשר דסבר דאין צורך בזה ויכול לצבוע רק חצי חוט, ואולי יש לדחוק דלעולם היו מטילין צד אחד צבוע והצד השני צבוע עד סוף הקשרים ולא הי' יוצא משם והלאה ענף ממנו בצידו הב' דהרי לרב"ח אי"צ שיצא ענף ממנו, ולרב אף דצריך שיצא ענף מ"מ אי"צ לצבועו, ולכך לא

הי' ניכר פלוגתתם עד שם, אמנם הוא דרך דחוק, ובפשטות ודאי מהני אף לרב חוט שלם וככל הנזכר לעיל.

ועיין שם דפירש הנצי"ב סוגיא דעירובין צ"ו דהמוצא תכלת בשוק חוטין מופסקין דכשרין, ואף דמשמע שם דהיו צבועין לגמרי ולא רק חצי חוט, פירש דסוגיא זו אתיא כרבה. והנה הרמב"ם פסק לסוגיא זו פ"ב ה"ז ובכס"מ בשם תשובת הרמב"ם [ובלשונו שם דפסוקין פסולה ושזורין כשרה, וצ"ע דבגמ' לפנינו להיפך שזורין פסולה מופסקין כשרה, ולכא' גרס להיפך, ואפשר דהרמב"ם לשיטתו פירש דשזורין דייקא כשרה, וכונתו שזורין חצי חוט לבן וחציו תכלת ושזורין יחד, ודחוק, ובפשטות משמע דמצי לעשות חוטין צבועין לגמרי, אף לרב, וכנ"ל. אך אפשר דהתם החוטין עשויין תכלת ואח"כ מחבר חוט תכלת וחוט לבן ע"י קשירה להרמב"ם, ועיין מג"א סי' ט"ו סק"א משמע דאינו לכתחילה, אך התם בעירובין איירי במאורע כן, אך יל"ע אמאי תלין דהוא תכלת אם לכתחילה אין עושין כן, אלא משמע דכשר כן אף [לרב לפי הנ"ל] לרמב"ם [וגירסת הר"מ שם להיפך כנ"ל צ"ע דהרי להר"מ אין צריך שזורין בציצית ומאי עדיף שזורין ממופסקין, ומופסקין מובן דהוא סימן דנצבעו ונטו למצוה, דפסוקין לפי גודל הנצרך למצוה, ואפשר כנ"ל דשזורין יחדיו ב' חצאי חוטין לבן ותכלת, אך לגירסא דילן אינו כן, ולגיר' דילן משמע ודאי דכולו צבוע וכשר, וצ"ע].

קטו) עוד באחרונים יש שדיברו בזה דרך אגב כשדיברו אודות דעת ר"ת בגרדומין, ולא דיברו בפירוש במחלוקת זו כמה חוטי תכלת מטילין ולא הביאו ב' הדיעות, והוי לכאורה בכלל אין למדין הלכה מפי תלמוד, או שדיברו בזה בהא דספיקא דתרוה"ד במטיל חלק חוטין מצמר וחלק משאר מינים בטלית של שאר מינים אם פוטר או בעי' או כולו צמר או כולו מין כנף עי' שו"ע ס"ט ס"ד, ופסק הארצות החיים והובא במ"ב דיכול להטיל ב' חוטי צמר וב' חוטין ממנו, ומשום דכן הי' נוהג בזמן דאיכא תכלת.

הנ"ל כיון דחזי' שחלק ממינו וחלק שלא ממינו, כ"ש דיהני ב' ממין זה וב' ממין זה).

אמנם עוד זאת דברור דעת הארה"ח דיכול להטיל ב' חוטי תכלת וב' לבן אף לרמב"ם, דצורת המצוה לעכובא הוא חוט אחד [היינו חצי חוט] תכלת, אך אין מעכב ויכול להטיל אף יותר, וחשיב דמקיים ב' המצוות אף אם מטיל כתו' ב' לבן וב' תכלת, כמב' בדבריו סי' י"ב אר"י סק"א ד"ה נשובה, וזה מלשונו דהא דעת הרמב"ם דא"צ לעשות שני חוטי לבן וב' חוטי תכלת כמ"ש בפ"א מציצת וכו'. ובזה מובן דבריו בסי' ט' ס"ג וס"ה, דמשמע דלהר"מ ג"כ מקיים מצות הלבן בב' חוטי לבן והשאר היאך שירצה יעשה, ולהרמב"ם גופי' א"ש דהחשיב לחצי חוט. ולפי' הארה"ח (לפרש הא דגדילים ד') דגדיל הוא ב' חוטין לחוד ולא משום כפילתם, א"כ כיון דגדילים ד' הוא מב' המינים א"כ אין מניעה לחלק ביניהם באופן אחר (ומקיים גדילים בד' חצאי חוטין) דפתיל אינו מיעוט ולא שנים דלא מייתר, אלא דלא צריך יותר, ומצד מצות על ציצת הכנף מין כנף, (בצבע ובמין) מצי להתקיים בב' חוטין הנכפלין בבגד לד' [אף אם ציצית הוא לשון רבים] דאין רמז בקרא דנצרך ציצת מין כנף טפי מזה, ואף דאין מוכרח מ"מ כן סבר הארה"ח ואשכחן אף המון גבורים סבר כן סי' י"א סק"כ.

עכ"פ מכל זה אתי שפיר בפשיטות דלא חשש בספק דתרוה"ד טפי מב' חוטי צמר וב' ממינו.

קטז) [עוד בדעת הרמב"ם מצאנו דיעות דאין מעכב אם מטיל יותר מחצי חוט, ע"י מה שסידר בזה בקונטרס שער חוטי התכלת הנ"ל, ומשמעות דעת הסמ"ג והרע"ב ואיך שפירש הב"י בדעת הסמ"ג משמע דאין חילוק בין חצי חוט לחוט שלם, וכן במשכנ"י נראה כן כנ"ל אות קיג, עיי"ש עוד אחרונים שפירשו כהמג"ג והארה"ח הנ"ל דאין מעכב להרמב"ם אם מטיל ב' חוטי תכלת אשר מדיעות אלו אפשר לומר דה"ה לראב"ד כן הוא, ויסברו דיכול אף להטיל ב' שלמין וכתו'. אמנם מחודש הוא דעתם

וזה צ"ע לכל הני קמאי הסוברין דמטיל רק חוט תכלת אחד או חצי חוט מנ"ל לומר דמהני ב' צמר. והנה בארה"ח ס"ט אר"י סק"ג סייע לדעת מג"א דכל ספק דתרוה"ד הנ"ל אם פוטר מקצתן מצמר ומקצתן ממינו הוא אם שאר מינים חייבין מדאורייתא, אך אם שאר מינים הוא דרבנן פשיטא לי' דמהני חלק מצמר וחלק ממינו, וא"כ כיון דכבר כתב שם הארה"ח דנקטי' דשאר מינים חייבין מדאורייתא להחמיר ולא להקל, א"כ לעולם שוב יש בכל גוונא ספק ספיקא להקל דספק דהוא מדרבנן ואז ודאי פוטר כנ"ל, או דהוא מדאורייתא ומהני מקצת כן ומקצת כן לצד זה בספיקא דתרוה"ד, ובזה מצאנו דצריך דעת התו' דאם מטיל ב' חוטי צמר וב' ממינו מהני לדינא.

והנה לדיעות דחוט אחד הוא תכלת א"כ במטיל החוטין ממין הבגד שאינו צמר מטיל בסתמא ג' חוטין ממינו וחוט אחד צמר תכלת ומ"מ מתקיים בזה מצות גדילים שהן ד' אף דאין כולן מאותו המין, אמנם ספק דתרוה"ד הוא דמ"מ אין להטיל חלק כנפות מצמר וחלק ממינו, אך באותו הכנף הנה יש לצדד דכיון דמצינו לעולם דמטיל בכנף אחד ב' מינים א"כ אין כבר עכוב בדבר כמה יעשה מכל מין, וכעין דאשכחן בגמ' מנחות (מד) דכיון דאשכחן דצמר פוטר בשל פשתן, הוא הדין פשתן פוטר בשל צמר ואף דאפשר במינו [היינו כשיש תכלת דהוא צמר, אך כשאין תכלת אין להטיל פשתן בצמר כמבואר שם (אף מדאורייתא, דמדרבנן בין כך גזרו אטו כסות לילה)].

והנה אף אם נימא דספק דתרוה"ד אף בכזה אופן, הנה לבבלי דדרשי' גדילים ד' והיינו דכל גדיל הוא ב' חוטין הנכפלים [כשאילתות הנ"ל] וגדילים הוא ד' חוטין, א"כ י"ל דאם אשכחן סו"ס דגדיל אחד מהן הוא חלקו מצמר וחלקו מין כנף לסוברין דחוט אחד תכלת מטילין כנ"ל, א"כ י"ל דכ"ש דאין חסרון כשמטיל ב' חוטי צמר וב' ממינו, ומשום דבזה עושה גדיל אחד (ב' חוטין) ממינו וגדיל שני מצמר (קצת כסברא

דמשמעות הרמב"ם בתשובה טפי דפתיל אחד הוא, אך עכ"פ יש לצדד מזה דעכ"פ המטיל כהראב"ד אין פסול להרמב"ם, אף דהרמב"ם קאי על דעת חכמי לוניל שנקטו כראב"ד דהן ב' מח', מ"מ עדיין פתיל אחד הוא בעיקר הדבר, ועיי' לעיל משמעות ספרי כן, ואות צו צו מדעת הפוסקים דמהני ד' ראשי חוטין בגרדומין נחשב ב' ראשי החוט אחד].

קיו) העולה לדינא בס"ד, הנה דיעות המבוארות בחז"ל במנין החוטין, דעת ספרי שלח ובדבר אחר בספרי תצא סברו כן דהן ג' לכן ואחד תכלת, לעומת דעת ת"ק בספרי תצא דהן מחצה מחצה, [וזה בלא להכנס לומר להגיה אף במקום אחד כמו השני (לב' הצדדים) או לומר דאף דעת ת"ק בתצא הוא דיבר רק בד' שלמין מכל מין אך במטיל הכל יחד ד' אפשר לא אשכחן בתנאים מ"ד לחלק ב' וב'] וכן בכמה מדרשים ודאי מבואר דכן נהגו [רבה, ותנחומא (קרח) וזוהר (שלח)] **והדברים המפורשים במדרש מקיים ודאי הגירסא שלפנינו בספרי שלח** לפחות (שלא נגיה בספרי שלח כמו בספרי תצא) וכן **פשטות משמעות הגמ'** סוטה יז. ועוד כמה גמרות **שסייעו אחרונים יותר לשיטה זו** כנ"ל.

וכן בראשונים הנה דיעה דהוא חוט א' בין אם מתוך הד', או מתוך ח', בשרשם הן דיעה אחת בין בפירוש פתיל, ובצורת המצוה שמצותו לכרוך בו החוטין [כנ"ל ממדרש], ובין בגירסא בספרי הן דיעה אחת, ונמצא **בגאונים ובראשונים בכל קצוות תבל** [דהיינו דכן היתה הגירסא ברוב המקורות והספרים] **דסברו כן,** בין ר"ש בן חפני בבבל, ובעל הערוך תלמיד ר"ח, ובין הרמב"ם ותלמידיו, ר"א בנו, ר' פרחי' (שבת כה:), וכן ספר הקנה, ורלב"ג, כהרמב"ם, וראב"ד במקומו בפרובנציא, וחכמי לוניל בשאלתם, והמאירי, וארחות חיים מלוניל [חוט אחד שלם], וכן הרמב"ן עה"ת כן משמעותו כאן ובתצוה לגבי הציץ, וכן ברבינו בחיי תלמידו עה"ת ובכד הקמח הביא את הרמב"ם והראב"ד ואילו התו' לא הביא, וכן משמעות החינוך כאן,

וכן ביד רמה סנהדרין ק"י שהיו בספרד, ומהר"ח או"ז (מו"ק קט) והג' אשרי תענית כ"ד, [והנה מהר"ח או"ז והג' אשרי היו מתלמידי בעלי התו' ונקטו כן], וכן בתשב"ץ ח"ב ס"ד מבואר דהתכלת הוא מיעוט מהלבן וכן בר"ש בן היתום על מו"ק יט.

עוד כן הוא במדרש אגדה [שיש שסברו שהוא לר' משה הדרשן, אך אף דלא נראה כן, מ"מ הוא חד מהראשונים שהיו במקום רבותינו באשכנז] וכן בפסיקתא זוטרתי לר' טובי' ממגנצא (ראה הקדמה שם) הביא רק דעת ספרי שלח והד"א בתצא. אשר מכל זה נראה שפיר דהגירסא שלפנינו בספרי שלח והד"א תצא עמד לפני כל הני קמאי והכריעו כן, ונתקיים הגירסא ברוב ספרים, וכמובן דבכל ביהמ"ד מהני קמאי היו כמה חכמים, ואין צורך שכל אחד מהם יכתוב דעתו בספר, לעומת גירסת התו' ודעתם דפירשו כן דעת הבבלי ואפשר גרסו כן אף בספרי שלח דאף דמצאנו הרבה ראשונים ג"כ בדיעה זו, רגמ"ה מנחות, ובעל העיטור, ופשטות דעת רש"י [דיל"ע קצת דעתו דהביא המדרש ריש קרח וכן פי' א' שפירש לט: ופותריהו מתוכו, עיי' משכנ"י הנ"ל] ותלמידי בעלי התו', יראים, סמ"ק, ר' פרץ, מהר"ם מרוטנבורג, מרדכי, ר' ישעי' הראשון, האגודה, ור' ירוחם, ורא"ש, וטור, וכן הוא ברשב"א ריש יבמות ובנמ"י הל' ציצת, דידוע דהרשב"א קיבל אף מר' יונה שקיבל אף מבעלי התו', (ואמנם כמה מדיעות אלו (בשני הצדדים) כתבו הדברים בסוגיות אחרות ואפשר הוא קצת בכלל אין למדין הלכה מפי תלמוד), הנה גירסת התו' נתקיימה בעיקר ברבותינו שבאשכנז ומ"מ אף מהם מצאנו כדיעה דחוט א', ומדנתקיים הגירסא דספרי שלח, שוב י"ל דנלך בתר רוב ספרים וכפי הנראה מרוב מקומות בחז"ל, ולכך נראה דאף דיש מקום לטעון דאפשר דרוב רבותינו והראשונים שרגילין אנו בספריהם הזכירו ב' חוטין, מ"מ כיון דעיקר הנידון מתחיל בגירסא בספרי וגירסא זו אדרבה נתקיימה ברוב ספרים, וחלק מראשונים

העומדים בשיטה זו דחוט אחד הם רבותינו ברוב מקצועות התורה כהרמב"ם וראב"ד ורמב"ן, ולכך יש כבר להתחשב אף בכל קמאי העומדים עמם [דאפשר הם כבר הרוב באמת (ועוד דכמה חכמים היו עם כל אחד מהם)], ועוד דכאן הכריעו כן האחרונים כהגר"א והמשכנ"י ונצי"ב [וכן היפה ללב והבא"ח ש"א פ' נח ב' עפ"י האריז"ל א' מח'] דכל אלו נקטו דלא כתו', ודעת הרמב"ם מחודש, ובזה אפשר דיש לצרף את דעת התו' וסייעתם דאפשר לא החשיבו חצי חוט [עכ"פ שאינו הטלה שלימה], וכנ"ל דאף הכרעת המשכנ"י כהרמב"ם אין בה כדי לדחות להראב"ד במנין החוטין, (אלא דלא כראב"ד בכריכות), ונקטי' כהגר"א דהכריע להעיקר כהראב"ד, ואף בדעת המקובלים י"ל דאין סותר לדעתם להטיל חוט שלם כנ"ל בס"ד, ואף דהעושה בכל דבר כדעת האריז"ל יש לו לעשות כאן ג"כ כהרמב"ם וקמאי העומדין בדעתו, אמנם דעת הגר"א אף בזה"ק לפרש כראב"ד וכנ"ל.

ואם נחשיב את זה כמחלוקת שלא הוכרעה ג"כ אין מניעה לעשות כדעת הראב"ד, די"ל לראב"ד דדוקא פתיל אחד ולא שנים, והוי בכלל הלך אחר המחמיר [ראשונים חולין וע"ז שם] ויש לעשות כראב"ד במחלוקת שלא הוכרעה. והנוטה יותר דאין זה בכלל הלך אחר המחמיר, אלא לכל דיעה יש לעשות באופן אחר, אך כנ"ל דאם נחשיבו כלא הוכרע אזי הרוצה לעשות כב"ש עושה וכב"ה עושה וכראשונים הנ"ל מערובין (ז). אך כנ"ל בס"ד דרוב ספרים והרבה קמאי דלא כגיר' התו', ונקטי' כראב"ד דהוא דרך ממוצע ואף לתו' בזה יש הטלה שלימה של חוט שלם דמודו התו' דספרי סבר כן, לעומת חצי חוט דלתו' וראב"ד וסייעתם אין נחשב הטלה שלימה.

בריך רחמנא דסייען

ג.ב. יישר כח לכל העוזרים והמסייעים ולרבנים שכתבו ספרים בענין ואף סייעו בפועל רבות.

בדיני הצביעה

באופן הצביעה עם הסממנים ומה שדנו התו', עי' לעיל מה שנתבאר בס"ד, אות סב.

ק"ח) ש"מ תלת, ש"מ טעמה פסלה, וש"מ טעימה פסולה דבעינן צביעה לשמה, וטעימה פסולה היינו שהצמר הנצבע לשם טעימה פסול לציצית ולכך מאבדים אותו שלא יבוא להשתמש בו.

ואם צבע לטעימה אף לשם ציצית [אם יהא צביעה ראויה] פסלוהו התו' דהוי כלשמה ושלא לשמה דמנחות, ועי' קרן אורה ובמלבושי יו"ט ח"ב יו"ד ס"י וקוב"ש ח"ב ס"י כב בשם הגר"ח ומש"כ שם, ובקה"י זבחים ס"י ב'.

ודעת תו' לדמותו למנחות דפסול לשמה ושלא לשמה כבר הקשו אחריו הנ"ל שם דהרי במצוות די באם משותף כוונת לשמה וכדאשכחן בחלות תודה ורקיקי נזיר (פסחים לה) ועוד דוכתי עיי"ש, ובשם הגר"ח הביאו לומר דאכן שאני ממנחות ויהא כשר, עיי"ש בקוב"ש וקה"י, ואפשר דיש לחלק בין אם אומר בפירוש או במחשבה, [עי' בזה ברא"ש הל' ס"ת בשם סה"ת להסתפק, ובשו"ע הל' תפילין ל"ב ס"ט משמע דכשר במחשבה, (ועיי"ש ס"ט) וכפשטות תו' זבחים ב:], דמהני לשמה במחשבה אף אם אין סתמא לשמה, ואף דהתם אפשר כתבו כן רק בקדשים דהרי למסקנא סתמא לשמה, א"כ אף להו"א אפשר די במחשבה, הנה בפשוטו בסוכה ט. בעשאה תוך ל' יום וכן בחלות תודה הנ"ל משמע דאין צריך דיבור כלל, ובהכרח חלוק מס"י לב ס"ט בהל' תפילין מה שהק' הגרע"א שם, דהתם הוא גוף הכתיבה דהפרשיות וגוף הקדושה וחמיר, (וקצת דומה למנחות הנ"ל דפוסל עירוב מחשבה שלא לשמה וה"נ בגוף הקדושה), משא"כ יעוד המצה, וסוכה (לב"ש), וציצית די במחשבה, ואף שיתוף מחשבה לשם סוכה – וצל ותודה – ומצה מהני. (אם לא נדחוק דשם אכן חשב אלא תוך ל' יום או במוכר החל"ת לשוק הוי כסתמא לשמה ובליבו ובלב כ"א ובזה אי"צ דיבור, ודוחק)

ולכך י"ל דאם עשה לשם ציצית רק במחשבה ועצם פעולתו היא הרי לשם נסיון כנראה לכל אדם, אין בכח דברים שבלב להפקיע מחשבת כל אדם. [וכע"ז בקדשים לתו' ועוד דבעי דיבור לפסול, בפשוטו היינו דאין בכח מחשבתו לפסול הסתמא דבליבו ולב כ"א לשמה]. משא"כ אם יאמר בפירוש לשמה אפשר בזה איירי הגר"ח להכשיר אך בפשטות לתו' פסול בזה.

ובקרן אורה וקה"י נטו לפרש דצביעה לשם נסיון פסולה דעיקרו לשם נסיון, ולא צביעה מוחלטת היא, ובשם מלבושי יו"ט הביא הקה"י שם דאפשר הוא פסול מדרבנן גזירה שמא לא יכוין לשם ציצית.

ק"ט) **בדין טעמה פסלה**, דיש לשפוך כל מה שלוקחין לנסות לצבוע בו, וכמבואר בגמ' ורש"י ורמב"ם, וברש"י לפנינו כתב דמזה שאין שופכין הנסיון חזרה ליורה משמע דפסולה, ולגיר' מהרש"א ובה"ז ברש"י אף פוסלת לכל היורה, וכן לגירסתם ברש"י דף מ., עיי"ש, אמנם הגיר' הקדומה ברש"י ולא הגיהה השטמ"ק ואף בדף מ. כן הגיר' הקדומה דאין לצבוע הנסיון ביורה שזה יפסול היורה, אך לא נתבאר דאם עירה הנסיון ליורה פוסלה, [ולגיר' טעימה פסלה יש מקום לזה יותר ולפרש דהינו דהנסיון פוסל היורה, אך] אף מהרש"א ובה"ז שהגיהו ברש"י גרסו בגמ' כגירסא הישנה טעמה פסולה, ואף לגיר' דטעימה פסלה, מתפרש שפיר דהצמר הטועם שהוא הנקרא טעימה שם בסוגיא, הוא פוסל להנסיון ולא שאם שפך הנסיון ביורה פוסלה, אמנם בנמ"י גרס טעימה פוסלת ופירש כרש"י, אך אף זה מצינן לפרש כנ"ל, ואף בנמ"י הגיה הב"ח טעמה פוסלה וכגירסא ברי"ף שם דלפ"ז ודאי אין מקור לכך.

קכ) ועצם הדבר מדוע יפסול לכל היורה, לגיר' מהרש"א ובה"ז ברש"י, כבר נתקשו בזה בנצי"ב והזבח תודה דהרי בטל ברוב והנצי"ב ציין לפרש"י דף מ., אך אף שם אין זה הגירסא הקדומה ברש"י, ובפשוטו אף אם נגרוס כן ברש"י, הנה רש"י לשיטתו דפסק דמין במינו

פוסל וכמ"ש הנצי"ב שם, אך להלכה לא נקטי' כן. ובגמ' ודאי אין מפורש כנ"ל, וא"כ רש"י לשיטתו, וברמב"ם לא פירש כן, אלא דהטעימה פסולה ונפסל כל הצבע שלוקח לנסיון ולכך שופכו דאין מבטלין איסור לכתחילה, אך אין פוסל בדיעבד.

ואף לגיר' הנמ"י הנ"ל דש"מ טעימה פוסלת ונפרש כגיר' המהרש"א וכפירוש הנמ"י, הנה י"ל דאף דר"ש ב"ר יהודה סבר דמין במינו לא בטל, הנה אגן נקטי' דבטל וכדפסקו תו' וראשונים חולין צז. ופירשו דכן דעת רבא כר' יוחנן ע"ז (עג:), ואפשר אינהו חששו לרב ושמואל דמין במינו לא בטיל שאפשר עדיין לא הוכרע ההלכה אז, וכמו דפירשו תו' בסוגין ד"ה עד דאבבי לא קיבל מר"ש בר"י דבעי צביעה לשמה דלדעתו לא בעי עבוד לשמה, וה"נ נימא דאם אכן ר"ש בר"י חשש דמין במינו לא בטל מ"מ בזה לא פסקי' כן, וכשר, ואין זה סותר מסקנת סוגין ש"מ תלת וכו', דמתפרש שפיר כהר"מ וכהגיר' ישנה ברש"י, (ולכך אף לפי הנמ"י השאיר הגמ' לשון זה להלכה וכהר"מ וכשי' הנ"ל)

ויש שסברו לדמות האי דינא דפרש"י [אי גרסי' כן] דטעימה פוסלת כל היורה אם שופכים הנסיון ליורה, דהוא משום מה שדנו לומר באחרונים (עונג יו"ט סי' ד' ועוד) דביטול ברוב לא נותן דינים ואין נחשב מחמת כן כטווי לשמה, עיי"ש ראיותיו ומה שדן לדעת רש"י [במקומות אחרים].

והנה האופנים שם הם באופן [דיבש ביבש] ועיי' ביטול ברוב רוצה לקיים מצוה באחד (מיעוט) מתוך ברוב, וכאופן דקרוב פסח שנמצא יבלת ונתערבו עורותיהן, דשם כעת רוצה כל אחד לקיים מצוה בקרבן שלפניו שהוא מיעוט מתוך הרוב אשר כל הכשרו הוא רק משום דנתבטל ברוב ולכן אין יכול לקיים בו המצוה כשהוא אחד ואינו רוב, וכן בחוט מחוטי ציצית הרי סו"ס הולך לקיים באחד מהרוב ואין כח בביטול ברוב לתת את כוחו לכל מיעוט ומיעוט מהרוב להחשב דמצותו כתיקונו וכאילו הוא

לשמה, וכן בנסקלין בנשרפין אין אפשר עיי' ביטול לקיים בו מצות הריגתו הפרטית.

ומה שהביא מדברי רש"י [מנחות כג:]: דפירש דמנחה שלא נקמצה עם שיריים של מנחה למ"ד דמין במינו לא בטל ואזלי' בתר המתבטל, (דהיינו דאין השיריים יכולין להיות שוב טבל, וממילא בזה מתבטלין) הקשה דא"כ יחשב כריבה סלתה של המנחה שלא נקמצה, ותירץ דכיון דבטל א"כ הוי כמאן דליתי', והוכיח מזה העיוו"ט דאין ביטול עושה דינים ולכך אין נחשב המיעוט כתוספת דהו"ל כמאן דליתי', הנה נמי הוא כן דאין המיעוט מקבל שם לעצמו להחשב כקיים הוא עצמו להחשב כריבוי סולת דבטל הוא, אמנם אפשר הוי לח בלח (עי' תו' שם כב:): [ומאידך קושית רש"י צריך פירוש דהרי כ"ש דקשה לרבנן דבטל אף מין במינו איך נפרש מתני' שם דיתבטל הטבל בשיריים ולהיפך, וזה בע"כ יתישב כתי' הגמ' שם דלעולם אין שיריים מבטלין קומץ. ואף מצד ריבה סלתה יש לשאול באופן דהמנחה שלא נקמצה היא המיעוט אמאי לא יחשב ריבה סלתה דכאן אין תרוץ רש"י, (דאיירי אף בזה, עיי' שיטמ"ק) ובע"כ כדברי התו' בשיטמ"ק שם דאין פסול דריבה סלתה ככע"ז כלל, עיי"ש].

והנה בלח בלח אשכחן דין דנתן סאה מי פירות ונטל סאה דמצטרף אף דבעי' מים מ' סאה, וחזי' דבלח בלח אחרי שיש כבר שיעור מ"ס ונתנו"ט הרי המיעוט מתבטל ועולה, וה"נ נראה בדידן דאם המיעוט דאין כשר לצביעה (מחמת שנפסל בטעימה) נפל ברוב הצובע הכשר, אזי אם הצבע הכשר יכול לצבוע ללא הצבע הפסול הו"ל כמקוה שם דהמיעוט אף מצי להצטרף בנתנו"ט, וכאן עדיף דא"צ לצירופו וצובע בכשר והמיעוט בטל, ואם אכן אין צבע הכשר יכול לצבוע כראוי לולי התוספת שאין כשרה נחשב דמצטרף לעיקר השיעור הנצרך ואין יכול להצטרף.

קכא) בגדר פסול טעימה דנפסל כל הנשאר ביורה, פרש"י דאף אם צבעו לשמו מ"מ הנותר פסול דאינו עיקר מראה החלזון וכדפירש

הרשב"א שם דאין דומה לאם נוטל ממנו מעט וצובע בזה דשם רק חילק הכמות לשנים, אך אם צובע בו פעם אחת אזי הראשון שצובעין בו הוא נוטל עיקר מצוי החלזון והנשאר אינו נותן צבע יפה כ"כ, עיי"ש. ועצם המציאות שפיר טובא כנ"ל אודות סימניו שכן הוא בחלזון דידן שלעולם כל צביעה ירד דרגת הצבע מהצביעה הקודמת.

נ"י לידע בזה לדינא צורת הצביעה אם יש להקפיד להכניס הצמר בב"א ליורה (ככל האפשר), או דהרי בין כך לוקח זמן עד שנצבע כל הצמר, ולכך כמות צמר שיכולה ליצבע בכמות צבע זה אתי שפיר אף במכניסו במתינות, והרי לעולם לוקח איזה רגע עד שמכניס הכל ולכך יש לצדד דאף אם מכניסו בכמה כדי דיבור אתי שפיר, (ויכול להכניס כמעט בב"א אם סופגו במים קודם לכן) עוד בענין כעין זה לקמן.]

והנה תו' נתקשו בזה, ופירשו דטעימה פסולה וטעימה פסלה הוא אותו הטעימה שהיא שלא לשמה – כמב' בגמ' – היא דייקא פוסלת כל היורה, משא"כ אם יצבע לשמה לא יפסל אפי' כמה פעמים, וברמב"ם סתם הדברים, והביא אופן הצביעה כבגמ' שבזה נפסל הטעימה והיורה, ולא פירש מה דינו כשטעם לשמה, ובפשוטו י"ל דפסול כיון דלא חילק להכשיר, וכן ברי"ף הובא דין דטעימה פסלה קודם לדין טעימה פסולה, ועי' שאלו היינו טעימה פסולה היינו צביעה לשמה ותי' הגמ' דמה טעם קאמר, ויל"פ דדין דטעימה פסלה הוא מטעם אחר כדעת רש"י, ולכך הביא והו' תחילה קודם שפירשו דבעי צביעה לשמה וקודם לטעימה פסולה, דמשמע דאינו דוקא טעימה זו הנ"ל דפסולה משום שלא לשמה אלא עצם מה שטעם ליורה פסלה (אף בלשמה),

ובקרבן אורה הקשה על תו' דלדעתם א"כ מחלוקת תנאים כאן הוא תליא בדין לשמה דציצית דנחלקו רי"ש (לרש"י), ואמאי לא אמרו על רי"ש כתנאי, ורצה ליישב דלתו' לאו דוקא שלא לשמה הוי טעימה הפוסלת, אלא כל

טעימה פסולה וכגון צמר מהקוצים והנימין הפסול (לפר"ח) (עי' סוכה ט. וברמב"ם ושו"ע), דפוסל אף לתו' כל היורה.

והנה איירי בצבעו לשמו דאלי"כ הרי פסול אף לתו' משום שלא לשמו. (והיינו בצמר פסול הנ"ל) אם הי' סבור שהצמר כשר לציצית, דמ"מ פסול, משום טעימה, (לפירושו דהקרבן אורה) ולכך אין שייך להא דרו"ש דפליגי בלשמה (לרש"י), זה ת"ד, והנה הוא דוחק, דכל דעת התו' מחודש דכל הצבע נפסל בטעם ממנו שלא לשמו, דהיינו דחסרון של לשמו פועל אף בצבע הנותר, והוא חידוש גדול, ועוד לומר דנפסל אף בצמר פסול (מן הקוצין), והרי הצמר לחוד פסול בעצמו ולא הצביעה, ואיך יפסול כל הצביעה ולא דמי לשלא לשמו, ודו"ק. (אם אכן צבע הצמר לשמו) וזה תירץ שם הק"א אף לישב הקו' דהרי בבגדי כהונה לכא' אין דין לשמה, כדמשמע בקראי דתרומת המשכן דנדבו מתכלת שהי' להם, (ועי' זבח תודה הקשה כן) ועוד דבמצורע ודאי אין דין לשמה בתולעת שני שלו, והרי הבריייתא זו נשנה שם בתו"כ, ותירוץ הק"א כנ"ל דאיירי במיני צביעות פסולים שעליהם אמרו דטעימה פוסלת ליורה, וצ"ע כנ"ל דסו"ס לתו' דענינו משום לשמה החסר בטעימה, איך נוכל לפרש כע"ז בהני טעימות דאין שייך לדין לשמה כלל, ואם הוא גזיה"כ שלא יצבעו ממנו קודם לכן דבר אחר, הרי איך נדע זה, דהרי לקח תולעת שני מהאומן והולך לטהר בו מצורע ומנ"ל לדעת אם טעמו מהצמר באופן שאין מקלקל את הצביעה, אלא בהכרח כרש"י דאכן מקלקל את הצביעה וכשצובע באופן נכון אין עושה כן שמתקלקל התוצאה, (ולכך יכול לדעת אם אכן הקפידו שלא לטעום קודם) ולכך אף אין קושיא מהא דאמרו בגמ' כתנאי פלוגתת רחב"ע וריב"ד, ודייקו התו' דהוא אותו הטעימה הנ"ל דשלא לשמה, דידע הגמ' וסמך ע"ז שנבין שפלוגתא זו נאמרה במצורע או בגדי כהונה שבהם אין דין לשמה, ובהכרח נבין שהוא ענין אחר.

ושוב העלה הקרן אורה לפרש בדרך אחר (אפשר מחמת קושיא הנ"ל) דלדעת ת"ק דבעי כליל תכלת אזי פסול בטעמה, היינו מה שנותר מהטעימה ביורה – פסול דאינו התכלת הברורה שאי"צ נסיון דבתחילה הרי ניסה אותו, וחסר בכליל תכלת דמתפרש לפי"ז תכלת גמורה וברורה [ולכאורה כוונתו דלכך צביעה שלא לשמה דוקא פוסל לתו' דטעם ממנו כשלא הי' ברור ומעורב כאן צביעת נסיון, משא"כ בלשמה אין פסול זה] ולריב"ד דכשר מראה שני לכך אף השיריים ביורה כשרים, דכמו דלא בעי דרגת החוזק הראשון ה"ה כשר אף בטעם ממנו לנסותו, ושוב נתקשה בזה הקר"א דא"כ צמר הטעימה גופא יפסל משום זה דהרי הי' נצרך בירור ונסיון לדעת אם צובע, ואמאי פסלוהו רק משום שלא לשמה, וסיים דהלכה זו צריכה להתברר כשיהא לנו צביעה זו דתכלת בס"ד,

והנה בתוך מהלך ה' דהקר"א גופי' כבר נרמז דיש מראה ראשון בחוזק הצבע ומראה שני, אלא דלא ידע דאכן בפעם ה' יורד חוזק הצבע ולכך פירש דכמו דמראה שני פסול ה"ה בטעימה דמעורב צביעה שאין ברורה, אך כעת שנועד לנו צביעה זו, א"ש בפשיטות כרש"י שאכן בצביעה ה' יורד חוזק הצבע וחסר בכליל תכלת והוי מראה שני והכל כפשוטו, ושוב אם המציאות היא כן אין קושית התו' דבפשוטו הוא אותה הטעימה דלעיל, דהרי להדיא אמרו בברייתא דהחיסרון דאינו כליל תכלת, וא"כ מאי שנא לשמה או שלא לשמה הרי אינו כליל תכלת, ולבתר דדעת התו' מחודש כנ"ל מה שדנו בזה דהרי אין בתולעת שני דמצורע דין לשמה ועוד, א"כ הפשטות כרש"י (וכדפירשו בחי' הרשב"א כאן) וכפשטות הרי"ף והרמב"ם כנ"ל בס"ד.

קב) [ונפ"מ לדינא מדבריהם אם "יחד" עם הצמר יכניס עוד דבר שאין ראוי לציצית וכגון נייר או שאר דברים, (כגון החבל האוחז את החוטיין, אם יכול ליצבע), דנימא דפסול לתו' דטעם ממנו שלא בצביעה של מצוה. (אמנם לכאוי אין נפסל בשניהם יחדיו אלא רק כשכבר

צבע בו הנייר וכיו"ב ואח"כ הכניס הצמר, ובפשוטו י"ל לאידך גיסא דדבר שאין דרכו ואין ראוי לצביעה כנייר ופלסטיק הוי שלא מינה דלא מחריב בה [זבחים ג], והרי לתו' הוא כדן פסול שלא לשמה דקדשים וכמבוי בתוד"ה מה טעם, ולכך נראה לכאוי דמינים כאלו לא יפסלו לתו', ומאידך לדעת רש"י והרמב"ם יפסל בטעם ע"י נייר וכיו"ב דסו"ס הוי בכלל טעימה וחסר בכליל תכלת, ואין שייכות לסוגיא דזבחים שם דלרש"י אינו מדין שלא לשמה, ואף לתו' אפשר יפסל בזה בצבע בו נייר ואח"כ הצמר, דסו"ס ממ"נ הרי טעם ממנו קודם לכן בצביעה אחרת שאינה למצות ציצית אף ד"ל דהוי לאו מינה, מ"מ הרי טעם בו – ממש לפני צביעת הצמר, ד"ל דענין לאו מינה הוא משום דהוי מחשבת שטות וחוכא ואדם יודע שאין בו ממש ולכך לאו מחריב בה, עיי"ש באחרו', [בחזו"א זבחים קמא מ"ב דן לפרש דאכן הי' (שם במה שאמרו לא מינה ל"מ) מחשבת סתמא כיון דנתכוין לקדשים עיי"ש, ולהנ"ל אף בנתכוין לחולין א"ש, דיודע דהוא קדשים והוי מחשבת חוכא] אך בדן טעימה פסולה אף לתו' כ"ז שלא היתה צביעה של צמר לשמה פסול משום טעימה דהוא ענין במציאות שטעם ממנו בצביעה שלא כדן, ואינו ענין דוקא בכוונה, אלא דאם הוא לשמה אין פוסל בטעימה, אך בזה צ"ע. ואפשר דיש לחלק בין דבר ששייך בו צביעה כנייר וכיו"ב דיפסול לכו"ע, דמוצץ את הצבע ושייך בו טעם דרש"י הנ"ל דלוקח עיקר תמצית החלזון, משא"כ פלסטיק וכיו"ב דאף אם נצבע מעט מ"מ אין זה חשוב כלל והוי כדן שלא מינה דלא מחריב ואף דכאן הוא פסול מציאותי ולא תליא בכוונה כנ"ל, מ"מ אין טבעו לספוג ולא ניחוש דבלע תמצית החלזון. ואף להנ"ל דנקטי' כרש"י ושאר"י י"ל דכשר בפלסטיק, והיינו אף בזא"ז, דאם מכניסין בב"א ודאי כשר.]

[עוד מה שדנו שפעמים לאחר שמניחין את הצמר ביורה ומערבו שם בכף, ושוב מעביר הכף לכלי אחר ומערב בו צמר אחר, אם יש לחוש לדברי רש"י דטעימה פסול ופוסל כל היורה,

מחמת טיפין אלו המטפחין ע"ג הכף, והנה יש לצדד קצת דאף לדעת רש"י שם היינו רק בהוציא ממנו הצמר אז נידון כמראה שני שקלט כל הצבע, אך אם הצמר נשאר ביורה אלא הוציא ממנו מעט צבע אין לפסול דעדיין הוא בזמן קליטת הצבע בצמר, (וכדחזי בשבת יח: דדרך להגיס ביורה עקורה להוסיף בקליטת הצבע בצמר, וכן הוא בזה שמגיסין בו זמן רב אח"כ עד שנקלט שפיר), אמנם זה מחודש הוא, והעיקר דנקטי' לדינא דאין פסול כל היורה וכנ"ל בס"ד דרש"י לשיטתו דסובר דמין במינו לא בטיל [אם נגרוס כן ברש"י] אך לא נקטי' כן, ולכן בדיעבד אין לפסול (דאף לא ביטל איסור לכתחילה), ואף לכתחילה יש לצדד ממתני' תרומות פ"א מ"ז ח' דשרי בהטפת ג' טיפין, ולכאוי אף למ"ד דמין במינו לא בטיל הקילו בזה, וכ"ש לענין ביטול לכתחילה לא חששו שם, [וא"כ אף לגיר' ברש"י דלא יתבטל, בזה יש לצרף להקל] ועיי"ש בר"ש דין אף לענין יין נסך דאוסר במשהו דן להתיר כן ולא הכריע כ"כ, דמכל זה שפיר יש להקל עכ"פ בדיעבד בנתערב הכף שהוציאה מיורה אחת ליורה אחרת ללא הדחה שאינו בכלל טעימה הנפסלת דבטיל בזה שפיר.]

קכג) מנחות שם. **תכלת אין לה בדיקה** ואין נקחת אלא מן המומחה, ובמסקנא שם יש לה בדיקה לידע שאינה קלא אילן ואין לה בדיקה מחשש טעימה לדעת אם נזהר בהלכות טעימה הפסולה ופוסלת את המותר, ולכן יש ליקחנה מן המומחה שבקי בהלכה זו.

ושם בתוד"ה ואין, דאין ליקח מאינו מומחה אך במוצא בשוק אמרי' בעירובין צו: דכשר, ופירשו התו' דרוב מצויין אצל תכלת מומחין הן, ובזה הי' אפשר לפרש לכאוי סוגיא שם דבודקין התכלת מחשש קל"א אף דנצרך ללוקחה ממומחה, ומשום חשש טעימה, דאיירי שם בזה דמצא בשוק דסמכי' על רוב מצויין דמומחין הן, אלא דבודק לידע שאינו קל"א.

אמנם התו' שם (מג. ד"ה מאי) תירצו דהמומחה גופיה לא ידע אם תכלת הוא אם קל"א ואפשר

סברו דכיון דהן שזורין ופסוקין כדאמרו שם (עירובין צו:): אין צריך לבדוק מקל"א, ועיי"ש, וכן ברמב"ם פ"ב מציצית ה"ד נראה דקיים חשש זה דלקח ממומחה ומ"מ הוא קל"א (וכס"מ שם פירש דאיירי אם נבדק) ובזה איירי שם בה"ה דבודקין אותה בבדיקות דסוגיין אם נצבעה כהלכה, דהיינו אם נצבעה מחלזון ולא מקל"א וכמבוי' בגמ' בזה וכנ"ל דהמומחה גופי' לא ידע אם חלזון הוא או קל"א, (ואף לכס"מ כן הוא) וצ"ע בזה דלכאוי המומחה גופי' הרי הוציא הצבע מהחלזון ומאי שייך החשש, [וכדמשמע בגמ' שם לכאוי דר' מני זבין ממומחה ולא חשש לקל"א משום זה, ומשמע דזבין ממומחה שהוציא את הדם מהחלזון גופי' ולכן לא שייך חשש זה]

ומשמע מזה דהדרך הוא למכור את הדם לאנשים באופן של חומר צבע יבש וכיו"ב ואין ניכר ממה מקורו, כעין מה שמשמרים אותו כיום, ואף דכיום בד"כ משמרים אותו עם הבשר החלזון ואין זה שייך בקל"א, ואיך המומחה לא יודע, הנה אפשר אף לשמר את הדם באופן יבש ללא בשר החלזון כלל, ועוד דהמזייפים התכלת ע"י הקל"א אפשר היו לוקחין את הפסולת מהצביעה הנשאר במלאכת הצביעה והיו מערבין אותו עם הקל"א ולא הי' ידוע תמיד למומחה הצובע אם הצבע שלפניו הוא חלזון מקורי, ואף דהחלזון הוא צובע בד"כ תחילה סגול והקל"א כחול, אין מזה קושיא דהמזייף יכול לערב מעט חומר – אף שאין צובע כלל – כדי ליתן לחומר הצבע מעט גוון סגול תוך כדי בישולו ביורה ולבסוף כשנקלט הצבע נקלט רק הכחול והסגול נשאר ביורה שאין צובע כלל, ופשוט דרכים אלו לזייף בהם, ולכן אירע שאין המומחה יודע אם תכלת הוא או קל"א ולכן הוצרכו בדיקה בזה, [ואין מתאורי' של זיוף זה קושיא על ענין הבדיקות המבואר בסוגיא שם ולומר דהתכלת גוונו אחר כמבואר על טענה זו לעיל אות נג באורך.]

ואף כיום יש ליקח התכלת ממומחה הנאמן העוסק מזמן הוצאת הצבע מהחלזון או נעשה

בפיקוח נאמן, שבזה אין לחוש לקל"א כלל. וכנ"ל דר' מני (שם מג.) לקח ממומחה כזה, ובוזה יצא ידי חשש.

בעיקר הבדיקה בסוגיין איך הוא לידע שאין זה קל"א ע"י לעיל אות נג דכיום שלמדו אוה"ע לצבוע קל"א באומנות שאין יורד בגיהוץ (רדב"ז בתשובה) צ"ע אם יש רא"י מבדיקה זו, ועוד יש לידע האופן והכמות והיחס בין החומרים, [וכנ"ל שם].

קכד) [יש דנו לומר דהצובע תכלת וסובר כתו' דהן ב' חוטיין אין נחשב לשמה לדעת הרמב"ם דלדעתו התכלת הוא חצי חוט ומצותו לכריכה ולתו' מצותו לגדילים, וכן להיפך, ואף לדעת הראב"ד דהוא חוט אחד שלם יש לדון בזה, אמנם אין נראה הדבר חשש כלל, והוי כטוית החוטיין דלא העלה אחד בדעתו דניבעי לשמה לחוט הכורך לטויתו לשם שיכרכו בו, אלא העיקר דיהא טווי "לך" לשם חובד" (סוכה ט.) והוא כלל המצוה דציצית, והרי בפסוק גדילים תעשה לך דמיני' ילפי' לשם חובד, לא נתפרט כלל תכלת לחודי', אלא איירי קרא בכלל המצוה וטויהו לשם המצוה הזו, ופשוט דאף כשהי' תכלת לא היו טוויין חוט מסוים שממנו יכרכו השאר אלא טוויין בכללות לציצית ומחלקו לחלקים ואחד מהם לכריכה, (וכן הוא לרמב"ם דצובע חצי החוט הקיים), וה"ה בצביעתו צובע לשם תכלת של ציצית שאמרה תורה כפי הנצרך, וכל אחד תולה בבגדו כדעת רבותיו, ואין כאן חסרון כלל דנצבע לכלל מצות ציצית למה שיטילו אותו ולכל אחד כפי דעתו הנצרך במצוה זו, וכ"ש מתפילין דלהדיא נאמר דקדושת של ראש גדולה משל יד ומ"מ מעבדין לשם תפילין בכללות וכשר, ואין נצרך כלל לחשוב בעיבודו שיהא לשם של ראש, ופשוט, וכ"ש כאן דיש מעלה לכל אחד ללבן ולתכלת, דמצד אחד הזכירה בחוט התכלת (רמב"ן עה"ת) ובלבן יש מעלה דמתחיל בו ונקרא מעלין בקודש (מנחות שם) וכ"ש מתפילין הנ"ל, וטויה וצובע סתם למצות ציצית וכשר בשופי ואף בתפילין לא מצאנו מי שחושב שיש לעבד

התפילין לשם של רש"י או של ר"ת, ופשוט דכשר למצות תפילין כל חד לשיטתו.]

בדין החוליות – הכריכות והקשרים,

כבר נכתב בזה ע"י כמה סופרים וראה שער כריכת התכלת לרא"י רפמן שליט"א הנ"ל, באורך רב בכל הסוגיא ודיעות הראשונים והאחרונים, והובא בקיצור בקובץ וה"י לכס לציצית תשע"ב.

ויש לציין עיקרי הדברים.

קכה) ע"י תוס' ריש התכלת בשיטמ"ק עפ"י רש"י **דיתחוב הלבן בכנף קודם** ואין מעכב אף לרש"י, ותו' נחלקו (וכן ברמב"ם) דלא כרש"י.

קכו) עיקר **דין החוליות** מבואר בסוגיא שם לט. הפוחת לא יפחות מז' והמוסיף לא יוסיף על יג. ושיעור חוליא שיכרוך וישנה וישלש, ולרוב ראשונים הוא כפשוטו. דחוליא הוא מג' כריכות וסך הכל ל"ט כריכות וכמבואר בזה"ק פנחס (רכח) ענין י"ג חוליות וט"ל כריכות וה' קשרים. אלא שיטת הראב"ד בשם ר' נטרונאי בדרך אחר עיי"ש ודומה לו קצת דעת שו"ע בלבן לחוד שכורך ז' ט' י"א י"ג, ומתחיל בז' כהפוחת ומוסיף עד י"ג, ושיעור חוליא שיכרוך וישנה וישלש היינו מכריכת התכלת, וכבר כתב שם הגר"א דהוא כ"מ בתו' (כראב"ד) ואילו אגן נקטי' דהוא ז' ח' י"א י"ג, ויוצא יחד ל"ט וכנ"ל מזוה"ק, עיי"ש בהגר"א (, ועי' בנמ"י עוד דרך), ועוד יש ראשונים שכתבו מנהג לכרוך בכל הפסק בין קשר לקשר ז' חוליות של ג', והוא שייך רק בחוטיין דקים, ובין כך לא נקטי' כן וכנ"ל.

והמבואר בטור שם מראשונים והפוסקים **דכשיש תכלת יש דוקא לעשות חוליות** אלא דבלבן לחוד לא הקפידו ע"ז, והנה לעשות רק כהמנהג בלבן אף דאפשר דיכולין להרבות על ג' כריכות בחוליא מ"מ כיון דנאמר דהפוחת לא יפחות משבע חוליות א"כ **אין לעשות כהמנהג בלבן**, דיש בו ד' חוליות, ויעשה כמבואר בראשונים לענין תכלת.

והנה **אינו עכובא** וכדאמר שם בגמ' אפי' לא כרך אלא חוליא אחת כשירה, אמנם אינו לכתחילה כמבואר בגמ' הפוחת לא יפחות משבע, וא"כ מה שנאמר כרך חוליא אחת כשירה היינו אם אין לו אפשרות לתקן, כגון בע"ש, או באין שהות או בחוסר ידיעה איך לעשות פרטי החוליות, וראה ב"י בשם מהרי"א כן.

קכז) עיקר דין הכריכות הוא דאורייתא דילפי' ל"י לט: מגדיל ופתיל, ופותריהו מתוכו, שם, ולכמה ראשו היינו דהחוט פותל לחוטין האחרים, והיינו התכלת דע"ז נאמר "פתיל", והוא יהא ממנין הד' חוטין, ע"י לעיל (אות קח) בדרשה זו מגמ' כאן וכן ממדרש הנ"ל אות קב לדרוש כן "ונתנו על ציצית הכנף", ואפשר אף דין כריכה בלבן הוא דאורייתא דנקרא שם (לט). מעלין בקודש, ומשמע דדרשת "הכנף" מין כנף הוא לענין זה לכרוך ממנו תחילה, או מהיקש (ויל"ד מזה להצריך כן ביום דהרי מצות הטלתו ציורה התורה לאחר שלובש ביום הבגד יטיל הציצת (ואין דומה כלל לסוכה קודם סוכות וע"י אחרונים בזה), ואף הקשירה הוא ממצוה זו ע"י תו' לט. ד"ה קשר, וי"ל דאף ההכנסה לבגד הוא חלק מהמצוה, ראה תו' לח. בשיטמ"ק. אלא דלא הקפידו בזה אם הכניסין ופסק ראשי החוטין אח"כ (סוכה יא) דבזמן ההטלה אין החוטין קשורין ויכול להכניסין אחד אחד ולכך מהני אם הכניס אחד כפול דהוי כד' הטלות של אחד ודו"ק. [ומלשון הגמ' שם יל"ד דיש מצוה בהטלה דקרינן להטלה שעת פתיל, וע"י פרש"י ופר"ח שם, ולכא"י לגיר' דילן היינו כשתולה פתיל התכלת הו"א דניבעי כנף מופרד לעצמו]

קכח) **ויש פלוגתא בין הראשונים** בגדר התחלה בלבן אם הוא בכריכה אחת מתוך חוליא של ג' כריכות וזה דעת הרמב"ם, ודעת רוב הראשונים דבעי' התחלה בחוליא שלימה של ג' כריכות של לבן, [מלבד דעת הראב"ד ועוד הנ"ל דפירשו החוליות באופן אחר]

עוד נחלקו בסדר החוליות, ודעת רש"י דהתחלה וסוף בעינן חולית לבן ובאמצע חוליות תכלת,

ודעת ר"ע גאון והרבה ראשונים שכורך חוליא לבן וחוליא תכלת לסירוגין.

[דעת ר"ע גאון הנ"ל בתשובה הובא בעטור ח"ב ה' ציצית 138, ובאשכול תשובה לגאון ובתשו' גאונים גאוניקה 330], וכן דעת תו', ורא"ש, וטור, וסמ"ע והגמ"י, וע"י תר"י ברכות ט: וריטב"א שם.

ולרמב"ם בשם ר' שמואל בן חפני (ראש ישיבת סורא חתן ר' שרירא גאון) כורך כולן מהתכלת מלבד כריכה ראשונה ואחרונה כנ"ל, (ובקונטרס הנ"ל בסופו ציין הגר"ב למאירי בהקדמתו לאבות מש"כ על ר' שמואל ב"ח, ואילו דברי ר' עמרם הובאו בכמה ראשונים וסמכו על דבריו הרבה).

קכט) ודעת רש"י לכא"י וכן משמעות דעתו בספר הפרדס דרך חוליא ראשונה ואחרונה לבן והשאר תכלת, וכן דעת ספר "הקנה". ויש שדייקו מלשון הגמ' חוט של כרך עולה מן המנין דכורך רק בתכלת או ז' חוליות ממנו, וכן דייקו מהזוהר הנ"ל דאיתא הלשון ז' רהיטין דתכלת, עיין לעיל אות קיג דברי המשכנ"י סי' יג. וכן דייק הגאון מראדזין בספרו ותמה על הגר"א דכתב דכורך תחילה חולית לבן, דאז יש ו' חוליות תכלת וז' חוליות לבן, אמנם בדברי הגר"א בביאורו לזוה"ק להדיא דתחילה חולית לבן ג' כריכות – ג' אבהן ואח"כ חוליא דתכלת ג"כ כלילא מנהון וכו' (פנחס רכח), וא"כ פירש דברי הזוה"ק דאף כריכות הלבן הן על שם התכלת שעשויות להבדיל בין חוליא לחוליא דוגמת האוירין (בגמ' מנחות שם), ואפשר אף מקורו מהיקש לתכלת, ואף הציצית כולה נקראת תכלת [סוכה יא]. ולכך אין כאן קושיא מזוהר שם. אך יש כאן אכן מקום עיון דסו"ס בגמ' הלבן נגד האוירין והתכלת כנגד הרקיעין דהן ז', והתי' ע"ז דהענין בכללותו בצורת רקיעין ואוירין דחוק קצת, ויש אחריו שדייקו כן מגמ' לט. חוט של כרך, ע"י משכנ"י. וראה בזה לעיל אות קז, [ויש מקום ליישב זה כנ"ל אם עושה חוליא ראשונה ואחרונה כהרמב"ם דכריכה א' לבן וב' כריכות תכלת ושוב חולית

לבן ולסירוגין כראשונים הנ"ל, דא"ש ענין הז' רקיעין וז' אוירין וכן א"ש לשון הזוהר כנ"ל, ולכא' א"ש בין לראשונים ובין לרמב"ם, דלראש' הענין להחליף גוון מחוליא לחוליא א"ש, והתחלה בלבן מתקיים ממ"נ או דכריכה אחת נחשב התחלה ושוב הוא התחלה לבי כריכות תכלת, ומאידך אם כריכה אחת אינה התחלה הרי אף מהתכלת אין כאן חוליא שלימה והחוליא הבאה הלבן היא תיחשב התחלה, והרי חוליא מב' מינים הוי חוליא כדאמר בגמ' אפי' לא כרך אלא חוליא אחת כשירה, ולכא' הוא מב' המינים דלראשונים דעושין חוליא לבן תחילה א"כ אם עושה כאן רק חוליא לבן איך כשירה דהרי לא כרך מהתכלת ולא קיים מצות פתיל תכלת לפתול בו, (וודוח גדול לומר דכשירה מדין אין התכלת מעכבת הלבן ומקיים רק מצות לבן), אלא עושה חוליא אחת מב' המינים ומשמע דהוי שם חוליא מב' גוונים. ועי' לקמן ליישב רא' זו אות קלג. [ועוד דסו"ס לא הוסיף על י"ג ולא פחת מז'] ולהרמב"ם ג"כ א"ש דאף דפירש הר"מ דמפסיק ממש בין כל חוליא מ"מ אם אינו מפסיק בהפסק אלא ע"י כריכת הלבן נמי א"ש, ומקיים להר"מ לפחות מדין לא יפחות מז', דהא יל"ד להרמב"ם אמאי עושין בין נגד הרקיעין ובין נגד האוירין מהתכלת, אך לשיטתו מפסיק ביניהם בהפסק אויר. ודו"ק. ויש מקום לזה דרך פשרה. והנה לדרך זו אם אין מפסיק בין החוליות כלל ורק הלבן משמש להפסק בין חוליות התכלת כדלקמן אות יח (בענין צורת החוליות) י"ל דיעשה העושה כן לאחר חוליא הא' הפסק מעט ע"י תחיבת הכורך תחתיו וכיו"ב, שיהא נחשב ג' הכריכות הקודמות שהן מב' גוונים יחשבו לחוליא אחת. דהרי מיד ממשיך חולית לבן ובמה יחשב הג' הראשונים לחוליא לעצמה אם הוא מורכב מב' מינים. אלא יכרוך החוט תחתיו וכיו"ב כמוזכר בכמה ראשונים להפסיק בין חוליות (לבן) כן.

אמנם בדברי התו' שם והרא"ש אינו כן בדרך פשרה הנ"ל אלא חולית לבן תחילה וסוף, וכן הגר"א תמך בדעת התו' לפרש ענין ה' קשרים

לחלקם כמו בתו'. וכנ"ל דלהגר"א יעשה חולית לבן דייקא תחילה, [ובאמרי נועם ברכות ט: הביא דעות ראשונים ואף דעת הרמב"ם דכורך ז' חוליות תכלת ולא כתוב שם לחלוק על זה, ואין מזה קושיא דסו"ס בביאורו לזוה"ק פירש לא כן. ולכך **הדרך הברור** כפשטות ראשונים ודברי הגר"א המפורשים דחוליא שלימה לבן תחילה וסוף, והשאר לסירוגין, ועי' לקמן קלג לחלק החוליות כמנהגנו בלבן וא"ש אף בדרך זו. [והעושה כנ"ל דרך פשרה י"ל דמתאים יותר בדרך הכריכה דהחינוך ועוד (לקמן אות יז) דכורך החוליות ג' ג' ג' ד', דדרך התו' והגר"א מבוסס לכא' על כך שכורך לבן ועליו תכלת בכל חוליא וי"ל דאתי מדין על ציצת הכנף פתיל תכלת דיקדים בכל חוליא את הלבן, וכעין דין דמתחיל בלבן, ואם יעשה כנ"ל להקדים חוליא כהרמב"ם תחילה א"כ בכל חוליא לאחר הקשר מתחיל בתכלת לסדר הגר"א ד' ד' א', ולסדר החינוך לפי הנ"ל מתחיל בלבן מלבד בסדר הגי'. ואף דאין זה טענה מוכרחת להצריך לכרוך דוקא לבן תחילה בכל סדר, אך בדברי הגר"א מפורש כן בדוקא דפירש דחוליות התכלת הן נגד אותיות ה"א שבשם והיינו שכל סדר הוא ד' חוליות נגד ד' אותיות ה', עי' בדבריו.

קל) ויש לבאר בדרך אחר ליישב ענין הז' רקיעין דאדרבה עושה ז' חוליות לבן וז' תכלת וכנגד הז' תכלת מתקיים בקשרים שנראה בהם כעין רוב כריכה וע"י ה' קשרים מתקיים חוליא מהם, (עיי' דעת ר"ח במקורות בר"מ פרנקל דחוליא מג' קשרים) (וא"ש דהוא נגד מדת המלכות מדה הנקראת "כל", עיין רמב"ן פר' יתרו וואתחנן, ובקל"ח פתח טז)

והנה הכל מצד ענין המוסיף עד י"ג דודאי הוא רק להידור המצוה ואינו עכוב כלל, וראה לקמן עוד דרך [ומקורה מדברי האריז"ל] בחלוקת החוליות ולפי"ז פירוש סוגיין וכמנהגנו בלבן, ואפשר אף לפי דעתו א"ש קו' הנ"ל דז' חוליות מתכלת, דו"ק בזה.

[ולדרך הנ"ל דרך פשרה, לפי תוכן הענין הי' לחלק לפי"ז בין ז' חוליות ליי"ג, ובז' חוליות

יכרוך כל הז' מהתכלת מלבד כריכה ראשונה ואחרונה, אמנם זה לא איש בדברי הראשונים דלכאוי לא חילקו בין ז' חוליות לייג וכן בתו' הנ"ל להדיא, והנה לרמב"ם מבדיל בין חוליא לחוליא בהפסק מעט וא"כ אף בז' וייג מתכלת יש לבן בין החוליות ואם דרך הנ"ל כהר"מ י"ל דבז' חוליות יעשה הפסק ביניהם באויר, ועכ"פ לראשונים דהתחלה לכאוי דייקא בחוליא שלימה י"ל דאין לעשות דרך הנ"ל בז' חוליות ולפחות יתחיל חוליא ראשונה ואחרונה של לבן וכדעת רש"י, ועי' סמ"ק והגהות שם ופי' מהר"ז בינגא שם די"ל כוונתו כדרך הנ"ל, דמתיישב בין לפירושו שם בשם העולם לחלק בין עושה ז' חוליות לייג, ולפרש אף דברי מהר"ז שם דכוונתו כנ"ל לדרך זו ולא דעושה כהרמב"ם בכל החוליות, אלא רק בכריכה ראשונה ואחרונה, ויהא קצת סמך לדרך הנ"ל, אך **העיקר** כתו' והגר"א דעושה ו' חוליות תכלת והז' מתקיים בקשרים כנ"ל, וצורת חלוקת החוליות לפי הקשרים כמנהגנו בלבן וכדלקמן אות טז בס"ד.

קלא) דיעבד **אם לא התחיל חולית לבן** וכרך מיד תכלת אמרו (לח:) שקיים מצוה אלא שחיסר מצוה מן המובחר, לפי התו' שם. ומשמע דאיי"צ לפתוח כעת הקשרים ויכול להניח כן, אך אינו מצוה מן המובחר. ואף דילפי' לכריכות הלבן מהפסוק להנ"ל או מהיקש דציצית הכנף פתיל מ"מ מתקיים בזה שכורך בו כעת לאחר התכלת, [וי"ל דאף הכורך החוליות כהרמב"ם ושכח ולא כרך לבן בתחילה מיד שנוצר יכרוך כריכה אחת לפחות ואף דבין כך יכרוך בסוף כריכה מהלבן (דענין מעלין בקודש פשוט דישנו אף שלא התחיל בו) מ"מ כיון דהמצוה לכתחילה לכרוך הלבן ואחריו התכלת, לכך אף שנתרחק מהכנף עצמו מ"מ יכרוך כריכת לבן ושוב ימשיך תכלת, ואם נזכר רק בסוף לכאוי אינו עכובא ויכרוך ב' כריכות לבן בסוף, אך י"ל דבזה גרע ולא איירי הגמ' בנזכר לאחר הכל, דסו"ס בקרא כתיב ונתנו על ציצת הכנף את התכלת ולפחות בחוליא אחרונה (אם נזכר רק

שם) יכרוך כריכת לבן וכריכת תכלת ושוב לבן [כ"ז להרמב"ם].

קלב) **בדין הקשרים**, עי' לח: אמר רבא ש"מ צריך לקשור על כל חוליא וכו', ודחי הגמ' דילמא דאיקטר, ועי' תו' הקשו דאין ראוי לקשור בכל חוליא אלא דיש עוד קשרים ותיצרו דבמקו"א לא אשכחן אלא בין החוליות להפסיק. וצ"ע דהרי לתו' ועוד מפסיק בין התכלת בחוליות הלבן ולמה נצרך הפסק נוסף, ויל"פ דאין ההפסק על כל חוליא אלא בין סדרת חוליות לחברתה וכעין דרך התו' לקמן, [או כע"ז לפי מנהג הארז"ל בחוליות (אם הי' דעתו כן אף בתכלת כדלקמן), ותוכן כל סדר כזה להתחיל ולסיים בו בלבן ובאמצע לפחות פ"א תכלת או כע"ז ראה לקמן אות טז בס"ד].

ועוד כתבו (לט. ד"ה לא) דלא אשכחן סמך בתלמוד לה' קשרים. והוסיפו די"ל דלקשור על כל חוליא היינו חולית לבן ותכלת יחדיו והיינו בז' חוליות וכך יש ה' קשרים ב' ב' א' חוליות ולפי"ז בייג חוליות יקשור עוד ג' קשרים. וכ"כ כמה ראשו' דלפי"ז דקשרו בזמן התכלת ח' קשרים, וכתבו דאנן דיש לן רק לבן קושרין הקשרים שכנגד הלבן, עי' בעל העיטור בב"י, וא"כ לשיטתם כשיש תכלת יש לקשור ח', אך **כבר אשכחן בחז"ל בכמה מדרשים ענין ה' קשרים** דייקא ואף בזמן התכלת כמב' בתרגום ירושלמי, וכן בזוהר, ובתנחומא, ובהקדמת ר' נסים גאון לתלמוד (מודפס ריש ברכות) הביא **דמהקבלה והמסורת בידי ישראל** שיש בציצת ח' חוטין וה' קשרים, ומשמע דכן הי' מעולם, וא"כ בהכרח נפרש דאף בייג חוליות [דהוא המנהג המובחר כמ"ש האלשיך והגר"א עפ"י הזוהר] גם כן נהגו בה' קשרים, והגר"א פירש עפ"י פי' התו' הנ"ל דקושרין על חולית לבן ותכלת יחדיו, פירש דאף בייג חוליות קושרין כע"ז אלא כורכין ב' פעמים כן והיינו לבן תכלת לבן תכלת וקושרין ושוב כן ב' פעמים (והיינו עוד ב' סדרים) ושוב לבן בסוף וקושר. ופירש בזה לזוה"ק שהחוליות ייג רומזין על פרקי היד, וגי' פעמים שם הוי' ועוד בזה, ולדרך זו מתפרש

דברי רבא צריך לקשור על כל חוליא היינו בעושה ז' חוליות וקושר בכל לבן ותכלת כדברי תו' (לט.), אמנם אם מפרשים החוליות כהרמב"ם ועכ"פ דיש ז' חוליות תכלת אין טעם לסדר זה כ"כ, ואין לו מקור בדברי רבא לקשור על כל חוליא, אלא לתו' ענינו להפסיק בין החוליות כנ"ל.

ואפשר דהנה משמעות הגמ' שיש קשרים בין החוליות, ודחה הגמ' דאירי באיקטר, ולא תירצו דאירי בעשה ה' קשרים כנהוג מאז (כנ"ל מהר"נ גאון), ולכך י"ל דהגמ' לא סבר למנהג ה' קשרים ובא לדחותו שאין לו סמך מן הדין [היינו להר"מ הנ"ל דאין מתפרש כסדר התו'] וסברו דיש לקשור בכל חוליא ודחו דאין ראי' ורק באיקטר, וכן י"ל דרך הרמב"ם ע"י מש"כ בתשובה להחזיק במנהג החוליות לעומת מנהג הכריכות, ודעתו למעשה לקשור החוליות בעצמם והן הן הקשרים וקושרין בחוזק ואומנות את החוליות [ואפשר דפירש בזה דברי רבא צריך לקשור על כל חוליא דיקשרו החוליא גופא והוא גופי קשר עליון, ואפשר פסק כהמסקנא שדחו ראית רבא ומ"מ העדיף לקשור כל חוליא להידור ונוי החוליא, ומנהג התימנים כהרמב"ם בצורת החוליות לקשרם בעצמם, אך הם עושין קודם לכן קשר אחד קשר ע"ג קשר, ולא חוששים לה' קשרים או דכל חוליא הוא קשר ולא חוששין להוסיף על הקשרים. [נחלקם נהגו כן, ועי' מש"כ בקונטרס הנ"ל ממנהר"ץ ורבו השתילי זתים שרוב העולם עושין כמנין שם הוי"ה] וזה אין לו מקום בתכלת כמבוי' למעיין דממ"נ פוחת מז' לכל הפירושים], והביא מנהג של ה' קשרים כהלבוש, ובשו"ת החיים והשלום למהר"ח כסאר ז"ל שאף אצל המדקדקים עושין קשרים וחוליות עפ"י הסוד (ולכא"י היינו ט"ל כריכות)]

אמנם אפשר דזה גופא נידון הגמ' היכן לקשור את ה' הקשרים אם לעשות כולן תחילה ובסוף כמנהג המוזכר בכמה גאונים וברש"י (לט.), [ובתוס' בשם ר"ת עי' בדעתו] ואייתי רבא ראי' דיש לקשור ה' קשרים בין החוליות דייקא ודחי

דילמא דאיקטר. והיינו לא סתם דנקשר מעצמו ללא סיבה, אלא דאיקטר וקשר הקשרים בפיזור בין החוליות אף שאין הכרח לקשור כן, ולפי"ז י"ל דבתר הדחי' אין ראי' לקשור בכל חוליא אך אפשר מ"מ עדיף לפזרן, כמו שאמרו דאיקטר שקשר בפיזור שיש טעם בכך לפזר הקשרים בין החוליות שכך נוי יותר מאשר רצופין. וי"ל דאף המנהג המוזכר בגאונים לקשור ב' תחילה וג' בסוף, היינו שנהגו כן לאחר שפסקה התכלת ולא מקפידין בחוליות, והאריז"ל אכן הקפיד בשניהם אף בלבן, ועי' תו' ורא"ש דלא הקפידו על חוליות בלבן אך לפזר הקשרים העדיפו כנ"ל דהוא נוי יותר.

קלג) עוד י"ל בדרך אחר דהנה הגמ' כאן אמרה לקשור על כל חוליא ולקמן כשאמרו לכוך אמרו וכמה שיעור חוליא כדי שיכוך וישנה וישלש, תנא הפוחת לא יפחות משבע וכו', והנה לא הזכירו חוליות אלא סתם שבע, שזה הביא את דעת הי"מ בתו' והראב"ד דקאי על הכריכות, ואף הלשון שיכוך וישנה וישלש, קצת קשה דיאמרו להדיא ג' כריכות, וזה הביא להראב"ד כנ"ל בשם ר' נטרונאי לפרש דקאי על כריכות התכלת יחד עם הלבן והנה מרבית ראשו' פירשו דהיי"ג והז' הן חוליות שכל אחת ג' כריכות, ואילו לראב"ד היינו שכורך ג' פעמים כריכת לבן ותכלת יחדיו, ושוב לבן בסוף והיינו לא יפחות משבע שעושה ז' כריכות בחוליא, כ"מ בתוס', ואפשר בס"ד לפרש דאלו ואלו דברי א"ח וב' הפירושים יחדיו עמדו, שאכן כורך חולית לבן מג' כריכות ושוב חולית תכלת מג' כריכות ושוב כורך כריכת לבן ומתקיים אף חוליות כל אחת מג' כריכות, ואף מנין ז' כריכות בחוליא ומוסיף והולך למנהגנו ז' ח' י"א י"ג, [ולשו"ע כעין הראב"ד ז' ט' י"א י"ג, עיי' ב"י, ואחריו נקטו כנ"ל ועיי' באוה"ג דלדין הוא כסדר חוליות והוי י"ג חוליות וט"ל כריכות, והרי נהגו עכ"פ בלבן לסדר בסדר הזה ז' ח' י"א י"ג, ואף הכורכין בלבן חוליות נהגו כן עי' כה"ח מנהג האריז"ל, וא"כ י"ל דאינו מנהג סתם דכיון שלא נהגו בחוליות בלבן לחוד אזי עשו כבר כשיטת הי"מ בתו', אלא להיפך

דהמנהג הי' כן וכדברי הי"מ דלא יפחות מז' כריכות בין קשר לקשר [ומוסיף עד י"ג], אלא שחילקום לחוליות של ג' ג' כריכות לבן ותכלת לסירוגין, ואף שמחמת כן נפסקת חוליא באמצע ע"י הקשר ביניהם אין בזה חשש דבתכלת אין מפסיק אלא בחולית הלבן שנועדה להפסיק. והחוליות ידועות ע"י החלפת הגוונים [לרוב הראשונים, ולהרמב"ם אכן אין עושין כן] ואף מתקיים שפיר ענין פירוש הראב"ד בהא דיכרוך וישנה וישלש, דאין כורך ג' כריכות סתם, אלא המכוון דכורך חולית לבן וחולית תכלת, והן ו' כריכות ושוב מוסיף כריכת לבן אחת המתחלת את החוליא הבאה ויש לו ז' כריכות וקושר, והיינו יכרוך וישנה (לבן ותכלת) וישלש (כריכת לבן), ושוב בסדר ב' מתחיל ב' כריכות לבן המשך החוליא שהתחיל ושוב חולית תכלת וחולית לבן והן ח', ולשו"ע בסדר הב' עושה בתחילה ג' כריכות לבן ועושה ג' חוליות ממש ולכך הן ט', ושוב סדר ג' תכלת לבן תכלת וב' כריכות לבן ובאחרונה כריכה א' לבן ותכלת לבן תכלת לבן, ויש להסמיכו על דרך רמזו בלשון הגמ' דלא יפחות משבע הנ"ל דלא פירשו להדיא לא יפחות משבע חוליות (עיי' אחריו' לדייק כן מלשון הגמ' אף כפי' הי"מ בתו') דרומז על ב' הפירושים יחדיו, ולעיל בדברי רבא צריך לקשור על כל חוליא שם אמרו להדיא חוליא דאכן קושר הקשרים רק בסוף כל סדר של ז' ח' י"א י"ג, וזה נקרא חוליא גמורה (אף לפי' הראב"ד), ולפי"ז מה שאמרו אם לא כרך אלא חוליא אחת כשרה (לט.) היינו חוליא כמנהגנו בלבן של ז' כריכות הכולל חולית לבן של ג' ושוב חולית תכלת ושוב כריכת לבן, וא"ש טפי דחוליא לעיכובא זו גם מורכבת מג' ג' כריכות מהלבן והתכלת ולא דנחשב חוליא אחת מב' גוונים (עיי' לעיל בזה) **וא"ש דאף חוליא אחת מתקיים בה מעט ענין לא יפחות מז', בכריכות, וא"ש לנהוג כן כמנהג האריז"ל בכריכות וחוליות שנהג כן, [ולא כמו שרצו לטעון שנהג כן רק בלבן שהחוליות לזכרון בעלמא] ועדיף כן דסו"ס נהוג כן בלבן בסדר זה ולא נחרוג כ"כ בתכלת מהמנהג המקובל בלבן,**

(דמזה גופא יש קצת מקום לסמוך דהמנהג הקדום כהראב"ד וכי"מ בתו') ומתקיים אף לפי זה התחלה וסיום בלבן בכל החוליות מלבד בשלישי שמתחיל בתכלת אך שוב כורך לבן תכלת וב' כריכות לבן ומתקיים אף שהתכלת בין הלבן עיי"ז.

קלד) ואף דלדעת האריז"ל גופי' התכלת הוא חצי חוט מ"מ אינו הכרח כלל דלהאריז"ל יכרוך כהרמב"ם (חוליות תכלת), דאף לראב"ד וסיעתו עיקרו לכריכה ומ"מ כורכין אף מהלבן [משום היקש, או להבדיל ביניהם] ועיי' לעיל דאין הכרח דלפי הקבלה עושין חצי חוט דוקא.

[אמנם יש שטענו לא לעשות כן, דהרי מפסיק באמצע חוליא, ולתו' ענין הקשר בין החוליות הוא להכיר ביניהם, אמנם יש להעיר דהרי החוליות ניכרות בהחלפת הגוונים וא"כ למסקנא עכ"פ אין נראה לחוש להצריך היכר נוסף של הקשר כנ"ל טו, ועוד כנ"ל דלפירוש זה כוונת רבא לקשור בכל חוליא דהינו חוליא זו של ז' ח' וכו' כריכות, והעיקר כנ"ל דאין מפסיק בתכלת אלא בלבן.

ויש שטענו דלדרך זה יפסיק מעט בין החוליות וכעין המוזכר ברמב"ם, משום טענה זו שהקשר לא יהא הפסק באמצע חוליא. ויהא היכר לחוליות ע"י הריח, ודו"ק, ואין צורך, כנ"ל דאין מפסיק לפי דרך הנ"ל בחוליות התכלת אלא בחוליות הלבן וא"ש דכל ענינו דהלבן להפסיק או להתחיל בו. ואפשר דהאריז"ל איירי בלבן לחוד אפשר הי' מפסיק ביניהם באויר, אך בתכלת אדרבה הלבן הוא המפסיק בין חוליות התכלת והן אינן נפסקות בקשרים, דו"ק.

ואף העושה רק ז' חוליות כהפוחת (מחמת שיש לו חוט קצר וכיו"ב, דכבר כתבו הגר"א ועוד דהמנהג המובהק הוא י"ג חוליות) י"ל דיעשה קשרי חוליות כמנהגנו בלבן, ויעשה חוליות כהראשונים להתחיל בלבן ג' כריכות ושוב ג' מהתכלת וכריכה אחת לבן וקושר ושוב יעשה ז' כריכות ב' פעמים ובכל ג' כריכות מחליף גוון וא"כ בסדר הב' יעשה ב' כריכות לבן להשלמת

החוליא ועוד חוליא תכלת וב' כריכות לבן ובסדר הג' ישלים כריכת לבן לתשלום החוליא ושוב חולית תכלת וחולית לבן, ודו"ק. והנה אף סדר דספר החינוך ג' ג' ג' ד' חוליות הוא א"ש אף לשיטת ה"מ בתו' וכסדר זה נמצא בכמה ראשונים, אמנם למנהגנו בלבן ז' ח' י"א י"ג א"ש ל"מ בתו' בדוקא, דאכן עושה ז' עד י"ג, ולא רק שאין פוחת מז' ואין מוסיף על י"ג כמו לפי סדר ספר החינוך, ודו"ק) ומצאנו קצת כע"ז במילתא אחריתי בציצית שיש מצוה של ח' חוטין ומ"מ מנהגנו לעשות אף החוטין עצמן כפול ח' שנאמר מנין ח' בחוטין ומתקיים בכמה אופנים, וכע"ז מנין ז' בחוליות וכריכות יכול להתקיים מב' פנים.

קלה) **ולדינא** להנ"ל מחז"ל וקדמונים דנהגו מעולם בה' **קשרים** בציצית, **אין להוסיף ע"ז** כמב' בלקט יושר בשם רבו התורה"ד עיי"ש דהקפיד בזה טובא. ובב"י בשם מהרי"א בשם הר"מ, ובפרישה ובמג"א סי' י"א, א"כ אף דהתו' ועוד ראשו' רצו לפרש דכשהי' תכלת אם עשו י"ג חוליות קשרו ח' קשרים, להנ"ל י"ל דאין להוסיף על ה' קשרים. וננקוט כאחד הפירושים לעיל או דלא פסקי' כרבא ואי"צ לקשור בכל חוליא אלא מפזרין הקשרים לנוי המצוה או בדרך הנ"ל דאדרבה כוונת כן רבא וכמנהגנו בלבן דהיינו חוליא שאמרו כאן, וכמנהג האריז"ל (או החינוך), או כדרך הגר"א דקושרין ד' ד' ד' א', ואפשר דיסוד דעתו הוא כתו' המובא בשיטמ"ק על הדף שם (לח:) דעיקר דברי רבא הוא לקשור קשר נוסף מלבד הקשר בסוף הגדיל, אך לא דוקא לקשור בכל חוליא.

ומ"מ **הרצוה לקשור לקיים אף דעת התו'** לקשור על כל חוליא ועכ"פ על כל חולית תכלת, נראה דלא יקשור קשר גמור אלא בכריכת החוט תחתיו או תחת ג' הכריכות [עיי' בזה באורך בקונטרס הנ"ל בדברי בעל העיטור האשכול והמנהיג ועוד קמאי שנהגו בחוליות בלבן וכרכו החוט הכורך תחתיו או תחת ג' הכריכות] ואפשר דיש קמאי החשיבו את

תחיבת החוט תחת ג' הכריכות לקשר ממש, וצ"ע אם כן לא לעשות כן כדי לא להוסיף על ה' קשרים שעושים, אך עדיין לענין שבת לכא' אינו קשר, ואין נחשב למוסיף, ואפשר דאיירו שגם קשרו החוט ע"י קשר ממש אל עצמו אחר התחיבה, ועיי' מאמר מרדכי מש"כ על המנהג הנהוג אצל הספרדים ועוד לכורך כל כריכה תחתיה והסמך זה מדברי המהריב"ח המובא בב"י דאין בזה חשש מוסיף, וא"כ ה"ה בחוליות הרוצה להפסיק בקשר כל דהו ביניהם יפסיק בתחיבה כזו.

ועיי' בקמאי הנ"ל [אשכול, ומנהיג ועוד] בדבר המנהג לעשות חוליות בלבן שהיו תוחבין החוט לאחר ג' הכריכות בין החוטין או כיו"ב, ולכא' כ"ז עשו מחמת שכרכו באותו החוט ורצו אף לעשות חוליות ולכך תחבו כן להפריד בין החוליות שיחשב לחוליות נפרדות, [ואף אלו שכתבו לתחוב תחתיו י"ל דזה ענינו (אף דיש שהזכירו שהוא משום דברי רבא לקשור על כל חוליא, זה טעם קשר זה ואפשר איירי רבא לפי"ז בלבן לחוד.)] אך לדידן אם מחליפין גוונים בין חוליא לחוליא י"ל אי"צ בזה, ומתפרש דברי רבא כאופנים הנ"ל ויכורך בהידוק (לצורך שיתקיים החוליות) ולאחר השלמת ג' כריכות של לבן מיד מתחיל לכורך כריכות התכלת וחוזר חלילה, דסו"ס התחיבה ביניהם אינו קשר כלל וכשמחליף הרי ניכרין החוליות ג"כ, ואף דרבא סבר לקשור ביניהם, אם נפרש כן דברי רבא [עיי' לעיל] דקאי על כל חוליא של ג' כריכות, וא"כ העדיף שיהא הפסק נוסף ביניהם אף שמחליף גוונים, מ"מ למסקנא דנדחו דברי רבא [ונקטי' דעושין רק ה' קשרים] (או דאיי"ז כוונת רבא) די בהפסק ע"י החלפת הגוון, ועכ"פ אין נראה מעלה יותר בתחיבה ביניהם שאינו קשר כלל, (אלא בכורך בלבן חוליות שאז נצרך לזה להפסיק) ואף התחיבה תחתיו אין מוסיף בנוי המצוה (אלא מי שכורך בכל כריכה כן כהספרדים) ויעשה כאחד הדרכים הנ"ל. וצ"ע.

קלו) **והרמב"ם** דפירש דברי רבא דהקשר הוא גופי' החוליא והחוליא היא כמנהג יוצאי תימן או כיו"ב, שעומד בחוזק גדול, א"כ היינו גופי' קשר בסוגיין ופסק כרבא דקושר בכל חוליא, עיי' כס"מ, וצ"ע לדעתו מנהג ה' קשרים המוזכר בחז"ל כנ"ל, ואולי יש מקום לנוהגין כן - לעשות [בתכלת] ב' מיני קשרים, ואף שקושרין כהר"מ, מ"מ לאחר החוליות לפי כל שיטה מהמנהג בזה [או כהחינוך דא"ש אף לאופן החוליות דהר"מ או כהגר"א] יקשרו קשר גמור של ב' קשרים בכל הד' חוטיין עם הד' חוטיין. ונימא דמה שנהגו כן (ללא ה' קשרים) הוא משום דבלבן לחוד הרי לרוב ראשו' לא עושין חוליות, ולכך אף הם שעשו חוליות מ"מ על הקשרים לא הקפידו, אך בתכלת יש להעדיף לנהוג בה' קשרים, אך מאידך לכאוי' קשר זה להרמב"ם הוא קשר גמר דסוגין, ועוד הרי חייבין עליו בשבת ובכלאים ואפשר אפי' נחשב קשר אומן וכדמשמע בפוסקים דבשבת מדאורייתא אין יכולין להטיל ציצית, ולכך אין נפ"מ איזה קשר עושין, וא"כ בהכרח דהם לא הקפידו על הוספת קשרים יותר מה', או נימא דכיון דהם ב' מיני קשרים לא הוי בכלל מוסיף על הקשרים. (ועיי' מג"א סי' יא שם) אך למי שלא קיבל כן אין לנהוג כן [בחוליות תימניות] אף דהוא נוי יותר, מ"מ נראה דהוי קשר גמור והוי מוסיף על הקשרים.

הנוהגים כמנהג הספרדים לכרוך כל כריכה תחתיה יכולין אף לחלק בין החוליות במעט אויר אמנם אין בזה צורך אם מחליפין גוונים. אך אם נוהגין כהרמב"ם לכרוך הכל תכלת יש לעשות כן להפסיק מעט בין החוליות שיראה דוגמת האויר ביניהם וכלשון הרמב"ם, וישתדלו לצמצם בזה כדי שיהא שליש גדיל ובי' שליש ענף, ועיי' הנ"ל ממאמר דלא נחשב הכריכה תחתיה הוספת קשר, ומאידך מקיימין דברי התו' לקשור בכל חוליא.

קלז) **לסיכום, הדיעות בכריכה והקשירה**, לרוב הראשנים מחליף מלבן לתכלת מחוליא לחוליא לסירוגין ומתחיל ומסיים בלבן. ולרש"י (עי'

בקונטרס הנ"ל בדעתו) מתחיל בחולית לבן של ג' כריכות ומכאן ואילך השאר תכלת חוץ מחוליא אחרונה שהיא לבן. ולהרמב"ם בשם ר"ש בן חפני חוליא ראשונה ואחרונה אזי כריכה א' בראשונה וסוף האחרונה הוא כריכת לבן והשאר תכלת, ולתרווייהו י"ל דמפסיק בין החוליות במעט אויר וברמב"ם מפורש כן, ולראב"ד בשם ר' נטרונאי (וכע"ז בנמ"י) כורך בכל חוליא לפחות ז' כריכות וכורך לבן ותכלת יחדיו ג' פעמים ומסיים בתכלת ועביד כן ה' קשרים, ולמנהג ב"י ובשו"ע עולה ב' כריכות בכל חוליא עד האחרונה עושה י"ג.

[עיי' לעיל נתפרש דרך נוסף דרך פשרה בין הראשונים והרמב"ם וא"ש ענין ז' רקיעין דחוליא ראשונה כרמב"ם ושוב מחליף הגוונים ומתקבל ז' חוליות תכלת וז' לבן. ועוד ב' כריכות לבן כריכה ראשונה ואחרונה ואין לזה סתירה מהראשונים, אמנם בהגר"א ועוד נתפרש להדיא לא כן וכן לדרך עפ"י האריז"ל, כנ"ל לדייק כן מהגמ', אלא מתחיל בלבן חוליא שלימה ומחליף גוון בכל חוליא ויש ז' חוליות לבן, ואפשר מתקיים הז' רקיעין בתכלת אף עיי' הכריכה הנראית בקשרים להשלמת החוליא הז' (עיי' לעיל בס"ד בטעמו של דבר)]

ובצורת הפרדת החוליות לפי הקשרים [מלבד דעת הרמב"ם דלכאוי' לא עשה קשרים נוספים, אלא החוליות עצמן הן הקשרים] כיון דעושין ה' קשרים דייקא כנ"ל, להגר"א כורך סדר ראשון לבן תכלת לבן תכלת וקושר וכן עוד ב"פ ושוב חולית לבן וקושר, ולהחינוך כורך ג' ג' חוליות ובאחרונה ד' חוליות, ולדרך החינוך א"ש טפי ענין שהוזכר בפוסקים בשם רע"מ לעשות כל סדר רוחב גודל [היינו עם הקשרים]. דהכל יחד הוא ד' גודלים]. והוזכר ענין זה בכמה ראשונים וכן סדר החינוך הוזכר בכמה קמאי, וכן במהר"ם די לונזאנו, ובשפתי כהן מתלמידי האר"י, ולהגר"א לכאוי' י"ל דמפרש סדר הרע"מ לעשות בג' סדרים ראשונים גודל לחוליא ובאחרונה הוא גודל יחד עם הקשר לפניו ולאחריו, ועיי' כה"ח דהאריז"ל לא הקפיד על

גודל לכל סדר, ויל"ע המכוון דאפשר משום שעשה חוליות כבר תפס כעין גודל עם הקשרים, ועכ"פ משמע שלא הקפיד לחלקן בשוה ולעשות ריוח בחוליא א' וכו', וכן בתכלת העושה ללא הידוק הכריכה תחתיה אין ראוי לעשות ריוח שלא יהא מהודק ויתרופף כריכתו, ואף אין בו צורך להשלמת ד' גודלין דמחמת החוליות תופס לפחות ד' גודלין.

ויש מקום לעשות כריכת החוט הכורך תחתיו לאחר כל חולית תכלת לצאת את הצד בתו' דיש לעשות כן לקשור על כל חוליא דתכלת וכדי לא להוסיף על הקשרים יעשה רק כריכה כנ"ל.

בהלכות גרדומין

קלח) לח: אמר רבא אי איגרדם לבן וקאי תכלת או איגרדם של תכלת וקאי לבן לית לן בה, ועוד שם אמרי בני ר' חייא גרדומי תכלת כשרין והיינו כדפירשו שם בנשאר כדי עניבה, עוד שם לט. אמר רבה בר"א אמר ר"א אמר רב נפסק החוט מעיקרו פסולה, ובתו' שם לח: ד"ה אלא ב' דרכים, דרך א' דעת ר"ת דבעי' דישתייר מין אחד שלם והמין הנפסק ישתיר בו כדי עניבה בכל חוט והיינו בצד אחד מכל חוט מהד' חוטיין כמבוי בב"י סי' יב (ועי' לעיל בזה דברי הגר"א לפרש דברי הטור כפשוטו להצריך מכל ראש חוט, אמנם לא נקטו כן), ודרך ב' בתו' דלרבי מהני אם נפסק אחד מהמינים עד הכנף [ולא עד בכלל כ"נ דהרי מעכבי אהדדי, ועיי' חזו"א סי' ג סק"ח על דברי רבא לח: וצ"ע היטב וראה לקמן אות קלט קמ] והשני נשאר שלם, ואילו לרבנן דרבי נטו התו' דלא מהני זה אלא בעי' כדי עניבה מכל חוט מהד' חוטיין (כן הוא בלשון התו') ובה מהני אף לרבי אם כולן נפסקו ונשאר מכל א' כדי עניבה,

וברמב"ם הביא ב' הדינים, בהל' ד' כתב דנפסק הלבן עד הכנף ונשאר התכלת לבדו כשר [ולהיפך י"ל דגם כשר כנ"ל אות קו וכלשון הגמ']

אליבא דרבין] וכן אם אין לו תכלת מטיל לבן [כרבנן דרבין], וא"כ סבר דאוקימתא בגמ' למסקנא הוא אף להלכה כרבנן דרבי. ועיי' לעיל מכמה אחרו' לפרש דלהר"מ א"ש טפי דאוקימתא דגמ' הוא אף להלכה, כדעתו דהרמב"ם דהתכלת חוט א' הוא, עיי' לעיל אות קו מהנצי"ב והמשכנ"י.

ואילו בסוף הפרק הביא דין דבני ר' חייא דמהני נפסקו כולן ונשאר בהן כדי עניבה ודין דרב דנפסק מעיקרו אפי' חוט א' פסולה, ועיי' כס"מ ג' דרכים לפרש להרמב"ם וכבר דיברו בזה אחרו', ותלוי אף בחשבון הסוגיא לדעתו, אם דין דרבא דנפסק מין א' כשר הוא דין דגרדומין דבני ר' חייא, או כר"ת או כעיי"ז (דו"ק דלהרמב"ם אפשר היינו דנשאר כד"ע בצידו הב' עיי' לקמן בס"ד), ואידך מתפרש דברי רב דנפסק מעיקרו אם היינו דנפסק בשורש החוט בבגד, ולפי"ז אף לרבי אין סברא להכשיר דאדרבה הרי רבי הצריך ב' המינים. או דמתפרש דאם נפסק ואין כדי עניבה [או מהענף לרש"י או מהגדיל לפר"י] היינו נפסק מעיקרו, (ולפי"ז הוא כרבנן, אם סברי כן) וכדלקמן.

קלט) ושם לט. הקשה רבא על דברי רבי מברייטא דתני אבל בסופו שיריו וגרדומיו כל שהוא מאי לאו שיריו דאיפסק מינייהו ואישתייר מינייהו וגרדומיו בכד"ע, ות"י דחדא קתני שיירי גרדומיו. והנה בתו' משמע דנפסק מעיקרו היינו כ"ז שאין בו כד"ע, וא"כ צ"ע אמאי פסול - לפי תי' רבא לעיל דאם נשאר מין אחד שלם מועיל אף אם לא נשאר כד"ע, והוציאו מזה התו' דתי' רבא דמהני מין א' שלם ובשני אין כד"ע הוא רק לרבי, אך לרבנן דאין מעכבין זא"ז חמיר יותר ואין משלימין אחד את השני והיינו דברי רב נפסק חוט מעיקרו פסול, ונצרך כד"ע מכל חוט כנ"ל [כ"פ החזו"א סק"ז דזה מקור התו' לנקוט דלרבנן לא מהני ועיי"ש סק"ה]

ויש לסייע זה מקושית רבא (לט). מאי לאו שייריו דאיפסיק מינייהו ואישתייר מינייהו, ומאי קושיא היא דאה"נ לרבי כשר באפסיק

חלקם, אלא דסוגיין לט. אליבא דרבנן, דמסברא גופא משמע דהתו' מסופקין לפי' הב' (לח:): ולא הי' להם הכרע דלרבנן לא מהני בנפסק מין אחד והשני שלם, ואדרבה העלו צד דאף לרבנן לא גרע מלרבי דסו"ס מה דנצרך ד' חוטין בלבן הוא כנגד המין הב' התכלת, וא"כ כמו דלרבי מהני מנלן דלרבנן לא יהני דאם נחשב קיום גדילים ד' מ"ש רבי מרבנן, ועוד דאם נחשב קיום ב' המינים לרבי מהכ"ת לומר דלרבנן לא יחשב קיום למין אחד דסו"ס ב' חוטין דמינו שלמין, אך מ"מ נסתפקו התו' דאפשר לדעת רבנן בעי' קיום שלם יותר לכולו ולא נכשיר ע"י ב' החוטין שנפסקו, ובמטיל רק מין א' כרבנן מובן יותר צד כזה דסו"ס גרוע הוא דיש כאן רק מין אחד, ותו' לכאור' נסתפקו אף בב' מינים דמ"מ לרבנן דרבי חמיר ואין מין אחד משלים לחבירו והוא ב' מצוות ואין משלימין אחד לשני, ועיי' לקמן בזה. (ועיי' תו' לח: ד"ה לרבי אפשר נסתפקו בזה) ולדעת ר"ת נטו לומר דמהני כד"ע מב' הנפסקין אף לרבנן דסו"ס יש קיום לב' המינים עפ"י דברי בני ר"ח דהרי כד"ע קיים, דתמוה לומר דכד"ע מהני רק לרבי ולא לרבנן ולדחות את כל הסוגיא, אך לפי' התו' הב' דלרבי מכשירין בנפסק מין א' עד הכנף והמין הב' שלם עדיין אין ראוי דמהני אף לרבנן מכל הסוגיא, דקאי בנפסקו כל הד' חוטין ונשאר כד"ע, ונטו התו' דלרבנן פסול וכנ"ל דפירשו כן דברי רב דנפסק מעיקרו דקאי לרבנן דרבי,

[אמנם אף לתו' יל"ע דסו"ס כיון דדרשו רבנן וראיתם אותו כל חד לחד, והרי מצי לקיים כן בלבן לחוד כשאין לו תכלת, א"כ בב' המינים יחדיו מקיים וראיתם אותו בשניהם (ואפשר ניבע' לכרוך משניהם משום זה), אך בנפסק מין אחד והשני נשאר רק בחוליא הא' דכשר לפי' הב' לפי רבי, י"ל דאף לפי' התו' דאין כשר לרבנן היינו דאין משלימין בזה זה את זה וחשיב מבטל מצוה הב', אך לגבי מצות גדילים תעשה דהיינו ד' חוטין ונקטי' דלעולם עושה ד' חוטין ומתקיים לרבי ע"י חוליא א' שנשאר קיים מהנפסקין, מנלן דלרבנן אין מתקיים בזה וכמו

שצידדו התו' תחילה לפי' ר"ת, ואלא דחשיב לרבנן ביטול מצוה הב' כשיכול לקימו, אך בנפסק בשבת לפי"ז אפשר שרי לצאת בו דסו"ס מקיים כעת בכל הד' חוטין שבכל הכנפות מצוה האחת שנשארה בידו. אמנם לפי"ז נדחוק לשון רב דנפסק חוט מעיקרו פסולה דפסולה מלילך כן דאינו בדין גרדומין ונחשב ביטול המצוה הב', ולא משמע, ויש לדחות דלרבי דנחשב קיום לב' המינים א"כ בהכי מתפרש גדילים (ד') תעשה לך, אף בנשאר מהמין הב' מעט, אך לרבנן דאין כאן קיום שלם אף קיום של השלמת ד' חוטין אין כאן דאין שייכין ב' המצוות אהדדי ואין משלימין זא"ז, ואין כאן מצוה כלל לצד זה דתו'.]

קמ) אך להרמב"ם אדרבה סוגיין דאוקימנא למתני' כרבי הוא אף לרבנן, ונשאר לדינא, כמ"ש בהל' ד', וא"כ בהכרח קושית רבא דמאי לאו שיריו דאיפסיק וכו', בהכרח דשיריו היינו שנשאר רק חלק חוטין אחוזין בבגד והשאר נפסקו בשרשן מהבגד והיינו נפסק מעיקרו דנפסק בשורש החוט בבגד, דאם נפסק רק עד הכנף (ולא עד בכלל) ונשאר קשר עליון [וכ"ש לר"מ דקשר עליון היינו חוליא א' גופא], היינו גרדומין ואינו שיריו, וכשר לרבי ולרבנן, ולכך הקשה רבא דמשמע דנפסק מין אחד בבגד גופא, וזה פסול לכו"ע דאין כאן ד' חוטין והיינו נפסק מעיקרו דפסול רב וכ"ש לרבי יש לפוסלו דבעי' ב' מינים, [ועיי' חזו"א סק"ח מש"כ, וצ"ע] ותו' הגמ' דחדא קתני והיינו שירי גרדומין, אך אה"נ דכשר אף ענין גרדומין דאוקים רבא לעיל למתני' דהוא כשנפסק מין א' עד הכנף [ולא בכלל, דהיינו עד קשר וחוליא א' ולא נשאר כדי עניבה מהחוליא והלאה ואף לפר"י לא נשאר כד"ע מחוליא א', דחוליא א' הוא פחות מכד"ע] דב' עניני גרדומין הן, א' בנפסקו כולן ונשאר כד"ע מכל הד' (ואפשר מכל הח' להר"מ דהחשיב חצאי חוטין) וב' בנפסק מין א' והמין הב' נשאר שלם וכמו דחז"ל בדברי רבא לעיל לח: שלמד דבריו מדברי בני ר"ח, ומה שלא פירשו באופן זה להברייתא (לט.) (בנפסק מין א') משום דלא מתפרש שיריו אם נצרך שישאר

חוליא אחת מכל הד', אך בתי' שיורי גרדומי כלולים שניהם ודו"ק. [ולר"מ ודאי כן הוא כנ"ל דלדעתו קשר עליון הוא חוליא הא' גופא, ואם זה לא נשאר הרי נופל מהבגד ופסול אף לרבי].

[ובהנ"ל לפרש דין דרבא דנפסק מין אחד ונשתייר המין הב' היינו בנפסק לאחר חוליא א', יש מקום לפרש באופן אחר דאיפסיק מין אחד היינו לאחר הקשר הראשון הסמוך לכנף [ואף לרמב"ם שקושרין באופן אחר הרי יכול לקשור אף כמנהגנו] ולא נשאר חוליא ממש. והשני נשאר כולו, ויהא כשר לכ"ע כדברי רבא (לח): וגרדומין דבני ר"ח בנשאר כד"ע ולר"י היינו גדיל וענף, ואף לשאלות דגדילים ד' הוא ע"י כפילתם ע"י לעיל, מ"מ אפשר בגרדומין הקילו בנשאר מין אחד שלם והשני עד לאחר הקשר, כן יש מקום לפרש, אמנם תמוה קצת לומר כן דאם הלבן נפסק כולו עד הקשר, הרי אף התכלת אין כורך כבר כלום לראשו' אלו דהתכלת חוט אחד הוא, ואם התכלת נפסק סמוך לקשר הרי אין כאן גדיל תכלת כלל וקצת צ"ע להכשיר בדין גרדומין אם כריכת התכלת נפסק כולו, דלכא' כריכת הלבן היא רק להפסיק או להוסיף על כריכת התכלת, ואיך נכשיר בנפסק כריכת התכלת בעיקרה, אך לדעת התו' דהן ב' וב' חוטין לכא' אפשר דגרדומין דרבא דנפסק מין אחד היינו דנפסק קצת לאחר הקשר הראשון הסמוך לכנף (באופן שלא יפתח הקשר) והחוט הכורך כורך את הנותרים כמוהו, אמנם עדין צ"ע דסו"ס מנלי' לרבא לחדש דין גרדומין בזה מדברי בני ר"ח, דהם איירו בהכל קיים כד"ע ומתקיים מצות גדילים ד' שהן ח' כנ"ל, אך אם נפסק מין אחד קודם חוליא א' מנלי' להכשיר, אלא כנ"ל דנפסק מין א' היינו לאחר חוליא א', ודין דבני ר"ח בנשאר כד"ע גדיל וענף, דאז הדינן מישך שייכי, ועי' חזו"א סק"ח, ועוד, וצ"ע. ועיי' לקמן דאף אם נפסק לאחר חוליא א' הוא בכלל דין זה דרבא דאיפסיק מין אחד דזה עדיין אינו כד"ע, ועוד דאף לר"י צריך כד"ע מהקשר והלאה שהוא התולה ומחבר בבגד ב' תכיפות, וכן להר"מ דהחוליא א' היא הקשר עצמו י"ל נצרך כד"ע

משם והלאה לפחות [או דיסבור כד"ע מהענף (ממש)

קמא) והנה להר"מ אופן דאיגרדס תכלת וקאי לבן דכשר כיון דאין מעכבין זא"ז, צריך פירוש, דהרי הד' חוטין קיים מכולם כד"ע לפחות, דרק התכלת נפסק החצי תכלת וחציו הלבן לכא' נשאר קיים, (ואם נימא, דלהר"מ בעי' ח' ראשי חוטין כד"ע וכדעתו להחשיב חצי חוט א"ש, אך לא נפסק כן לדינא, ואפשר כן דעת הר"מ להצריך כן שישאר כד"ע מהלבן כסתם דבריו סוף פ"א, (ולדינא אפשר די לזה כד"ע מהגדיל כדעת הרבה ראשונים) ואפשר אגב רישא דהלבן אין מעכב בנפסקו כל הלבן אמרו אף להיפך אף דפשיטא, ואפשר דקמ"ל דאף דהן ב' מינים ואין מהתכלת כעת קיום של ענף (ואין נחשב דיש כאן כד"ע) מ"מ משלימין מין אחד להשני [וצ"ע לפ"ז אם נוכל להכשיר בנפסק עוד חוט אחר מהלבן אף אם נשאר כד"ע, דסו"ס צד התכלת כבר נפסק ואין כד"ע בו עצמו אלא בצידו הב', דצ"ע אם נחשיבו לכד"ע ויתכשר מדינא דבני ר"ח, או דכשר רק משום דינא דרבא ויהא נצרך שישאר מין א' שלם. ולהנ"ל אין נחשב כד"ע ויפסל אם יפסק חוט נוסף, ואם נפרש דכל חוט הד' הוא בדין תכלת א"כ רבא איירי בנפסק ב' צדדיו ואין שייך לדין דבני ר"ח דהרי לא נשאר בו כד"ע, וכדלקמן].

והנה יל"ע איך יפרש הר"מ להא דבני ר"ח דדימה רבא את דבריהם לדבריו דנפסק מין א' כשר, אם הוא דימוי בעלמא וכדעת התו' בפי' הב', והיינו דבני ר"ח דיברו בנפסקו כולו ונשאר כד"ע מכל חוט ומחוט התכלת נשאר כד"ע דייקא בצידו התכלת [ואפשר בחוט זה עכ"פ ניבעי' מב' צדדין ומסתבר דא"צ מצד הלבן ועוד דנוטה דאין מעכב דיהא דוקא לבן להר"מ. כנ"ל בדעתנו], ודימה רבא לזה הא דכשר בנפסק מין א' כולו והשני שלם כולו, ולפי"ז ביפסק התכלת עד שאין בו כד"ע בצד זה, שוב אין להכשיר בנפסק עוד חוט מהלבן אף שישאר בו כד"ע (אלא בחוט הלבן שהוא צד הב' של התכלת אפשר בו יהני אם נפסק), ואם נפסקו

כל החוטין ונשאר מכולן כדי עניבה כשר מדין דבני ר"ח.

ואפשר הי' לפרש להר"מ דדברי רבא ודברי בני ר"ח שייכין ממש זה בזה דלדרך הר"מ הרי התכלת חצי חוט הוא ומ"מ הצריך רבא שישתייר חציו הלבן [בנפסק התכלת] (כן הוא לפום רהיטא, ולצד זה נפרש כן, אך נוטה דלא בעי' כנ"ל. וראה לקמן), ולצד זה חציו הלבן הוא בדין לבן ונצריך שישאר כשיפסק התכלת ומאידיך בנפסק הלבן ונשאר תכלת יהני אף אם נשאר רק צד התכלת, ועיין שפת אמת, מנחות כאן) וא"כ כשר דהרי יש בו כדי עניבה בצידו הב', והיינו דין דבני ר"ח, [והיינו דלדין דציצת יוצא יהני אף צד הלבן דסו"ס מתקיים כאן ציצת יוצא מחוט זה הכורך על אף שרק נשאר הצד הלבן]. אך דחוק דלפי"ז הא דכשר משום שנשאר כדי עניבה מצידו האחר הלבן, וה"ה בנפסקו כל החוטין ונשאר כדי עניבה (אפי' בצד אחד לפי"ז), וא"כ צ"ע איך דימה רבא לזה אף אופן שנפסק הלבן כולן ונשאר רק התכלת והרי אין כד"ע בכל החוטין, אלא בהכרח לפרש כאופן הא' הנ"ל ורבא דין אחד ובני ר"ח דין אחד, ורבא הכשיר בנפסק מין אחד ולא נשאר כד"ע אלא חוליא א' ומכשירין דהמין הב' שלם דייקא, (וצ"ע דין חוט הז', ובפשטות דינו כתכלת וכנ"ל אות ד' לדעת הרמב"ם, ואף באינו צבוע) ודין נוסף דבני ר"ח בנפסקו כולם ונשאר מהם כד"ע מכל חוט, ולפוסקים היינו מכל חוט מהד', אך נצריך שישאר כד"ע בחוט התכלת להר"מ בחציו התכלת, דאילו בחציו הלבן י"ל דלא מתקיים בו בתכלת מצות והי' לכם לציצת – דהיינו ציצת יוצא שנאמר על התכלת, אמנם אין מוכרח, וכ"ש בצבע כל החוט די"ל דיהני בזה כד"ע מצידו הב' דלכאוי' נוטה דכל החוט דינו כתכלת ואין מעכב במין הלבן, וכ"ש בצבוע תכלת יהני כד"ע בו.

קמב) ומזה לספק הנ"ל לדעת הרמב"ם אם יפסק צד התכלת ואין בו כד"ע והצד השני שלם (אם נימא דאיי"צ לדין דבני ר"ח בכל הח' חוטין כד"ע להר"מ) ונפסק עוד חוט אחד אחר מהלבן

ויש בו כד"ע (ולא נשאר ד' גודלין) צ"ע אם מהני מדין דבני ר"ח, דהרי יש כד"ע בכל חוט בצד הלבן, או דאינו מועיל והוא כמו דין דרבא באיגודם תכלת וקאי לבן שנצרך המין הב' להיות קיים כולו, אך אם צבוע כולו נוטה דמהני אף להר"מ ויהני כד"ע מכל חוט, מדין דבני ר"ח.

לסיכום לדעת הרמב"ם, בדין דגרדומין דרבא דנפסק מין א' והשני קיים כולו דכשר מדין דאין התכלת מעכב הלבן [וכשיכול יתקן עיין הר"מ פ"א ה"ד] יש להסתפק אם נצרך כל הז' לבן להישאר, וכן להיפך בתכלת לחוד קיים אם נצרך ב' צדדיו להישאר [ואפשר דאין זה תלוי בזה, ולתכלת די בצד התכלת כפשטות הר"מ, ומאידיך ללבן אי"צ בחציו הלבן דבשורשו הוא מכלל חוט התכלת וכנ"ל כעיי"ז מהמשכנ"י], ובדין דבני ר"ח דמהני כד"ע מכל חוט, ולהלכה היינו מכל חוט מהד', י"ל דנצריך שישאר דוקא מצד התכלת ואפשר בצבוע כולו יהני אף צד הב', ויחשב עיי"ז דקיימין ב' המינים אף שיפסקו אחרים ונשאר בהם כד"ע. ואם נימא דלא מהני צידו הלבן לגרדומין דבני ר"ח, וא"כ הוא נכלל בדין דגרדומין דרבא דנפסק התכלת כולו ונצריך שישאר הלבן כולו. ואם יפסק חוט נוסף מהלבן לא יתכשר, וצ"ע להכשיר מדין אין התכלת מעכבת את הלבן ונכשירו דסו"ס קיימין ד' כד"ע מד' חוטין, דסו"ס כיון דיש כאן ב' מינים אין מין אחד משלים לשני כ"כ וכעין דעת התו' בפ"י הב' לדעת רבנן, והוא מוכח מדברי רבא דלצד זה דבעינן דיהא קיים דוקא צד התכלת, ובאין קיים הוא מדין גרדומין דרבא, א"כ מוכח דבעי' דלבן קיים כולו ומטעם הנ"ל כדעת התו'.

קמג) **ולדעת ראב"ד וסיעתו** דחוט שלם עושין תכלת ודאי נראה דכן הוא לדין דגרדומין דרבא דנפסק מין אחד, דהתכלת כולו נפסק ונשארו ו' לבן כשר, וכן להיפך, ואילו כד"ע דבני ר"ח היינו בכד"ע בכל חוט ולראב"ד ודאי נראה דמהני אף כד"ע בצידו השני דהרי כולו תכלת.

ואף דהרי בסוגיין אמרו כן לרבי, ולתו' הנ"ל רבנן פליגי, הרי לרמב"ם וראב"ד אינו כן, כנ"ל דאדרבה מסקנת סוגיא לאוקמי' למתני' כרבי משום דאף לרבנן כן הוא, דניחא טפי לוקים כן מאשר לומר דמטיל ד' חוטי תכלת, וכנ"ל דאין מצוי כזה מאורע, ולאחרו' הנ"ל משום דלשיטה זו אין להטיל ד' תכלת במקום לבן, וכיון דכשר גרדומין דרבי אף לרבנן בהכרח דנפסק החוט מעיקרו דלקמן אינו כתו' דמתפרש שאין בו כד"ע, דזה לתו' דפירשו דרבנן פליגי על רבי ופוסלין בנפסק חוט ואין בו כד"ע, אך לראב"ד איירי שנפסק בשורשו בבגד ופסול אף לרבי, וכנ"ל לפירו' להר"מ, ואף לראב"ד בזה הוא כהר"מ דניחא לפרש דמסקנת סוגיין אף אליבא דרבנן דמהני נפסק מין אחד, דסו"ס מתקיים ענין גדילים שהן בעיקרון ג' הנכפלין לוי' לפי השאלות, אלא דלבי"ש נצרך חוט נוסף (הכורכו) ואף הוא קיים דהרי חוליא א' לפחות נשארה מהתכלת. דהרי הוי' יחשבו גדילים רק ע"י החוט הכורכן ובהכרח דחוליא א' קיימת, וכן בתכלת קיים לחוד בהכרח בחוליא אחת קיימת אף מהלבן דאל"כ לא יחשב התכלת קיים אם אין כורך כלל.

ואף בסברא א"ש דכל טענת התו' דלא ישלימו מין א' לבי' זה לתו' דהן ב' וב' חוטין ולרבנן הן כעין ב' מצוות, אך לר"מ וראב"ד וסיעתם הן ודאי מצוה א' והתכלת נועד לכריכה, ומשלים שפיר מין לחבירו, [נועיין עוד לקמן דאפשר אין נחשב להר"מ קיום ב' המצוות (אם נגדם מין אחד עד חוליא א') ותלוי איך מתפרש דבריו פ"א ה"ה אם קאי על המטיל ד' חוטי תכלת לחוד או בגרדומין, ואם מתפרש בגרדומין א"כ החשיבו לקיום מצוה אחת ודלא כרבי, דלרבי ודאי הוי' קיום שניהם כדברי הגמ' ריש לח: וכדלקמן. אך אף דנחשב רק מצוה אחת, מ"מ א"ש אף לרבנן דרבי להכשיר ונחשב קיום מצוה אחת, דסו"ס עיקר צורת הציצית (בחוליא א') קיים, כנ"ל]

קמד) **ובמטיל חוט א' תכלת** כנ"ל, הנה י"ל דיש לחוש למהלך תו' בסוגיין [אף דא"ש טפי לדעת

התו' דייקא דהן ב' וב' א"כ לרבנן דרבי אין משלימין מין לחבירו בנפסק שאין בו כד"ע, וכ"ש במטיל חוט א' דלתו' אינו הטלה שלימה ולא יחשב כמין השני קיים כדינו להכשיר בנפסק חוט שאין באחד מצדדיו כד"ע, וזה לדיעה העיקרית להלכה דלא כר"ת, אך לר"ת דבעי' שישאר מין א' שלם א"כ הוי' מקום להכשיר בנפסקו ג' חוטי לבן ונשאר כד"ע והתכלת נשאר שלם ולהיפך בנפסקו חוט הכורך התכלת ועוד חוט א' מהלבן לא נכשיר שוב וכדעת ר' ירוחם המובא בב"י, עיי"ש, ובמשכנ"י סי' יח פירש כן דעת רי"רו אלא דמסיק דרמב"ם ור"י ורא"ש דלא כר"ת (וצ"ע דבריו), ועוד ראי' מהסוגיא דלא כר"ת, וממילא לא חיישי' לדעת יחיד אלא לחומרא וכעין שיטתו דייקא, **וכנ"ל לפרש כן כוונת הגר"א** בסי' יב דהסמך דעת התו' במנין החוטין לומר **דלא נחוש לר"ת אלא כעין שיטתו**, ולפי"ז כ"ז שנשארו ב' לבנים כפולין שלמין נכשיר אם נשאר בגדומין כד"ע, ולהנ"ל לכמה אחרו' אף לדעת הרמב"ם מצי להטיל ב' וב' ונחשב קיום ב' המינים א"כ י"ל דאף אם נסבור כר"ת בסוגית גרדומין יהא די בשיוור ב' חוטי לבן שלמין והשאר כד"ע אף לדיעות דמטילין חוט אחד תכלת.

קמה) והנה במשכנ"י סי' יח האריך להוכיח דלא קיי"ל כר"ת בדין גרדומין, והוכיח מדעת הרמב"ם במנין החוטין ונקט דלהר"מ אין יכול להתפרש הלבן אין מעכב התכלת במטיל ד' תכלת דאין מטילין כן, ובהכרח מתפרש בגרדומין, ולרבא גופי' איתוקם מתני' בנגדם "לגמרי" מין א' וכקו' רבא לט. דרצה להכשיר בנפסק מעיקרו, אך רבא נדחה שם. וכן תירוצו כאן דנגדם מין אחד לגמרי נדחה, ואנן נקטי' דהלבן אין מעכב בנגדם אם נשאר ממנו קצת לכרוך סביבו או כיו"ב, ובמתני' משמע דמקיים בזה רק מצוה אחת. וא"כ מתפרש דלרב נפסק מעיקרו פסול לכו"ע אף לרבי, ואם נשאר המין הא' כדי לכרוך סביבו כשר לרבנן לקיום מצוה אחת – אותה הנשארת שלימה, וא"כ אין צורך לפרש להשאיר במין הב' כד"ע דבזה יחשב קיום

ב' המצוות, וא"כ לא סבר הרמב"ם כר"ת דהרי כתב שמקיים מצוה אחת וא"כ דבריו סוף הפרק בדן גרדומין דמהני כד"ע איירי דנפסק בכל החוטין (ודלא כר"ת) עיי"ש דבריו.

והנה אכן אם מפרשים להר"מ ריש הפרק דאיירי בגרדומין והוי רק קיום מצוה אחת, א"כ אין מתפרש כר"ת, דלר"ת הוי קיום ב' המינים, כמובן, וא"כ דבריו סוף הפרק מתפרשים על כל החוטין, כדבריו דהמשכנ"י, אך ביאורו בסוגיא לומר דרבא נדחה צ"ע, דאין זה שייך להא דרבא לק' לט. דאיירי בנפסק חוט א' בעיקרו, והיינו בחיבור בכנף, דבזה קו' רבא נדחה, אך דברי רבא לח: לא נדחו כלל, ופסק אותם הר"מ, [וכדבריו (דהמשכנ"י עיי' לעיל (קה קו)) דלהר"מ נחא לגמ' לפרש מתני' אף כרבי, ולא לומר דאיירי במטיל ד' תכלת, או דאין להטיל כן להר"מ או דאין שכיח כן ולא איירו בזה]. ודברי רבא לח: איירו בנשאר חוליא א' מב' המינים וזה דברי הר"מ בהלכה ד' ה',

קמו) אמנם הצד הזה בב"י לומר דהר"מ סבר כר"ת הנה הר"מ כתב דמין א' נפסק עד הכנף, ואף אם נפרש עד ולא עד בכלל, מ"מ איך נשאר כד"ע, ובהכרח כוונת הב"י דנשאר כדי עניבה מהגדיל וכדעת ר"ת ור"י בזה (עיי' לקמן) והרי להר"מ שיעור כד"ע מועט הוא (עיי"ש), ואף לכתחילה אין צורך אלא ד' גודלין בחוטין גדיל וענף יחד, [ולא י"ב כר"ת], וא"כ אם נפרש דברי הר"מ כדרך זה בב"י אזי דברי הר"מ בהלכה ד' בגרדומין הוא קיום ב' המצוות וכר"ת, ודברי הר"מ בהלכה ה' הן בד' חוטין לבן או ד' תכלת, וכדעת הכס"מ בריש דבריו דלהר"מ כשר אף ד' תכלת במכ"ש [ולא הדר מזה לפי שאר הפירושים] ודרך הא' בב"י לפרש להר"מ נראה כוונתו דמין א' נפסק כולו ממש בכנף ומ"מ הכשיר ופירש כן דברי רבא לח:, ולפ"ז פירש דרב לט. איירי בנפסק חוט א' מהמין שנשאר קיים, וצ"ע דא"כ רב קאי על אוקימתא דרבא לח:, והרי רבא הביא רא"י מבני ר"ח ולא מרב עצמו שדיבר לפי"ז מפורש כרבא, ואילו בני ר"ח דיברו מדבר אחר, ועוד קשה דקו' רבא לט. יכלו

לתרץ דאיירי בזה בנפסק מין א' דלהר"מ כשר אף לרבנן דרבי לפירוש זה, וצ"ע, ולדרך הג' אין קושיא זו דלא תי' הגמ' הברייתא בנפסק מין אחד עד חוליא א' דאין זה שייכים אלא גרדומין, ודו"ק, ראה אות קמ.

ולדינא, לפי' ב' בכס"מ דהר"מ כר"ת נצרך שישאר כד"ע מהמין הנפסק והיינו כד"ע מהגדיל (וכל שהוא ענף בכלל הכד"ע, ועי' לקמן) ומהמין הב' נשאר כולו והיינו ד' גודלין – גדיל וענף – להר"מ, (ואינו כ"כ חמור כדעת ר"ת עצמו) ולפ"ז יש בזה קיום ב' מצוות ודברי הר"מ בפ"א ה"ה מתפרשים במטיל ד' תכלת כשא"ר דמהני, (וכנ"ל בס"ד להוכיח דדעת הר"מ כן).

ולפי' ג' דב"י הן ב' הלכות ודברי הר"מ בה"ה בנגד מין א' ונשאר ממנו רק חוליא א' והשני קיים כולו (ולהר"מ היינו ד' גודלין גדיל וענף) ובזה דיבר בה"ה והוי קיום מצוה אחת אותה הנשאר (ואפשר דכשר להטיל ד' תכלת במכ"ש כדברי הכס"מ. אלא דלא שכיח ולא איירי בזה) ובנשאר מכולן כד"ע כשר והוי קיום ב' המצוות, ולפ"ז אפשר דוקא כד"ע מענף או עכ"פ גדיל הפותחו לענף לאחר חוליא א' (שאותה משאיר כרוך) כדלקמן בס"ד.

קמו) ויש לפרש דברי הר"מ לדרך זו דאיירי בהלכה ה' בגרדומין (והוי רק קיום מצוה אחת, ודלא כר"ת), דאף דנקטי' כאוקימתא דרבא וכרבי מ"מ חלוק דעת רבנן מרבי בזה, דלרבי דמצוה אחת הן בהכרח דבזה מתקיימין ב' המצוות ואי"צ להשלים המין הגדום, אך לרבנן כיון דאין מעכבין א"כ מפרשין דין דנגד מין א' (עד חוליא א')-והשני קיים דמקיים רק את המצוה של השלם, דאין כאן קיום ב' המינים אלא מין אחד, דסו"ס יש כזה אופן קיום במטיל רק מין אחד וה"ה בנגד מין אחד עד חוליא א' יחשב קיום מצוה א'. ואף לפ"ז עדיין מצי לילך בזה בשבת בנפסק כן דסו"ס מקיים כעת בכל הד' חוטין שבכל הכנפות את אותה המצוה של החוטין שנשארו שלמין בכל הכנפות, והגרדומין מועילין להשלים למין ד' חוטין, אלא דבמו"ש יתקן לקיים את המצוה הב', ואף לתו' יש לצדד

בזה כנ"ל, והוא מקום צירוף נכון אם יש עוד ספיקות להתיר לצאת בו בשבת בנפסק מין א' והשני קיים כולו, אך היינו בנשאר מין א' קיים לרוב הדיעות והיינו (או דחוט התכלת קיים מב' צדדיו או להיפך דו' הלבן קיימין) [ועדיף אופן זה לתו' דהתכלת ב' חוטין] (ואולי אף צד התכלת שאין כורך דלרמב"ם לכתחילה הוא לבן י"ל שאף בצבעו תכלת יש לומר דנצרך להישאר עם הלבן, אך כנ"ל אין נראה כן אף להר"מ, ולרוב דיעות אינו כן ולפחות יש מקום לצרפו לעוד ספיקות)

קמח) ועיי' משכנ"י שם דהוכיח מהא דנפסק חוט מעיקרו דפסול והי' פשוט לו דהוא רק לרבנן דרבי וכדעת תו' הנ"ל, ומזה בא לפרש דדעת רבא לח: לתרץ מתני' נדחה, וכמו שנדחה קושיתו בדף לט. על דין זה דנפסק החוט מעיקרו, וסייע מדברי רש"י דדברי רבא לח: ש"מ צריך לקשור כו' אינו לדינא.

אמנם דבריו צ"ע דהמשכנ"י גופי' פירש בהמשך דבריו דלר"מ נפסק החוט מעיקרו היינו בחיבורו לבגד (ועיי"ש קצת דן בזה) וא"כ זה פסול אף לרבי בפשוטו כנ"ל, ואינו רק לרבנן, ואילו אוקימתא דרבא לפרש מתני' בגרדומין לא נדחה וכמו שבמשכנ"י עצמו סיים, ונפרש נפסק מעיקרו כפשוטו דנפסק בחיבור ופסול לכו"ע, ואף דאפשר סברת רבא להקשות (בדף לט.) הוא משום סברתו (דף לח:): דכשר בנגדם מין אחד אך שם איירי בהשני קיים עד חוליא א', ובדף לט. איירי בנפסק בחיבור בכנף ובזה לחוד איתותב, ודברי רבא לח: צריך לקשור הוא לדינא לכמה ראשונים, ורש"י שם צ"ע, וכל הראשון נקטו דבעי' כד"ע לפחות מהגדיל דכמה אמוראי פשוט להו כן וכן סוגיין (וראה לקמן קנ קנד ולהלן) [וא"כ בפשוטו כמו דלרבי כשר בנגדם מין א' (עד חוליא א') ונשאר הב' קיים, יש מקום לומר דאף לרבנן יחשב קיום ב' המצוות דמנלן לחלק בזה בין רבנן לרבי, אמנם אין הכרח וכנ"ל, אלא נחשב קיום מצוה אחת, ותלוי איך מתפרש דברי הר"מ הלכה ה' כנ"ל.]

קמח) סוף דבר להרמב"ם וראב"ד וסיעתם, אם נפסק מין א' ולא נשאר כד"ע ענף ונפסק עד חוליא א' (ולצד א' בכס"מ נשאר כד"ע, (רובו) גדיל) והשני קיים כולו כשר ללכת כן בבגד ואף בשבת יכול לצאת כן, אלא דנחשב דחסר לו קיום המין הב' ובמו"ש יטיל כדן, [ואם נחשב כד"ע הוי קיום ב' המצוות] אך לתו' יש לפקפק מכמה צדדים, א' דלתו' אין כאן קיום שלם של ב' מינים דסברי ב' וב' חוטין, ועוד דנקטו דלרבנן אין משלימין א' לחבירו, וא"כ צ"ע אם נחשב קיום של מין א' או דפסול לגמרי, [באין כד"ע בפסוקים] אך יש לצרף דלתו' ועוד יהני בנשתייר כד"ע מהגדיל, אמנם אפשר היינו כד"ע מהגדיל לעשותו ענף כלדקמן, וא"כ בשבת עדיין אין יכול לפתוח הקשרים, אך אם יש בנפסקין מעט ענף מחמת פסיקתן י"ל דכשר (עיי' משכנ"י סי' יט) והיינו דיחד עם הגדיל יש כד"ע. ראה לקמן בזה.

קנ) אמר רבא (לח:): צריך לקשור על כל חוליא וחוליא. דאי ס"ד לא צריך הא דאמרי בני ר"ח גרדומי תכלת כשרין כיון דאישתרי ל' עילאי אישתרי ל' כולה, ודחי דילמא דאיקטר. והוכחת רבא דהרי כשנפסקו החוטין יפתח הקשר ושוב יפתח לגמרי, אלא בהכרח דקשור כבר קודם לכן באמצע החוליות, [וכדפירשו התו' דהוכחתו רק שקשור עוד קשרים מלבד הקשר לאחר הגדיל, ולכך כבר מסתבר דקושרין הקשרים בין החוליות לחלק ביניהם, ועיי' שיטמ"ק שם עוד דרך ונתבאר בס"ד לעיל בדין הקשרים והחוליות] ודחי' שנקשר [ואפשר היינו מעצמו, וצ"ע להכשיר הציצת ע"י מעשה בלא כוונה, [דהרי זה הקשר המחזיק החוטין בבגד לדעת רבא, והוא קשר עליון לרבא, ועייין] ואפשר היינו שקשרו ללא צורך מחויב, (עיי' רש"י) וכגון לקיים ענין ה' קשרים, כמנהגינו, ועיי' לעיל בס"ד]

והביאו התו' פרש"י (ועיי' שיטמ"ק) דפירש דרבא דייק מאופן שנפסקו החוטין סמוך לקשר ונשאר ענף מעט מאוד, ובזה יפתח הקשר, והקשה רש"י דהרי בעי' כדי עניבה ופירש רש"י

דרבא פליג על דין דבעי' כד"ע, ונתקשו התו', דסו"ס כמה אמוראי הצריכו כן משמואל עד רב אשי ועוד, ופירוטו דדי בכד"ע מהגדיל וסייעו לזה מלשון ספרי. [והנה ברש"י לפנינו אינו, אמנם אין נראה דהדר ב' דלא הוזכר בתו']

קנא) והנה קודם **יש לעמוד על עיקר דברי רבא** במה איירי, והנה לדעת ר"ת לעיל (תוד"ה אלא) הרי לעולם בעינן שישאר ד' חוטין שלמין והד' הנותרים בכד"ע, ויש לדעת אם אכן עשוי הקשר להפתח כשנפסקין ד', דסו"ס הד' השלמין יעמידוהו, אך לר"ת ודאי בזה מתפרש, (ולפי' ב' דכס"מ דהר"מ כר"ת יל"פ דיוק רבא מאופן דנפסק הלבן ונשאר התכלת להר"מ דנשאר רק חוט א').

ולפי' ב' דתו' לעיל, הרי לרבא גופי' לעיל כשר בנגדם מין אחד עד הכנף (היינו לכאן) עד חוליא הא' כנ"ל, ועוד דאל"כ יפול מהבגד לפחות לרבא גופי' כאן דלכאן סובר שמספיק הקשר האחרון, ואין עוד קשר תחילה, וזה כעין דברי רבא כאן שהחוטין הפסוקין לא יפלו) והמין הב' נשאר שלם, (ומלבד דיש לידע אם יפול (כנ"ל לר"ת) דסו"ס המין השלם יחזיק את הקשר אף בנפסק סמוך לקשר כדברי רש"י), הנה צ"ע מה דייק רש"י מזה דרבא אין סובר כד"ע ותו' הסכימו לקושיא ופי' דדי בכד"ע מהגדיל, והרי לשיטתם גופייהו לעיל בפ"י הב' וכן דעת ר"י וכן הרא"ש נקט כן מדינא, בנפסק מין אחד והשני שלם אין ענין של כד"ע, וכאן הביאו קושיא זו של רש"י והוציאו מזה דדי בכד"ע מהגדיל, ובהכרח דפשוט לראשונים דדיוק דרבא הוא אינו מדברי עצמו לעיל דמין אחד שנגדם כשר. דאין יכול להוכיח מדברי עצמו והמשנה יכולה להתפרש כתי' הקודמים אף דלא הוי ניחא לרבא בתי' אלו, ועוד דמתני' יכול להיות כרבנן דלא כרבי וכהו"א. [ואף דאפשר דרק דייק ממה דהעדיפו אמוראי ליישב מתני' כרבי וכנ"ל מאחרו' דלרבנן ניחא נמי טפי באופן זה להעמיד המשנה, ואף דהוי מצד למידחי, אה"נ דחה כאן דאיקטר, מ"מ ניחא טפי לפרש] דדיוק רבא מדברי בני ר"ח גופייהו דאיירי בנפסקו כל הח'

ונשאר מעט כדינו, ולא דייק מדברי עצמו, [דהרי אמוראי קמאי תירצו באופן אחר ולא דייק מהם]

וא"כ דייקו הראשו' מהא דחשש שיפתח הקשר א"כ לא נשאר כד"ע, ולתו' אה"נ נשאר רק כד"ע מהגדיל.

קנא) אך יש להבין דסו"ס אם רבא סומך על כד"ע מהגדיל א"כ יכול להוכיח מאופן שנפסק בגדיל עצמו לאחר כד"ע ואפי' לאחר כד"ע מחוליא הא' דסו"ס יפתח הכל, ומה צריך לדבר על אופן דנפסק סמוך לקשר, אך י"ל דרבא ידע דאפשר נצרך דוקא שישאר לפחות קשר אחד דהרי קשר עליון דאורי', ומנלן דבגרדומין אפשר להקל בזה, ולכך הוכיח דסו"ס אף בנפסק סמוך לקשר הרי יפתח, ושוב אף אם נימא לאידך גיסא דאין קפידא שנפתח בגרדומין, מ"מ הרי שוב יפול לגמרי, וזה אמר אשתרי עלאי ושוב אשתרי כולה. ואה"נ כעת דמפרשין דברי רבא כתו' או כע"ז דדי בכד"ע במה שהי' עד כעת גדיל, (לפחות חלקו), י"ל דנמי מהני אף בנפסק למעלה באמצע הגדילה, אם יש קשר לאחר חוליא שמחזיק את החוליא שעדיין קיימת ולא יפלו החוטין וכדיוק רבא.

וכנ"ל דאין לפרש דברי רבא כאן דמהני אף במין א' נפסק כולו לגמרי משורשו בכנף, ונימא דאף בזה הכשיר לדעת רבי, דלא דייק מזה דהיינו גופא אישתרי כולה ואינו רק אשתרי עילאי, ואין מכאן מקום לדיוקו, דסו"ס אין ב' החוטין האלו תלויין בבגד שהרי נפסקו בשורשן ושאר החוטין אין נופלין מחמת זה דהן קשורין שפיר [ומנלן דאיירי בנפסק דוקא סמוך לקשר ונימא דאז ב' חוטין הפסוקין יגרמו שהכל יפתח] וכנ"ל דדיוק רבא הוא דייקא מדברי בני ר"ח גופייהו שכולן נפסקו ונשאר כד"ע, ולא דייק מנפסק מין אחד לגמרי, ועוד כנ"ל דנפסק מין אחד לגמרי בכנף אין כשר אף לרבי דלכו"ע בעי' ד' חוטין וזה אין נחשב לד' חוטין כלל, (אלא דלקו' רבא לקמן על דברי רב דנפסק מעיקרו פסולה חשב רבא כן, אך נדחה שם ופשוט דקיי"ל כרב שם, ואילו דברי רבא כאן לא נדחו

אלא דדחי' דדילמא דאיקטר) ואפשר כעין הנ"ל דאירי אכן בנפסק הגדיל גופי' ונשאר כד"ע ממנו והוכיחו כיון דאשתרי עילאי היינו שהקשר הראשון אין קיים כלל ואין מחזיק החוטין אשתרי ל' כולה ויפלו הכל, אך דחוק לשון אשתרי ל' עילאי לפי"ז, אלא כנ"ל בס"ד דסבר רבא דילמא נצרך קשר עליון, אלא דהוכיח דאף הוא יפתח בסוף, כיון שנפסק סמוך אליו, ועיי' חזו"א ס"ג בכל זה. [ולכאוי' בדברי הרא"ש משמע דפי' דלרבי מהני אף בנפסק בשורשו בבגד, [וצ"ע להחשיבן כד' חוטין קיימין מחמת שקשורין לאחרים התלויין], אך בזה ודאי נקט' כרב לקמן והיינו כרבנן דרבי דפסול בזה [והיינו דלרבנן ודאי לא מהני בנפסק בשורשו וכדברי רב המפורשין] ואף לדעתו פשוט דדיוק דרבא כאן הוא מדברי בני ר"ח ולא מאוקימתא דרבא עצמו במתני' דבזה לא יפול כנ"ל. ולדעתו לא תירצו לט. דברייטא כרבי דמשמע להו דאתא כרבנן, עיי' חזו"א ס"ק ז' ח', אך לכס"מ בפי' הא' אין זה ישוב דפסק כן אף לרבנן. עיי' בפ"י הא' בדעת הר"מ בסוף הפרק. כנ"ל (אות כט) דצ"ע לפי' הא' דכס"מ.]

[ועיי' במרדכי דר"י הקשה על "קשר דר"ת" מגמ' זו דהרי אין הקשר נפתח כשנפסק מין א', ועיי' מש"כ דלר"י גופי' דנפסקו כולן ונשאר כד"ע אין קושיא, ועיי' תו' בזה, (ד"ה כדי) אך י"ל דקושית ר"י על ר"ת משיטת ר"ת גופי' דסבר דלעולם בעי' דמין אחד שלם ובהכרח בזה יפרש דברי רבא כאן, ולשטתו הקשה דאמאי יפתח הקשר, (דהיינו דאף ר"י לא פירש דיוק רבא כאן מגרדומין דנפסק מין א', אלא אליבא דר"ת גופי' דפירש דהיינו דברי בני ר"ח היינו גרדומין דרבא)]

קנג) ועדיין יל"ע למנהגנו לסמן החוטין איזה בצד זה של הקשר ואיזה בצד הב', א"כ מה דייקו הראשו' מכאן דרבא לא מצריך כד"ע או דדי בכד"ע מהגדיל דדילמא רבא שם איירי כן וסימן החוטין ונשאר כד"ע מצד אחד והצד השני נפסק עד הקשר ושוב יפתח הקשר מחמת הצד שנפסק, ואפי' למנהג ר"ת בקשרים (עי' תו'

ומרדכי צורת הקשר שהי' נוהג) מ"מ יכול לסמן את צדדי החוטין, ואם היינו אומרים דבעי' כד"ע מכל הח' חוטין (ואפשר כן לדעת הרמב"ם עיי' לעיל) הוי א"ש דיוק רש"י דהרי מכולם נשאר כד"ע, אך הרי תו' ורא"ש קיבלו קושית רש"י והם כתבו דדי בכד"ע בד' חוטין שנשאר מכל חוט ראש אחד, וכמו דנקטי' להלכה.

ובהכרח דכמו דרבא איירי בעשה קשר אחד לחוד בסוף הגדיל ולא עשה טפי מהמחויב מעיקר הדין, ורק דחו דילמא איקטר ועשה עוד קשרים, ה"נ אף מצד הסימון הנ"ל סו"ס הרי חכמה היא לעשות דבר זה שלא יפסל מיד, אך ודאי בסתמא לא עשה כן, וכמו דדחי דאיקטר מצ' לדחות דיוק דרש"י דעשה סימן, אלא דכיון דרבא דיבר ללא סימון וקשרים נוספים על עיקר הדין ומ"מ הכשיר בנפסקו ונשאר מעט, וא"כ דייק רש"י דהרי ללא סימון הרי צריך שישאר בכולן כד"ע (מלבד באחד) וא"כ איך יפתח אלא דאיי"צ כד"ע או דדי בכד"ע בגדיל.

קנד) והנה תו' הוציאו מסוגיין דדי בכד"ע מן הגדיל, ועיי' מרדכי בשם ר' שמשון שהקשה מסוגיא לקמן (מא:) דאמרו על שיעור החוטין דבעי' בתחילה ד' אצבעות והקשו מברייטא דאין ציצת אלא יוצא ואין ציצת אלא משהו וכו' ציצית אין לה שיעור, עיי' מה שתי' הגמ', ומשמע דבדין דציצת יוצא דנו מהו שיעורו והיינו הענף כמו שאמרו שם צריך לפרודה כצוציתא דארמאי, ומזה הסיק ר"ש שם לחוש לרש"י, ועיי' משכנ"י סי' יט לתלות נידון זה בפלוגתת ראשו' במאי איירי סוגיא שם דדי' אצבעות בתחילה, דלרש"י דהיינו בענף ה"ה השויר כד"ע בענף, ולר"ת דהוא בגדיל ה"ה בשויר כן, ולרמב"ם דהוא בשניהם יחדיו ה"ה בשויר בעי' כד"ע משניהם ועכ"פ להצריך שויר מעט מהענף, [וזה אין מוכח דאפשר ניבעי כד"ע מהענף לדעתו, ודו"ק] וא"ש קצת לדעת הרמב"ם קו' הר"ש הנ"ל דאמרו כאן אין ציצת אלא יוצא דהיינו דבעי' מ"מ מעט ענף, אך עדיין לא נתיישב גמ' זו דרבא לעיל לח:, אמנם רש"י

דחק דלא נקטי' כרבא בזה, אך זה צ"ע דכמה אמוראי סברו כן דבעי' כד"ע, ואיך סתמה הגמ' ורק דחתה דילמא דאיסטר, וכמו שהקשו התנ"י, כנ"ל, ובמשכנ"י סי' יט לא טרח ליישב זה וכדעתו בסי' יח דפירש דרבא נדחה שם מכל סוגיא וכמו שם לט. בקושיתו ואף אוקימתא ידידי' לפרש המשנה לח: נדחה, אך כנ"ל תמוה לומר כן (כנ"ל בס"ד אות קמ, קמה, קמת, קנב) והרי הרמב"ם פסק אוקימתא ידידי' וכנ"ל בס"ד דאין שייך להא שם לט., דשם איירי בנפסק בשורשו בבגד, ולא בנפסק מין אחד עד הכנף ולא עד בכלל. ורבא לח: לא נדחה.

קנה) והנה לדעת ר"ת דד' אצבעות הוא מהגדיל לחוד, ודאי צ"ע מה הקשו שם מא: מהברייתא דאין ציצת אלא יוצא ואין ציצת אלא משהו, והרי אה"נ אין צריך אלא ענף משהו. וצריך לדחוק דפשוט לגמ' דהענף גדול שעורו מהגדיל וכמו שאמרו נוי ציצת שליש גדיל וב' שליש ענף, ועוד כיון דדי ענף משהו כ"ש גדיל די בזה. ותי' הגמ' דיש שיעור למטה, ופרש"י דמשהו דתניא היינו בגרדומין וזה לשיטתו דאיירי בענף, ולר"ת ור"י דכד"ע מהגדיל יל"פ דבעי' מ"מ משהו ענף אף בגרדומין, וכנ"ל דהענף שיעורו חמור מהגדיל וא"כ בעי' עכ"פ מעט ענף, והיינו דלאחר שנפסקו נשאר משהו מהחוטין הפסוקין פתוח והוא הענף ואף שהי' גדיל מתחילה אין בזה תעשה ולא מן העשוי כדלקמן, ומהני בגרדומין לדין ענף, וכן הוא בד"כ שיש משהו חוטין פתוחין כשנפסקין, (ולכאוי' י"ל דניבעי דישאר בו חצי כד"ע או כע"ז, וצ"ע) ואף אם נקטע סמוך לקשר ממש הרי בזה חזי' שם בגמ' דסופו ליפתח ונחשב ע"ז לענף, ובזה יתיישב הא דלקמן אין ציצת אלא יוצא לפר"י ור"ת דהרי דין דבעי' ציצת יוצא תמוה לומר דבגרדומין אין בו צורך דבקרא כתיב והי' לכם לציצת [יוצא] בכל אופן, ואינו כמו ונתנו על כנף, או גדילים תעשה דאפשר דהיינו רק בזמן עשי', וכמו שהקשה המשכנ"י. (כן הוא בפשוטו דדעת ר"ת כר"י, וכן משמע בראייתם מספרי.)

[ועי' בספר חו"ב מש"כ עוד דרכים לפרש דעת ר"ת דאיירו ב"ש רק בגדיל מתוך הענף והענף ידוע דהוא כפליים מהגדיל עיי"ש עוד, ולפירושים אלו אף לר"ת איירי תנא אף בענף, ואין דין עיכובא בד' גדיל אלא דזה מצותו דלכך השיעור הוא י"ב דהגדיל שליש, ולפי"ז אין צורך דוקא כד"ע מהגדיל, ולכך חוליא א' גם כשר כמבוי' לט., אף דאין בו כד"ע לכאוי', אך אינו לכתחילה די"ל דמשום כל הראוי לבילה מהני חוליא א' שבידיו לקשור די' גדיל, ובנגדם – הכד"ע כולל הגדיל והענף, [ואין נראה להצריך שיחא בכד"ע שליש גדיל וב' שליש ענף], אך אם מהני משום כל הראוי לבילה א"כ בנגדם מה דיהני לפתוח הגדיל לעשותו ענף כדלקמן ולא הוי תולמ"ה הוא בכלל הלכה של גרדומין, דאין להחשיבו כמחזירו לחוליא א', דהרי זה גופא מהני רק מדין דראוי לבילה של גדיל די', ודו"ק]

קנו) ולדעת הרמב"ם דד' אצבעות הוא מהגדיל והענף יחדיו, נמי י"ל דהכד"ע הוא משניהם יחדיו, אמנם אין מוכח ואפשר מהענף לחוד [וסו"ס סתמא הענף גדול מהגדיל, ולפחות ב' אצבעות מעיקר הד' שהטיל לכתחילה היו ענף, וכד"ע נראה דהוא פחות מב' אצבעות ובפרט בחוטי' דקין וכ"ש להרמב"ם דלכאוי' די בכד"ע לענוב כל חד לחוד, עי' ב"י], דאף דעיקר השיעור הוא משניהם יחדיו אפשר בעי' כד"ע מהענף לחוד שיתקיים בו מצות ענף שפיר (משא"כ לר"ת אפשר אין שיעור לענף כלל (עיי' לעיל דאפשר להיפך דהענף לר"ת כפול, אמנם מ"מ חזי' דלר"י ור"ת די בכד"ע גדיל, ולהני"ל מקצתו ענף))

ויש לדייק ממה שדנו בגמ' בשיעור כד"ע אם הוא לענוב כולן או כל חד לחוד, ובפשטות הוא ע"י החוט עצמו שנפסק בו עונבין כל חד או כולם, וא"כ מוודין בחוט של ענף ולפחות גדיל שפתחו ועשאו ענף, אמנם ר"ת ור"י דהכשירו כד"ע מהגדיל, ולכאוי' היינו אף אם נשאר גדיל ורק יש מעט כל שהוא הפתוח כענף גם הכשירו, ויפרשו לשון כד"ע הני"ל דהוא שיעור בחוט שיש בו כדי לענוב כולן או כל חד, אך כעת הוא גדיל,

וכן לדעתם השיעור דד' אצבעות בגדיל, (ובהכרח דלכתחילה לר"ת אף בז' חוליות יש לפזרם על ד' אצבעות) ואם ה"ה הכד"ע בגדיל כנ"ל מהמשכנ"י, אף בנפסק נבעי כד"ע דוקא בגדיל, (ועוד כ"ש ענף) אמנם הרי אף אם כרך חוליא א' כשירה וכן בנגדם משמע דא"צ טפי מחוליא א' ובפשוטו היינו ג' כריכות לחוד, ואפשר נפרש לר"י כד"ע הוא שיעור לכללות החוטין בנגדם, וכיון דסו"ס צריכין אף ענף כנ"ל מהגמ' א"כ הוא כלול בשיעור הכד"ע, משא"כ לגבי שיעור ד' אצבעות נאמר רק על הגדיל דאילו הענף די בכ"ש ללא שיעור ולכך לא אמרו שיעורו, משא"כ בנפסק הכד"ע כולל אף את הענף, וצ"ע, [וכן לדרך החי"ב הנ"ל (בדעת ר"ת ור"י) הכד"ע כולל שניהם]

(מ) **והנה לדעת רש"י** שיעור ד' אצבעות הוא מהענף וכן שיעור הכד"ע הוא מהענף כדפרש"י מא: ולח: (עיי' מרדכי שם), אמנם עדין לא נתיישב לדעת רש"י דברי רבא לח: כנ"ל, ואפשר יש לפרש דאיירי בנשאר כד"ע לאחר חוליא א' ואכן פותח הגדיל ומשאירו בחוליא א' או יותר עד כדי שיצא ענף כד"ע, ובזה נכשיר אף לדעת רש"י ועכ"פ לראשו' שהסכימו לחוש לדעתו ולא תירצו דברי רבא.

ויל"פ דאין בזה תעשה ולא מן העשוי, אף שכבר הי' תלוי בבגד בגדילה וכעת פותחו, דהרי בתחילה הי' חוליא א' והשאר ענף ושוב הוסיף כריכות אך כעת פותחו ומחזירו לקדמותו ומבטל למעשה הקודם והוי כ"ש מהמבואר בפוסקים סי' י"ט סו"ד דאם הוסיף עוד חוטין בכנף ונפסל, יכול כעת לפוסקן וכשר בכך, ולפחות נימא דזה גופא נתחדש בדין גרדומין דמהני כד"ע ענף מהעשוי קודם גדיל, ופמ"ג במ"ז סוס"י יג כתב סברא זו לדמותו להטיל ציצת על ציצת ועי' בה"ל סי' יב ד"ה יש לסמוך הביאו והביא אף דבריו במ"ז יא ג דהוי תולמ"ה, אמנם הנה חשש לפרש"י דבעי' כד"ע מהענף דשמא הוי תולמ"ה, אך להנ"ל י"ל דלא חיישי' לדעת רש"י אלא אם מתיישב דברי רבא לח: [ודלא כרש"י עצמו שכתב בדברי רבא שם דלא

כהלכתא], וזה בהכרח מתיישב רק אם מהני לפתוח כעת הגדיל וכנ"ל, [ואין שייך זה לנידון אחריו' בבה"ל סי' י"א ס"ד ד"ה יותר ארוך ובסי' יב ד"ה שמא נפסק ובחזו"א ס"ג ג' דכתבו לנטות דאם נפסק בזמן עשית הגדיל אין נחשב לגרדומין אם מוסיף קשרים, דהתם איירו במוסיף קשרים אך במשאירו בחוליא אחת כשר כמ"ש חזו"א שם, ודברי ביה"ל במוסיף עוד קשרים כמ"ש חזו"א שם בריש דבריו דכן משמעות דבריו דבה"ל בסי' יא.]

(מא) ואף דיש לשאול דאם נצרך כד"ע מהענף מנ"ל לרבא דבני ר"ח איירו בנפסק סמוך לקשר והרי נצרך כד"ע ענף, אך הוי פשוט לרבא דבני ר"ח איירו בנשאר שיעור מצומצם והיינו חוליא א' גדיל ועוד לכל היותר כד"ע ענף, או מעט ענף להצטרף עם הגדיל לכד"ע וכנ"ל, וא"כ הרי נפסק סמוך לקשר או כיו"ב, וכנ"ל דאכן אפשר כד"ע (אף מהגדיל הנפתח לענף) נשלם עוד קודם הקשר, וא"כ ראית רבא דאף אם נימא דאף נשאר הקשר עצמו ולומר דנצריך בדין גדילים אף שישאר קשר ואף בגרדומין נצריך שישאר קשר, הוכיח רבא דמ"מ הרי יפתח הקשר, והרי החוטין יפלו ללא קשר.

ואף דאם נצריך אף ענף וכנ"ל והיינו שיפתח כעת הקשר ויעשה הגדיל לענף, והרי שוב אין הקשר קיים ומה אמר רבא כאן דאישתרי עילאי והרי אכן פותח הקשר, הנה זה עצמו הוכחת רבא דסו"ס בע"כ יש כבר קשר אחר חוליא א' ויהא כד"ע ענף משם והלאה (דאל"כ יפול). והוכיח רבא דאף אם נימא להצריך שישאר אף קשר ונפסק סמוך לקשר הרי יפתח הקשר ויפול אלא דבע"כ קשור כבר קודם ולא יפול, ועוד אפשר דבעושה ז' חוליות – הכד"ע לאחר חוליא א' (שנצרך שישאר להנ"ל) הוא כבר לערך בסוף החוליות, והוסיף רבא דאף אם נצריך שישאר אף קשר ומאידך נימא דזה שסופו ליפתח הוי כמו כד"ע ענף מ"מ סו"ס הרי אם יפתח הרי יפול הכל, ובהכרח קשור לאחר חוליא א' ושוב אם יפסק לאחר כד"ע משם כשר שלא יפול [ואכן יפתח החוליות לעשותו ענף – כד"ע –

לראשו' שהסכימו לרש"י דכד"ע ענף כנ"ל] ודו"ק.

אמנם עדיין יש לדחות ולפרש דרבא דוקא דיבר בנפסק סמוך לקשר ונפרש שנצרך ענף דוקא ממה שהי' ענף תחילה אלא דכד"ע מהני מגדיל וענף יחדיו. וא"כ כשר אף בענף כל שהוא, וזה דיוק רבא מאופן דנפסק סמוך לקשר באופן שיש ענף כ"ש, ונחשב כד"ע שפיר (בצירוף שניהם) ובוזה איירו בני ר"ח להכשירו. וא"כ לפי"ז מ"מ נצריך שישאר מעט כ"ש מהענף הקדום, ועדיין נוכל להכשיר אם נפסק סמוך לקשר האחרון הסמוך לענף ונשאר ענף כ"ש, ואף כעת יפתח קשר האחרון ויעמוד על הקשרים הקודמים (דסו"ס הרי סופו ליפתח) ויהני אף לצד הקודם דצריך כד"ע ענף דייקא והיינו ע"י דכעת יפתחנו ועושה ענף כד"ע ויהא כשר ממ"נ.

ובפשטות מסברא נראה דא"צ לזה להשאיר דוקא מהענף הקדום וכנ"ל דדמי להא דהטיל למוטלת דמהני לפותחו כעת ולהחזירו למצב של חוליא א' דכשרה, אלא אם נימא כנ"ל לר"ת (דסבר דגדיל ד' אצבעות) דמה דמהני חוליא א' הוא מדין דראוי לבילה לד' אצבעות גדיל וז' חוליות ולהכי אפשר לא יהני להחזירו למצב זה, ונימא דהוא תעשה ולא מהעשוי, אך בפשטות תו' עצמם נקטו כדעת ר"י לח: דכד"ע מהני מהגדיל, א"כ אף אם נפרש סוגיין דיש מעט מהענף הקודם, מ"מ אין הכרח בדבוקא הוא אלא מזה הי' לרבא הוכחה, אך אף בנפסק באמצע הגדיל הרי מחמת שנפסקו יוצאין מעט החוטין, ועוד שיכול לפותחן, והרי תו' לא חששו בזה משום תולמ"ה אף שידעו מפ"י ר"ת, ולכך אין נראה לחוש בזה לתולמ"ה בנפסק בגדיל ומתקיים כד"ע ענף מהגדיל שפותחו לענף, והטעם דכיון דסו"ס כעת די לן בכד"ע אין חסרון בזה לסמוך על חוליא א' והענף שאח"כ שהי' כשר תחילה משום ראוי לבילה, וכעת כשר בדין גרדומין, ואין להחשיבו לתולמ"ה (דחזר לכשרות דראוי לבילה ע"י חידוש גרדומין). ועוד דלרש"י דד' אצבעות מן הענף בהכרח עפ"י דברי

רבא (לח:): דמהני לפתוח כעת לכד"ע ענף, ולר"ת דהשיעור בגדיל א"כ כד"ע בגדיל וכמו שדייקו מספרי וא"כ א"צ אלא לכל היותר ענף כ"ש בסוף כד"ע זה, והיינו מגדיל הנפתח שהרי הי' ד' אצבעות, ולרמב"ם דהשיעור בשניהם נמי משמע דיפרש בספרי כר"ת, ועוד דלדעתו אין קושיא הנ"ל [דחוליא א' מהני רק מדין ראוי לבילה לגדיל ד' שכת' לפיר"ת], ויהני כד"ע מהגדיל שהי' תחילה הפותחו כעת לענף מעט להשלים לכד"ע, ודו"ק. ויל"ע.

[אלא דמ"מ יל"ד משום הפותח לא יפחות משבע דאם כעת פותח החוליות אם ממעט מז' יל"ע. דאף דאכן עשה תחילה ז' וכעת הוא מדין גרדומין וראוי שיועיל, אך אפשר הגמ' איירי בנשאר ז' חוליות, שבתחילה היו י"ג ואישתרי מעט דהרי קושר על כל חוליא, י"ל דאף אם כשר בפותחן כעת לעשותן ענף (בנפסק בגדיל עצמו) וכסברא הנ"ל, מ"מ לכתחילה לא ישאיר כן משום הפותח לא יפחות מז'].

מב) והנה עדיין יל"ע **בנשאר כד"ע מצד אחד** בחוטין כמו שנפסק בשו"ע דמהני כד"ע מצד אחד, **כמה נצרך שישאר מציזו הב' וכן בנפסק מין א' והמין הב' קיים** להרמב"ם וכאוקימתא דרבא לח: וכנ"ל, כמה נצרך להישאר מהמין הנפסק, להנ"ל דלא מהני בזה בנפסק בכנף עצמו, דזה אינו מחובר בבגד ופסול לכו"ע וכדברי רב [ד"ל דעל זה קאי נפסק מעיקרו ופסול לכו"ע] אם נצריך שישאר לפחות חוליא אחת שלמה ואולי אף קשר אחריה.

והנה לשאלות פירוש גדילים ד' הוא דייקא ע"י כפילתם לח', וא"כ מנלי' לרבא ללמוד מבני ר"ח להכשיר ללא מנין זה של ח' חוטין לפחות בחוליא אחת לקיים גדילים שהן ח', [הנעשים גדיל ע"י החוליא] ומנ"ל להקל בגרדומין ללא זה, דהרי בני ר"ח איירו שנשאר מכל הח' כד"ע כדחז"י בגמ' בדברי רבא וכנ"ל אות קג דהגמ' לא איירי כשסימן החוטין והצריכו לכך כד"ע מכל הח', וא"כ נשאר גדיל לפחות חוליא א', ומנ"ל להקל טפי מזה, אין לדחות דאם סימן החוטין בזה אה"נ לא נצריך שישארו אפי'

בחוליא א' אלא צד א' מהן, כנ"ל דרבא איירי בלא סימן החוטין ומזה למד דבריו לח:, ועוד הנה מנלי' לרבא ללמוד להכשיר בנפסק מין הלבן סמוך לקשר הא' וא"כ התכלת שהוא חוט א' לראשונים הנ"ל הרי אין סובב סביב חוטין של לבן אחוזין בבגד ומנלי' להכשירו בדיון גרדומין, הרי אף המין הקיים - התכלת אינה כמצותה, וכן להיפך בנפסק התכלת קודם חוליא א' צ"ע להכשיר גרדומין ללא כריכת תכלת קיימת שאפשר שהוא עיקר הכריכה. [והלבן אפשר ענינו להפסיק בין התכלת או לסיים, ובפסוק נאמר ונתנו על ציצת הכנף פתיל תכלת והי' לכם לציצת, א"כ מצות פתיל תכלת לכרוך נאמר עליו והי' וגו', ואינו כמו הא שאמרו שם מב. דמלא קשר גודל הוא רק מזמן עשי' דשם נאמר ועשו על כנפי, כמו שאמרו שם בזמן עשי' איתמר, אך כאן] צ"ע להכשירו, ומנלי' לרבא ללמוד מבני ר"ח, אלא אפשר מדין התכלת אין מעכב הלבן ויחשב קיום מצוה אחת בזה שכרוך אף הלבן בהמשך א"כ לפחות כשיוכל יהא צריך לתקן משום ביטול המצוה הב', וכ"ש בעושה רק לבן ונפסק הכורך בחוליא א' ולא מתקיים חוליא א' נראה דפסול מדינא,] אלא כנ"ל דרבא שחידש דין דגרדומין בנפסק מין א' היינו בנפסק לאחר חוליא א', (ואין בו כד"ע) והשני קיים כולו.

ואף בנפסק לאחר ג' כריכות בחוליא א' ויש כבר קשר ראשון כמנהגנו סמוך לבגד צ"ע להכשיר בנפסק קודם הקשר לאחר חוליא א', אף ביש כד"ע מצד א' או בנפסק הלבן שם וקיים התכלת כנ"ל, דסו"ס רבא גופי' לא סבר דקשר עליון היינו קודם החוליות אלא לאחריהן כדמשמע בדבריו [ועי' תו' לט.]. ובזה איירי לדעתו מה דאוקים דאיפסיק לבן וקאי תכלת, ולפי הנ"ל דבעי' שיתקיים מצות גדילים בחוליא אחת לפחות, שקיימין כל הח' ראשין, א"כ בין אם קשר עליון (דאמר רבה) הוא הקשר לאחר החוליא ובין אם לפניו, מ"מ רבא כן סבר לקשור לאחר חוליא דוקא לקיימה ובזה לכאוי' מתפרש דבריו לח:, ומתקיים גדילים וכן פסוק דונתנו על ציצית וגו' והי' לכם וגו' בחוליא הא'

דלרבא הוא בחוליא עם קשר לאחרי', ולכך צ"ע להכשיר עד שיתקיים חוליא שלימה עם קשר שאחרי החוליא ואז נפסק מין א' או צד אחד, (ואף מעט סמוך לקשר שלא יפתח הקשר (כגמ' לח: שם). ועי' בזה בבה"ל סוס"י י"ב, ומש"כ דשיעור הנצרך שלא יפתח הקשר הוא כעין כד"ע, כבר עמד ע"ז בחזו"א ג' י"ג (בסופו), ועי' חזו"א שם סק"ו ודן להכשיר אף בנפסק בחוליא הא' רחוק מעט מהקשר הראשון ולשיטתו בסקי"א ובסקי"ג דאם עושה קשר תחילה היינו קשר עליון ולכו"ע יוצא בו, והוא לשיטתו בסק"ח דפירש דברי רבא לח: אשתרי עלאי אישתרי כולה דאיירי באירע שנפסק סמוך לקשר, ופירש דברי רבא אף לדייק מדברי רבא עצמו מאופן שנפסקו חוטי מין א' עי"ש בדבריו סק"ב ג' ח', ועיין לעיל בזה. די"ל דרבא דוקא דייק מאופן שנפסק סמוך לקשר, דפשיטא לי' דבעינן גדיל וכשאלתות, ודייק דוקא מגרדומין דבני ר"ח דנשאר מכולן כד"ע, ודן על קשר לאחר החוליא אם ישנו קיים, וא"כ אפשר לדינא דלצורך גדיל ניבעי חוליא וקשר אחריה לקיימה וכנ"ל בס"ד.

ובסקי"ג נטה להכשיר ע"י חוליא הב' שהוא יהא הגדיל, ויל"ע דלפי הנ"ל דגדילים ד' הוא בכפילתם כשאלתות לכאוי' לא יהני חוליא הב' דהרי כבר נפסק קודם לכן בצד א' אף דהחוטין קיימין עדיין ויש מהם בגדילה לאחר פסיקתן שעדיין תלויין בבגד, (ועי' בהנ"ל אם לדעת רבי מכשירין במין א' פסוק בכנף), וכנ"ל דנראה לכאוי' דאין להכשיר אלא בנפסק לאחר קשר הב' שלאחר חוליא א', (ועיין שם בחזו"א דבזה אין נראה להצריך מעט אחר הקשר שלא יפתח הקשר שקשר השני מקיימו).

אמנם להנ"ל אות קלג לפרש דברי רבא כאן דקשר על כל חוליא היינו חוליא של ז' כריכות ג' לבן ג' תכלת וחד לבן, וא"כ בזה אפשר כבר יש כד"ע מן הגדיל או גדיל וענף, וא"כ כשר אף דנפסקו כל החוטין, ובהכרח דנפסק מין א' לחוד היינו קודם כד"ע, והרי אם יפסק באמצע חוליא יפתח החוליא, ואיך יתקיים מצות

גדילים ומצות פתיל (לפותלם) – להמדרש, וכן לגמ' לט: למשכנ"י ועוד דלרבא לא קשר תחילה קודם החוליא, וא"כ כשנפסק בחוליא א' אף אם קשור בסופו מ"מ נפתח החוליא והחוטין יצאו מהנקב בבגד, ואם נכשירו, והוא הסברא שהביא בחזו"א סק"ו דאין מעכב בגרדומין גדיל, ונימא דרק בעשי' נאמר גדילים תעשה וגו', וכן פתיל נאמר על ונתנו וגו', ונוכל לפרש דאף לרבי דבעי' לעיכובא מב' המינים די בכך שמין אחד מחובר ממש ותלוי בבגד, ואילו השני אפשר די שתלוי ע"י הקשירה שאח"כ שנתלה ע"י בבגד, ודברי רב לפסול בנפסק מעיקרו הוא רק לרבנן, עיי' בחזו"א ס"ג בכמה מקומות, ולעיל קלט, קמ, אמנם הוא מחודש טובא, ועוד מנלי' לרבא ללמדו מבני ר"ח,

ולכך נימא כנ"ל דנפסק לעולם איירי לאחר חוליא א' (דז' כריכות דוקא) ואפשר דבחוטין דקין (הכפולין לשנים כעיקר הדין) אין כד"ע לאחר חוליא א', ובנפסק מין א' שם והשני קיים כולו בזה כשר מדין דרבא לח:, ועוד הנה לרש"י דבעי' כד"ע ענף [הפותחו עכ"פ כעת כנ"ל], א"כ בחוליא א' הקיימת בגדילתה אין בה ענף כד"ע, ולרמב"ם דלכאוי' כד"ע משניהם אפשר עכ"פ בעינן חציו ענף (הנפתח) ואין בחוליא א' ענף אלא כ"ש לאחר הקשר, וי"ל דאין בכ"ש שאחר הקשר משום ענף ובעי' ענף חוץ ממנו, (ויהא הכרח להנ"ל דמהני לפתוח כעת הגדיל לעשותו ענף עיי' לעיל קנח) דכל שהוא זה אינו אלא משום הקשר גופי' ובמצות ענף של התורה בהכרח דבעי' חוץ ממנו עוד משהו עכ"פ, ולכך אם נשאר חוליא א' ואף כ"ש לקיים הקשר עדיין אינו במצות ענף (ומהני בדין דרבא לח: בנפסק מין א' והשני קיים כולו, אף דקיים מהמין הנפסק הקשר וכל שהוא אחריו) ואף למכשירין בכד"ע גדיל להנ"ל היינו ביש שם מעט ענף ממש, (ולא כל שהוא זה) בס"ד, ויל"ע.

[מה שדייק בחזו"א שם סק"א כדעת הע"ת מהגמ' (סוכה יא) בפסק החוטין לאחר קשר הא', י"ל דאין מקור לפרש דברי התנא בפסק לאחר קשר הא' דמנלן לפרשו כן [ועוד מנלן

דקשר כלל ב' קשרים קודם החוליא ואחריה אם אין שניהם לעיכובא,] אלא או איירי בפסק לאחר התלי' או לאחר הקשירה כולה, וכיון דאין מקור לפרשו כן אין זה חידושו דהתנא.]

קס) העולה,

א. כל נידון שנפסקו חוטין י"ל דרק אם נשאר חוליא א' קיימת בכל הח' חוטין ואף קשר שאחרי החוליא, [או למנהג התימנים כהר"ם החוליא עצמה היא הקשר ונפסק אחריה] [ובחזו"א ג' סק"ו וי"ג הסתפק בזה לדינא]

ב. עיקר דין דכד"ע דמהני בכל הד' חוטין ולר"ת בב' הנפסקין (ולר"ם אפשר נצרך בכל הח') נפסק בשו"ע דלרש"י הוא מהענף ולר"י הוא מהגדיל, ולהנ"ל לר"י הוא ע"י כד"ע גדיל הכולל מעט ענף, [ואפשר דהיינו מעט טפי מהנצרך לצורך הקשר שלא יפתח, כנ"ל], ומוודין הכד"ע מהתחלת חוליא א' [ואפשר דהיינו מהכריכות דהקשר תחילה אפשר אין בו צורך ואינו מכלל הגדיל, אמנם י"ל דסו"ס הרי חלק מהגדיל הוא קשרים ויצטרף אף קשר הא', אף אם אין בו צורך] ולרש"י דבעי' כד"ע מהענף י"ל דראשו' שהסכימו לחוש לפרש"י היינו באופן שפותח כעת הגדיל ועושה אותו ענף כד"ע (או שעומד ליפתח מחמת שנפסק סמוך לקשר ובאופן שאכן עומד ליפתח) ומאידך אפשר דיש לפרש סוגיין כראשו' דמהני כד"ע מגדיל וענף יחדיו, ולפרש לפי"ז סוגיין דיש קפידא דלפחות ישאר מעט מהענף הקדום ואפי' כ"ש (ונימא דמהני אף כל שהוא הסמוך לקשר לדין ענף, דלא כנ"ל) ולמעשה נוטה דאין צורך בזה כנ"ל אות קנח, ועכ"פ בנשאר כ"ש מהענף הקדום יהני ויוסיף עד כד"ע מהגדיל שפותחו.

ג. בנפסקו כל החוטין ונשאר כד"ע מכל הד' חוטין מהני אף בנפסקו הלבן והתכלת ונשאר מכל חוט כד"ע (כל חד לשיטתו כנ"ל) ולהר"ם דהתכלת חצי חוט י"ל דנצרך דייקא שישאר מצד התכלת כד"ע [ומסתבר דבזה אי"צ שישאר אף מצידו הלבן], אך בנשאר מצד הלבן צ"ע אם כשר, ואף מדין התכלת אין מעכב הלבן צ"ע אם יוכל לילך כן עד שיכול להטיל כמצותו, דסו"ס

אין כאן קיום של כד"ע מכל מין ואפשר לא יחשב התכלת כחוטי לבן בעלמא כנ"ל אות קמז, קמת, אמנם בצובע כל החוט כרוב ראשונים- נראה דהוי כד"ע אף בנשתייר מצד השני שאין כורך בו, ואף לרמב"ם בזה מסתבר יותר דמהני.

ד. בדין דר"ת דהביא הרמ"א להחמיר שישאר מין א' שלם והשני כד"ע, להני"ל בשם משכנ"י (ואפשר זה כוונת הגר"א) יש להקל עד שישאר ב' חוטין שלמין מב' צדדין של לבן, אף דנקטי למעשה כנ"ל להטיל חוט א' תכלת מ"מ אין חוששין לדעת ר"ת [דיחיד הוא] אלא כעין שיטתו כמ"ש המשכנ"י, ועוד כנ"ל דאפשר אף לרמב"ם יכול לקיים מצות מין א' בב' חוטין, אמנם י"ל דלפי ב' בכס"מ אף הרמב"ם כר"ת ואף שדחהו המשכנ"י עיין לעיל ליישבו, [ואף דקצת דוחק הוא], אך די לזה כד"ע מהגדיל בחוטין הפסוקין, [דרך לפי"ז יכול להתיישב הרמב"ם כר"ת], ומהמין השלם שישאר ד' אצבעות גדיל וענף, ובד"כ לא נפסק כ"כ, [עכ"פ] כשיש כד"ע ענף מהמין שנשאר שלם, ולזה לא יועיל לפתוח כעת הגדיל דהרי כשר משום דנחשב מין שנשאר שלם ואין נראה להכשירו ע"י פתיחת הגדיל (אף דנוטה להכשיר בדין גרדומין דבני ר"ח [דנשאר כד"ע מכולם] היינו אם בני ר"ח אינם כדין גרדומין דרבא, אך לר"ת דין אחד הוא ואין מועיל לפתחו כעת, וכן לרמב"ם אם אתי כר"ת, [אך כיון דהמין הב' נשאר שלם, א"כ אין פותח הגדיל ואין ענף לנפסקין אלא מעט במקום שנפסקו, וצ"ע אם נחשב כד"ע להני"ל דנצרך ענף בכלל הכד"ע, ואם הוא טענה נכונה אזי אין הרמב"ם כר"ת. ואכן דחוק טובא להעמיס בלשון הר"מ דנפסק מין א' עד הכנף ולומר דהיינו דנשאר כד"ע מגדיל וכ"ש בצירוף ענף]]

ה. בנפסק מין אחד והמין השני נשאר שלם [ולהלכה היינו י"ב גודלין], והמין הנפסק אין בו כד"ע אף מהגדיל אלא שנשאר חוליא א', אם נשאר מין אחד שלם לרוב הדיעות, יש מקום לצרפו לעוד ספיקות להתיר ללכת כן עד שיוכל

לתקן, דלפי הר"מ והראב"ד כשר לפחות לקיום המצוה הקיימת ונראה דכן הוא לכל העומדים בשיטה זו דחוט אחד, ותו' לא החליטו בבירור בזה, ויש צד אף לתו' דהוי קיום מצוה אחת, יש לצרף כנ"ל, וכשיוכל יתקן דאפשר אף לר"מ אין כאן אלא קיום מצוה אחת כפ"א ה"ה, (אם מתפרש בגרדומין כזה) והיינו בנשאר מין אחד לרוב הדיעות והיינו ו' חוטי לבן למטיל כהראב"ד, דאף לרמב"ם י"ל דדי ב' חוטין, דהצד הב' הוי בדין תכלת ומהני בזה להיחשב שנשאר מין אחד שלם וכנראה מדברי המשכנ"י סי' יח וכנ"ל, אך בנשאר רק התכלת קיים יש לחוש דלתו' אין כאן הטלה שלימה של תכלת דבעי' ב' חוטין לתו', והיינו אף אם נפסוק כרבא דאיגרדס זה וקאי זה כשר, ועוד דלתו' אין פוסקין כרבא בזה. אך לתו' מקילין בכד"ע מהגדיל.

והנהוג כהרמב"ם ונפסק הצד תכלת ואין בו כד"ע והלבן קיים, ודאי כשר ללכת כן לכו"ע מדין לבן, אך יתקן כשיוכל, דרך לרמב"ם יש לו מצות תכלת ולדעתו כשנפסק התכלת נוטה דזה נחשב רק קיום מצוה אחת. ואם לא נשאר כד"ע אף בצד הלבן של חוט התכלת - להר"מ, בזה אין להכשיר, דלרוב ראשונים לא קיים כאן הטלת תכלת כלל ואין להכשיר בדין איגרדס מין א' כולו בזה, ואף לרמב"ם י"ל דאפשר צד הלבן הוא בדין לבן וא"כ אף במצות לבן חסר לו ופסול. ויה"ר שיבא מורה צדק מהרה.

(מד) **תכלת צריכה שני חותמות** (ע"ז לט). וברמב"ם פ"ב מציצת ה"ו, אמנם להלכה נקטי' (מ"א בשם ב"י, או"ח סי' כ') דאף לבן של ציצת נצרך ב' חותמות, אמנם כתב מ"א שם דדוקא דיש לחוש שנהנה בחליפין, ולכך בלבן אין כ"כ חשש שאף דיש לו ריוח מעט מ"מ החשש דמירתת קיים יותר ואין לו כ"כ ריוח להחליף, אך בתכלת שיכול לקחת חוטי לבן ולצובעם בקלא אילן ואף יראה כמו ציצית שלנו שהרי לקח חוט ציצת כשר, והחשש גדול יותר דהריוח גדול בזה ודאי קיים הדין דאין ליקח מנכרי או מישראל חשוד להחליף או לשקר (מאיזה טעם)

אלא בב' חותמות, ואפי' חוטין פסוקין ושזורין
לא מהני כמו פסק המ"ב בשם אחרו' (ס"כ
סק"ה), ואף לאחרו' שהקילו ליקח חוטין מתגר
גוי שעסקו ליקח מישראל ולמכור לישראל
(במ"ב שם סק"ד) אפשר היינו בחוטין דידן
העשויין כפול שמונה והוי כעין חותם אחד
וצירפו לזה דלא מרע אומנותו, אך בתכלת
דיכול ליקח חוטי לבן ולצובעם, והריוח גדול
והחשש קיים וכדתני' בסוגיא (מנחות מג.)
דודאי יש חשש דמחליפין בקלא אילן אין טעם
להאמין לגוי אלא בב' חותמות דוקא.

וכ"ש כיום שנודע דאף טלית מצויצת אין ליקח
מאין נאמן, כמו שנתפרסם אודות חשודים
הנותנים לגויים להכניס הציצית ומלמדים
אותם איך להכניס, אין ליקח אלא מנאמן
דייקא שבידו התכלת מזמן הוצאתו מהחלזון
כנ"ל אות ו', והוא בקי ויודע הלכות הצביעה
כמבו' שם דאין נקחת אלא מן המומחה שיודע
הלכותיו, או בב' חותמות מהמומחה.

ובצאתי אפרוש כפי לנורא עלילה

הנותן חכמה ומפיו דעת ותבונה

ומדריכנו בנתיב מצוותיו

ברוך שלא עזבנו

כן אל יעזבנו

וברחמיו וחסדיו יעזרנו

ויקבצנו ויצילנו

וישרה שכינתו בתוכנו

ויוליכנו לדביר מקדשו

להודות לשם קדשו,

להשתבח בתהילתו.

